

Pamäť národa

NACIZMUS A KOMUNIZMUS VO SVOJEJ EPOCHE

ročník XIII 4 • 2017 cena 2,99 €

ISSN 1336-6297
04
9 771336 629005

PERZEKÚCIE PRÍSLUŠNÍKOV RAF PO ROKU 1948
REPRESÁLIE 5. POĽNEJ ROTY HLINKOVEJ GARDY V KRUPINE
PROTIŽIDOVSKÉ NÁSILNOSTI V NOVÝCH ZÁMKOCH

PREDNÁŠKOVÁ ČINNOSŤ PRE ŠKOLY

V snahe nadviazať na skúsenosti z prednáškovej činnosti odborných zamestnancov Ústavu pamäti národa na stredných školách sme pre záujemcov pripravili aktualizovaný zoznam ponúkaných prednášok. Na základe záujmu školy zabezpečí Ústav interaktívnu prednášku na zvolenú tému, premietnutie dokumentárneho filmu z produkcie ÚPN a následnú diskusiu so študentmi. Víťame aj aktívnu účasť študentov a učiteľov na diskusii. Do knižnice školy darujeme aj tematické publikácie Ústavu a informačné letáky o období neslobody. Od školy požadujeme len zabezpečenie vhodného prednáškového priestoru s technickým zariadením, ktoré umožňuje obrazové prezentácie a filmovú projekciu (videoprojektor, PC, ozvučenie).

Kontakt:

Mgr. Peter JAŠEK, PhD.

e-mail: peter.jasek@upn.gov.sk

tel: 02/59300336

ZOZNAM PONÚKANÝCH PREDNÁŠOK

MNÍCHOV 1938: *T. Klubert*

ŽIVOT NA JUŽNOM SLOVENSKU PO VIEDENSKEJ ARBITRÁŽI V NOVEMBRI 1938: *J. Mitáč*

ŽIDOVSKÝ HOLOKAUST NA SLOVENSKU (1938 – 1945): *M. Garek, P. Makyna*

ÚTEK WETZLERA A VRBU Z KONCENTRAČNÉHO TÁBORA OSVIENČIM: *P. Makyna*

KONCENTRAČNÝ TÁBOR OSVIENČIM: *P. Makyna*

POLITICKÝ SYSTÉM A REŽIM SLOVENSKEJ REPUBLIKY 1939 – 1945: *O. Podolec*

NASTOLENIE KOMUNISTICKÉHO REŽIMU NA SLOVENSKU VO FEBRUÁRI 1948: *M. Garek, O. Podolec*

LIKVIDÁCIA REHOLÍ (AKCIE K A R): *F. Neupauer, P. Dubovský, P. Jakubčín*

AKCIA B AKO PROSTRIEDOK PERZEKÚCIE POČAS KOMUNISTICKÉHO REŽIMU

NA SLOVENSKU: *M. Babál*

PRACOVNÉ TÁBORY A TÁBORY NÚTENEJ PRÁCE NA SLOVENSKU 1945 – 1953: *J. Sivoš*

SLOVENSKÍ OBČANIA V SOVIETSKYCH GULAGOC: *T. Klubert*

SÚDNE A MIMOSÚDNE PERZEKÚCIE OBČANOV POČAS KOMUNISTICKÉHO REŽIMU: *O. Podolec*

POLITICKÉ PROCESY NA SLOVENSKU V 50. ROKOCH: *B. Kinčok*

GUSTÁV HUSÁK V KOMUNISTICKOM Hnutí: *B. Kinčok*

MEDZINÁRODNÉ KRÍZY KOMUNISTICKÝCH REŽIMOV (NDR 1953, MAĎARSKO 1956, KUBA 1963, POĽSKO 1981): *T. Klubert, B. Kinčok*

ROK 1968: *P. Jašek, T. Klubert*

NORMALIZÁCIA NA SLOVENSKU (1968 – 1989): *P. Jašek*

CHARTA 77: *P. Dubovský*

ZÁPAS CIRKVI S KOMUNISTICKÝM REŽIMOM: *P. Dubovský, J. Endrödi, E. Pastvová*

PROREŽIMNÉ ORGANIZÁCIE KŇAZOV: *P. Jakubčín*

OSOBNOSTI PERZEKVOVANÉ KOMUNISTICKÝM REŽIMOM: *F. Neupauer*

ODSÚDENÍ ZA NEDOVOLENÉ OPUSTENIE REPUBLIKY: *E. Pastvová*

SVIEČKOVÁ MANIFESTÁCIA: *F. Neupauer, P. Dubovský, P. Jakubčín, P. Jašek*

NOVEMBER 1989: *P. Dubovský, P. Jašek*

ŽELEZNÁ OPONA: *J. Endrödi*

ŠTÁTNA BEZPEČNOSŤ NA SLOVENSKU 1948 – 1989: *M. Gula, B. Kinčok*

SPRAVODAJSKÁ ČINNOSŤ ŠTÁTNEJ BEZPEČNOSTI V ZAHRANIČÍ: *M. Miklovič*

ZLOČINY KOMUNISTICKÉHO REŽIMU NA SLOVENSKU: *P. Jašek*

ORAL HISTORY AKO PRAMEŇ POZNANIA OBDOBIA NESLOBODY

(PRÍBEHY PAMÄTNÍKOV): *L. Glesk, J. Mitáč*

VYROVNÁVANIE SA S KOMUNISTICKOU MINULOSŤOU NA SLOVENSKU: *M. Gula*

Andrea Kluknavská
predsedníčka Správnej rady Ústavu pamäti národa

Vážený čitateľa,

v rukách držíte najnovšie číslo časopisu Pamäť národa. Uzatvára už jeho 13. ročník a zároveň dáva bodku za rokom 2017. Sme radi, že aj aktuálne číslo časopisu prináša na svojich stránkach viacero podnetných a zaujímavých textov venovaných zločinom nedemokratických režimov a osudom obetí týchto zločinov. Vo viacerých prípadoch pritom ide o málo známe príbehy. Vďaka štúdiu Branislava Kinčoka sa môžeme podrobne zoznámiť s osudmi slovenských letcov, ktorí v rokoch druhej svetovej vojny bojovali v perutiach britskej RAF a po nástupe komunistického režimu sa stali obeťami najrôznejších perzekúcií. Osudy týchto letcov sú pritom, žiaľ, dodnes slovenskej verejnosti takmer neznáme. Pavol Makyna prináša dokumenty o protižidovských násilnostiach v Nových Zámkoch v auguste 1946. Príspevok Jerguša Sivoša a Petra Jaška o sledovaní bratislavského signatára Charty 77 Tomáša Petřivého nám ukazuje perzekučnú mašinériu normalizačného režimu, ktorý svojich odporcov prenasledoval na každom kroku a systematicky z nich robil „občanov druhej kategórie“. Archívy bezpečnostných zložiek nám o týchto perzekúciách prinášajú materiálne bohaté, no z ľudského hľadiska tragické svedectvo.

V roku 2018 nás čaká „osmičkový“ rok, plný významných výročí, ktoré zásadným spôsobom formovali slovenské dejiny v 20. storočí. Väčšina z týchto výročí je integrálne spojená s pôsobením nedemokratických režimov. Je to výzva pre časopis Pamäť národa, aby na svojich stránkach v budúcom roku priniesol príbehy obetí okupácie z roku 1968, pravdivo pomenoval strojcov komunistického prevratu v roku 1948 a ocenil odvahu účastníkov Sviečkovej manifestácie v marci 1988. Vedecké spracovanie našej nedávnej minulosti je totiž nevyhnutným predpokladom pre spoločenskú reflexiu a odsúdenie zločinov, ktoré sa na Slovensku v rokoch 1939 – 1989 udiali. Zároveň tieto výročia vnímam ako príležitosť pre Ústav pamäti národa, aby pripomínal širokej verejnosti, že sloboda nie je samozrejmá a zápas o ňu stál predchádzajúce generácie občanov Slovenska veľa obetí a nesmierne utrpenie. Verme spoločne, že táto minulosť nám priniesla dostatočné poučenie a vážme si ľudí, ktorých životné postoje nám pomáhali slobodu získať. Na stránkach Pamäti národa budú mať takíto ľudia a ich príbehy vždy svoje miesto.

ŠTÚDIE

- 3 Branislav Kinčok
Diskriminácia a perzekúcie bývalých slovenských príslušníkov RAF po roku 1948. Náčrt problematiky
- 22 Tomáš Klubert
Represálie 5. poľnej roty Hlinkovej gardy v oblasti Krupiny

DOKUMENTY

- 32 Pavol Makyna
Protizidovské násilnosti v Nových Zámkoch dňa 4. augusta 1946

MATERIÁLY

- 47 Peter Jašek – Jerguš Sivoš
Signatár Charty 77 Tomáš Petřivý v dokumentoch bezpečnostných zložiek (1978 – 1986)
- 59 Emília Pastvová
Objektové vzťahy teritoriálnych útvarov ŠtB na Slovensku k podozreniam zo spáchania trestného činu podľa § 109 Trestného zákona

KARIÉRY ŠTB

- 68 Michal Miklovič
Z Bratislavy do Montrealu. Profil príslušníka rozvedky Viliama Bezáka

ROZHOVORY

- 79 Peter Jašek
S manželkou sme vytvorili vynikajúci tandem. Rozhovor s vydavateľom samizdatov a aktivistom tajnej cirkvi Martinom Laukom

PRÍBEHY

- 93 Alexandra Grúňová
Ľudmila Magulová (1948). Oral history – Svedkovia z obdobia neslobody

95 RECENZIE

100 ÚPN INTERNE

104 SPOMÍNANIE

Pamäť národa

4 • 2017
ročník XIII
vychádza 4 × ročne

VYDÁVA
Ústav pamäti národa
Miletičova 19
820 18 Bratislava 218
Slovensko
IČO 37 977 997
redakcia@upn.gov.sk
www.upn.sk

REDAKCIA
Šéfredaktor
Mgr. Branislav Kinčok
Redaktori
Mgr. Peter Jašek, PhD.
Mgr. Andrea Púčiková
Mgr. Jerguš Sivoš, PhD.

REDAKČNÁ RADA
Predseda
prof. PhDr. Róbert Letz, PhD.
Členovia
doc. ThDr. Peter Borza, PhD.
prof. Dr. Phil. Emília Hrabovec
PhDr. Jan Kalous, Ph.D.
Beáta Katrebová-Bleňová, PhD.
prof. PhDr. Milan Katuninec, PhD.
PaedDr. ThDr. Ondrej Krajňák, PhD.
Mgr. Juraj Marušíak, PhD.
Mgr. František Neupauer, PhD.
PhDr. Michal Pehr, Ph.D.
PhDr. Radoslav Ragač, PhD.
doc. PhDr. Michal Šmigel', PhD.
PhDr. Marek Syrný, PhD.
prof. PhDr. ThDr. Peter Zubko, PhD.

JAZYKOVÁ ÚPRAVA
Mgr. Štefan Berdis

GRAFICKÁ ÚPRAVA A SADZBA
Mgr. Ing. Ľubomír Ďurina

TLAČ
Ultra Print, s.r.o.
Printed in Slovakia

FOTOGRAFIA NA OBÁLKE
Privítanie čs. stíhacích pilotov
náčelníkom Hlavného štábu
gen. Bohumilom Bočekom na letisku
Praha-Ruzyně 13. augusta 1945
(Foto: VHÚ Praha)

Objednávky časopisu zasielajte
na adresu vydavateľa.
Ročné predplatné 10 €

© Ústav pamäti národa 2017
Všetky práva vyhradené
Evidenčné číslo EV 3973/10
ISSN 1336-6297

Zadané do tlače
29. 3. 2018

DISKRIMINÁCIA A PERZEKÚCIE BÝVALÝCH SLOVENSKÝCH PRÍSLUŠNÍKOV RAF PO ROKU 1948. NÁČRT PROBLEMATIKY¹

BRANISLAV KINČOK

V rokoch 1940 – 1945 slúžilo v Royal Air Force (Britskom kráľovskom letectve) približne 2 500 Čechov a Slovákov. Po návrate do obnoveného Československa v roku 1945 veľká časť z nich demobilizovala, no časť zostala naďalej slúžiť v armáde ako vojaci z povolania. Spolu s príslušníkmi československých leteckých jednotiek v Sovietskom zväze a príslušníkmi predmníchovského letectva vytvorila kostru novovznikajúceho československého letectva. Pre časť predstaviteľov ľudovodemokratického režimu, ktorú reprezentovali najmä komunisti, však príslušníci západného odboja predstavovali prekážku v plánovanom ovládnutí armády. Najmä letci, ktorí tvorili elitu armády, sa v ich očiach hneď po svojom návrate do Československa stali nepohodlnými a hlavne nespoľahlivými osobami. Do roku 1948 proti nim nemohli otvorene vystúpiť, no po februárových udalostiach komunisti odštartovali otvorenú diskrimináciu bývalých príslušníkov RAF a neskôr aj ich mimosúdnu a súdnu perzekúciu.

Západná Európa (najmä Francúzsko a Veľká Británia) bola v období druhej svetovej vojny jedným z bojišť, na ktorom zanechali svoju stopu aj Slováci. Ich motivácia na vstup do zahraničného odboja mala rôzne podoby. Istá časť slovenskej verejnosti, medzi nimi aj časť príslušníkov armády, prijala náhle štátoprávne zmeny v marci 1939 s určitou zdržanlivosťou a nedôverou. Jednou z prvých foriem a prejavov nespokojnosti bola emigrácia zo Slovenska s cieľom vstúpiť do formujúcich sa československých

jednotiek v zahraničí. V období od marca do septembra 1939 bolo takouto destináciou Poľsko, kde sa formovala československá vojenská skupina.² Okrem peších prechodov hraníc boli v prípade slovenských letcov a pozemného personálu osobitným spôsobom odchodu do zahraničia úlety.³ Už pred vypuknutím nemecko-poľského konfliktu sa do Francúzska premiestnilo 1 212 Čechov a Slovákov. Po porážke Poľska ich nasledoval aj zvyšok tzv. poľského legiónu, ktorý bol v tom čase už internovaný v Sovietskom zväze.⁴

Vo Francúzsku ich čakal nedobrovoľný vstup do Cudzineckej légie v trvaní 5 rokov a výcvik v povestnej marseilleskej pevnosti Saint Jean. Po vyhlásení vojnového stavu medzi Francúzskom a Nemeckom v septembri 1939 sa ich situácia začala zlepšovať a postupne boli zaraďovaní do tvoriaceho sa československého vojska vo Francúzsku.⁵ S náborm do jeho radov súvisí druhý spôsob, akým sa Slováci vo väčších počtoch dostávali do západného zahraničného vojenského odboja. Československý národný výbor vydal

- 1 Z historicky korektného hľadiska nešlo o slovenských príslušníkov RAF, ale o príslušníkov československej brannej moci, teda o občanov Československej republiky pochádzajúcich z územia Slovenska. Spojenie slovenskí príslušníci RAF používame ako zjednodušenie.
- 2 K 1. septembru 1939 bolo vo vojenskej skupine celkovo 430 Slovákov, z nich 30 letcov. CSÉFALVAY, F.: Československý vojenský odboj v zahraničí (1939 – 1941). In: *Vojenské dejiny Slovenska – V. zväzok (1939 – 1945)*. Bratislava 2008, s. 58.
- 3 V rokoch 1939 – 1941 sa uskutočnili 1 skupinový úlet, 3 sólové a 1 sólový zostal sporný, pretože sa pri ňom nepodarilo preukázať úmysel zbehnúť. ŠIMUNIČ, P.: Prvé prejavy nespokojnosti a dezercie v slovenskej armáde. In: *Vojenské dejiny Slovenska – V. zväzok (1939 – 1945)*, s. 52 – 53.
- 4 V Sovietskom zväze zostalo len 93 mužov pod velením Ludvíka Svobodu, ktorí sa stali základom budúceho československého vojska v ZSSR. ČEJKA, E.: *Československý odboj na Západe I*. Praha 1992, s. 18 – 19.
- 5 Českí a slovenskí letci boli už krátko po vyhlásení vojny uvoľnení z Cudzineckej légie a odoslaní na francúzske letecké základne v severnej Afrike. Viacerí boli zaradení do francúzskych perutí, pretože samostatné československé letky sa do vypuknutia vojnového konfliktu s Nemeckom (a ani počas konfliktu) vytvoriť nepodarilo. Tamže, s. 33.

Osádka rtm. Josefa Bernata 311. čs. bombardovacej perute RAF (East Wretham Wellington, 1941). Prvý zľava Slovák Karol Valach (Zdroj: Archív J. Rajlichy)

17. novembra 1939 mobilizačnú vyhlášku o odvodoch československých občanov. Vzťahovala sa však aj na krajanov, ktorí sa natrvalo usadil vo Francúzsku alebo v krajinách pod francúzskou správou. Na základe mobilizácie (opäť chýbal atribút dobrovoľnosti) sa v priebehu 7. – 21. decembra 1939 uskutočnili na rôznych miestach Francúzska a Veľkej Británie odvody. V rámci nich bolo prezentovaných

2 501 Slovákov, pričom z domova to bolo 35, z Veľkej Británie 17 a z Francúzska 2 449 osôb.⁶ V rámci leteckej bitky sa bojov nad Francúzskom zúčastnil jediný Slovák – Ján Ambruš. Niekoľko Slovákov bolo zaradených v radoch pozemného personálu, ale najmä v leteckej skupine Náhradného telesa, ktorí však nestihli ukončiť výcvik a do bojov nezasiahli.⁷ Po páde Francúzska približne 60 % príslušní-

kov československého vojska vystúpilo z armády (boli to prevažne mobilizované osoby) a zvyšok (4 000 vojakov) evakuoval do Anglicka. Postavenie československého vojska vo Veľkej Británii bolo spočiatku komplikované. Až po uzavretí Dohody medzi vládou československou a vládou Spojeného kráľovstva Veľkej Británie a Severného Írska o československej brannej moci sa jeho pozícia upevnila. Podľa nej boli českí a slovenskí letci po previerke britských spravodajských zložiek a po úspešnej lekárskej prehliadke zaradení do Dobrovoľníckej zálohy Kráľovského letectva (Royal Air Force Voluntary Reserve).⁸ Celkovo pôsobilo v radoch RAF v rokoch 1940 – 1945 približne 2 200 československých príslušníkov RAF z nich cca 12 % (260 príslušníkov) pochádzalo z územia Slovenska.⁹

Problematika diskriminácie a perzekúcií bývalých českých a slovenských príslušníkov Royal Air Force (RAF) po roku 1948 je integrálnou súčasťou širšej problematiky – komunistických perzekúcií v československej armáde.¹⁰ Keďže väčšinu leteckého personálu (bojoví piloti, palubní strelci a mechanici, navigátori) a pozemného personálu (mechanici, zbrojárji, vodiči, kuchári atď.) troch československých stíhacích a jednej bombardovacej perute RAF¹¹ tvorili vojaci českej národnosti, výraznejšie sa tejto problematike veno-

6 Do začiatku júna 1940 vzrástol počet príslušníkov československého vojska vo Francúzsku na 11 405. Celkový počet Slovákov a osôb zo Slovenska predstavoval 4 641 (40,69 % z celkového počtu). CSÉFALVAY, F.: *Československý vojenský odboj v zahraničí (1939 – 1941)*, s. 61 – 62; ČEJKA, E.: *Československý odboj na Západe I*, s. 28.

7 CSÉFALVAY, F.: *Československý vojenský odboj v zahraničí (1939 – 1941)*, s. 63.

8 ČEJKA, E.: *Československý odboj na Západe II*. Praha 1992, s. 15 – 19.

9 Okrem nich sa viacero osôb, ktoré boli občanmi iných štátov, prípadne sa narodili v rôznych kútoch sveta, hrdzo hlásilo k Slovensku. Najznámejšími sú Ján Ambruš, Robert Albert Charles Gaydos (Gajdoš), František Knotek, Otto Smik, Karol Valach. Seznam příslušníků československého letectva v RAF (1940 – 1945). [citované 28. júla 2017]. Dostupné na URL <<http://www.acr.army.cz/historie/seznam-prislucniku-ceskoslovenskeho-letectva-v-raf-1940-1945-494/>>.

10 Diskriminácii a perzekúciám príslušníkov československej armády po roku 1945, resp. 1948, najmä jej dôstojníckeho zboru sa už venovalo viacero českých a slovenských autorov: BÍLEK, J., LÁNIK, J., ŠACH, J.: *Československá armáda v prvém poválečném desetiletí (květen 1945 – květen 1955)*. Praha 2006, s. 104 – 119; HANZLÍK, F.: *Bez milosti a slitování. B. Reicin – fanatik rudého teroru*. Praha 2011, s. 168 – 258; HANZLÍK, F.: *Diskriminace a perzekuce vojáků v Československu v letech 1945 – 1955*. Praha 2015; ŠTAIGL, J., ŠTEFANSKÝ, M.: *Vojenské dějiny Slovenska – VI. svazok (1945 – 1968)*. Bratislava 2007, s. 137 – 147.

11 Drvivá väčšina českých a slovenských vojakov v RAF slúžila v rámci československých leteckých útvarov – 310., 312. a 313. stíhacej perute a 311. bombardovacej perute. Niektorí Česi a Slováci však slúžili aj v britských a v jednej poľskej peruti.

vali práve českí autori.¹² Vďaka svojej atraktivite sa dočkala po roku 1989 aj filmového či televízneho spracovania.¹³

V rámci slovenskej historiografie sme zatiaľ nezaznamenali žiaden pokus o spracovanie problematiky diskriminácie a perzekúcie slovenských letcov¹⁴ vo Veľkej Británii po roku 1948. Dôvodom je ich nízky počet, ktorý sa samozrejme prejavil aj na rozsahu perzekúcie po roku 1948. Predkladaná štúdia preto predstavuje pokus o načrtnutie tejto problematiky a zároveň je aj východiskom pre ďalší hlbší a podrobnejší vedecký výskum. Nepokúsime sa v nej preto ani o kvantifikovanie perzekvovaných osôb z radov slovenských letcov v RAF.

Diskrimináciu a perzekúcie príslušníkov československej armády po roku 1945 a v jej rámci aj bývalých príslušníkov RAF možno rozdeliť do dvoch hlavných fáz. Prvá prebiehala v rokoch 1945 – 1948, pričom išlo skôr o skrytú diskrimináciu. Po februári 1948 už nasledovala otvorená mimosúdna a neskôr i súdna perzekúcia vojakov, ktorá vyústila do cieľavedomej deštrukcie veliteľského zboru československej armády.¹⁵ Z tohto časového vymedzenia bude vychádzať aj štruktúra predkladanej štúdie.

SKRYTÁ DISKRIMINÁCIA PRÍSLUŠNÍKOV RAF V ROKOCH 1945 – 1948

Armáda (spoločne s bezpečnostným aparátom) zastáva dôležité miesto v politickom systéme každého štátu, a to bez

Český herec Martin Dejdar v úlohe bývalého pilota RAF Antonína Maděru (Zdivočelá země)
(Zdroj: www.ceskatelevize.cz)

ohľadu na podobu jeho režimu. Aj preto sa československí komunisti už krátko po vojne snažili dostať novovznikajúcu armádu pod svoju kontrolu, resp. posilniť v nej svoj vplyv. Prekážkou takéhoto vývoja však boli príslušníci západného odboja, ktorí boli v očiach komunistov nespolehlivými osobami „nasiaknutými západným buržoáznym spôsobom života“. Už v druhej polovici roka 1945 iniciovalo vedenie Komunistickej strany Československa (KSČ) kampaň proti vedúcim predstaviteľom západného odboja. Jednou z diskriminovaných skupín bola aj časť veliteľského zboru, ktorá bola na jar roku 1945 do československej armády prevzatá z jednotiek bojujúcich v rokoch druhej svetovej vojny na Západe.

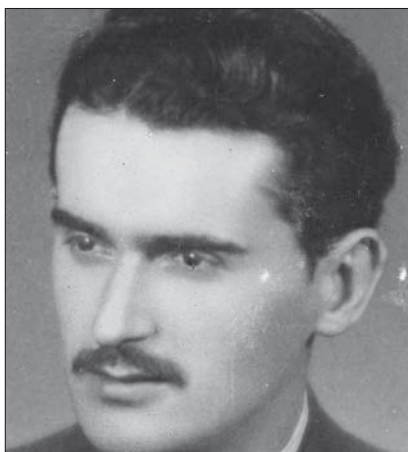
Hlavným nástrojom na presadzovanie komunistického vplyvu v armáde pred rokom 1948 sa stalo Obranné spravodajstvo (OBZ) pod vedením fanatickeho komunistu Bedřicha Reicina, náčelníka Hlavnej správy (HS) OBZ (od roku 1946 5. oddelenie Hlavného štábu Ministerstva národnej obrany – HŠ MNO). Už od roku 1946 patrilo medzi jeho hlavné úlohy vykonávanie neustálej spravodajskej kontroly nad všetkými vojenskými osobami v armáde, najmä však nad vyššími dôstojníkmi. Z pohľadu OBZ patrili medzi kľúčové dve skupiny dôstojníkov – prvou boli príslušníci zahraničných armád, najmä západnej, pričom výnimočné postavenie mali medzi nimi tí, ktorí mali

- 12 KUDRNA, L.: Soumrak mužů v modrém. Bývalí příslušníci královského letectva v poválečném československém letectvu a jejich perzekuce po únoru 1948. *Fakta & svědectví*, roč. 2, 2010, č. 9, s. 14 – 17; KUDRNA, L.: Třináct let za ostnatým drátem. Tragický osud a smrt Josefa Brykse, vězně dvou totalitních režimů. *Paměť a dějiny*, roč. 5, 2011, č. 3, s. 42 – 57; TOMEK, P.: Poválečná perzekuce bývalých československých příslušníků RAF. *Dějiny a současnost*, 2010, mimoriadne číslo k 70. výročí bitky o Británii.
- 13 Prvou reflexiou problematiky bývalých československých príslušníkov RAF bol film *Hřbitov pro cizince* (1991, réžia: Jaroslav Dudek), ktorý približuje trpké povojnové osudy dvoch bývalých letcov RAF. Najznámejším sa však stal celovečerný film *Tmavomodrý svět* (2001, réžia: Jan Svěrák), ktorý na pozadí vojnových osudov pilota Františka Slámu okrajovo predstavuje aj jeho perzekúciu po roku 1948 (umiestnenie v NPT Mírov). Pravdepodobne najlepšie však bola táto problematika spracovaná v televíznom seriáli z dielne Českej televízie *Zdivočelá země* (1997 – 2012, 45 častí, réžia: Hynek Bočan). Zobrazuje perzekúciu hlavného hrdinu, bývalého pilota RAF Antonína Maděru, ktorý bol po roku 1948 zatknutý, brutálne vyšetrowaný orgánmi OBZ, odsúdený a uväznený v Jáchymovských uránových táboroch.
- 14 V štúdiu budeme používať pojem letec v zmysle príslušník RAF, ktorý zahŕňa letecký a aj pozemný personál. Nejde teda len o pilotov stíhačiek a bombardérov.
- 15 HANZLÍK, F.: *Diskriminace a perzekuce vojáků v Československu v letech 1945 – 1955*, s. 4.

Bedřich Reicin na vrchole slávy (1949)

(Zdroj: Repro HANZLÍK, F.: Bez milosti a slitování)

Ján Škrinár (Zdroj: ABS)

za manželky Angličanky, Američanky a Nemky a mali negatívny postoj k vládnu programu; druhú skupinu tvorili dôstojníci z povolania zo Západu, ktorí udržiavali priateľské kontakty s osobami z Veľkej Británie, USA atď. Pri monitorovaní týchto skupín dôstojníkov malo OBZ vhodným spôsobom vykonávať kontrolu zahraničnej korešpondencie, prípadných ciest do zahraničia, sledovanie osôb, s ktorými sa stretávajú, zistiť príbuzenské pomery v zahraničí, kluby, ktoré navštevujú, kontakty ich manželiek, ich názory, výroky a spôsob života.¹⁶

Privilegované miesto mali medzi účastníkmi zahraničného odboja najmä letci z Britského kráľovského letectva a to z dvoch dôvodov – bolo ich početne najviac a sprevádzala ich aura vojnových hrdinov. Do pozície nechcených sa prakticky dostali už na území Veľkej Británie. Aj niekoľko mesiacov po skončení druhej svetovej vojny totiž naďalej zostávali na Britských ostrovoch a ich návrat do Čes-

koslovenska sa komplikoval. Prekážkou bola pražská vláda, na ktorej čele stál sociálny demokrat a budúci člen ÚV KSČ Zdeněk Fierlinger, ktorý bol podľa všetkého sovietskym agentom. Navyše povolenie k ich návratu musela dať aj sovietska vojenská správa. Stalo sa tak až v júli 1945. V priebehu roku 1945 sa z Veľkej Británie do Československa vrátilo 1 359 českých a slovenských príslušníkov RAF. V Československej armáde zostalo po demobilizácii slúžiť len približne 450 príslušníkov letectva na Západe, čo z celkového počtu príslušníkov československého letectva predstavovalo 30,7 %.¹⁷

Z týchto dôvodov sa OBZ po vojne sústredilo najmä na bývalých britských letcov. Podľa návrhov komunistov sa v rámci riešenia „problémov“ armády mal urobiť aj „poriadok v letectve“, pričom sa myslelo predovšetkým na bývalých príslušníkov RAF.¹⁸ Čo si pod pojmom „poriadok“ predstavovali komunistickí funkcionári, je veľmi jednoduché – prepustenie nepohodlných

osôb a ich nahradenie osobami napojenými na KSČ, prípadne osobami, ktoré požívali ich dôveru. V rámci týchto opatrení OBZ vypracovalo v rokoch 1945 – 1946 podrobnú kartotéku príslušníkov československého letectva, ktorá obsahuje aj fotografie bývalých príslušníkov RAF, medzi nimi aj niekoľkých Slovákov.¹⁹ Pritom „problém“, čo s časťou nepohodlných príslušníkov letectva, sa mohol vyriešiť aj bez diskriminačných zásahov. V lete 1946 britská vláda ponúkla možnosť priznania štátneho občianstva a presťahovania do Veľkej Británie (tzv. naturalizácia) tým československým letcom, ktorí slúžili v RAF dlhšie ako štyri a pol roka a mali za manželky Angličanky. Do 22. augusta 1946 sa prihlásilo celkom 104 letcov. Napriek súhlasu prezidenta republiky Edvarda Beneša a ministra národnej obrany gen. Ludvíka Svobodu, celú akciu zastavil kategorický nesúhlas prednostu 5. oddelenia HŠ MNO pplk. B. Reicina.²⁰

Pravdepodobne aj takýto prístup MNO prinútil niektorých bývalých príslušníkov RAF zvažovať odchod do Veľkej Británie už pred Februárom 1948. Jedným z prvých Slovákov – bývalých letcov RAF – ktorí opustili Československo v tomto období, bol bývalý pilot 312. stíhacej perute RAF Ján Škrinár. Do Československa sa vrátil 13. augusta 1945 ako jediný Slovak – pilot v rámci hlavnej skupiny 54 Spifirov. Patril do tej skupiny letcov, ktorí sa vo V. Británii počas vojny oženili a zobrali si za manželku britskú občianku. Z tohto dôvodu sa ocitol v skupine československých letcov, ktorí boli od začiatku pozorne monitorovaní OBZ a ŠtB. Bol zaradení aj do spomínanej kartotéky OBZ. Spolu

16 Tamže, s. 38.

17 KUDRNA, L.: Soumrak mužů v modrém, s. 15 – 16.

18 HANZLÍK, F.: *Diskriminace a perzekuce vojáků v Československu v letech 1945 – 1955*, s. 35.19 Archiv bezpečnostních složek (ďalej ABS) v Prahe, fond (f.) Hlavná správa Vojenskej kontrarozviedky (ďalej HS VK), archívne číslo (a. č.) 302 – 302 – 1. Historik F. Hanzlík túto kartotéku považuje za kartotéku bývalých príslušníkov RAF. Sú v nej však zaradení aj príslušníci letectva, ktorí boli účastníkmi východného a domáceho odboja a v prípade Slovákov aj bývalí príslušníci vzdušných zbraní Slovenskej republiky. Dokonca je v kartotéke zaradený aj Ján Režňák, najúspešnejšie stíhacie eso spomedzi Čechov a Slovákov v druhej svetovej vojne. HANZLÍK, F.: *Diskriminace a perzekuce vojáků v Československu v letech 1945 – 1955*, s. 53.20 HANZLÍK, F.: *Bez milosti a slitování*, s. 163.

s manželkou však v Československu vydržali len dva roky a v roku 1947 sa vrátili do V. Británie. ŠtB tento odchod odôvodňovala tým, že manželka si nevedela zvyknúť na život v Československu. Reálne sú však aj iné dôvody a medzi nimi mohla byť aj obava z vývoja v Československu a možnej perzekúcie.²¹

Už pred februárom 1948 vojenská kontrarozvedka sledovala aj niektorých generálov a vysokých dôstojníkov všetkých druhov vojsk a zhromažďovala na nich kompromitujúce materiály, prípadne ich sama vyrábala. OBZ pri ich vytváraní úzko spolupracovalo so Štátnou bezpečnosťou (ŠtB). V druhej polovici roka 1947 boli vyhotovené zoznamy nespôhlivých osôb, ktoré mali byť po prípadnom vyhrotení vnútro politickej situácie zbavené velenia a internované.²² Medzi nimi sa nachádzal aj bývalý slovenský príslušník RAF brig. gen. Ján Ambruš²³, vtedajší veliteľ letectva Vojenskej oblasti (VO) 4 Bratislava, ktorý sa po roku 1945 začal angažovať aj politike. Vstúpil do Demokratickej strany (DS) a v máji roku 1946 ho zvolili za poslanca Národného zhromaždenia (NZ). V lete 1946 ho DS úspešne navrhla ako kandidáta do Slovenskej národnej rady (SNR).²⁴ Svojím vystupovaním v rokoch 1946 – 1948 si narobil množstvo nepriateľov medzi komunistami. Jeho vzťahy s nimi najlepšie ilustruje spor, ktorý mal s poslancom NZ za KSS Ladislavom Holdošom. Ten ho

Veliteľ leteckej oblasti 4 brigádnym generál Ján Ambruš vyznamenáva príslušníkov leteckého pluku 30 (Trenčianske Biskupice, 27. jún 1946) (Zdroj: Archív P. Šumichrasta)

na zasadnutí bezpečnostného výboru NZ (pravdepodobne v roku 1947) v jeho neprítomnosti slovné napadol a spochybnil jeho zásluhy v odboji a spojil ho so slovenskou a českou emigráciou. Konkrétne mu vyčítal, že v rokoch 1939 – 1940 sa vo Francúzsku stretával s Petrom Prídavkom, Jozefom Staškom a generálom Levom Prchalom. J. Ambruš vo svojej písomnej odpovedi zareagoval na L. Holdoša veľmi ostro: „*Eutujem, že musím pripomenúť p. poslancovi Holdošovi, že on nemôže byť nikomu vzorom československého vlastenca, lebo v ťažkých dobách opustil prapór*

československý a nešiel s čsl. vojskom do Anglie tak, ako mnohí iní vlastenci, verní a oddaní Republike československej“.²⁵ Jeho neskrývaný antikomunizmus mu komunisti oplatili už krátko po februári 1948.

Predobrazom „očisty“ armády po februárových udalostiach v roku 1948 boli politicky motivované zásahy štátnej moci proti veliteľskému zboru na Slovensku na jeseň roku 1947, teda v období tzv. protištátneho sprisahania na Slovensku.²⁶

OBZ sa už od začiatku roka 1948 pripravovalo na rozhodujúci mocenský súboj. Tesne pred februárom 1948 roz-

21 V polovici 60. rokov začal pravidelne navštevovať Československo a aj preto sa ako tzv. vízový cudzinec dostal do hľadáčiku bratislavskej ŠtB. Archív Ústavu pamäti národa (ďalej A ÚPN) v Bratislave, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Taktický fond, a. č. T-1189. Poznatzky k osobe Ján Škrinár z 22. 12. 1967.

22 BÍLEK, J., LÁNIK, J., ŠACH, J.: *Československá armáda v prvom poválečnom desaťletí (květen 1945 – květen 1955)*, s. 80.

23 Ján Ambruš (1899 – 1994) – po vzniku Slovenskej republiky sa stal veliteľom slovenského letectva. Kvôli napätým vzťahom s ministrom Čatlošom podal žiadosť o uvoľnenie z funkcie a preloženie do výslužby. Začiatkom septembra 1939 ilegálne odišiel do československého zahraničného odboja. Bol jediným Slovákom, ktorý sa zúčastnil leteckej bitky o Francúzsko a Veľkú Britániu. Po návrate do obnoveného Československa vymenovaný za veliteľa leteckej VO 4 v Bratislave, následne povýšený na brigádneho generála. Po prevrate vo februári 1948 ho ÚAV NF navrhol prepustiť z armády. Krátko pred doručením prepúšťacieho dekrétu druhýkrát odišiel do exilu – najskôr do Veľkej Británie, neskôr do USA, kde aj zomrel. CSÉFALVAY, F. a kol.: *Vojenské osobnosti dejín Slovenska 1939 – 1945*. Bratislava 2013, s. 11 – 12; LÁNIK, J. (red.): *Vojenské osobnosti československého odboje 1939 – 1945*. Praha 2005, s. 12 – 13.

24 ABS, f. HS VK, a. č. 302 – 303 – 5. Návrh na kandidatúru J. Ambruša do SNR z 22. 7. 1946.

25 Tamže, a. č. 302 – 303 – 1. Nedatovaná odpoveď poslancovi Holdošovi, s. 2.

26 ŠTAIGL, J., ŠTEFANSKÝ, M.: *Vojenské dejiny Slovenska – VI. zväzok (1945 – 1968)*, s. 41 – 42.

Úvodná strana kartotéky príslušníkov československého letectva, ktorú vypracovalo OBZ (Zdroj: ABS)

kázal B. Reicin vykonávať nepretržité odpočúvanie telefónov a sledovanie 40 generálov a vysokých dôstojníkov. To zahŕňovalo aj kontrolu korešpondencie. Medzi nimi bolo všetkých 25 generálov prepustených z armády vo februári 1948.²⁷

ČISTKY MEDZI PRÍSLUŠNÍKMI RAF PO FEBRUÁRI 1948

Február 1948 odstránil všetky dovedajšie limity, ktoré komunistickú stranu obmedzovali v systematickom ovládnutí československej armády. Už krátko po prebratí moci preto odštartovala proces, ktorý mal armádu pretvoriť na jeden z hlavných mocenských nástrojov nového režimu a zároveň z nej urobiť poslušnú vykonávateľku komunistickej politiky. Prvým predpokladom pre naplnenie tohto cieľa bolo ovládnutie veliteľského zboru armády a jeho „očistenie“ od skutočných alebo potenciálnych politických oponentov, či nepohodlných a „nedôveryhodných“ osôb. Prvý úder preto komunisti viedli proti vojakom z povolania, tzv. gážistom. V rámci tejto čistky mali byť z armády odstránení všetci generáli, dôstojníci, rotmajstri a poddôstojníci, ktorí z rôznych dôvodov nevyhovovali novému režimu. Vzhľadom na tézy sovietskej politiky o triedno-politickom rozdelení sveta a o možnosti vojenského konfliktu sovietskeho bloku so Západom, politické represie v armáde smerovali najmä proti skupinám vojakov, ktorí mali pôvod v predmníchovskej armáde, armáde Slovenskej republiky a v niektorých zložkách domáceho a zahraničného odboja.²⁸ V bezprostrednom ohrození sa ocitla väčšina bývalých vojakov československej zahraničnej armády na

S E Z N A M
generálů a důstojníků gšt., odeslaných na dovolenou.

Hodnost:	Příjmení a jméno:	Útvar:	Výnos udělené dovolené:	Podle hlášení od:	na dovoleně v místě:
div.gen.	JANOUSEK Karel	IPO			
brig.gen.	KALLA Josef	OPL	4028/dův.let.48	1/3 48	Praha
brig.gen.	AMBRUS Ján	IS-IV.	4237/dův.let.48	8/3 48	Bratislava
plk.gšt.	KASPAR Jaroslav	IS-I	4128/dův.let.48	9/2 48	Praha XIX, Kanarická 11.
pplk.gšt.	JÁŠKE Josef	IS-IV	4127/dův.let.48	9/3 48	Praha XII, Barthouva 22/II.
mjr.gšt.	NĚMCO Herbert	IS-III	5614/dův.let.4.odd.48	9/3 48	Znojmo, Loucká 2a.
plk.gšt.	ROSIK Vítězslav	IO-I	4128/dův.let.48	11/3 48	Praha II, Gottvaldovo náměstí 14.
plk.gšt.	MRÁZEK Karel	LD-3	5650/dův.let.4.odd.48	9/3 48	Brno, Skládištní 26.
plk.gšt.	NÁPRSTEK Karel	VSV			

Zoznam generálov a dôstojníkov generálneho štábu odoslaných na dovolenku s čakaním koncom februára 1948 (Zdroj: ABS)

Západe, no politické perzekúcie nemali obísť ani príslušníkov I. československého armádneho zboru v ZSSR.²⁹

Čistka veliteľského zboru československej armády prebiehala v niekoľkých etapách, pričom postupne nadobúdala charakter jeho cieľavedomej deštrukcie. Prvá etapa (bezprostredne po februári 1948) mala za cieľ ovládnuť velenie armády a odstrániť tých veliteľov, ktorí sa netajili svojim kritickým postojom ku komunistickej strane. Predstavovala isté zavŕšenie predchádzajúceho úsilia komunistov využiť povojnové kritériá výstavby veliteľského zboru na upevnenie svojich pozícií v armáde.³⁰

Politické perzekúcie v armáde boli súčasťou procesu, ktorý sa uskutočňoval v celej spoločnosti a jeho hlavnou úlohou bolo upevnenie mocenského postavenia komunistickej strany. Mali dokonca aj rovnakú formu ako v civilnom sektore. Rozdiel bol len v tom, že čistky v armáde neprebíhali ako v civilnom sektore –

prostredníctvom Akčných výborov Národného frontu (AV NF) – ale vykonával ich Armádny poradný zbor (APZ). Personálne otázky sa však riešili nielen na základe požiadaviek velenia armády, ale aj podľa návrhov ÚAV NF. Dôležitú úlohu pri posudzovaní tzv. politickej nespoľahlivosti vojakov z povolania malo aj OBZ.³¹

Na Slovensku represie voči veliteľskému zboru prebiehali po dvoch líniách. Prvú tvorili orgány OBZ VO 4 Bratislava a druhú branné komisie územných orgánov Komunistickej strany Slovenska (KSS) na čele s tzv. preverovacou komisiou pre očistu armády na Slovensku pri brannej komisii ÚV KSS. Jej predsedom bol brigádny gen. MUDr. Ján Paškan a členmi plk. Miloš Vesel, mjr. Leopold Dugas, mjr. Ján Lipový, mjr. Štefan Margitán, škpt. Ladislav Botto a škpt. Ján Zubřík. Obe línie boli napojené na organizačnú sieť agentov a úradovni ŠtB. Výkonné orgány čistiek predstavo-

27 HANZLÍK, F.: *Bez milosti a slitování*, s. 217.

28 ŠTAIGL, J., ŠTEFANSKÝ, M.: *Vojenské dějiny Slovenska – VI. svazek (1945 – 1968)*, s. 139.

29 Viac ako 300 dôstojníkov malo skúsenosti z oboch strán odboja, pretože boli počas vojny na základe vzájomných spojeneckých dohôd prevelení z V. Británie do ZSSR. Medzi nimi bolo aj 20 elitných československých letcov. HANZLÍK, F.: *Diskriminace a perzekuce vojáků v Československu v letech 1945 – 1955*, s. 41.

30 ŠTAIGL, J., ŠTEFANSKÝ, M.: *Vojenské dějiny Slovenska – VI. svazek (1945 – 1968)*, s. 137.

31 BÍLEK, J., LÁNIK, J., ŠACH, J.: *Československá armáda v prvním poválečném desetiletí (květen 1945 – květen 1955)*, s. 97.

František Telčík (Zdroj: ABS)

Vladimír Panoš (Zdroj: ABS)

František Knotek (Zdroj: ABS)

valo MNO s podriadenými veliteľskými stupňami.³²

Primárnou formou represii proti veliteľskému zboru československej armády bolo krátko po februári 1948 prepustenie z armády a s tým spojené odobratie vojenskej hodnosti, vyznamenaní, titulov, výsluh, prípadne dôchodkov. Zameranie a obsah čistiek vymedzovala v prvej etape predovšetkým smernica sekretariátu ÚV KSČ z 27. februára 1948 a osobitný rozkaz ministra národnej obrany armádneho gen. L. Svobodu z 20. marca 1948. Na zastrešenie represii v armáde sa komunistický režim snažil využiť aj zákon č. 72/1946 Zb. O úprave niektorých právnych pomerov dôstojníkov a rotmajstrov z povolania a o prevzatí niektorých osôb do čs. brannej moci, ktorý však bol platný len do apríla 1947. Dôvodom jeho prijatia v roku 1946 však nebola očista československej armády v zmysle ideí KSČ, no napriek tomu bola zákonom č. 134/1948 Zb. z apríla 1948 jeho platnosť predĺžená do konca roku 1948.³³

Už niekoľko dní po februárových udalostiach odštartovalo 5. oddelenie HŠ MNO akciu, ktorú príslušníci oddelenia nazvali akcia APZ (pomenovaná podľa Armádneho poradného zboru). Návrhy na prepustenie jednotlivých príslušníkov dôstojníckeho zboru vypracovávali orgány OBZ vyšších vojenských veliteľstiev. Mechanizmus očisty vychádzal zo spomínaných zoznamov „nespolahlivých“ príslušníkov veliteľského zboru, ktoré boli vyhotovené už pred februárom 1948.³⁴ Tieto zoznamy sa ďalej dopĺňali o návrhy branných komisii KSČ a KSS a o informácie, ktoré mali dôstojníci OBZ na jednotlivých stupňoch (s. 212), a z poznatkov získaných rozsiahlymi sieťami agentov, informátorov a dôverníkov OBZ z celej armády. Všetky podklady zhromažďovala a spracovávala študijná skupina 5. odd. HŠ MNO, ktorú v tom čase riadil pplk. Josef Musil. Konečné návrhy však posudzoval plk. B. Reicin a osobne ich predkladal na rokovanie Armádneho poradného zboru. Jeho závery väčšinou sme-

rovali k prepusteniu nepohodlných osôb z armády, a to formou udelenia tzv. dovolenky s čakaním, ktorá bola prvým krokom k prepusteniu z armády. Na nej ostávali dôstojníci až do termínu odchodu z činnnej služby.³⁵

Čistku dôstojníckeho zboru československej armády možno rozdeliť do niekoľkých etáp. Prvá prebiehala od konca februára do apríla 1948. Z armády boli prepustení hlavne generáli a dôstojníci, ktorí figurovali na zoznamoch 5. oddelenia Hlavného štábu. Už na prvých dvoch zasadnutiach APZ, ktoré sa konali v období od 24. februára do 11. marca 1948, bolo na dovolenku s čakaním odoslaných 63 príslušníkov československého letectva v hodnostiach generál až rotmajster.³⁶ Keďže rozhodnutia APZ sa v tomto období opierali najmä o predfebruárové zoznamy „nespolahlivých“ dôstojníkov, medzi touto skupinou už fakticky prepustených vojakov sa nachádzal aj brig. gen. J. Ambruš, ktorý sa stal prvým prepusteným bývalým slovenským príslušníkom RAF z československej armády po komunistickom prevrate vo

32 ŠTAIGL, J., ŠTEFANSKÝ, M.: *Vojenské dejiny Slovenska – VI. zväzok (1945 – 1968)*, s. 137.

33 BÍLEK, J., LÁNIK, J., ŠACH, J.: *Československá armáda v prvom poválečnom desaťročí (květen 1945 – květen 1955)*, s. 104;

ŠTAIGL, J., ŠTEFANSKÝ, M.: *Vojenské dejiny Slovenska – VI. zväzok (1945 – 1968)*, s. 137.

34 ŠTAIGL, J., ŠTEFANSKÝ, M.: *Vojenské dejiny Slovenska – VI. zväzok (1945 – 1968)*, s. 137.

35 HANZLÍK, F.: *Bez milosti a slitování*, s. 212 – 213.

36 ABS, f. HS VK, a. č. 302 – 290 – 1. Seznam generálů a důstojníků gšt. odeslaných na dovolenou z 26. 3. 1948; Seznam důstojníků a rotmistrů odeslaných na dovolenou z 26. 3. 1948.

Imrich Lom (Zdroj: ABS)

Imrich Gablech (Zdroj: ABS)

Silvester Müller (Zdroj: ABS)

februári 1948. Pritom aj sám J. Ambruš si už začiatkom februára 1948 podal žiadosť o udelenie zdravotnej dovolenky s nástupom od 28. februára.³⁷ Vzhľadom na závažné politické udalosti jeho žiadosť nebola vybavená. Ako politika ho komunistická čistka postihla už 27. februára 1948, keď bol na základe oznámenia Akčného výboru DS odvolaný z funkcie člena SNR.³⁸ V ten istý deň si podal žiadosť o vystúpenie z DS.³⁹ Ani perzekúcia J. Ambruša ako vojaka nenechala na seba dlho čakať. Jeho meno sa objavilo v liste generálneho sekretariátu ÚAV NF z 29. februára 1948 adresovanom MNO, v ktorom bola vyslovená požiadavka na uvoľnenie niektorých generálov z činných služieb.⁴⁰ O vývoji situácie okolo svojej osoby nevedel, a preto si 2. marca 1948 znovu podal žiadosť o trojmesačnú zdravotnú dovolenku.⁴¹ O necelý

týždeň neskôr, 8. marca 1948, ho na základe rozhodnutia APZ odoslali na dovolenku s čakaním, pričom sa mal zdržovať v Bratislave.⁴²

Prepustenie z armády nebolo jediným opatrením proti dôstojníkom. Niektorých generálov a dôstojníkov preradili na menej dôležité funkcie a ďalším bola udelená veliteľská výstraha. Okrem odchodu na dovolenku s čakaním tak bolo ďalších 23 dôstojníkov československého letectva k 15. marcu a 31. marcu 1948 premiestnených zo svojich funkcií (najmä z Veliteľstva letectva Hlavného štábu a vojenského školstva) na menej významné funkcie v jednotlivých útvaroch letectva. Dôvody odoslania na dovolenku mali silný ideologický podtónom. Bývalí príslušníci RAF boli obviňovaní z „protidemokratického zmýšľania“, negatívneho postoja k „ľudovej demo-

kracii a všetkému sovietskemu“, nezapojenia sa do „budovateľského úsilia ľudu a úsilia o výstavbu armády“ a kontaktov s príslušníkmi „cudzích armád a spravodajských orgánov“. Mnohí boli onálepkovaní ako „typickí západniari“ a „odporcovia ZSSR“.⁴³

Na ďalšom zasadnutí APZ 8. a 9. apríla 1948 (v poradí III. zasadnutie) sa rozhodlo o preložení do výslužby, resp. zálohy v prípade ďalších 49 príslušníkov letectva.⁴⁴ O necelý týždeň APZ na svojom IV. zasadnutí (14. apríla 1948) rozhodol o odslaní na dovolenku s čakaním v prípade ďalších 20 dôstojníkov a rotmajstrov letectva.⁴⁵ Medzi nimi sa nachádzali aj dvaja bývalí slovenskí príslušníci RAF – príslušník VO 2 Tábor prap. František Telčík, ktorý v období druhej svetovej vojny pôsobil v 311. bombardovacej peruti RAF ako montér, a bývalý palubný strelec

37 Tamže, a. č. 302 – 303 – 4. Žiadosť J. Ambruša o zdravotnú dovolenku z 2. 2. 1948.

38 Tamže, a. č. 302 – 303 – 5. Oznámenie SNR o zbavení J. Ambruša funkcie člena SNR z 28. 2. 1948.

39 Tamže. Žiadosť J. Ambruša o vystúpenie z DS z 27. 2. 1948.

40 Okrem neho boli prepustení aj nasledujúci slovenskí generáli: veliteľ spojovacieho vojska čs. armády brig. gen. J. Marko, predseda prijímacej komisie MNO pre generálov a dôstojníkov slovenskej národnosti brig. gen. J. M. Kristín a veliteľ tyla VO 4 brig. gen. Vojtech Danielovič. Podobným spôsobom boli neskôr postihnutí viceprezident Najvyššieho vojenského súdu brig. gen. JUDr. I. Trebichavský, prednosta IV. odboru MNO brig. gen. JUDr. S. Korbela, bývalý veliteľ VI. zboru v Banskej Bystrici brig. gen. P. Kuna, bývalý veliteľ 9. divízie plk. J. Černek a ďalší. ŠTAIGL, J., ŠTEFANSKÝ, M.: *Vojenské dejiny Slovenska – VI. zväzok (1945 – 1968)*, s. 137 – 138.

41 ABS, f. HS VK, a. č. 302 – 303 – 4. Žiadosť J. Ambruša o zdravotnú dovolenku z 2. 3. 1948.

42 Tamže, a. č. 302 – 290 – 1. Seznam generálů a důstojníků gšt. odeslaných na dovolenou 26. 3. 1948.

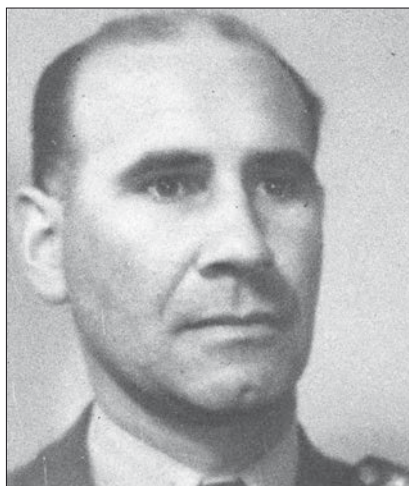
43 Tamže. Seznam přemístěných důstojníků z 26. 3. 1948.

44 Tamže. Zoznam preložených dôstojníkov a rotmajstrov letectva z 8. a 9. 4. 1948.

45 Tamže. Zoznam preložených dôstojníkov a rotmajstrov letectva zo 14. 4. 1948.

Anton Martiš (Zdroj: ABS)

Ľudovít Ivanič (Zdroj: ABS)

Viktor Kropš (Zdroj: ABS)

311. bombardovacej perute RAF práp. Štefan Dúbrava. Dôstojníci a rotmajstri letectva odoslaní na dovolenku v marci a v apríli 1948 boli v miestach svojho bydliska monitorovaní a armáda mala o nich neustály prehľad.⁴⁶ Toto sledovanie vykonávali jednotlivé vojenské oblasti. Na Slovensku VO 4 Bratislava v apríli 1948 sledovala celkovo 47 dôstojníkov a rotmajstrov na nútej dovolenke. Z nich bolo 13 príslušníkov letectva, medzi nimi aj spomínaný Š. Dúbrava.⁴⁷ Bilancia prvej etapy čistiek bola nasledovná: do polovice apríla bolo z československej armády prepustených 27 generálov a 814 dôstojníkov všetkých druhov vojsk.⁴⁸

Druhá etapa čistiek prebiehala od júna 1948 do marca 1949 a postihla najväčší počet bývalých slovenských príslušníkov RAF. V tomto období bol prijatý zákon č. 134/1948 Zb., ktorý rozdelil tzv. politicky nespoľahlivých dôstojníkov do niekoľkých kategórií. Niektorí boli ihneď prepustení, iní mohli pod dohľadom nadriadených

zložiek dokázať, že si dôveru nového režimu zaslúžia. Na zasadnutí APZ 2. a 3. júna 1948 bolo o. i. odoslaných na nútenú dovolenku 9 príslušníkov československého letectva, no medzi nimi sa nenachádzal žiaden bývalý slovenský príslušník RAF.⁴⁹ Prepúšťanie vojakov z povolania pokračovalo v septembri 1948 – o príslušníkoch letectva sa rozhodovalo na zasadnutí APZ 14. septembra 1948. Do výslužby alebo zálohy bolo preložených 38 dôstojníkov a rotmajstrov letectva. Medzi nimi sa nachádzal aj jeden bývalý slovenský príslušník RAF npor. Vladimír Panoš. Podobne ako ostatní, aj on bol od 1. októbra 1948 odoslaný na dovolenku s čakaním.⁵⁰

S výrazne vyššou intenzitou sa čistka dôstojníckeho zboru rozbehla začiatkom januára 1949. V tomto období prestal platiť zákon č. 72/1946 Zb. a prepustenie z armády tak prestalo mať právny základ a vykonávalo sa administratívnou cestou – najmä formou rôznych previerok. Od začiatku roku

1949 mal kľúčovú úlohu pri riešení najdôležitejších otázok obrany štátu a budovania armády Vojenský komitét pri ÚV KSČ. Tvorili ho Klement Gottwald, Rudolf Slánský, Ľudvík Svoboda, generáli Šimon Drgáč, Jaroslav Procházka, Bedřich Reicin a Vladimír Drnec, neskôr taktiež Antonín Zápotocký, Alexej Čepička, Jaromír Dolanský a Jan Satorie.⁵¹ Ich základné zameranie však určovala tzv. Užšia branná komisia ÚV KSČ v zložení Rudolf Slánský, plk. B. Reicin, div. gen. J. Procházka a pplk. Antonín Svoboda. Za realizáciu represii na Slovensku zodpovedali Viliam Široký spolu s branným referentom ÚV KSS, veliteľ VO 4 Bratislava gen. Michal Širica, plk. Z. Harlender, brig. gen. Branislav Manica a neskôr aj pplk. Oskar Jeleň.⁵² Začiatkom roka 1949 5. oddelenie MNO pri prevádzaní previerok príslušníkov dôstojníckeho zboru nahradil novovzniknutý X. odbor MNO. Bol priamo podriadený námestníkovi ministra pre veci osobné plk. B. Reicinovi, ktorý spolu

46 Tamže. Seznam důstojníků a rotmistrů odeslaných rozhodnutím APS na dovolenou z konca marca 1948, s. 3 – 4.

47 Tamže. Seznam důstojníků a rotmistrů, kteří byli zasedáním III. a IV. APS odesláni na dovolenou z 22. 4. 1948.

48 BÍLEK, J., LÁNIK, J., ŠACH, J.: *Československá armáda v prvním poválečném desetiletí (květen 1945 – květen 1955)*, s. 105. Podľa údajov Povereníctva vnútra do 31. 7. 1948 MNO uvoľnilo zo služby 160 politicky nespoľahlivých príslušníkov veliteľského zboru armády na Slovensku. ŠTAIGL, J., ŠTEFANSKÝ, M.: *Vojenské dejiny Slovenska – VI. zväzok (1945 – 1968)*, s. 138.

49 ABS, f. HS VK, a. č. 302 – 290 – 1. Seznam důstojníků a rotmistrů odeslaných rozhodnutím APS na dovolenou z 2. a 3. 6. 1948.

50 Tamže. Seznam vojenských gážístů letectva a letecké technické služby přeložených do výslužby nebo zálohy z 16. 9. 1948.

51 BÍLEK, J., LÁNIK, J., ŠACH, J.: *Československá armáda v prvním poválečném desetiletí (květen 1945 – květen 1955)*, s. 97.

52 ŠTAIGL, J., ŠTEFANSKÝ, M.: *Vojenské dejiny Slovenska – VI. zväzok (1945 – 1968)*, s. 139.

s div. gen. J. Procházkom, námestníkom ministra pre veci politicko-právne, niesol hlavnú zodpovednosť za priebeh a formu represii vo veliteľskom zbore. Vďaka vágnej formulovaným kritériám sa „politicky nespohľadlivým“ mohol stať prakticky hocikto.⁵³ Tieto zmeny sa prejavili aj na intenzite čistky v československom letectve. Na návrh prednostu 5. oddelenia veliteľstva letectva plk. gšt. Jana Reindla bolo 5. januára 1949 rozhodnuté o odoslaní na dovolenku a následnom preradení do výslužby 9 príslušníkov letectva, bývalých príslušníkov RAF. Žiaden z nich však nebol slovenskej národnosti.⁵⁴ V ďalšom zozname z 28. januára 1949 je už uvedených až 141 príslušníkov letectva, ktorí mali byť od 1. februára 1949 odoslaní na zvláštnu dovolenku v dĺžke tri mesiace, potom na dovolenku s čakaním a nakoniec preložení do výslužby alebo zálohy. Medzi prepustenými sa nachádza aj 7 bývalých slovenských príslušníkov RAF: pilot a neskôr pozemný navigátor RAF škpt. Imrich Gablech, ktorý bol v tomto čase príslušník 10. leteckej základne; rádiomechanik 311. bombardovacej perute RAF škpt. Jozef Řehák; palubný strelec 311. bombardovacej perute RAF škpt. František Knotek, ktorý pôsobil na 3. leteckej základni v Brne; skladník 312. stíhacej perute RAF kpt. Pavol Hopta; rádiomechanik 311. bombardovacej perute RAF kpt. Imrich Lom; palubný strelec 311. bombardovacej perute RAF npor. Jozef Zvolenský, ktorý slúžil v 44. leteckom pluku vo Vajnorochoch; letecký mechanik 312. stíhacej perute RAF šrtm. Silvester Müller, ktorý bol v roku 1949 príslušníkom

4. leteckého pluku v Českých Budějoviach.⁵⁵ Už 9. marca 1949 MNO rozhodlo o doplnení zoznamu o ďalších štyroch dôstojníkoch letectva. Zároveň však rozhodlo aj o zrušení predchádzajúceho rozhodnutia v prípade 6 dôstojníkov. Medzi nimi boli aj dvaja bývalí slovenskí príslušníci RAF Jozef Zvolenský a Imrich Lom, ktorí tak naďalej zostali slúžiť v československej armáde.⁵⁶ V období druhej etapy čistky bolo z armády prepustených približne 2 000 generálov a dôstojníkov všetkých druhov vojsk.⁵⁷

OBZ v spolupráci s ŠtB zhromažďovali a vyrábali rôzne kompromitujúce a dôkazové materiály a predkladali ich vojenskému senátu ŠS v Bratislave, ktorý vznikol na základe zákona č. 232/1948 Zb.

Tretia etapa čistiek v armáde prebehla od marca do septembra 1949. Príslušníkov letectva sa však podľa zachovaných dokumentov výraznejšie nepostihla. Až jej štvrtá etapa, ktorá odštartovala na jeseň roku 1949 a vo viacerých vlnách pokračovala až do roku 1953, ich opäť výraznejšie zasiahla. V júli 1950 bol prijatý zákon č. 85/1950 Zb., ktorý v období prvej polovice 50. rokov umožňoval prepúšťanie príslušníkov armády a rovnako tak aj ďalšie represívne kroky.⁵⁸ V septembri 1950 došlo k ďalšiemu preverovaniu, v rámci ktorého boli vojaci z povolania rozdelení do niekoľkých skupín. Prvú skupinu tvorilo 30 „problematických“ dôstojníkov, ktorých 5. oddelenie MNO zatiaľ plánovalo ponechať vo svojich funkciách. Bolo to najmä z dôvodu, že títo vojaci boli zatiaľ vo svojich funkciách nenahra-

diteľní. Medzi nimi sa nachádzal už spomínaný npor. J. Zvolenský, ktorý tak naďalej zostával v letectve Výsledkom preverovania bolo aj zostavenie skupiny 4 dôstojníkov, ktorí mali tiež zostať v armáde, ale mali byť preradení na menej zodpovedné funkcie. Tretiu skupinu tvorilo 25 príslušníkov letectva, ktorí mali byť vyzvaní k dobrovoľnému odchodu z armády, čo sa reálne nijakým spôsobom neodlišovalo od prepustenia z armády. Medzi nimi sa nachádzali ďalší traja slovenskí príslušníci RAF: škpt. Anton Martiš, ktorý počas vojny pôsobil v 311. bombardovacej peruti RAF ako radista a v roku 1950 bol príslušníkom III. leteckého okruhu; druhým bol bývalý montér 312. stíhacej perute RAF škpt. Ludovít Ivanič (v roku 1950 slúžil v leteckom dopravnom pluku); posledným bol už spomínaný kpt. I. Lom, ktorý tak v roku 1950 definitívne ukončil pôsobenie v leteckom dopravnom pluku. Ďalšiu skupinu tvorilo 18 príslušníkov letectva, ktorí mali byť odoslaní na nútenú dovolenku. Medzi týmito dôstojníkmi bol aj príslušník 6. leteckej základne por. Viktor Kropš, ktorý počas druhej svetovej vojny slúžil ako letecký mechanik v 311. bombardovacej peruti RAF. Predposlednú skupinu tvorili traja dôstojníci, ktorí mali byť preradení do výslužby a poslednú 16 dôstojníkov, ktorí sa mali opätovne preveriť.⁵⁹

Prepustení dôstojníci si museli čo najskôr nájsť nové pracovné pozície v civilnom sektore. Komunistický režim im aj tu komplikoval situáciu, pretože im všemožne bránil nájsť si dôstojné zamestnanie. Nemohli sa

53 Tamže, s. 104.

54 ABS, f. HS VK, a. č. 302 – 290 – 1. Návrh na udelení zvláštnu dovolenú vojenských gážistů v činné službě z 5. 1. 1949.

55 Tamže, a. č. 302 – 137 – 1. Zoznam dôstojníkov letectva odoslaných na zvláštnu dovolenku z 28. 1. 1949. Z týchto 7 bývalých príslušníkov RAF sa traja preslávili úletom na štyroch lietadlách vzdušných zbraní slovenskej armády do Poľska 7. 6. 1939. Boli to I. Gablech, F. Knotek a J. Řehák. Bližšie pozri RAJNINEC, J.: *Slovenské letectvo 1939/1944. 1. diel*. Bratislava 1997, s. 34 – 37.

56 Tamže. Dodatok k zoznamu dôstojníkov letectva odoslaných na zvláštnu dovolenku z 9. 3. 1949.

57 BÍLEK, J., LÁNIK, J., ŠACH, J.: *Československá armáda v prvním poválečném desetiletí (květen 1945 – květen 1955)*, s. 105. Podľa dostupných údajov bolo od februára 1948 do konca roku 1949 prepustených z armády 426 generálov a dôstojníkov slovenskej národnosti. ŠTAIGL, J., ŠTEFANSKÝ, M.: *Vojenské dejiny Slovenska – VI. zväzok (1945 – 1968)*, s. 139.

58 Tamže, s. 104.

59 ABS, f. HS VK, a. č. 302 – 137 – 1. Zoznam bývalých príslušníkov RAF.

zamestnať na žiadnej pozícii, kde by podľa straníckych orgánov ohrozovali bezpečnosť štátu. Preto často končili „pri lopate“ s minimálnym zárobkom a takýmto spôsobom existenčne ohrozili aj ich rodiny.

Obeťami komunistickej perzekúcie, resp. diskriminácie po roku 1948 sa stali aj príslušníci RAF, ktorí koncom roku 1945 demobilizovali, a teda nezostali slúžiť v československej armáde. Pre komunistický režim však neboli menej nebezpeční, pretože viacerí z nich sa vďaka svojim vojnovým skúsenostiam dokázali zamestnať aj v civilnom sektore vo významných funkciách – špeciálnou kategóriou boli napríklad bývalí vojnoví piloti, ktorí po roku 1945 odišli slúžiť do Československých aerolinií (ČSA). Aj títo sa minimálne dostali do hľadáčky ŠtB, ktorá ich neustále monitorovala. Po roku 1948 však boli aj oni odstránení z významných funkcií a pridelení do pozícií, kde vykonávali nedostatočne platenú manuálnu prácu.

Výsledkom štyroch etáp čistiek po februári 1948 bola totálna deštrukcia veliteľského zboru československej armády. Perzekúcie nezasiahli len samotných členov armády, ale aj ich rodinných príslušníkov. KSČ sa tak podarilo za veľmi krátky čas rozbiť veliteľský zbor, ktorý sa budoval pred rokom 1948. Čistky zasiahli všetky skupiny dôstojníkov bez rozdielu – účastníkov domáceho, západného a východného odboja a aj príslušníkov predmníchovskej armády. Rozdielna bola len ich intenzita. V roku 1952 už v armáde slúžilo viac ako 65 % dôstojníkov, ktorí vstúpili do armády až po

februári 1948. Niektoré skupiny prestali v armáde existovať úplne. Napríklad z 2 000 dôstojníkov a rotmajstrov čs. jednotiek na Západe prevzatých po máji 1945 do armády zostalo slúžiť len 15!⁶⁰ Čo sa týka príslušníkov letectva, v rámci čistky bolo z armády prepustených 32,1 % dôstojníkov letectva.⁶¹ Zdecimovaní boli najmä bývalí príslušníci RAF – k 20. októbru 1950 ich slúžilo v československom letectve ešte 96. Po poslednej čistke v nasledujúcich dvoch rokoch ich ostalo slúžiť len 18.⁶²

ILEGÁLNE ÚTEKY ZA HRANICE

Po prepustení z armády a problémoch so získaním dôstojnej práce v civilnom sektore boli bývalí dôstojníci, rotmajstri a poddôstojníci letectva konfrontovaní s krutou realitou – boli existenčne ohrození, bez vízie na zlepšenie. Najmä príslušníci západného odboja zaiste tušili, že namáhavá a zle platená práca môže byť ešte to najlepšie, čo pre nich komunistický režim pripravil. Viacerí sa vcelku oprávnene obávali možného uväznenia. Tieto obavy pramenili z ich skúseností nadobudnutých počas pôsobenia v armáde v rokoch 1945 – 1948. Prepustení príslušníci letectva mali v podstate len dve možnosti – zostať žiť v Československu vo finančnej tiesni a s permanentným strachom zo zatknutia, alebo zvoliť ilegálny odchod na Západ za vidinou svetlejšej budúcnosti. Mnohí si zvolili práve ilegálny odchod do zahraničia, ktorým zároveň vyjadrili aj svoj nesúhlas s komunistickým režimom v Československu. Dôvodom na odchod boli aj obavy z ďalšieho vývoja v Československu a u niektorých

aj plány na organizovanie odporu proti komunistickému režimu v Československu. Odchádzali rôznymi cestami a s pomocou prevádzčov do Nemecka, Rakúska a iných štátov.⁶³ Po ilegálnom odchode do zahraničia boli v Československu všetci obvinení zo zločinov prípravy úkladov proti republike, spolčovania sa s cudzou mocou a z vojenskej zrady, vyhlásení za vojenských zbehov a rozkazom ministra národnej obrany, v prípade generálov a plukovníkov na návrh predsedu vlády a rozhodnutím prezidenta republiky, im bola odobratá vojenská hodnosť. Podobne sa postupovalo aj proti emigrantom z radov vojakov základnej služby a vojakov v zálohe.⁶⁴ Jedným z prvých Slovákov – príslušníkov RAF – ktorí sa rozhodli pre ilegálny odchod do zahraničia, bol J. Ambruš. Ten zaiste tušil, že jeho prepustenie z armády je len začiatkom perzekučných opatrení, ktoré komunistický režim voči jeho osobe pripravoval. Za jeho predfebruárové politické pôsobenie by ho zatknutie a vyšetrovanie určite neminulo. Aj preto sa ešte pred samotným doručením prepúšťacieho dekrétu rozhodol ilegálne opustiť Československo, čo sa mu 21. marca 1948 s pomocou amerických vojenských orgánov aj podarilo. Ako vojenský zbeh bol v Československu 24. novembra 1948 degradovaný na vojaka.⁶⁵

V roku 1948 si ilegálny odchod do zahraničia zvolil aj bývalý príslušník 311. bombardovacej perute RAF Milan Jakubec.⁶⁶ V apríli roku 1940 odišiel cez Balkán a Stredný východ do Francúzska, kde vstúpil do československej zahraničnej armády. Po porážke Francúzska padol do

60 BÍLEK, J., LÁNIK, J., ŠACH, J.: *Československá armáda v prvém poválečném desetiletí (květen 1945 – květen 1955)*, s. 106.

61 HANZLÍK, F.: *Diskriminace a perzekuce vojáků v Československu v letech 1945 – 1955*, s. 47.

62 KUDRNA, L.: *Soumrak mužů v modrém*, s. 17.

63 HANZLÍK, F.: *Bez milosti a slitování*, s. 215 – 217.

64 ŠTAIGL, J., ŠTEFANSKÝ, M.: *Vojenské dějiny Slovenska – VI. svazek (1945 – 1968)*, s. 138.

65 Po úteku do zahraničia sa J. Ambruš najskôr zdržoval vo Veľkej Británii, no neskôr trvale pôsobil v USA. Do roku 1953 aktívne pôsobil v krajanskom hnutí (Rada slobodného Československa). V civilnom živote sa uplatnil ako konštruktér. Po odchode do dôchodku žil v dome pre seniorov v Chicagu. Po roku 1989 mu bola v rámci rehabilitácií vrátená hodnosť brigádneho generála a v decembri 1991 bol povýšený na generálplukovníka. Jeho telesné pozostatky boli prevezené na Slovensko a uložené v bratislavskom Slávičom údolí. CSÉFALVAY, F. a kol.: *Vojenské osobnosti dějin Slovenska 1939 – 1945*, s. 11 – 12; LÁNIK, J. (red.): *Vojenské osobnosti československého odboje 1939 – 1945*, s. 12 – 13; ŠUMICHRAS, P.: *Generálplukovník Ján Ambruš. Obrana*, roč. 16, 2008, č. 6, s. 31.

66 M. Jakubcovi v roku 1997 vyšla kniha spomienok: JAKUBEC, M.: *Na zemi i nad morom*. Martin 1997.

nemeckého zajatia, z ktorého po štyroch mesiacoch utiekol. Niekoľkokrát bol väznený v južnom Francúzsku a v Španielsku. V roku 1941 sa mu podarilo cez Gibraltár dostať do Veľkej Británie a vstúpil do RAF, kde vykonával funkciu radistu – rádio navigátora. Po návrate do Československa pôsobil najskôr vo vojenskej leteckej doprave, neskôr v Pan American Airways a nakoniec slúžil v ČSA ako poručík letectva na letisku Ruzyň. Lietal na domácich a zahraničných linkách, no najviac na linke Praha – Bratislava. Po februárových udalostiach sa rozhodol emigrovať a v roku 1948 počas letu na linke Bratislava – Brno prinútil pod hrozbou použitia zbrane pilota pristáť v západnom Nemecku. Utekol spolu s manželkou a jednoročným synom. Vrátil sa do Veľkej Británie, kde opäť slúžil v RAF. V roku 1953 sa presťahoval do Kanady. V exile vyvíjal protikomunistickú činnosť,⁶⁷ za ktorú si začiatkom 60. rokov vyslúžil pozornosť československej ŠtB (rozvedky), ktorá ho označila za „*nebezpečného fanatického dobrodruha, ktorý sa nevyhýba žiadnej podlosti vo svojej nenávisti voči socialistickým krajinám.*“⁶⁸

O ilegálnom úteku do zahraničia však neuvažovali len prepustení dôstojníci letectva. Ohrození sa cítili aj príslušníci západného odboja, ktorí po návrate do Československa v roku 1945 demobilizovali a vrátili sa k svojmu civilnému povolaniu. Takýmto príkladom je aj bývalý príslušník pozemného personálu RAF Imrich Kajaba, ktorého prípad je zároveň ukážkou, že nie každý pokus o odchod do zahraničia sa skončil úspechom. Spolu s oboma rodičmi odišiel v roku 1930 do Francúzska, kde pracovali ako robotníci v poľno-

hospodárstve. V roku 1939 sa dobrovoľne prihlásil do československej armády vo Francúzsku. Po porážke Francúzska odišiel do Veľkej Británie a vstúpil do RAF. Po návrate do Československa demobilizoval v decembri 1945 v Prahe a vrátil sa do svojej rodnej obce Horný Vinodol (dnes Vinodol v okrese Nitra), kde sa živil poľnohospodárstvom.⁶⁹ Po februári 1948 si ako bývalý „západák“ nebol istý svojou budúcnosťou. V marci 1948 vstúpil do KSS⁷⁰, no ešte v tom istom roku sa informoval o možnosti získania francúzskeho pasu⁷¹, keďže tam v minulosti pracoval ako robotník a stále tam žil aj jeho starší brat.⁷² Keď mu tento pokus o legálny odchod do zahraničia nevyšiel, začal uvažovať o odchode ilegálnom. Už v roku 1949 odovzdal svoju pôdu do JRD v Hornom Vinodole a zbavil sa aj hospodárskych zvierat. Bol slobodný a bezdetný, opatroval matku, a tak mu odchod do zahraničia nerobil až taký problém. Už 28. marca 1950 bol vyšetrovaný na Stanici NB v Komjaticiach. Dôvodom bol jeho nedávny rozhovor s neznámym mužom vo vlaku Bratislava – Leopoldov, ktorému sa zdôveril, že vo Francúzsku a vo V. Británii mu počas vojny bolo lepšie ako teraz doma. Rovnako mu povedal, že „*v zahraničnej armáde tam nám rozprávali, že keď prideme do vlasti, t. j. do ČSR, že sa budeme mať dobre a každý dostane riadne zamestnanie. (...) v cudzine, tam som nemal politické práva a mohol som si povedať svoju mienku a tu si povedať nemôžem, lebo hneď na človeka povedia, že je reakcionár.*“ Neznámy muž ho informoval, že pozná človeka, ktorý vie odchod do zahraničia sprostredkovať. I. Kajaba

Jozef Zvolenský (Zdroj: ABS)

mu odovzdal svoju adresu s tým, že ho sprostredkovateľ vyhladá.⁷³ Podľa všetkých indícií bola táto neznáma osoba provokatérom v službách ŠtB, ktorá ho mala vyprovokovať k ilegálnemu odchodu do zahraničia. Vedú nás k tomu nasledujúce indície: Po prvé Imrich Kajaba určite nebol taký naivný, aby rozhovor tohto druhu viedol s neznámou osobou. Určite poznal jej meno, no to sa v zápisnici z vypočúvania nenachádza. Išlo totiž o bežnú prax ŠtB. Po druhé I. Kajaba sa s neznámym mužom vo vlaku rozprával francúzsky. Bola by to až príliš veľká náhoda, že by vo vlaku bola ďalšia osoba s výbornou znalosťou francúzskeho jazyky, ktorá by obsah rozhovoru následne oznámila ŠtB. Všetky informácie podľa všetkého teda pochádzajú práve od „neznámeho muža“. Po výsluchu ŠtB I. Kajaba zatiaľ prepustila. Toto vypočúvanie a zvýšený záujem ŠtB o jeho osobu

67 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Taktický fond, a. č. T-1189. Zpráva o rozvedné a kontrarozvedné činnosti kanadskej policie RCMP – Royal Canadian Mounted Police z 18. 3. 1960, s. 4 – 5.

68 Tamže. Správa KS MV Bratislava o zisteniach k osobe Milan Jakubec z 26. 9. 1960, s. 1 – 2.

69 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Fond starých písomností, a. č. S – 7327. Zápis o výpovedi Imricha Kajaba z 28. 3. 1950, s. 1 – 2.

70 Tamže. Hlásenie Stanice SNB Komjatice z 25. 4. 1950.

71 Tamže. Zápisnica o výpovedi I. Kajabu z 28. 3. 1950.

72 Tamže. Fonogram z 22. 4. 1950.

73 Tamže. Zápisnica o výpovedi I. Kajabu z 28. 3. 1950.

Stanica NB Komjatice, okres Šurany.Komjatice, 22. apríl 1950. 33F o n o g r a m
poštový priečinok čís. 32. *slh.*

Hlásim, že Imrich Kajaba nar. 17. 12. 1917 v Hornom Vinodole, príslušný a bytom [REDAKOVANÉ], syn + Imricha a Márie rod. Kozárovej, sloborný rím. kat., Slovák, toho času bez zamestnania, Pred tým malý roľník, odišiel 12. 4. 1950 asi o 5 hod v umysle odísť za hranice ČSR.

Popis osoby: Ja asi 172 cm. vysoký, silný, zavalitej postavy, čiernych do zadu česaných vlasov, oblečený bol dlhých šedých nohaviciach anglickej látky, krátky zelenkavý kabát a dlhý popelavý kabát. Na hlave má bledo sivú ploškú čiapku. Mal ubuté žlté pol topánky. Pravdepodobne bude ozbrojený. Sebou má legitimáciu KSS, ďalej má osvedčenie podľa 255/45 Sb., občiansku legitimáciu, rôzne fotografie a dôklady a taktiež potvrdenky o zahraničnej činnosti, ako partizán.

Menovaný bol pred mesiacom vyšetrovaný zápisnične pre proti štátnu činnosť a pravdepodobne, že s obavami pred prípadným trestom utiekol za hranice.

Smer úteku nie je tunajšej stanice NB známy. Podľa udania matky Márie Kajabovej rod. Kozárovej, jej syn sa pokúsi utiecť najkratším smerom do Francie, kde sa nachádza jeho starší brat. Taktiež menovaná udala, že pri odchode sa s nou lúčil so slovami mama možno sa ešte uvidíme. Keď mu matka povedala Bože moj, čo bude sama a ako já tu budem sama. Jej syn odpovedal, že však sú ešte dobrí ľudia.

K tomu dodávam, že Kajaba sa na útek pripravoval, lebo pred svojím odchodom, odpredal svoj dobytok ošípané a utržené peniaze vzal sebou. Okrem toho matka prehlásila, že jej syn sa už ráz pokúsil o útek za hranice a to na štedrý večer roku 1949, kedy bol už za hranicou za závorou a keď si to rozmyslel, tak sa vrátil.

Žiadam o uverejnenie dialnopisom na pohraničné útvary rakúska a na československo - nemecké hranice.

Prevzal:
štrážm. Dzuro o 12.35 hod.

Veliteľ stanice
vrch. štrážm. Kratochvíl

Oddiel štátnej bezpečnosti	
27. IV. 1950	
Došlo: Šurany	
Číslo: 269/50	Príl.:

urýchlili jeho rozhodnutie k ilegálnemu odchodu do zahraničia. Už 13. apríla 1950 opustil domov⁷⁴, no o štyri dni neskôr (17. apríla 1950) ho zadržali v okolí Chebu a obvinili z pokusu o ilegálne prekročenie štátnych hraníc. Sprevádzal ho František Dlouhý, ktorý bol počas vojny taktiež príslušníkom západného odboja.⁷⁵ Nevydarený pokus o prechod hranice stál I. Kajabu stratu slobody, keďže 12. júla 1950 ho Okresný súd v Chebe odsúdil na jeden rok ťažkého žalára.⁷⁶

V apríli 1953 evidovala HS ŠtB celkovo 99 bývalých príslušníkov československého letectva, ktorí po februári 1948 ilegálne utiekli do zahraničia. Medzi nimi sa nachádzal aj bývalý letový technik 311. bombardovacej perute RAF Gejza Holoda, ktorý sa spolu s manželkou a rodinami ďalších letcov pokúsil o neúspešný ilegálny útek na Vianoce v roku 1950.⁷⁷ V apríli 1951 ho Štátny súd v Prahe odsúdil za velezradu a vyzvedačstvo na 13 rokov odňatia slobody. Trest si odpykával v Jáchymovských táborech a vo väznici vo Valdiciach. Na slobodu sa vrátil až v máji 1960, po amnestii prezidenta republiky Antonína Novotného.⁷⁸

Ilegálne úteky bývalých slovenských príslušníkov RAF ilustrujú, akým spôsobom riešili svoju situáciu osoby, ktoré sa rozhodli nezostať v komunistickom Československu a namiesto toho sa pokúsili odísť na Západ za vidinou lepšej budúcnosti. Keďže OBZ pozorne monitorovalo len úteky vojakov z povolania, dodnes nemožno stanoviť presný počet emigrantov – bývalých voja-

kov z Československa (odhady sa pohybujú okolo 5 000). Podobné je to aj v prípade bývalých českých a slovenských príslušníkov RAF, ktorých podľa odhadov odišlo po roku 1948 do exilu približne 400.⁷⁹

SÚDNA A MIMOSÚDNA PERZEKÚCIA PRÍSLUŠNÍKOV RAF

Politické čistky v armáde zásahy komunistického režimu voči nepohodným príslušníkom armády neukončili. Túžba po pomste bývalým politickým protivníkom a príslušníkom odboja na Západe viedla režim k organizovaniu vojenských politických procesov, ktoré sa stali najvyššou formou postihu príslušníkov armády. V týchto procesoch boli súdení bývalí príslušníci armády, ozbrojených zložiek ministerstva vnútra a väzenskej stráže. Mechanizmus výroby vojenských politických procesov bol v podstate totožný s tým, ktorý tvorila ŠtB a civilná justícia. Rozdiel bol len v tom, že výrobu vojenských politických procesov zabezpečovali armádne spravodajské zložky a vojenská justícia. Do mája 1951 bolo ich hlavným organizátorom OBZ, neskôr ministerstvo národnej bezpečnosti a po jeho zrušení v roku 1953 ministerstvo vnútra. Vojenská justícia patrila pod rezort obrany. Vo svojich útvaroch v rámci štátnej prokuratúry a vojenského kolégia štátneho súdu a Najvyššieho súdu však bola okrem MNO podriadená aj ministerstvu spravodlivosti.⁸⁰

Príslušníci vojenského spravodajstva využívali pri „výrobe prípadov“ rôzne formy provokácií a spravodaj-

ských hier. Zameriavali sa najmä na „dokázanie“ spojenia vojakov s ilegálnymi protikomunistickými alebo exilovými organizáciami, prípadne s cudzou spravodajskou službou. Následne zatýkali politicky „nespolahlivé a podozrivé“ osoby a vypočúvali ich vo vlastných väzniciach, kde sa ich hrubým fyzickým a psychickým násilím snažili usvedčiť z vykonštruovaných trestných činov.⁸¹

Pred vojenskými súdmi končili vojaci, ktorí spáchali tzv. vojenské trestné činy – prezradenie vojenského tajomstva, odmietnutie vykonať rozkaz, strata zbrane atď. Ak sa však prípad označil za politický, proti vojakom z povolania sa použil zákon č. 231/1948 Zb. a teda skončili pred štátnym súdom.⁸²

V prvej etape čistiek dôstojníckeho zboru československej armády (do apríla 1948) dochádzalo k zatýkaniu prepustených dôstojníkov len ojedinele. V druhej etape (do marca 1949) sa množilo už aj zatýkanie a súdenie prepustených vojakov. Odštartoval ho vojenský politický proces s generálom Heliodorom Píkom, ktorý bol v januári 1949 odsúdený na smrť a popravený. Tretiu etapu charakterizovala likvidácia celých skupín dôstojníkov a odhalovanie tzv. protištátnych skupín pripravujúcich vojenský puč proti novému režimu. Často išlo o vykonštruované a vyprovokované trestné činy, za ktoré vojenské i civilné súdy ukladali drakonické tresty. Od jesene 1949 sa už čistka v armáde viac-menej uskutočňovala pod taktovkou sovietskych vojenských poradcov. Pokračovala likvidácia celých skupín dôstojníkov v rámci vo-

74 Tamže. Hlásenie Stanice SNB Komjatice z 25. 4. 1950.

75 Tamže. Správa Stanice SNB Komjatice o zadržaní I. Kajabu z 30. 4. 1950.

76 Tamže. Výpis z 8. 7. 1955.

77 ABS, f. HS VK, a. č. 302 – 302 – 3. Seznam letců – pilotů, kteří uprchli ilegálně do zahraničí z 28. 4. 1953.

78 MIKULKA, J.: Akce „Letci“. Nezdařený pokus o odchod do exilu bývalých čs. příslušníků RAF Gejzy Holody, Vladimíra Nedělky, Karla Šedy, Karla Schoře a Jaroslava Šišpery v prosinci 1950. *Sborník Archivu bezpečnostních složek Ministerstva vnitra Praha*, 2007, č.5, s. 131 a 134.

79 HANZLÍK, F.: *Bez milosti a slitování*, s. 214.

80 KAPLAN, K., PALEČEK, P.: *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. Brno 2001, s. 86.

81 ŠTAIGL, J., ŠTEFANSKÝ, M.: *Vojenské dějiny Slovenska – VI. svazok (1945 – 1968)*, s. 140.

82 BÍLEK, J., LÁNIK, J., ŠACH, J.: *Československá armáda v prvním poválečném desetiletí (květen 1945 – květen 1955)*, s. 104 – 105.

J. Zvolenský udržiaval kontakty s bývalými spolubojovníkmi v RAF a emigrantmi Arnoštom Zábršom a Zdeňkom Šichnovským (Zdroj: ABS)

jenských politických procesov, pričom jednotlivé vojenské osoby organizátori politických procesov zaraďovali aj do „nevojenských“ skupín.⁸³

Ako príklad politického procesu so slovenským príslušníkom odboja na Západe sme vybrali prípad bývalého palubného strelca 311. bombardovacej perute RAF Pavla Pukančíka. V apríli 1940 odišiel zo Slovenska a cez Francúzsko sa dostal do Veľkej Británie, kde vstúpil do RAF. Ako zadný strelec bombardéru absolvoval 56 operačných letov. Oženil sa tu s britskou občiankou Margareth Parsleyovou. Demobilizovaný bol 15. augusta 1945 a do Československa sa vrátil 15. januára 1946. K jeho definitívnemu prepusteniu z činne vojenskej služby došlo 12. marca 1946. Vrátil sa do Pezinka kde sa zamestnal ako technik. Na krátko sa vrátil za manželkou do Veľkej

Británie, no dlho tu nevydržal, pretože sa túžil vrátiť na Slovensko. Z tohto dôvodu manželstvo skončilo rozvodom. V júni 1949 mu bola výnosom MNO odobratá vojenská hodnosť.⁸⁴ V Pezinku udržiaval priateľské kontakty so Štefániou Galvankovou a Lukáčom Satinom. Po roku 1948 mala Š. Galvanková poskytovať pomoc agentovi CIC pri jeho návštevách Československa tak, že ho ukrývala vo svojom byte. Od roku 1951 sa s týmto agentom stretával aj L. Satina a v roku 1953 sa s ním stretol aj P. Pukančík. Agent ho mal požiadať o spoluprácu, s ktorou mal údajne súhlasiť. Správy mal písať na cigaretový papier a ukladať do mŕtvej schránky. Od agenta údajne dostal 10 poštových známok s vyobrazením Ferdinanda Ďurčanského, ktoré mal prilepiť na listy a poslať aktívnym členom KSC.⁸⁵ Išlo v podstate o banálnu vec, pretože

vôbec nie je jasné, či P. Pukančík nejaké písomné správy vôbec vyhotovil. Priznal, že dostal 10 známok, no tie nevedel ako použiť, tak ich spálil.⁸⁶ Agentu pritom informoval len o tom, že v JRD v Pezinku v rokoch 1952 – 1953 zahynulo väčšie množstvo ošípaných a taktiež, že miestna tehelňa plnila plán v tomto období iba na 80 %.⁸⁷

Otázne je tiež, kedy sa o týchto kontaktoch dozvedela ŠtB, pretože od spáchania „trestného činu“ až po začiatok realizácie prípadu prešli 1 – 3 roky. Až od mája 1954 začala ŠtB L. Satinu podozrievať z protištátnej činnosti a len v auguste 1954 sa jej podarilo zistiť, že o tejto činnosti vie aj Š. Galvanková. Kontakty podozrivých s agentom „LACO“ v novembri 1954 vo výpovedi potvrdil odsúdený agent CIC Jozef Mikuš, ktorý spolu s ním navštevoval Š. Galvankovú. Samotný P. Pukančík sa do pozornosti ŠtB dostal až v máji 1955, keď ŠtB zistila, že P. Pukančík udržiava so Š. Galvankovou priateľské kontakty. ŠtB ho v tejto súvislosti 30. júna 1955 vypočula a počas výpovede kontakty s agentom priznal.⁸⁸

ŠtB stačili aj takéto chabé výsledky vyšetrovania a pristúpila k realizácii prípadu, ktorý nazvala „SKLENÁR“. Zo začiatku v ňom ako hlava skupiny vystupoval P. Pukančík, no v priebehu vyšetrovania ho nahradil L. Satina. Už 3. augusta 1955 Odbor vyšetrovania KS MV v Bratislave vydal rozkaz na zatknutie P. Pukančíka.⁸⁹ Príslušníci ŠtB ho zatkli v pracovnej dobe na ceste medzi Pezinkom a Sencom (pracoval ako šofér v Oblastnom komunálnom podniku v Pezinku). Najskôr ho odviekli do jeho práce, kde vykonali prehliadku jeho vecí, a potom do jeho bytu, kde vykonali ďalšiu prehliadku.⁹⁰ V podvečerných hodinách ho umiestnili do

83 Tamže, s. 105.

84 SÚDNY, B.: Warrant Officer (Štábný rotmajster letectva) Pavol Jozef Pukančík. In: *Historické rozhľady*, 1/2004. Trnava 2004, s. 207 – 232.

85 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Vyšetrovacie spisy, a. č. V-1369. Hlásenie o zatknutí skupiny P. Pukančík a spol. z 9. 8. 1955.

86 Tamže. Poznatky z výsluchu v prípade „SKLENÁR“ z 23. 8. 1955.

87 Tamže. Preverenie výpovede P. Pukančíka zo 16. 8. 1955.

88 Tamže. Oznámenie o prípade L. Satina a spol. z 10. 4. 1956.

89 Tamže. Kópia rozkazu na zatknutie zo 4. 8. 1955.

90 Tamže. Správa o priebehu zatknutia P. Pukančíka z 8. 8. 1955.

Väznice č. 2 Bratislava (vážnica Krajskej správy MV).⁹¹ Okrem P. Pukančíka boli zatknutí aj L. Satina a Š. Galvanková. Všetci boli podozriví, že v rokoch 1951 – 1953 boli v kontakte s agentom kapitalistických tajných služieb, ktorý k nim prichádzal zo zahraničia.⁹² Počas domových prehliadok nenašli žiadne dôkazové materiály a všetci boli zatknutí na základe agentúrneho rozpracovania.⁹³

Vyšetrovatelia ŠtB P. Pukančíka vypočúvali intenzívne od 6. – 23. augusta 1955. Do jeho cely bol nasadený tajný spolupracovník, ktorý vyšetrovateľom poskytol jednu agentúrnu správu.⁹⁴ Podľa všetkého pod nátlakom P. Pukančík vlastnoručne napísal pre ŠtB pokyny, ktoré údajne dostal od agenta: V nich bolo uvedené, že mal zistiť výstavbu nových vojenských objektov, koľko lietadiel sa nachádza na jednotlivých letiskách, ich typ a prelety, dislokáciu vojenských posádok, počty mužstva a druh výzbroje, koľko príslušníkov má ZNB v Pezinku a či sa niekde v okolí neskúšajú výbušniny. Okrem toho mal zistiť, aký tovar sa priváža a vyváža z prístavu v Bratislave.⁹⁵ Na základe obsahu týchto poznámok možno predpokladať, že ich autorom boli vyšetrovatelia ŠtB, ktorí ich vyšetrovanému nadiktovali. Rovnako sa mu snažili dokázať aj snahu o ilegál-

ne opustenie republiky. P. Pukančík sa priznal, že uvažoval o odchode do Veľkej Británie, no agentovi sa o tomto nezmenil.⁹⁶

Pri príprave súdneho procesu bolo okrem troch hlavných protagonistov nakoniec do skupiny L. Satina a spol. zaradených ďalších 8 osôb, z ktorých dve boli obvinené z velezrady a ostatné z neoznámenia trestného činu. Hlavní protagonisti boli obvinení z trestných činov velezrady a vyzvedačstva (P. Pukančík bol obvinený z hospodárskej špionáže v prospech CIA). Celá skupina bola obvinená zo spolupráce s ľudáckou emigráciou, pričom v obžalobe sa objavilo aj absurdné tvrdenie, že skupina mala po zmene pomerov v Československu v Pezinku vyhlásiť Slovenský štát. Vyšetrovanie bolo ukončené 5. októbra 1955 a v ten istý deň bola na celú skupinu podaná obžaloba.⁹⁷ Pavol Pukančík bol 9. novembra 1955 odsúdený Krajským súdom v Bratislave na 12 rokov odňatia slobody, za trestný čin vyzvedačstva v spolupáchateľstve. Proti rozsudku sa odvolal, no Najvyšší súd v Prahe rozsudok 12. apríla 1956 v celom rozsahu potvrdil.⁹⁸

Presné počty odsúdených slovenských príslušníkov RAF za politické trestné činy zatiaľ nepoznáme, čiže budú predmetom až ďalšieho vedeckého výskumu. Vojenský senát ŠS v BA

v období od 24. októbra 1948 do 31. decembra 1952 odsúdil 128 vojenských osôb – 37 dôstojníkov, 8 rotmajstrov, ďalejšlúžiacich poddôstojníkov a aspirantov a 83 vojakov základnej služby.⁹⁹

Vojaci z povolania však neboli postihovaní len súdne ale aj mimosúdne. Bez možnosti, aby poznali za čo sú obvinení, končili v internácii. Pre vojakov z povolania prepustených z armády bol v roku 1949 zriadený Tábor nútej práce (TNP) Mírov. Umiestnili sem približne 300 vojakov, pri ktorých chýbal zákonný dôvod na ich odsúdenie. V tábore, ktorý fungoval do roku 1951, panovali neľudské podmienky.¹⁰⁰

Medzi perzekučné zásahy proti českým a slovenským príslušníkom RAF môžeme zaradiť aj neustálu kontrolu komunistických bezpečnostných zložiek, či už armádnych alebo civilných. Na rozdiel od politických procesov tento dohľad neustal ani v druhej polovici 50. rokov, skôr naopak. Začiatkom roku 1955 armádne spravodajské zložky vytvorili zoznam bývalých príslušníkov RAF, ktorí sa trvalo zdržujú v jednotlivých krajoch Slovenska. Aj to je dôkaz, že záujem bezpečnostných zložiek o účastníkov západného odboja stále pretrvával. Podľa tohto zoznamu v kraji Bratislava žilo 19 príslušníkov¹⁰¹, v kraji Nitra 8 príslušníkov¹⁰², v kraji Žilina 6 príslušníkov¹⁰³, v kraji Ban-

91 Tamže. Kópia rozkazu na zatknutie zo 4. 8. 1955.

92 Tamže. Správa o zatknutí P. Pukančíka a spol. z 5. 8. 1955

93 Tamže. Hlásenie o zatknutí skupiny P. Pukančík a spol. z 9. 8. 1955.

94 Tamže. Zaslánie protokolov k prípadu „SKLENÁR“ z 27. 8. 1955.

95 Tamže. Nedatované poznámky P. Pukančíka.

96 Tamže. Poznanky z výsluchu v prípade „SKLENÁR“ z 23. 8. 1955.

97 Tamže. Podanie žaloby na skupinu L. Satina a spol. z 5. 10. 1955.

98 P. Pukančík si svoj nespravodlivý trest odpykával v Jáchymovských uránových baniach. V rámci amnestie v roku 1960 však bol prepustený na slobodu. Jeho trápenie sa však neskončilo, pretože ako občan druhej kategórie si nevedel udržať dlhodobé zamestnanie. Podal niekoľko žiadostí o prešetrenie svojho prípadu, no rehabilitácie sa dočkal až po novembri 1989. SÚDNY, B.: Warrant Officer (Štábný rotmajster letectva) Pavol Jozef Pukančík, s. 207 – 232.

99 ŠTAIGL, J., ŠTEFANSKÝ, M.: *Vojenské dejiny Slovenska – VI. zväzok (1945 – 1968)*, s. 140.

100 BÍLEK, J., LÁNIK, J., ŠACH, J.: *Československá armáda v prvom poválečnom desaťletí (květen 1945 – květen 1955)*, s. 105.

101 Štefan Antálek, Martin Bauer, Jozef Borčín, Emil Ďurica, Jozef Hruz, Ján Janča, Jozef Koman, Oldřich Kratochvíl, Karol Kyselíčka, Milan Mikláš, Jozef Novotný, Imrich Petrání, Milan Píka, Pavol Pukančík, František Skalík, Alois Soukup, Ľudovít (Ludvík) Tomeš, Dominik Zatko, Ján Zeleňák.

102 Jiří Hecht, Ferdinand Kopecký, Ján Kucha, Viliam Masarovič, Anton Martiš, Ľudovít Obert, Michal Porubčan a František Stolařík.

103 Pavol Bebčák, Ján Dovina, Emil Ďurica, Viktor Pieš, František Pšenčík a Martin Zuščák.

ská Bystrica 6 príslušníkov¹⁰⁴, v kraji Prešov 2 príslušníci¹⁰⁵ a v kraji Košice 7 príslušníkov RAF¹⁰⁶. Celkovo tak v roku 1955 žilo na Slovensku 48 bývalých príslušníkov RAF.¹⁰⁷ Nie všetci však boli slovenskej národnosti a je medzi nimi viacero Čechov, ktorí žili na Slovensku.

Jedným z príkladov slovenského príslušníka RAF, ktorý nebol priamo postihnutý perzekúciou, ale postupne sa dostal do hľadáčiku ŠtB a bol monitorovaný, bol palubný strelec 311. bombardovacej perute RAF Jozef Zvolenský. Pochádzal zo železničiarkej rodiny a po ukončení školy sa vyučil za strojného zámočníka. Udalosti rokov 1938 a 1939 ho zastihli na základnej vojenskej službe, no už 3. mája 1939 opustil Slovensko a odišiel do Francúzska k svojim príbuzným. Vstúpil do československých zahraničných jednotiek a po porážke Francúzska odišiel do Veľkej Británie, kde vstúpil do RAF. Po návrate do ČSR zostal slúžiť v československom letectve v hodnosti nadporučík, no 1. augusta 1950 ho napriek tomu, že bol člen KSS, z armády prepustili z tzv. preventívnych dôvodov. Usadil sa v Piešťanoch, kde prešiel niekoľkými zamestnaniami. Od roku 1960 pracoval v n. p. Chirany.¹⁰⁸ Vďaka dobrým jazykovým znalostiam sa stal reklamačným opravárom stomatologickej techniky, vďaka čomu často cestoval do zahraničia – najmä do Veľkej Británie. Ako bývalý príslušník RAF sa tak stal pre ŠtB podozrivým.

Prvé kontakty s bezpečnostnými zložkami (Okresné oddelenie

MV Trnava) mal už júni 1965, kedy mal odísť na trojmesačnú pracovnú cestu do Veľkej Británie. Ešte pred samotným odchodom si ho predvolali na OO MV v Trnave, kde v rámci pohovoru musel prisľúbiť, že ich po návrate do Československa iniciatívne navštívi a porozpráva o priebehu služobnej cesty. V septembri 1965 sa vrátil a absolvoval na trnavskej ŠtB ďalší pohovor, pričom informoval o svojich dojmach a faktoch, ktoré pozoroval v rámci britských služieb, priemyslu, poľnohospodárstva atď.¹⁰⁹ Už v tomto období sa okolo neho pohyboval agent 2. oddelenia 2. odboru OO MV Trnava „IVAN“ (Rudolf Kovalinka), ktorý informoval svojho riadiaceho príslušníka ŠtB o plánovaných cestách J. Zvolenského.¹¹⁰

Po Zvolenského návrate do Československa OO MV v Trnave vypracovalo plán, akým spôsobom ho spravodajsky „podchytia“. V prvom rade plánovali vykonať jeho hĺbkovú previerku, najmä jeho pôsobenie v RAF, prekontrolovať všetky jeho kontakty, správanie v zamestnaní. Preveriť sa mal aj okruh tajných spolupracovníkov, ktorí by mohli byť ne neho nasadený, rovnako sa mala preveriť aj jeho korešpondencia. Už v tomto období sa predbežne plánovalo použiť odpočúvanie jeho bytu.¹¹¹ Podobným spôsobom ho „vyťažovali“ aj vo februári nasledujúceho roku, po ďalšej, tentoraz mesačnej služobnej ceste vo Veľkej Británii. ŠtB sa zaujímala najmä o to, či ho nekontaktovali nejaké neznáme osoby, prípadne, či sa sám Zvolenský nestretol so svojimi spolubojovníkmi z RAF.

Keďže o niekoľko dní mal služobne cestovať do USA, ŠtB sa ho snažila inštruovať – počas pobytu v USA sa nemal vyhýbať osobám, ktoré sa s ním snažili komunikovať, mal zistiť ich mená, vystupovať slušne, aby sa ho nebáli kontaktovať atď.¹¹² Podľa všetkého sa ho príslušníci ŠtB snažila získať pre spoluprácu, najmä po línii československého exilu. Aj po jeho návrate z USA v apríli 1966 trnavská ŠtB „vyťažovala“ J. Zvolenského. Zaujímali ju najmä osoby, s ktorými sa v USA stretol. S jeho odpoveďami však neboli spokojní, pretože podľa nich sa Zvolenský „vyhýba podrobnostiam k jeho ceste a niektoré údaje nekonkretizuje.“ Príslušníci ŠtB však rozhovor viedli v priateľskej rovine, pretože už v tomto čase sa proti nemu chystala spravodajská akcia.¹¹³

Už 6. apríla 1966 OO MV v Trnave vypracovalo na J. Zvolenského plán akcie, ktorú nazvala „OPRAVÁR“. Išlo o zavedenie dlhodobého odpočúvania jeho bytu (úkon C – 7). Na jej prevedenie si vybrala obdobie, keď sa J. Zvolenský nachádzal na služobnej ceste v USA. ŠtB túto akciu odôvodňovala tým, že Zvolenský má v zahraničí známych – bývalých československých príslušníkov RAF. Konkrétne išlo o bývalého radistu Rudolfa Poledníka a bývalého pilota 313. stíhacej perute RAF Karelou Zouhara, ktorí sa po roku 1945 nevrátili do Československa, ale zostali vo Veľkej Británii. Rovnako tam mal známych „letcov“, ktorí ilegálne opustili Československo po roku 1948 – bývalých pilotov 311. bombardovacej perute RAF Zdeňka Šichnovského a Arnošta Zábrša. Najdôležitejší však

104 Štefan Brehřík, Ján Lichý, Jozef Novotný, Bohuslav Pavlík, Ján Řehoř a František Šmidt (Schmidt).

105 Mikuláš Spiegel a Jozef Timulák.

106 Štefan Droždiak, Ľudovít Kalický, Michal Mesaroš, Ondrej Petergač, Ľudovít Prouza, Adam Vrbičan a Jozef Valúšek.

107 ABS, f. HS VK, a. č. 302 – 299 – 3. Prehľad o bývalých príslušníkoch RAF k 1. 1. 1955 v kraji Bratislava, Nitra, Žilina, Banská Bystrica, Prešov a Košice.

108 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Taktický fond, a. č. T-1096. Záznam z previerky J. Zvolenského z 21. 1. 1966, s. 1.

109 Tamže. Záznam z pohovoru s J. Zvolenským zo 17. 9. 1965.

110 Tamže. Zpráva č. 30 z 2. 12. 1965.

111 Tamže. Plán opatrení proti J. Zvolenskému z 18. 2. 1966.

112 Tamže. Záznam z vyťaženia J. Zvolenského zo 24. 2. 1966.

113 Tamže. Záznam z vyťaženia J. Zvolenského zo 27. 5. 1966.

bol fakt, že v júni 1966 mala navštíviť Zvolenského v byte jeho známa Zdena Shackladyová, ktorá mala prísť spolu s manželom a deťmi z Veľkej Británie do Československa. Pravdepodobne z tohto dôvodu, mal byť Zvolenského byt odpočúvaný. Okrem toho sa ŠtB snažila takýmto spôsobom overiť pravdivosť Zvolenského výpovedí a či sa v zahraničí nestretáva so svojimi známymi z RAF. Napriek tomu, že tento návrh bol odsúhlasený a ŠtB sa podarilo získať aj odtlačky od kľúča do bytu Zvolenského¹¹⁴, k odpočúvaniu bytu nedošlo. Naznačuje to poznámka na tomto návrhu, ktorá konštatuje, že k prevedeniu úkonu C – 7 neboli vytvorené podmienky.¹¹⁵ K ďalším opatreniam ŠtB v súvislosti s J. Zvolenským už v ďalšom období nedošlo.

Komunistický režim použil pri diskriminácii a otvorenej perzekúcii bývalých príslušníkov RAF celú škálu svojich represívnych opatrení – od permanentného sledovania bezpečnostnými zložkami, znemožnenie hľadania vhodného zamestnania, cez prepustenie z armády až po súdnu perzekúciu, ktorej výsledkom boli dlhoročné tresty odňatia slobody. Keďže predložená štúdia si nadala za cieľ vyčerpať danú problematiku podrobne, čo z rozsahovej stránky ani nie je možné, pokúsila sa ju načrtnúť len v základných rysoch. Jednotlivé druhy perzekučných zásahov sme sa snažili ilustrovať aj príkladmi jednotlivcov – slovenských príslušníkov RAF. Štúdia sa rovnako pokúsila položiť základy ďalšie-

ho vedeckého výskumu, ktorého výsledkom bude podrobná analýza problematiky a podrobné zmapovanie osudov slovenských príslušníkov RAF po roku 1945. Výskum sťažuje aj fakt, že v zoznamoch účastníkov západného odboja nie je možné zistiť ich presnú národnosť a aj z tohto dôvodu nepoznáme presný počet Slovákov slúžiacich počas druhej svetovej vojny v jednotkách RAF. Podobne nepoznáme ani presný počet prepustených, internovaných a uväznených slovenských letcov z Veľkej Británie po roku 1948. Možno však konštatovať, že podobne ako českí letci boli postihnutí ako celok aj slovenskí letci, pretože každý z nich sa stretol po roku 1945 s nejakou formou komunistickej diskriminácie alebo perzekúcie.

Branislav Kinčok: Discrimination and Persecutions of Former Slovak RAF Members after 1948: Outline

In his contribution, the author deals with the discrimination and persecutions of Slovak Royal Air Force airmen and officers after 1948. In the period from 1940 to 1945, approximately 2.500 Czechs and Slovaks served with RAF. After coming back to renewed Czechoslovakia in 1945, large part of them demobilized but part of them stayed to serve with the army as professional soldiers. Together with members of Czechoslovak Air Units in the Soviet Union and members of pre-Munich air force, they belonged to the core of newly developed Czechoslovak Air Force. For part of people's democratic regime representatives, mainly the Communists, members of the resistance in the West posed an obstacle in their planned power overtake in the army. From their perspective especially the airmen, as an elite within the army, became inconvenient, but in the main unreliable persons after coming back to Czechoslovakia. Untill 1948 it was not possible to attack them directly, but after the February Coup the Communists started an open discrimination of former RAF members, and later their extrajudicial and judicial persecution. Whole range of repressive measures was applied against them: from permanent monitoring by the security units, hindering them in searching a suitable job, releasing them from the army, to the judicial persecution, the result of which were long-term sentences of imprisonment. Slovak airmen, similarly as the Czech ones, were attacked as a whole, because each of them was confronted with some sort of Communist discrimination or persecution after 1945.

Mgr. Branislav Kinčok (1979)

Absolvent histórie na Univerzite sv. Cyrila a Metoda v Trnave. Pracuje v Sekcii vedeckého výskumu Ústavu pamäti národa. Vo svojej činnosti sa venuje politickým procesom v komunistickom Československu po roku 1948, činnosti štátnej bezpečnosti, ako aj problematike vojnových a povojnových vzťahov Červenej armády so slovenským obyvateľstvom. Je spoluautorom monografie *Slovenskí generáli 1939 – 1945* (2013), *Gustáv Husák a jeho doba* (2015) a autorom viacerých vedeckých štúdií a odborných článkov.

114 Odtlačky kľúča sa príslušníkom OO MV v Trnave podarilo získať tak, že si na oddelenie predvolali manželku J. Zvolenského, Máriu. Pri tomto pohovore ich prerušil jeden z príslušníkov ŠtB, aby všetci opustili miestnosť, pretože potrebuje vybaviť súrny telefonický hovor. M. Zvolenská miestnosť opustila, pričom si v nej nechala svoju kabelku aj s kľúčmi. Tamže. Záznam o zadovážení odtlačkov kľúčov od bytu J. Zvolenského z 12. 4. 1966.

115 Tamže. Plán prevedenia akcie „OPRAVÁR“ v byte J. Zvolenského zo 6. 4. 1966, s. 1 – 4.

REPRESÁLIE 5. POĽNEJ ROTY HLINKOVEJ GARDY V OBLASTI KRUPINY¹

TOMÁŠ KLUBERT

5. poľná rota Hlinkovej gardy (HG) sa v povedomí širokej verejnosti spája predovšetkým s účasťou niektorých jej príslušníkov na masových vraždách zajatých účastníkov Slovenského národného povstania a rasovo prenasledovaných osôb v Kremničke pri Banskej Bystrici. Najdôležitejšiu etapu v krátkej existencii tejto jednotky však predstavuje jej pôsobenie v oblasti Krupiny, kde bola nasadená od 11. novembra do 20. decembra 1944. Tejto sa už venovalo niekoľko renomovaných slovenských historikov. Ako obzvlášť prínosné je treba vyzdvihnúť práce Jána Stanislava², Petra Sokoloviča³ a Antona Hruboňa⁴. Cieľom tohto príspevku je doplniť výsledky ich výskumov, predovšetkým spresniť počet osôb perzekvovaných príslušníkmi 5. poľnej rotý HG v oblasti Krupiny a priebeh jednotlivých trestných akcií.

Po porážke Slovenského národného povstania (SNP) sa pomery v Krupine len pozvoľna vracali do starých kolají. Miestne bezpečnostné zložky prakticky nefungovali, zatiaľ čo v okolí mesta sa naďalej zdržiavali partizánske skupiny. V pondelok 30. októbra 1944 sa po vyše dvojmesačnej vynútenej prestávke zišli na spoločnej schôdzi predstavitelia krupinskej Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSLS) a HG. Ľudácki a gardistickí funkcionári sa po zhodnotení aktuálnej situácie zhodli na tom, že „*bude treba pozvať do Krupiny nejakú ozbro-*

jenú jednotku (...) k zaisteniu stavu ako pred povstaním“.⁵

Krupinský mešťanosta Pavol Párniččan už 2. novembra 1944 vycestoval do Banskej Štiavnice, kde túto požiadavku tlmočil kriminálnemu komisárovi SS-Obersturmführerovi Walterovi Grossovi, veliteľovi tamjšieho oporného bodu (Stützpunkt) Einsatzkommando 14 (EK 14). Nakoľko bol odmietnutý, obrátil sa na vládneho poverenca pre Pohronskú župu Dr. Jána Ďurčanského⁶, ktorý mu prisľúbil vyslať do Krupiny „*slovenskému štátu vernú jednotku vojakov*“.⁷ Po

rokovaní vládneho zmocnenca s veliteľstvom EK 14 v Banskej Bystrici padlo rozhodnutie nasadiť v Krupine nedávno sformovanú 5. poľnú rotu HG.⁸

VZNIK ROTY A JEJ NASADENIE V BANSKEJ BYSTRICI

Vláda Dr. Štefana Tisu sa vo svojom programovom vyhlásení zaviazala úplne prebudovať HG, ktorá sa pred vypuknutím SNP ocitla na pokraji totálnej dezorganizácie. Kľúčová úloha pri „obrode“ gardy ako hlavnej zložky mocensko-represívneho aparátu ľudáckeho režimu pripadala

1 Autor ďakuje PhDr. Antonovi Hruboňovi, PhD., za nezištnú pomoc a poskytnuté materiály, ktoré boli použité pri vypracovaní tejto štúdie.

2 STANISLAV, J.: Fašistické represálie na strednom Slovensku. In: HALAJ, D. (zost.): *Fašistické represálie na Slovensku*. Bratislava 1990, s. 19 – 62.

3 SOKOLOVIČ, P.: *Hlinkova garda*. Bratislava 2009; SOKOLOVIČ, P.: Proces s členmi Pohotovostných oddielov Hlinkovej gardy v roku 1958. *Pamäť národa*, roč. 6, 2010, č. 3, s. 19 – 38.

4 HRUBOŇ, A.: Perzekučné aktivity 5. poľnej rotý Hlinkovej gardy v Krupine a okolí po potlačení Povstania. In: SOKOLOVIČ, P. (zost.): *Slovenská republika očami mladých historikov IX*. Bratislava 2010, s. 193 – 205; HRUBOŇ, A.: *5. poľná rota Hlinkovej gardy*. Banská Bystrica 2010; HRUBOŇ, A.: *Hlinkova garda na území Pohronskej župy. Organizácia a aktivity 1938 – 1945*. Banská Bystrica 2012.

5 Archív Ústavu pamäti národa (ďalej A ÚPN) v Bratislave, fond (ďalej f.) Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti Správa Štátnej bezpečnosti Banská Bystrica (KS ZNB S-ŠtB BB), škatuľa číslo (ďalej šk. č.) 103, V – 656/7 – 60. Výpoveď P. Párničana z 24. 3. 1958.

6 Brat ľudáckeho politika Ferdinanda Ďurčanského.

7 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB BB, šk. č. 103, V – 656/7 – 60. Výpoveď P. Párničana z 24. 3. 1958.

8 EK 14 pod velením kriminálneho radcu SS-Hauptsturmführera Dr. Paula Häusera zabezpečovalo po potlačení SNP pacifikáciu priestoru Banskej Bystrice, Brezna nad Hronom, Zvolena, Kremnice, Dobšinej, Revúcej, Hnúšte, Lovinobane, Modrého Kameňa, Banskej Štiavnice, Novej Bane a Krupiny.

novovymenovanému náčelníkovi štábu HG Otomarovi Kubalovi.⁹ Na základe jeho rozkazu č. 1 z 9. septembra 1944 vznikli tzv. aktivované jednotky, ktoré od 21. septembra 1944 niesli oficiálny názov Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy (POHG).¹⁰ Zároveň sa na vojenské úlohy začali organizovať poľné prápory a poľné rotu HG.¹¹ Časť z nich priamo zasiahla do bojových akcií proti povstalcom, zatiaľ čo ďalšie boli určené na plnenie špeciálnych úloh. Medzi také jednotky patrila i 5. poľná rota HG. Väčšinu jej príslušníkov tvorili členovia Hlinkovej mládeže (HM) a Slovenskej pracovnej služby (SPS) vo veku 17 – 21 rokov z Bratislavy a priľahlých obcí, ktorí museli narukovať na základe povolávacích rozkazov Veliteľstva pohotovostných oddielov „Lipa“ a Ministerstva národnej obrany.¹² Po nástupe k jednotke absolvovali v bratislavských jazdeckých kasárňach poradový výcvik zahŕňajúci bojovú prípravu a strelbu. Popri tom sa dvakrát týždenne zúčastňovali na politických školeniach.¹³

Po začiatku generálnej ofenzívy okupačných vojsk 18. októbra 1944 Hlavné veliteľstvo Hlinkovej gardy

(HVHG) rozhodlo, že len čo bude zlikvidovaný odpor povstaleckých ozbrojených síl, nasadí 5. poľnú rotu HG na zabezpečenie bansko-bystrického priestoru.¹⁴ Kubala presadzoval, aby velenie nad jednotkou prevzal spolaľhivý dôstojník so znalosťou miestnych pomerov. Vzhľadom na to sa ním stal absolvent Vodcovskej školy HG v Bojniciach a bývalý pobočník okresného veliteľa HG v Banskej Bystrici nadzbrojník¹⁵ (nzbroj.) Jozef Nemsila.¹⁶

Rozhodnutie o odchode 5. poľnej rotu HG na stredné Slovensko padlo ráno 27. októbra 1944 bezprostredne po správe, že Nemci obsadili Banskú Bystricu. V dopoludňajších hodinách bola jednotka kompletne vyzbrojená a vystrojená. Organizačne sa členila na veliteľský roj a čaty č. 1 – 4,¹⁷ ktorým velili zbrojníci¹⁸ (zbroj.) Ľudovít Laco (zároveň zástupca veliteľa rotu), Anton Žatko, Karol Gregor a Ervín Stodola. Personálne mala 160 mužov. V jej výzbroji sa nachádzalo približne 150 pušiek 7,92 mm vz. 24, 9 ľahkých guľometov 7,92 mm vz. 26 a niekoľko samopalov a pištoľí nešpecifikovaného typu.¹⁹ Mužstvo bolo vystrojené uniformami slovenskej armády farby kaki doplnenej čiernymi golierovými

výložkami, aké používali aj ostatné pohotovostné a poľné jednotky HG.²⁰

S odchádzajúcou 5. poľnou rotou HG sa prišiel do jazdeckých kasární osobne rozlúčiť Otomar Kubala. Po presune na železničnú stanicu²¹ nastúpila jednotka do zvláštneho vlaku, ktorý o 14.15 hod. opustil Bratislavu a po trase Trnava – Leopoldov – Žilina – Vrútky – Turčiansky Svätý Martin (dnes Martin) dorazil o 21:30 hod. do Hornej Štubne. Po noci strávenej v železničných vozňoch pokračovali gardisti ráno 28. októbra 1944 v ceste na nemeckých nákladných autách. Po príchode do Banskej Bystrice sa ubytovali v priestoroch tamojšej priemyselnej školy.²² Nemsila potom v sprievode styčného dôstojníka a poverenca HG pre Pohronskú župu nzbroj. Jozefa Košovského navštívil veliteľstvo EK 14, ktorému bola jeho rota pridelená ako asistenčná jednotka. Postoj Nemcov k slovenským „druhom v zbrani“ však bol na základe skúseností z predošlých dvoch mesiacov značne rezervovaný.²³ Z tohto dôvodu plnili príslušníci 5. poľnej rotu HG prevažne pomocné úlohy: strážili dôležité objekty, hliadkovali v uliciach a zo Starohorskej doliny a okolitých obcí zväžali

- 9 Hlavný veliteľ HG Alexander Mach podal 7. 9. 1944 demisiu, nakoľko bol vysokými gardistickými činiteľmi obvinený z neschopnosti a benevolentného postupu voči odbojovému hnutiu. Funkcia hlavného veliteľa HG potom zostala neobsadená a všetky z nej vyplývajúce kompetencie prešli na náčelníka štábu.
- 10 Slovenský národný archív (SNA) v Bratislave, f. 604, šk. č. 54, 604 – 51 – 1. Rozkaz náčelníka HG č. 11 z 21. 9. 1944.
- 11 Celkovo bolo v rámci POHG vytvorených 38 pohotovostných oddielov, tri poľné prápory a šesť poľných rôt.
- 12 ŠTEFANČÍK, P.: *Vznik a činnosť Hlinkovej gardy v Banskej Bystrici a okolí*. Diplomová práca. UMB Banská Bystrica 2006, s. 61.
- 13 Archív Múzea Slovenského národného povstania (A MSNP) v Banskej Bystrici, f. VIII, šk. č. 7, prírástkové číslo (prír. č.) 695/68. Situačné hlásenie o činnosti POHG v Krupine.
- 14 HRUBOŇ, A.: *Hlinkova garda na území Pohronskej župy*, s. 98.
- 15 Nižšia dôstojnícka hodnosť HG zodpovedajúca nadporučíkovi.
- 16 K osobe J. Nemsilu pozri bližšie HRUBOŇ, A.: Gardistická kariéra a povojnové osudy Jozefa Nemsilu. In: HRUBOŇ, A. (zost.): *Moderné dejiny Slovenska II*. Ružomberok 2009, s. 124 – 133.
- 17 A MSNP, f. VIII, šk. č. 7, prír. č. 695/68. Situačné hlásenie o činnosti POHG v Krupine.
- 18 Najnižšia dôstojnícka hodnosť HG zodpovedajúca poručíkovi.
- 19 Samopalmi a pištoľami boli pravdepodobne vyzbrojení len dôstojníci a časť poddôstojníkov. Počas nasadenia na stredom Slovensku získala 5. poľná rota HG i niekoľko samopalov 7,62 mm PPŠ-41 a ručné granáty z výzbroje povstaleckej armády.
- 20 HRUBOŇ, A.: *5. Poľná rota Hlinkovej gardy*, s. 20 – 21.
- 21 Mužstvo sa presunulo z jazdeckých kasární na stanicu pešo, zatiaľ čo väčšina výstroja bola prevezená na nákladných autách.
- 22 A MSNP, f. VIII, šk. č. 7, prír. č. 695/68. Situačné hlásenie o činnosti POHG v Krupine.
- 23 HRUBOŇ, A.: *Hlinkova garda na území Pohronskej župy*, s. 99.

Alexander Mach (vľavo) a Otomar Kubala (Zdroj: A MSNP)

materiál zanechaný povstaleckou armádou.²⁴ Časť mužstva vrátane nzbroy. Nemsilu sa 30. októbra 1944 v rámci čestnej rotý POHG zúčastnila na slávnostnej prehliadke okupačných vojsk

na Námestí Andreja Hlinku (dnešné Námestie SNP).²⁵

Podiel príslušníkov 5. poľnej rotý HG na perzekúciách politicky a rasovo perzekvovaných osôb počas

jej nasadenia v oblasti Banskej Bystrice nie je doteraz spoľahlivo objasnený. Na základe Nemsilových hlásení a ďalších svedeckých výpovedí možno potvrdiť len zadržanie troch židovských rodín, ktoré sa ukrývali v jaskyni na vrchu Panský Diel. Raziu vykonala 3. novembra 1944 na základe udania čata zbroj. Laca.²⁶ Medzi zaistenými bol i 17-ročný Alexander Breuer zo Zlatých Moraviec.²⁷ Vďaka falošným dokladom presvedčil gardistov, že so Židmi nemá nič spoločné a následne súhlasil so vstupom do ich jednotky.²⁸ Pri zostupe z hôr Laco a jeho muži svojim väzňom vulgárne nadávali. Tých, čo zaostávali, kopali a bili. Po transporte do Banskej Bystrice boli zadržané osoby umiestnené v jednej z tried priemyselnej školy.²⁹ Z dostupných prameňov nie je známe, ako dlho tam pobudli. Všetko však nasvedčuje tomu, že boli zakrátko odovzdané nemeckým orgánom.

Ani o bojových stretoch príslušníkov 5. poľnej rotý HG s partizánmi pred odchodom jednotky do Krupiny neexistujú žiadne hodnoverné údaje.³⁰ V každom prípade je nanajvýš nepravdepodobné, že by sa do takýchto akcií zapojili, nakoľko nemali potrebný výcvik. Nemci ich okrem toho považovali za nespoľahlivých a dávali im otvorene najavo, že sú im na ťarchu.³¹

Večer 8. novembra 1944 bol nzbroy. Nemsila na štábe EK 14 oboznámený s rozkazom o odvelení jeho jednotky do Krupiny. Vzhľadom na nedostatok motorových vozidiel sa 5. poľná rota HG musela presúvať po častiach.

24 Na prepravu zbraní, výstroja, pohonných hmôt, potravín a ďalšieho povstaleckého proviantu používali gardisti koňmi ťahané povozy. Vlastné motorové vozidlá nemali a Nemci im žiadne neposkytli.

25 A MSNP, f. VIII, šk. č. 7, príř. č. 695/68. Situačné hlásenie o činnosti POHG v Krupine.

26 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠTB BB, šk. č. 103, V – 656/3. Výpoveď Ľ. Laca zo 7. 2. 1958.

27 Presný počet zaistených osôb sa v jednotlivých výpovediach líši. J. Nemsila uviedol, že ich bolo štrnásť, Ľ. Laco spomína jedenásť a podľa A. Breuera sa v jaskyni ukrývalo trinásť Židov.

28 A. Breuer slúžil v 5. poľnejrote HG šesť týždňov. Informácie, ktoré pritom získal, poslúžili v povojnových procesoch ako hlavný dôkaz obžaloby proti niektorým z jej príslušníkov. Bližšie pozri BREUER, A.: *Vojak č. 151*. Bratislava 2001.

29 GUDZOVÁ, A.: *Pamäť má dobrú. Žiaľ, radšej by si to nepamätala*. Rozhovor s A. Breuerom publikovaný 24. 8. 2004. [citované 20. 6. 2017]. Dostupné na <<https://mybystrica.sme.sk/c/1727460/pamat-ma-dobru-zial-radsej-by-si-to-nepamatal.html>>.

30 Podľa výpovede Ľ. Laca zo 7. 2. 1958 sa na začiatku novembra kombinovaná jednotka zložená z Nemcov a gardistov pod velením E. Slobodu dostala pri Ľubietovej do prestrelky s partizánmi, z ktorej obe strany vyviazli bez strát. V hláseniach J. Nemsilu sa však o tejto udalosti nenachádza žiadna zmienka. Veliteľ 5. poľnej rotý HG uviedol iba toľko, že 7. 11. 1944 vyslal do Ľubietovej niekoľko mužov, ktorí odtiaľ dovezli zemiaky.

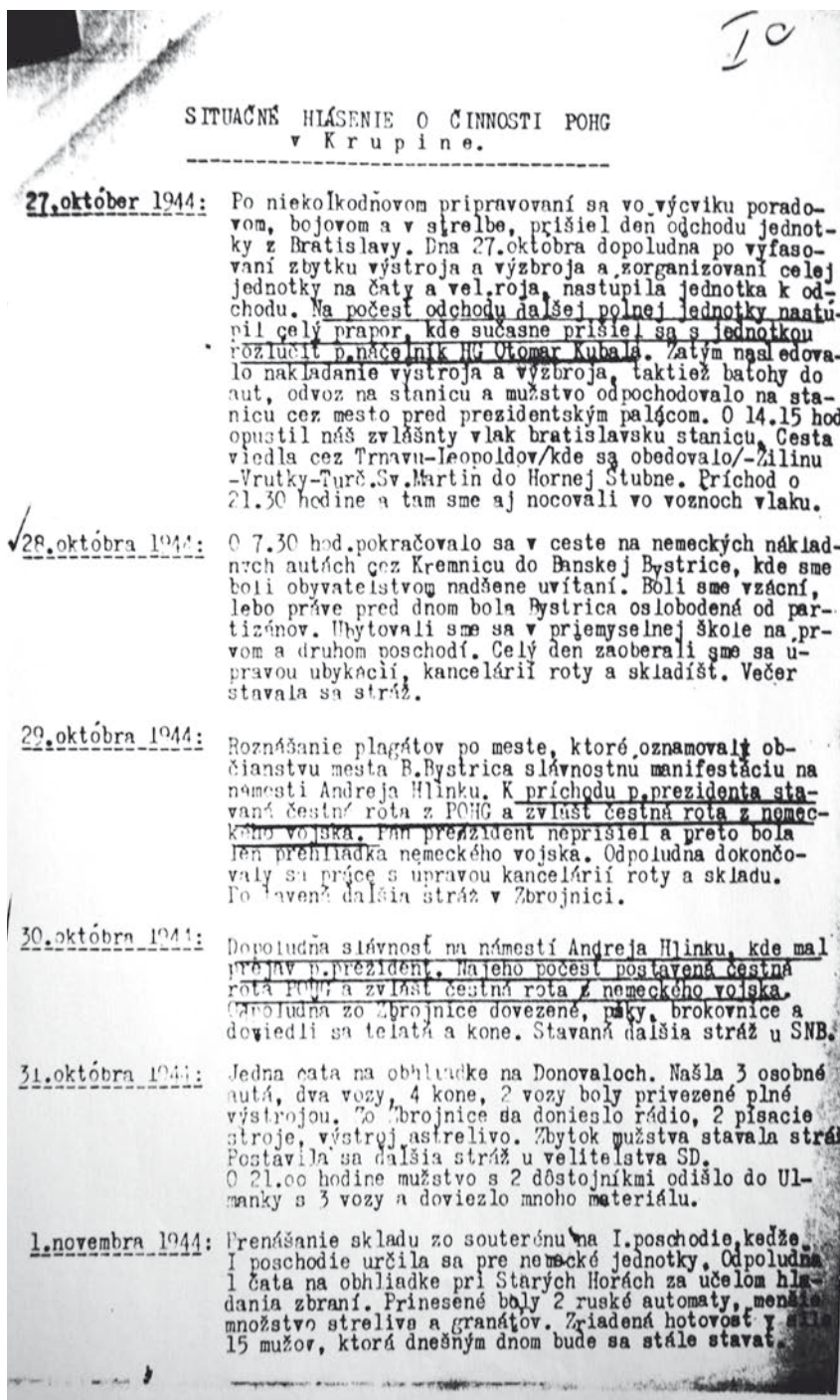
31 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠTB BB, šk. č. 104. Všeobecné situačné hlásenie J. Nemsilu.

Prvá kolóna opustila Banskú Bystricu 9. novembra 1944 o 10:30 hod. Pri obci Dúbrava³² sa pod jedným autobusom preboril improvizovaný most a zvyšné automobily zapadli na rozbahnených komunikáciách medzi Svätým Krížom nad Hronom³³, Lovčou a Dolnou Trnávkou, pričom dve z nich dostali defekt. Gardisti sa preto museli vrátiť naspäť do Banskej Bystrice. Jednotka dorazila do Krupiny až 11. novembra 1944 o 15:50 hod. v železničnom transporte.³⁴

PRVÉ DNI V KRUPINE

Po príchode do Krupiny sa príslušníci 5. polnej roty HG ubytovali v budove meštianskej školy. Nzbroy. Nemsila následne odcestoval do Banskej Štiavnice, kde navštívil svojho nového nadriadeného SS-Obersturmführera Grossa. Šéf oporného bou EK 14 mu okrem základných informácií o úlohách jeho jednotky oznámil, že do Krupiny vyšle zvláštno nemeckého veliteľa, ktorému bude úplne podliehať.³⁵

Na základe Grossových pokynov pozval Nemsila večer do meštianskej školy krupinských činovníkov HSES a HG. Oznámil im, že prišiel do mesta a jeho okolia zaviesť „poriadok“ a zaistiť všetkých aktívnych účastníkov povstania. V prvom rade funkcionárov revolučných národných výborov, komunistov a partizánov.³⁶ Na žiadosť Nemsilu a Laca vraj potom mešťanosta Pavol Párničan, notár Andrej Šepitko, veliteľ krupinskej HG Peter Richter a rímsko-katolícky dekan Leonard Sliachan, ktorý bol zároveň miestnym a okresným predsedom HSES a členom HG, zostavili menoslov angažovaných odbojárov.³⁷ Podľa ďalšej verzie poslal Nemsilovi spomínaný zoznam SS-Obersturmführer Gross.³⁸ Nemci však v žiadnom prípade nemohli vytvoriť takýto súpis bez aktívneho

Situačné hlásenie o činnosti 5. polnej roty HG z prelomu októbra a novembra 1944

(Zdroj: A MSNP)

32 Dnes Hronská Dúbrava.

33 Dnes Žiar nad Hronom.

34 A MSNP, f. VIII, šk. č. 7, príř. č. 695/68. Situačné hlásenie o činnosti POHG v Krupine.

35 ŠA Banská Bystrica, f. Okresný ľudový súd Banská Bystrica (OLS BB), Tľud 29/7 J. Nemsila. Výpoveď J. Nemsilu z 19. 6. 1947.

36 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB BB, šk. č. 103, V - 656/7. Výpoveď P. Párničana z 18. 3. 1958.

37 ŠTEFANČÍK, P.: *Vznik a činnosť Hlinkovej gardy v Banskej Bystrici a okolí*, s. 63.

38 HRUBOŇ, A.: *Perzekučné aktivity 5. polnej roty Hlinkovej gardy v Krupine a okolí po potlačení Povstania*, s. 195.

Príslušníci 5. poľnej rotý HG na prehliadke v Banskej Bystrici 30. októbra 1944

(Zdroj: Internet)

prispenia domácich kolaborantov. Najpravdepodobnejšie preto bude, že krátko po porade Nemsilu s krupinskými činovníkmi skutočne vznikol zoznam osôb určených na zatknutie, ktorý následne veliteľ 5. poľnej rotý HG poslal do Banskej Štiavnice na schválenie. Nezodpovedanou otázkou pritom zostáva, v akej miere sa na jeho vypracovaní podieľali jednotliví krupinskí ľudácki exponenti.

Počas nasledujúcich piatich dní sa v Krupine nič závažné neudialo. Mužstvo 5. poľnej rotý popri zariaďovaní svojich ubikácií a uskladňovaní proviantu hliadkovalo v meste a podni-

kalo prieskumné akcie v jeho blízkom okolí.³⁹ Situácia sa zásadne zmenila po 16. novembri 1944, keď bola v Krupine vytvorená pobočka (Ausenstelle) EK 14 na čele s SS-Oberscharführerom Andreasom Inhoferom.⁴⁰ Sídlo mala v budove Okresného súdu. Do Banskej Štiavnice sa naopak presunula čata zbroj. Gregora. Formálne síce zostala súčasťou 5. poľnej rotý HG, ale kontakt s jej veliteľstvom bol obmedzený na minimum.⁴¹ Vzhľadom na túto skutočnosť zostalo nzbroj. Nemsilovi k dispozícii len 110 mužov.⁴²

Inhofer už večer 16. novembra 1944 predložil Nemsilovi menoslov osôb,

ktoré mali byť čo najskôr uväznené. Povinnosťou gardistov bolo zabezpečiť i základný výsluch zadržaných. Inhofer súčasne Nemsilovi konkretizoval úlohy jeho jednotky. Podľa direktív SS-Obersturmführera Grossa mala byť úplne podriadená krupinskej pobočke EK 14, vykonávať strážnu a bezpečnostnú službu a podieľať sa na zaisťovaní účastníkov SNP a odbojových pracovníkov. Z 5. poľnej rotý HG sa tak stal výkonný nástroj nacistickej okupačnej politiky so všetkými následkami, ktoré z toho vyplývali.⁴³ Pre Nemsilu však muselo byť v tejto súvislosti ponižujúce, že jeho priamym nadriadeným je muž s oveľa nižšou hodnosťou.⁴⁴

GARDISTICKÉ PERZEKÚCIE V MESTE

Nemsila bezodkladne vykonal Inhoferove príkazy. Už ráno 17. novembra 1944 začali gardisti pod vedením zbroj. Laca zatýkať „nespolahlivé osoby“, ktoré následne uväznili v pivnici meštianskej školy. Rodinám zaistencov zhabali rádiové prijímače.⁴⁵ O deviatej hodine hlásil Laco svojmu veliteľovi úspešné splnenie úlohy.⁴⁶ Celkovo skončilo v improvizovaných celách 28 občanov.⁴⁷ Onedlho nato sa do meštianskej školy dostavil Inhofer a požiadal veliteľa 5. poľnej rotý HG o základný výsluch zaistencov, pričom zdôraznil, že len on sám môže rozhodovať o ich ďalšom osude.⁴⁸

Večer sa v meštianskej škole konala ďalšia porada Nemsilu a miestnych ľudáckych činovníkov. Veliteľ rotý ich podľa Párničana vyzval, aby zatknu-

39 A MSNP, f. VIII, šk. č. 7, príř. č. 695/68. Situačné hlásenie o činnosti POHG v Krupine.

40 Spoločne s Inhoferom prišlo do Krupiny niekoľko ďalších príslušníkov EK 14. Nemsila tvrdil, že ich bolo dovedna päť: Inhofer, dvaja poddôstojníci a dvaja tlmočníci. Naproti tomu podľa P. Párničana tvorili krupinskú expozitúru EK 14 okrem Inhofera len traja Nemci.

41 HRUBOŇ, A.: *5. poľná rota Hlinkovej gardy*, s. 28 – 29.

42 A MSNP, f. VIII, šk. č. 6, príř. č. S 55/2002. Rozkazy a denné hlásenia HVHG, roky 1943, 1944, 1945 – Bratislava. Denné hlásenie č. 58 z 29. 11. 1944.

43 HRUBOŇ, A.: *5. poľná rota Hlinkovej gardy*, s. 28 – 30.

44 SS-Oberscharführer bola poddôstojnícka hodnosť zodpovedajúca rotmajstrovi.

45 A MSNP, f. VIII, šk. č. 7, príř. č. 695/68. Situačné hlásenie o činnosti POHG v Krupine.

46 HRUBOŇ, A.: *Perzekučné aktivity 5. poľnej rotý Hlinkovej gardy v Krupine a okolí po potlačení Povstania*, s. 195.

47 RIMA, J.: *V Krupine vraždili nacisti s gardistami*. [citované 20. 6. 2017] Dostupné na <<https://zurnal.pravda.sk/neznama-historia/clanok/392137-v-krupine-vrazdili-nacisti-s-gardistami>>.

48 ŠA Banská Bystrica, f. OLS BB, Tľud 29/7 J. Nemsila. Výpoveď J. Nemsilu z 19. 6. 1947.

tých rozdelili na tri skupiny: osoby nežiaduce pre slovenský štát, ktoré budú deportované do Nemecka bez možnosti návratu; osoby, ktoré budú deportované do Nemecka s poznámkou, že sa neskôr môžu vrátiť domov; osoby, ktoré môžu byť prepustené na slobodu.⁴⁹

Krupinskí exponenti HSLS a HG tak ako v predošlom prípade Nemsilovu požiadavku splnili, ale miera ich angažovanosti je sporná. Viaceré dokumenty totiž dosvedčujú, že sa perzekúcie snažili tmiť. Najaktívnejšie vystupoval v tomto smere dekan Sliacan, ktorý viackrát intervenoval za prepustenie zaistenecov. Na jednej z porad sa dokonca dostal do slovnej potýčky s Nemsilom.⁵⁰

Hromadné zatýkanie pokračovalo aj 18. novembra 1944.⁵¹ Jeho obeťami sa stali rómski muži vo veku 14 – 60 rokov z Krupiny a okolitých obcí.⁵² Vypočúvanie zaistených osôb viedol takmer vo všetkých prípadoch zbroj. Laco, ktorému pravidelne asistoval fyzicky zdatný gardista Ján Nedelský. Obaja „napomáhali“ väzňom k priznaniu surovým bitím.⁵³ Do týrania zadržaných sa však minimálne v jednom prípade zapojil i tlmočník z pobočky EK 14.⁵⁴

Po ukončení každého výsluchu si Laco do výpovedných protokolov zapisoval poznámku zaraďujúcu zaistenca do niektorej z vyššie spomínaných troch kategórií. Záznamy z vyšetrovania boli spolu s osobnými údajmi zadržaných občanov zasielané Inhoferovi, ktorý ich po kontrole vracal na veliteľstvo roty. Nemci podľa vlastného uváženia rozširovali okruh „nežiadu-

Budova bývalej meštianskej školy v Krupine (Zdroj: Internet)

cich“ občanov a politicky najnebezpečnejších odvážali do väznice Okresného súdu, kde boli podrobovaní novým výsluchom.⁵⁵

V nedeľu 19. novembra 1944 poveril Nemsila na Inhoferov rozkaz družstvo Ernesta Osvalda, aby eskortovalo zaistenecov z Krupiny do väznice Krajského súdu v Banskej Bystrici.⁵⁶ Na druhý deň sa všetci jeho príslušníci podieľali na masových vraždách 282 zajatých účastníkov SNP, Židov a Rómov pri Kremničke.⁵⁷ Najaktívnejšie si pritom počínali gardisti Alexander Lichtneker a Pavol Zauško.⁵⁸

Ďalšie zaistovanie podozrivých osôb na základe udaní sa v Krupine uskutoč-

nilo v dňoch 21., 22. a 25. novembra 1944.⁵⁹ Popri zatýkaní a prehliadkach v „zvlášť určených domoch“ plnila 5. polná rota HG v meste bežné bezpečnostné úlohy ako hliadkovanie a stráženie verejných budov. Najspoľahlivejší príslušníci jednotky boli poverení sledovaním rozhovorov občanov na frekventovaných miestach za účelom získavania informácií o ukrývajúcich sa odbojároch a zisťovania názorov verejnosti na činnosť roty. S rovnakým úmyslom odpočúvali gardisti telefonicke rozhovory na miestnej pošte. Tieto „špeciálne úlohy“ vykonávali výlučne v civilnom oblečení.⁶⁰ Ich úspech však musel byť minimálny. V malom

49 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB BB, šk. č. 103, V – 656/7 – 62. Výpoveď P. Párničana z 24. 3. 1958.

50 HRUBOŇ, A.: *5. polná rota Hlinkovej gardy*, s. 31.

51 A MSNP, f. VIII, šk. č. 7, príř. č. 695/68. Situačné hlásenia o činnosti POHG v Krupine.

52 RIMAJ, J.: *V Krupine vraždili nacisti s gardistami*.

53 HRUBOŇ, A.: *5. polná rota Hlinkovej gardy*, s. 31.

54 Na vypočúvaní a mučení komunistu Pavla Chovana sa zúčastnil muž hovoriaci po česky. A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB BB, V – 656. Výpoveď P. Chovana z 9. 3. 1958.

55 HRUBOŇ, A.: *5. polná rota Hlinkovej gardy*, s. 33.

56 Z príslušníkov Osvaldovho družstva sú menovite známi Alexander Lichtneker, Štefan Masaryk, Jozef Stolár a Pavol Zauško.

57 HRUBOŇ, A.: *5. polná rota Hlinkovej gardy*, s. 41 – 45.

58 Po návrate do Krupiny sa Lichtneker a Zauško svojimi zločinmi otvorene vychvaľovali pred A. Breurom. A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB BB, V – 656, Výpoveď A. Breuera z 15. 3. 1958.

59 A MSNP, f. VIII, šk. č. 7, príř. č. 695/68. Situačné hlásenie o činnosti POHG v Krupine.

60 HRUBOŇ, A.: *5. polná rota Hlinkovej gardy*, s. 33.

Jozef Nemsila (Zdroj: Internet)

mestečku, kde sa ľudia navzájom dobre poznali,⁶¹ si totiž pred cudzími mužmi dával každý pozor na jazyk.

RAZIE NA VIDIEKU

Perzekučné aktivity 5. poľnej rotý HG nezostali obmedzené na Krupinu a jej najbližšie okolie, ale zasiahli takmer celé územie vtedajšieho Krupinského okresu. V prvej fáze razií od 17. novembra do 3. decembra 1944 podnikli gardisti denné i nočné výpady do obcí a osád Briac, Horné a Dolné Kopancie, Široké Lúky, Teplička, Babiná, Drienov, Žibritov, Šváb, Cerovo a Čabradský Vrbovok. Hlavným cieľom týchto akcií bolo zneškodnenie partizánov,

ale výsledky nezodpovedali pôvodným očakávaniam. Odbojové hnutie totiž po porážke povstania nevyvíjalo prakticky žiadnu činnosť. Väčšina partizánov krupinský región opustila a zvyšní sa rozptýlili do malých skupín. Kontakt s nepriateľom sa úzkostlivo vyhýbali a svoje presuny uskutočňovali výlučne v noci.⁶² Vzhľadom na to Nemsilova jednotka nečelila žiadnym bojovým stratám.

Väčšina protipartizánskych akcií 5. poľnej rotý HG bola vykonaná po dôkladnom prieskume na miestach, kde sa mali uskutočniť. Správy od konfidentov a anonymné udania však neprichádzali na veliteľstvo jednotky v očakávanom množstve. Nemsila rozladený pasivitou vidiečanov konštatoval: „Obyvateľstvo nechce nič o partizánoch povedať, lebo sa bojí pomsty. Tiež veľmi pôsobí blížiaci sa front.“⁶³ Gardisti sa preto uchýľovali k zákerným provokáciám. Preoblečení do civilných šiat navštevovali vytipované lokality a vyhlasovali sa za partizánov, prípadne účastníkov povstania, ktorí stratili kontakt so svojimi jednotkami a hľadajú spojenie s partizánskymi skupinami. Po určitom čase vtrhli do obce uniformovaní príslušníci rotý a špehov verejne zatkli, aby od nich vzápätí nenápadne zistili, kto im poskytol pomoc. Na základe ich výpovedí potom podnikali razie.⁶⁴ Obeťou týchto provokatérov sa popri niekoľkých ukrývajúcich sa partizánoch stal zástupca prednostu intendantnej služby veliteľstva povstaleckej armády major Ján Snopko, ktorého zadržali 28. novembra 1944 v obci Drienov.⁶⁵

Najväčšie „záťahy“ proti partizánom podnikli príslušníci 5. poľnej rotý POHG na prelome novembra a decembra 1944. V stredu 29. novembra 1944 vyslal Nemsila piatich mužov prestrojených za partizánov do Žibritova. Už na druhý deň sa dedina stala cieľom rozsiahlej akcie. Gardisti zaistili v dedine troch podozrivých a v susednej osade Šváb objavili štyri čerstvé hroby.⁶⁶ V ďalšom prehľadávaní okolia im zabránili mínové polia, ktoré nakládli povstalci ešte pred začiatkom generálnej ofenzívy okupačných vojsk.⁶⁷

Rovnaký postup bol použitý 2. decembra 1944 počas akcie v obci Cerovo. Pod velením zbroj. Laca sa do nej zapojilo až 35 mužov, čiže takmer tretina príslušníkov 5. poľnej rotý HG. Zatiaľ čo uniformovaní gardisti nenápadne obklúčili dedinu, provokatéri vyhľadali osoby podozrivé zo spolupráce s partizánmi. Nasledovala razia, ktorá skončila zatknutím deviatich Cerovčanov a troch náhodne prítomných Rómov z Čeloviec.⁶⁸

Akcia potom pokračovala v neďalekom Čabradskom Vrbovku, kde gardisti zaistili židovského lekára Eugena Lengyela s manželkou a dcérou.⁶⁹ Z ich domu pritom odcudzili značné množstvo peňazí, šperkov a ďalších cenností.⁷⁰ Urobili tak s tichým súhlasom veliteľa rotý, ktorému odovzdali časť ulúpanej koristi.⁷¹

Od 17. novembra do 3. decembra 1944 zadržala Nemsilova jednotka celkom 90 osôb. Z nich bolo 36 prepustených, 32 odovzdaných krupinskej pobočke EK 14 (z toho 5 Rómov

61 Podľa sčítania ľudu z roku 1940 mala Krupina 5 229 obyvateľov.

62 A MSNP, f. VIII, šk. č. 7, príř. č. 695/58. Situačné hlásenie Nemsilu o akciách POHG od 17. 11. do 3. 12. 1944.

63 A MSNP, f. VIII, šk. č. 7, príř. č. 695/68. Situačné hlásenie o činnosti POHG v Krupine.

64 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB BB, šk. č. 103, V – 656/3. Výpoveď L. Laca z 3. 2. 1958.

65 A MSNP, f. VIII, šk. č. 7, príř. č. 695/68. Situačné hlásenie o činnosti POHG v Krupine.

66 V priestore Žibritova a Švábu sa 18. 10. 1944 odohrali ťažké boje. Gardistami objavené hroby zrejme patrili príslušníkom partizánskeho zväzku „Alexander Nevskij“.

67 A MSNP, f. VIII, šk. č. 7, príř. č. 695/58. Situačné hlásenie Nemsilu o akciách POHG od 17. 11. do 3. 12. 1944.

68 HRUBOŇ, A.: *5. poľná rota Hlinkovej gardy*, s. 35.

69 A MSNP, f. VIII, šk. č. 7, príř. č. 695/58. Situačné hlásenie Nemsilu o akciách POHG od 17. 11. do 3. 12. 1944.

70 ŠA Banská Bystrica, f. OLS BB, Tľud 29/47, J. Nemsila. Výpoveď L. Laca zo 4. 12. 1947.

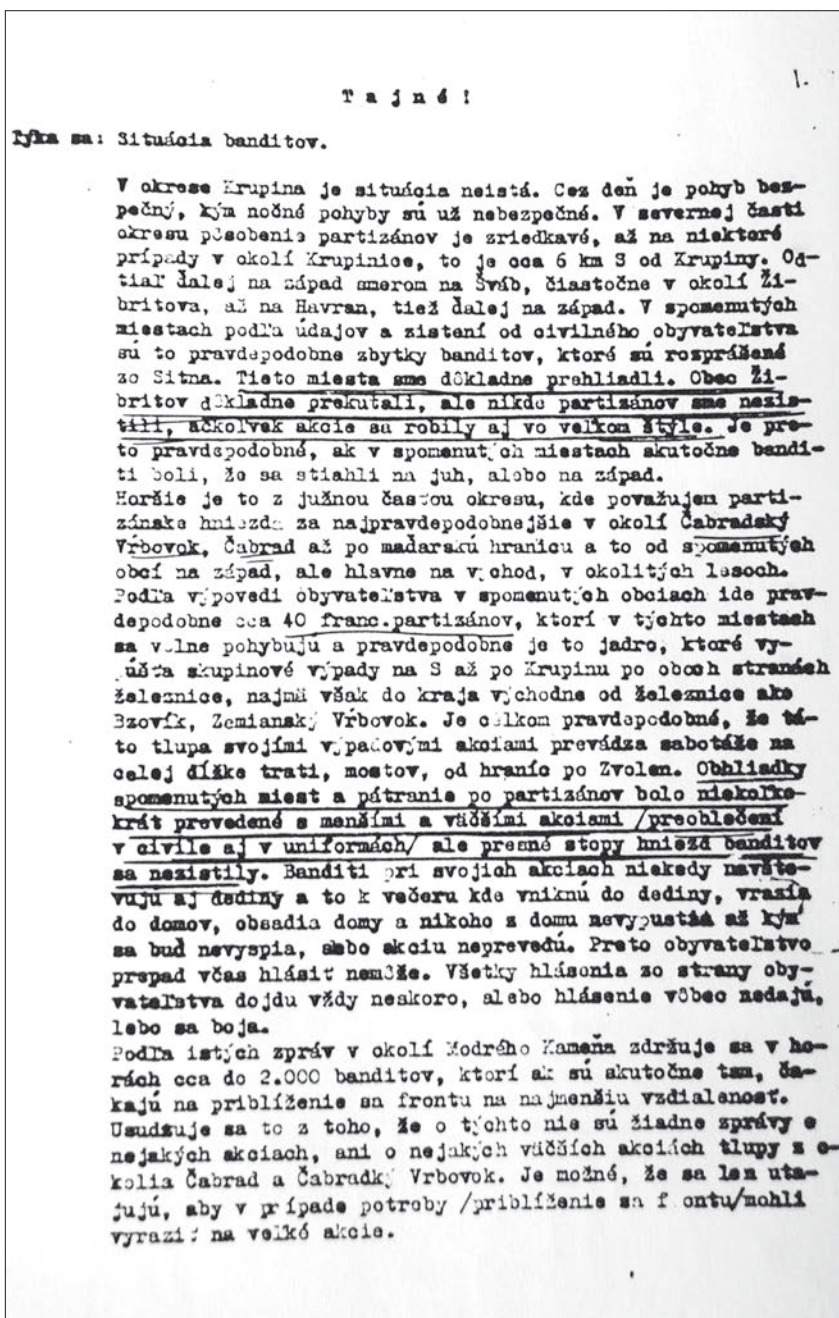
71 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB BB, šk. č. 103, V – 656/ZVZ. Výpoveď J. Horňáka z 10. 3. 1958.

a 5 Židov)⁷² a 12 prípadov zostávalo nevyšetrených. V meštianskej škole a v budove Okresného súdu tak zostávalo uväznených 54 ľudí.⁷³

POSLEDNÉ AKCIE ROTY

Počas 4. – 7. decembra 1944 nepodnikla Nemsilova jednotka žiadne represívne akcie. V Krupine sa v tých dňoch konali dodatočné odvody do miestnej HG spojené s výcvikom nováčikov.⁷⁴ Bezpečnostná situácia na juhu Pohronskej župy sa zatiaľ rapídne zhoršila, keďže v súvislosti s blížiacim sa frontom došlo k oživeniu partizánskeho hnutia. Znepokojený Nemsila hlásil svojim nadriadeným, že „banditi“ úspešne sabotujú premávku na železničnej trati Zvolen – Krupina – Šahy.⁷⁵ Ďalším faktorom ohrozujúcim bezpečnosť v Krupinskom okrese bola prítomnosť nemeckých a maďarských vojsk, ktoré ustupovali cez jeho územie. Viacero honvédov totiž opustilo svoje jednotky a v civilnom oblečení páchalo kriminálnu činnosť. Príslušníci 5. poľnej roty HG troch maďarských dezertérov zadržali a odovzdali nemeckej armáde. Nemsila sa však sťažoval i na nemeckých vojakov, pretože miestnym obyvateľom otvorene rozprávali o kriticknej situácii na fronte a šíрили medzi nimi porazenecké nálady.⁷⁶

Druhú fázu protipartizánskych akcií v okolí Krupiny začala 8. decembra 1944 prečesávaním lazov východne od Dudiniec. Počas nasledujúcich troch dní príslušníci 5. poľnej roty HG „navštívili“ Čabradský Vrbovok, Bzovík, Horný a Dolný Badín, Nemce⁷⁷ a Šváb. Po partizánoch však nenašli žiadne stopy. Fiaskom tiež skončila zvláštna akcia vo Zvolene a jeho okolí, kde niekoľko prestrojených gardistov

Hlásenie J. Nemsilu o situácii „banditov“ v období od 17. novembra do 3. decembra 1944 (Zdroj: A MSNP)

72 Podľa zachovaných materiálov deportovali Nemci z Krupiny 18 zadržaných do nitrianskej väznice, odkiaľ ich koncom decembra 1944 previezli do internačného tábora v Seredi. Päť Krupinčanov bolo na začiatku roka 1945 umiestnených v koncentračnom tábore Oranienburg – Sachsenhausen, kde dvaja (Ján Beňovič a Ján Kvas) zahynuli. Zvyšní traja (Jozef Hrobár, Hynek Šmakal a Pavel Ihradský) prežili a po skončení vojny sa vrátili domov.

73 A MSNP, f. VIII, šk. č. 7, príř. č. 695/58. Situačné hlásenia Nemsilu o akciách POHG od 17. 11. do 3. 12. 1944.

74 Tamže. Všeobecné situačné hlásenie POHG v Krupine od 7. do 18. 12. 1944.

75 Tamže. Hlásenie z Krupiny o činnosti „banditov“ v okolí.

76 Tamže. Všeobecné hlásenie POHG v Krupine od 7. do 18. 12. 1944.

77 Dnes Hontianske Nemce.

Centrum Krupiny na dobovej fotografii

(Zdroj: Internet)

hľadalo utečených väzňov z Krupiny.⁷⁸ Jediným „úlovok“ Nemsilových mužov prestavoval Žid, ktorý sa ukrýval v osade Červená Hora.⁷⁹

Vzhľadom na postup Červenej armády vydal Inhofer 11. decembra 1944 veliteľovi 5. poľnej rotý HG direktívu uviesť 5. poľnú rotu HG do pohotovosti a pripraviť ju na evakuáciu.⁸⁰ Z uvedeného dôvodu nemohol Nemsila splniť rozkaz poverenca Košovského, aby poslal čatu zbroj. Laca do Brezna nad Hronom. Nedávno sformovaná čata zložená z krupinských gardistov, ktorá sa mala presunúť do Modrého Kameňa, bola dokonca na Inhoferov pokyn rozpustená.⁸¹

V tejto situácii sa velenie 5. poľnej rotý HG rozhodlo upustiť od rozsiahlych pátracích akcií a zamerať sa na vyhľadávanie pomocníkov partizánov z radov vidieckeho obyvateľstva. Vyšetrovanie v mlyne Lopaty pri Pliešovciach, Senohrade, Bzovíku, Nemciach, Sebechleboch,

Ladzanoch a prilahlých osadách a samotáčoch však neprinieslo očakávané výsledky.⁸² Nemsila sa preto rozhodol zopakovať scenár, ktorý sa osvedčil v Cerove.

V štvrtok 14. decembra 1944 prišli štyria gardisti v civilnom oblečení do obce Litava, kde navštívili notára Eugena Brusta. Predstavili sa mu ako partizáni a požiadali ho o vystavenie falošných dokladov. Keď im notár vyhovel, vstúpili do obce uniformovaní príslušníci rotý. Po zaistení notára a miestnych žandárov vtrhli do blízkej cigánskej osady. Viacero mužov pritom zbili, Jozefovi Kováčovi prebodli ruku bajonetom a desaťročného Zoltána Kováča postrelili do nohy.⁸³ Gardisti následne nahnali všetkých Rómov k priekope za osadou, prikázali im, aby nastúpili do dvojradu a namierili na nich zbrane. Všetko nasvedčovalo k tomu, že budú zastrelení. K tragédii napokon nedošlo zrejme len vďaka intervencii niektorého z členov litavského obecného zastupiteľstva. Dodnes však zostáva nejasné, či chceli Nemsilovi muži Rómov len zastrašiť, alebo ich skutočne mali v úmysle povraždiť.⁸⁴

Vyčíňanie gardistov v Litave tým neskončilo. Prehľadávali domy, rabovali a ničili súkromný majetok.⁸⁵ Viac podrobností o výsledkoch tejto akcie žiaľ nemáme, nakoľko Nemsilovo zvláštne hlásenie o jej priebehu sa nezachovalo.

V ten istý deň krátko po sedemnástej hodine opustil Krupinu autobus s trinástimi zadržanými Rómami a Židmi vrátane rodiny MUDr. Lengyela. Ich eskortu, ktorej velil Inhoferov zástupca Anton Nowotny, tvorilo okrem Nemcov i niekoľko príslušníkov 5. poľnej rotý HG. Menovite sú známi Ján Laco, Alexander Lichtneker a Alojz Korda. Zaistencom nahovorili, že ich odvážajú do Banskej Štiavnice. V skutočnosti autobus zastavil pri lesnej čistine Starý Hostinec neďaleko Svätého Antola (dnes Svätý Anton). Gardisti ju vopred vybrali ako miesto exekúcie a najmenej dvaja z nich, Lichtneker a Koprda, sa spoločne s príslušníkmi EK 14 podieľali na vraždení.⁸⁶

Poslednú represívnu akciu pred opustením Krupiny uskutočnili Nemsilovi muži 15. decembra 1944 v Švábe, kde zaistili niekoľkých občanov. Celkovo zadržali príslušníci 5. poľnej rotý HG od 4. do 15. decembra 1944 osem ľudí, nerátajúc maďarských dezertérov. Ďalších 29 väzňov prepustili, dvaja ušli a trinásť bolo zavraždených.⁸⁷ Z týchto čísel vyplýva, že v pivnici krupinskej meštianskej školy zostalo v polovici decembra 1944 osem osôb.

ODCHOD Z KRUPINY A ZÁNİK JEDNOTKY

V piatok 15. decembra 1944 podnikli nzbroy. Nemsila a SS-Oberscharführer Inhofer inšpekčnú cestu na front pri Šahách. Veliteľ 5. poľnej rotý HG si z nej odniesol skľučujúci poznatok, že

78 S najväčšou pravdepodobnosťou išlo o dvoch mužov, ktorí utiekli z opevňovacích prác organizovaných krupinskou pobočkou EK 14.

79 A MSNP, f. VIII, šk. č. 7, príř. č. 695/58. Všeobecné hlásenie POHG v Krupine od 7. do 18. 12. 1944.

80 Tamže.

81 A MSNP, f. VIII, šk. č. 6, príř. č. S 55/2002. Rozkazy a denné hlásenia HVHG, roky 1943, 1944, 1945 – Bratislava. Hlásenie kpt. V. Košovského č. 7 z 19. 12. 1944.

82 A MSNP, f. VIII, šk. č. 7, príř. č. 659/58. Všeobecné hlásenie POHG v Krupine od 7. do 18. 12. 1944.

83 Krátko po skončení vojny Z. Kováč na následky svojho zranenia zomrel.

84 HRUBOŇ, A.: *5. poľná rota Hlinkovej gardy*, s. 37 – 40.

85 Nemsila oficiálne priznal, že jeho muži zaistili v Litave dva rádiové prijímače. Pozri A MSNP, f. VIII, šk. č. 7, príř. č. 659/58. Všeobecné hlásenie POHG v Krupine od 7. do 18. 12. 1944. V skutočnosti ich len v obchode Jána Rybára ukradli päť. Pozri A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB BB, V – 656. Výpoveď J. Rybára z 21. 3. 1958.

86 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB BB, V – 656/ZVZ. Výpoveď A. Lichtnekera z 6. 2. 1958. Účasť ďalších gardistov na vraždení pri Sv. Antole je pravdepodobná, ale nedá sa spoľahlivo dokázať. Predmetné archívne materiály o zločinoch príslušníkov 5. poľnej rotý HG totiž pochádzajú výlučne z agendy povojnových ľudových súdov a komunistickej justície z roku 1958, čo značne znižuje ich vierohodnosť.

87 A MSNP, f. VIII, šk. č. 7, príř. č. 659/58. Všeobecné hlásenie POHG v Krupine od 7. do 18. 12. 1944. O vražde trinástich Židov a Rómov na čistine Starý Hostinec sa J. Nemsila vo svojom hlásení nezmiel.

prienik Červenej armády na územie Krupinského okresu je otázkou najbližších dní. Vzhľadom na to už jeho jednotka nepodnikala žiadne akcie a v stave pohotovosti čakala na rozkaz opustiť Krupinu.⁸⁸

Dopoludnia 20. decembra 1944 podnikol Nemsila druhú cestu na front, aby mal presný obraz o situácii. Krátko po jeho návrate do Krupiny prelomili sovietske vojská nemeckú obranu pri Dudinciach a rýchlo postupovali na sever. O 20:30 hod. sa Nemsila od Inhofera dozvedel, že ruské tanky delí od mesta len 12 km. Rota sa okamžite začala pripravovať na odchod do Banskej Štiavnice, ktorý komplikoval nedostatok dopravných prostriedkov. Po rekvirácii trinástich konských povozov na prepravu výstroja vyrazilo mužstvo pod velením zbroj. Žatka do Banskej Štiavnice. Veliteľ roty, zbroj.

Laco a zbroj. Stodola zostali s pätnástimi gardistami v Krupine, aby zabezpečili odvoz písomností a kancelárskeho zariadenia. Uprostred noci z 20. na 21. decembra 1944 vyrazili v autobuse a niekoľkých autách do Zvolena, kde však nenašli voľné priestory na uskladnenie materiálu. Náklad bol napokon vyložený v Kremnici, odkiaľ Nemsila odcestoval do Banskej Štiavnice.⁸⁹

O chaoze, ktorý sprevádzal evakuáciu 5. polnej roty HG, svedčí fakt, že v budove meštianskej školy zanechali množstvo potravín, výstroja a zbraní vrátane ručných granátov a ľahkých guľometov.⁹⁰

Po príchode do Banskej Štiavnice dostal nzbroj. Nemsila rozkaz, aby sa jeho rota vrátila do Bratislavy.⁹¹ Jednotka v tom čase už javila známky pokročilej demoralizácie a vnútor-

ného rozkladu. Väčšina odvedencov z radov HM a SPS prejavovala nechť slúžiť v jej radoch, či už z dôvodu vývoja frontovej situácie alebo z odporu k zločinom niektorých „kmeňových“ gardistov.⁹² Počas presunu do Bratislavy polovica mužstva dezertovala. Mnohí z nich tak urobili na popud veliteľa 2. čaty zbroj. Žatka, ktorí im hovoril, aby išli domov. Demoralizácia jednotky sa prejavila i nárastom alkoholizmu. V Prievidzi, kde sa rota zdržiavala počas vianočných sviatkov, vyvolali na Štedrý večer opití gardisti verejné pohoršenie. Po príchode do Bratislavy zostalo z roty len torzo. HG ju muselo oficiálne rozpustiť a zvyšných gardistov rozčleniť do iných útvarov. Nzbroj. Nemsila bol pre podozrenie z defraudácie židovského majetku postavený pred disciplinárny súd.⁹³

Tomáš Klubert: Reprisals of Hlinka Guard 5th Field Company in the Area of Krupina

The 5th Field company of Hlinka Guard, led by Jozef Nemsila, was established after the Slovak National Uprising was defeated. After the basic training in Bratislava it was deployed from 30 October to 10 November 1944 to secure the area of Banská Bystrica. The most important phase in the history of this unit was its deployment in Krupina, where it took an active part in reprisals against racially and politically persecuted citizens and partisans for more than two months (from 11 November to 20 December 1944). After Soviet troops penetrated to the surroundings of Krupina, the unit broke up due to the demoralisation of its members and at the end of 1944 it was officially dissolved.

PhDr. Tomáš Klubert, PhD. (1972)

Absolvent Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. odbor história - filozofia. Od roku 2008 je pracovníkom Sekcie vedeckého výskumu Ústavu pamäti národa. Zaoberá sa dejinami 20. storočia, predovšetkým obdobím druhej svetovej vojny. Je autorom monografií Obrnenej jednotky v Slovensko národnom povstaní, Veľkí vojvodcovia na Slovensku, Smrť sa volala „Schill“ a Slovenská armáda v druhej svetovej vojne slovom a obrazom a spoluautorom publikácie Vojenské dejiny Slovenska V. (1939 – 1945).

88 Tamže.

89 A MSNP, f. VIII, šk. č. 7, príř. č. 695/58. Hlásenie J. Nemsilu o presune jednotky z 26. 12. 1944.

90 HRUBOŇ, A.: *5. polná rota Hlinkovej gardy*, s. 48.

91 A ÚPN, f. KS ZBN S-ŠtB BB, šk. č. 104. Hlásenie J. Nemsilu z 26. 12. 1944.

92 Počas krátkeho pobytu v Banskej Štiavnici sa gardista Tibor Krammer z čaty zbroj. Gregora smrteľne zranil pri neopatrnej manipulácii s pištoľou. Bola to vôbec jediná strata, ktorú utrpela 5. polná rota HG počas svojho nasadenia na strednom Slovensku. A MSNP, f. VIII, šk. č. 7, príř. č. 659/58. Hlásenie kpt. J. Košovského č. 9 z 3. 1. 1945.

93 HRUBOŇ, A.: *Hlinkova garda na území Pohronskej župy*, s. 105.

PROTIŽIDOVSKÉ NÁSILNOSTI V NOVÝCH ZÁMKOCH DŇA 4. AUGUSTA 1946

PAVOL MAKYNA

Násilnosti namierené voči Židom, ktoré sa odohrali v nedeľu večer 4. augusta 1946 v Nových Zámkoch, boli pokračovaním protišidovských výtržností účastníkov partizánskeho zjazdu v Bratislave¹. Nanešťastie to neboli prvé ani posledné protišidovské výtržnosti, nazývané aj ako pogrom, ktoré sa na Slovensku udiali po skončení 2. svetovej vojny a vyvrcholení tzv. konečného riešenia židovskej otázky v Európe. Z táborov smrti sa do svojich pôvodných domovov vracala len hŕstka tých, ktorým sa podarilo prežiť utrpenia holokaustu. Nepáčilo sa to najmä tým obyvateľom, ktorí v predchádzajúcom období arizáciou alebo krádežou nadobudli do svojho vlastníctva pôvodný židovský majetok. Nespokojní boli i tzv. národní správcovia židovských majetkov, bývalí partizáni a iní príslušníci odboja, ktorí boli takto odmeňovaní za svoje zásluhy.

Mnohé antisemitské náklady v slovenských obciach a mestách prerástli po máji 1945 až do pogromov a vraždenia židovského obyvateľstva. Krádežami, hospodárskymi škodami a „len zraneniami“ Židov, hoci mnohokrát i ťažkými, skončili udalosti napr. v Topoľčanoch dňa 24. septembra 1945,² 1. – 2. augusta 1946 v Bratislave, 2. augusta 1946 v Komárne, 4. augusta 1946 v Žiline, ďalej Rajec-kých Tepliciach, Zbechoch, Šuranoch.³ Vraždami Židov sa skončili udalosti 24. novembra 1946 v Novej Sedlici, 6. decembra 1946 v obciach Ulič a Kolbasov.⁴

Nové Zámky boli súčasťou južného územia Slovenska, ktoré bolo po Viedenskej arbitráži 2. novembra 1938 prisúdené Maďarsku. Podľa sčítania obyvateľstva z roku 1930 žilo na tomto území celkovo 854 217 obyvateľov, z čoho sa k židovskej národnosti slobodne prihlásilo 26 151 osôb.⁵ V Nových Zámkoch vtedy žilo 2 771 osôb židovského pôvodu, čo tvorilo asi 13 % z celkového počtu obyvateľov mesta.⁶ Po návrate z táborov smrti klesol počet členov židovskej náboženskej obce v tomto meste asi na jednu tretinu pôvodného predvojnového stavu.⁷

Maďarské kráľovstvo prijalo už v roku 1920 ako prvý európsky štát zá-

kon namierený voči Židom, ktorý obmedzoval počet židovských poslucháčov vysokých škôl na 6 %. Židia tu boli nielen počas celého medzivojnového obdobia obviňovaní za vývoj 1. svetovej vojny a za Trianon.⁸ Stali sa nepriateľmi národa i v očiach oficiálnej politiky. Ešte na jar 1938, teda pred Viedenskou arbitrážou, bol v Maďarsku prijatý 1. židovský zákon pod názvom „O účinnnejšom zabezpečovaní rovnováhy spoločnosti a hospodárskeho života“. Ten obmedzoval počet Židov v rôznych, najmä slobodných povolaniach. Po zabratí južných oblastí Slovenska Maďarskom na začiatku novembra 1938 pocítili Židia na tomto území radikálne

- 1 BUMOVÁ, I.: Protišidovské výtržnosti v Bratislave v historickom kontexte (august 1946). *Pamäť národa*, roč. 3, 2007, č. 3, s. 14 – 29.
- 2 Pozri KAMENEC, I.: Protišidovský pogrom v Topoľčanoch v septembri 1945. In: PECKA, J. (zost.): *Acta contemporanea*, Sborník k päťadesiatinám Viléma Prečana. Praha 1998, s. 80 – 94; ŠIŠJAKOVÁ, J.: „Prípady Topoľčany“ – Protišidovský pogrom (nielen) z pohľadu dobových dokumentov. In: *Acta Historica Neosoliensia 10*. Banská Bystrica 2007, s. 232 – 240.
- 3 BUMOVÁ, I.: Protišidovské výtržnosti v Bratislave v historickom kontexte, s. 18.
- 4 Pozri ŠMIGEL, M.: Vraždy Židov na severovýchodnom Slovensku v roku 1945 – Kolbasovská tragédia. (Súčasný stav spracovania a perspektívy výskumu problematiky), s. 1 – 8. [citované 12. 7. 2017] Dostupné na URL <sk.holokaust.sk/wp-content/smigel2.doc>; ŠMIGEL, M.: Vraždy židov a komunistov na severovýchodnom Slovensku v rokoch 1945: Kolbasovská tragédia. In: *Acta Historica Neosoliensia 10*, s. 217 – 231.
- 5 Dostupné na URL <http://www.upn.gov.sk/pocty-zidov-juzne-slovensko/> [citované 12. 7. 2017]. Podľa sčítania obyvateľstva z decembra 1938, ktoré na uvedenom území vykonávali maďarské orgány, napočítali na severných novozískaných územiach 44 075 obyvateľov židovského vierovyznania.
- 6 Tamže.
- 7 LANG, T., STRBA, S.: *Holokaust na južnom Slovensku – Na pozadí histórie novozámckých židov*. Bratislava 2006, s. 368.
- 8 Trianon alebo Trianonská mierová zmluva riešila štátne hranice Maďarska, ktoré vzniklo ako jeden z nástupníckych štátov Rakúsko-Uhorska po prvej svetovej vojne. Podpísaná bola 4. 6. 1920.

zmeny vo svojom spoločenskom postavení. Je potrebné tiež uviesť, že napriek všetkým protizidovským zákonom a nariadeniam nedošlo v uvedenom štáte porovnaní s inými časťami Európy až do roku 1944 k deportovaniu tejto skupiny obyvateľstva.⁹ Práve naopak – mnoho židovských obyvateľov i z územia Slovenského štátu hľadalo možnosť záchranu pred prebiehajúcimi deportáciami¹⁰ v úniku k južnému susedovi.

Udalostiam opísaným ďalej v texte a v priložených dokumentoch predchádzal 1. zjazd Sväzu slovenských partizánov (ďalej len SSP)¹¹, ktorý sa konal od piatku 2. augusta do nedele 4. augusta 1946 v uliciach Bratislavy. Jeho cieľom mala byť voľba do ústredných orgánov, tzv. očista verejného života a predostretie sociálnych požiadaviek.¹² SSP mal byť podľa svojich stanov z 26. apríla 1945 apolitickým združením. No od začiatku bol úzko prepojený s Komunistickou stranou Slovenska (ďalej len KSS), keď jej tzv. prípravný výbor bol zložený len z členov KSS, resp. aj ďalší vedúci predstavitelia spolku boli väčšinou komunistického presvedčenia. Členmi SSP boli i „rôzne asociálne individuá, neschopné zaradiť sa po vojne do normálneho života“.¹³ V rokoch 1945 – 1948 bol SSP využívaný KSS v politickom zápase o budúcnosť krajiny.¹⁴ Radikálnejšie spôsoby vynucovania politických požiadaviek ozbrojenými ľuďmi z kruhov SSP „imponovali“ rôznym živlom

napr. i pri presadzovaní vlastných požiadaviek, nevyvímajúc situácie, keď prichádzalo k sporu o židovský majetok medzi pôvodným majiteľom a arizátorom. Takéto osoby „posilnené alkoholom“ získavali odvahu pri realizovaní svojich myšlienok, pričom výnimkou neboli ani Nové Zámky. Významným faktorom bol dlhodobý vplyv antisemitskej propagandy na väčšinové obyvateľstvo, v ktorej boli Židia obviňovaní napr. z následkov Viedenskej arbitráže v kombinácii s faktom, že väčšina Židov na južnom Slovensku sa po roku 1918 cítila byť Maďarmi. To sa prejavovalo vo vzťahoch k Židom tak, že „Slováci nemali v láske pomadžarčených Židov a Maďari zas zúrili, keď v Židoch videli nedostatok vlastenectva.“¹⁵ Konkrétnym príkladom postoja slovenských a maďarských úradov voči Židom bolo vzájomné presúvanie a „zbavovanie sa“ židovských obyvateľov cez novovytýčenú hranicu pri pripájaní južných území Slovenska k Maďarsku v novembri 1938.

Dňa 4. augusta 1946 sa v Nových Zámkoch nevráždilo. No zrejme iba so šťastím nebol žiadny partizánmi napadnutý Žid zabitý. V uvedený večer sa skupina asi 30 – 40 účastníkov partizánskeho zjazdu v Bratislave vracala vlakom do Nových Zámkov. Okolo 20. hodiny vošli do reštaurácie „Ungár“, kde sa najskôr strhla hádka medzi jedným z partizánov a čašníkom zariadenia. Následnú bitku medzi uvedenými

osobami vystriedala zvada medzi židovským majiteľom reštaurácie Františkom Ungárom a rovnakým partizánom. Celá situácia vyvrcholila bitkou, do ktorej sa zapojili ďalšie osoby zo skupiny. Aby si majiteľ reštaurácie nemohol zavolať pomoc, jeden z prítomných partizánov prestrihol telefónne vedenie. Následne skupina partizánov opustila reštauráciu „Ungár“ a presúvala sa do hostinca menom „Ruža“.¹⁶ Pravdepodobne pri tomto presune bola uvedená skupina rozdelená na dve za sebou idúce skupiny, pričom na ulici stretli Ignáca Nascha a Juraja Lampla, oboch židovského pôvodu. Keď prvá skupina partizánov minula uvedené dve osoby, upozornila na nich výkrikmi niekoľko metrov za nimi idúcu druhú skupinu. Pri vyžadanej legitimácii týchto Židov ich partizánska skupina zbila a okradla. Následne okolo 21. hodiny vošli partizáni do hostinca „Ruža“. Tu legitimovali Vojtecha Balogha a začali ho biť, no Balogh z hostinca utiekol. Medzitým tu bol členmi skupiny legitimizovaný Žid Eužen Schleszinger, pričom muži v bielych košeliach s vyznamenaniami ho vyzvali, aby vyšiel na ulicu pred hostinec. Keď Schleszinger zbadal skupinu partizánov pred hostincem, rozhodol sa vrátiť na miesto. To mu už skupina partizánov nedovolila a na ulici ho zbila. Pri úteku ho ešte jeden člen skupiny bodol nožom do chrbta. Výtržníci vnikli aj do bytu Jozefa Šterna a zbili na návšteve sediaceho Ladislava Löwyho,

9 V marci 1944 začala nacistická armáda okupovať Maďarské kráľovstvo a začala organizovať masové deportácie Židov z krajiny do vyhladzovacích táborov na území Ríše. Počas holokaustu zahynulo okolo 550 000 Židov, ktorí boli odvlečení z územia Maďarského kráľovstva.

10 Prvá vlna deportácií židovských obyvateľov prebiehala na území Slovenského štátu medzi 25. 3. a 20. 10. 1942.

11 V dnešnom pravopise Zväz slovenských partizánov (ZSP). V texte budeme ďalej používať dobovú skratku SSP.

12 Viac napr. v časopise *Partizán* z 11. 8. 1946. Z prác po roku 1989 pozri LACKO, M.: Najhorlivejší pomocníci komunistov (Sväz slovenských partizánov a udalosti na Slovensku v rokoch 1945 – 1948). In: PODOLEC, O. (zost.): *Február 1948 a Slovensko*. Bratislava 2008, s. 519 – 556, ďalej LETZ, R.: Partizáni ako politický a mocenský činiteľ na Slovensku v rokoch 1945 – 1948. In: Kol.: *Dies ater – nešťastný deň 29. august 1944*. Bratislava 1994, s. 47 – 58.

13 LETZ, R.: Partizáni ako politický a mocenský činiteľ na Slovensku v rokoch 1945 – 1948, s. 51.

14 LACKO, M.: Najhorlivejší pomocníci komunistov, s. 519 – 556.

15 BUDA, F.: Osudy Židov z Tvrdošoviec po Viedenskej arbitráži v horthyovskom Maďarsku. In: MITÁČ, J. (zost.): *Juh Slovenska po Viedenskej arbitráži 1938 – 1945*. Bratislava 2011, s. 174.

16 Archív Ústavu pamäti národa (A ÚPN) v Bratislave, fond (ďalej f.) V/R 04, inventárna jednotka (ďalej inv. j.) 23, signatúra (ďalej sign.) „Protizidovské výtržnosti – demonštrácie v okrese Nové Zámky, Nitra a Topoľčany (1946)“, dokument číslo (dok. č.) 380 dôv./46, poradové číslo (por. č.) 16.

pričom bol okradnutý a tiež bodnutý nožom do chrbta.¹⁷ Zranení, okradnutí a ďalší svedkovia identifikovali medzi výtržníkmi asi 5 osôb z Nových Zámkov, z čoho boli traja príslušníkmi Národnej bezpečnosti o 2 dni zatknutí a dopravení do väznice v Nitre, hoci všetky obvinenia odmietali.¹⁸

Ďalšie vyšetovanie prípadu protižidovských výtržností nielen v Nových Zámkoch poukázalo na pravdepodobne vopred pripravované akcie namierené voči osobám židovského

pôvodu. Naznačujú to i vyhrážky jedného neskôr zatknutého obyvateľa Nových Zámkov susediaceho s osobami židovského vierovyznania: „Dočkajte, čo bude v Bratislave na partizánskom sjazde. Čo s Vami partizáni porobia až sa vrátia z Bratislavy. Všetci pôjdete do Palestíny.“¹⁹ Potvrdenie alebo vyvrátenie týchto dohadov si vyžaduje ďalší archívny výskum.

Spomínané udalosti na juhu Slovenska neboli verejnosti donedávna

známe. Dokumenty o týchto smutných udalostiach objavil v archíve ÚPN v roku 2016 pracovník Referátu Oral History Mgr. Ján Mitáč vo fonde V/R 04 pod inventárnou jednotkou 23 a signatúrou „Protižidovské výtržnosti – demonštrácie v okrese Nové Zámky, Nitra a Topoľčany (1946)“. Texty nasledujúcich dokumentov boli napísané na písacom stroji a uvádzame ich chronologicky v pôvodnom znení bez akýchkoľvek štylistických a grafických úprav, okrem evidentných preklepov.

DOKUMENT Č. 1

1946, 6. august, Nové Zámky. Hlásenie o protižidovských výtržnostiach v Nových Zámkoch, originál.

A ÚPN, f. V/R 04, inv. j. 23, sign. „Protižidovské výtržnosti – demonštrácie v okrese Nové Zámky, Nitra a Topoľčany (1946)“, dok. č. zatkn. 380 dôv./46, por. č. 16.

Okresné veliteľstvo - NB²⁰ Nové Zámky.

Nové Zámky, 6. august 1946

Čís. jedn. 380 dôv.(46.²¹

Vec: Protižidovské výtržnosti v Nových Zámkoch, hlásenie.

Odpoveď na čís.jedn.-)

Povereníctvo vnútra -VI. odbor,

Prílohy; -)

Bratislava. Dôverné !

Podľa smerníc rozkazu Povereníctva vnútra VI. odbor, čís. 2300 zprav.²² 45, zo dňa 22.

októbra 1945 ;

Hlásim, že dňa 4. augusta 1946 o 19.20 hod. vracali sa vlakom z Bratislavy do Nových Zámkov asi 40 účastníci partizánskeho sjazdu. Po príchode do Nových Zámkov vošli dňa 4. augusta 1946

17 A ÚPN, f. V/R 04, inv. j. 23, sign. „Protižidovské výtržnosti – demonštrácie v okrese Nové Zámky, Nitra a Topoľčany (1946)“, dok. č. zatkn. 26/46, por. č. 29 – 31.

18 Tamže, por. č. 27 – 28.

19 Tamže, por. č. 24 – 26.

20 NB – Národná bezpečnosť.

21 Čís. – číslo, jedn. – jednanie, dôv. – dôverné.

22 Zprav. – spravodajské.

asi o 20. hod. do reštaurácie Františka Ungára, izraelitského vierovyznania, v Nových Zámkoch, Stalinova ul. č.d.²³ 3, kde sa zabávali. Jeden z týchto účastníkov Ján Bizoň z Nových Zámkov, Komárňanská ul. č. d. 16 vyvolal zvalu s čašníkom Františkom Baniarom z Nových Zámkov, Zemiansky priechod č. d. 9 a pobil ho rukami po tvári. O malú chvíľku prišiel do reštaurácie aj majiteľ tohto podniku František Ungár s ktorým Ján Bizoň sa tiež povadil a so slovami: „Vy ste ma tiež vyhodili“, Ungára bez akejkoľvek príčiny rukami pobil po tvári. Do tejto bitky sa potom zamiešali aj ostatní 4 mužovia tejto skupiny a Ungára zbili rukami po tvári a tele. Nato jeden z účastníkov uchoпил stoličku, ktorou udrel úmyselne bez príčiny Ungára viac razy predloktí ľavej a pravej ruky a chrbáte, čím mu spôsobil ťažké zranenie tela. Nato jeden z týchto výtržníkov, ktorého sa dosiaľ nepodarilo zistiť, prestrihol v zmienenej reštaurácii Ungára telefónne vedenie, aby sa Ungár nemohol dovolať pomoci. Po prevedenom čine výtržníci z reštaurácie Ungára odišli a vošli do hostinca, zvaného „Ruža“, súc rozdelení na dve skupiny asi po 20. mužoch. O malú chvíľu, keď odtiaľ vyšli na ulicu, stretli Ignáca Nascha z Nových Zámkov, Gogolova ul. č. d. 23 a Juraja Lamla z Nových Zámkov, Štefánikova ulica č. d. 15, obaja izraelitského vierovyznania, ktorých viac razy rukami pobili po tele a kričali na nich: „Bite ich, to sú Ameni.“ Po tomto odišli opätovne do hostinca, zvaného „Ruža“ v Nových Zámkoch, kde jeden z týchto výtržníkov Ján Sombaty z Nových Zámkov, Bezručova ul. č. d. 30, vyvolal z dvora domu tam sa nachodiaceho Eugena Schlesingera, izraelitského vierovyznania, na ulicu, kde už čakal Ján Zavalec spolu s viacerými mužmi, ktorých však poškodený Schlesinger nepoznal, ktorí ho úmyselne bez príčiny pobili rukami po tele. Nato Schlesinger dal sa na útek, pričom ho výtržníci prenasledovali a jeden z výtržníkov potom Schlesingera pichol odzadu vrecovým nožom do chrbta a spôsobil mu ťažké zranenie. Výtržníci potom vošli aj do bytu Eugena Šterna, izraelitského vierovyznania, v Nových Zámkoch, ulica Červenej armády č. d. 35, odkiaľ násilím vyviekli na ulicu u tohto na návšteve sa nachodiaceho Ladislava Löwyho, taktiež židovského vierovyznania, z Nových Zámkov, ulica Maršala Tita č. d. 4, kde ho rukami pobili a po tvári a jeden z výtržníkov tejto skupiny pichol Löwyho vreckovým nožom do chrbta, pričom mu zobral peňaženku, v ktorej bolo 1.700.-Kčs na hotovosti, načo odišli. Zranenie Löwyho je ťažšieho rázu.

Ako páchatelia týchto činov boli dňa 6. augusta 1946 zistení a zatknutí Ján Sombaty, zriadenec mestského úradu Nové Zámky, Ján Teren, národný správca hostinca Františka Nagya Nové Zámky a Ján Zavalec, kanc. zriadenec mernického úradu²⁴ Nové Zámky. Ďalší páchatel Ján Bizoň zatknutý byť nemohol, keďže odcestoval do Baťovian. Akonáhle sa Bizoň do Nových Zámkov vráti, bude ihneď zaistený.

Uvedení páchatelia, výtržníci boli o 20. hod. dňa 6. augusta 1946 stanicou NB Nová Zámky pod čís. zat.²⁵ 26) 46 na príkaz ONV²⁶ Nové Zámky pod čís. jedn. 575) 46 zo dňa 6. augusta 1946 tohože dňa zatknutí, okrem Bizoňa, a dopravení do väznice Krajského súdu Nitra so zpravou a zatknutí.

Obdrží v prvopise Povereníctvo vnútra, VI. odbor, prepisom HVNB²⁷ Bratislava, ONV Nové Zámky a Oblastné veliteľstvo NB Nitra.

Vedením okr. vel.²⁸ NB poverený

(podpis)

23 Č. d. – číslo domu.

24 Dobový názov pre katastrálny úrad.

25 Čís. zat. – číslo zatykača.

26 ONV – okresný národný výbor.

27 HVNB – Hlavné veliteľstvo Národnej bezpečnosti.

28 Okr. vel. – okresné veliteľstvo.

DOKUMENT Č. 2

1946, 6. august, Nové Zámky. Razia v meste Nové Zámky, originál.

A ÚPN, f. V/R 04, inv. j. 23, sign. „Protižidovské výtržnosti – demonstrácie v okrese Nové Zámky, Nitra a Topoľčany (1946)“, dok. č. 378 dôv./46, por. č. 22 – 23.

Okresné veliteľstvo NB Nové Zámky.

Nové Zámky, 6. august 1946.

Čís. jedn. 378 dôv.)46.

Vec: Razia v meste Nové Zámky.

Odpoveď na čís. 573 prez.)46 zo
dňa 5. augusta 1946.

Okresný národný výbor,

Prílohy; 1.

Nové Zámky. Dôverné !

Oznamujem, že vzhľadom na protižidovské výtržnosti, ktoré zo strany nezodpovedných elementov sa v Nových Zámkoch v noci zo 4. na 5. augusta 1946 prihodili, ako účastníci tohto incidentu boli za mojej spoluúčasti zistení a zatknutí: Ján Sombaty, Ján Teren a Ján Zavalec, všetci z Nových Zámkov. Tejto protižidovskej akcie zúčastnili sa aj Ján Bizoň z Nových Zámkov, ktorý medzičasom odcestoval do Baťovian. Akonáhle sa vráti do Nových Zámkov bude taktiež zaistený.

Zatknutie vyššie menovaných výtržníkov nariadil svojím príkazom pod. čís. jedn. 575)46 prez. zo dňa 6. augusta 1946 ONV Nové Zámky, čo bolo aj vykonané podriadenou stanicou NB Nové Zámky pod čís. zat. 26/46 zo dňa 6. augusta 1946 o 20. hod., pričom títo boli dodaní do väznice Krajského súdu v Nitre so správou o zatknutí.

Odpis zprávy pod v. čís. jedn. 380 dôv.)46 zo dňa 6. augusta 1946 o prihodivších sa protižidovských výtržnostiach v Nových Zámkoch, čo bolo tun. veliteľstvom Poverenictvu vnútra – VI. odboru hlásené na informáciu pripojujem.

Vaším úradom nariadená razia na deň 5. augusta 1946 od 19. hod tohože dňa do 6. hod. dňa 6. augusta 1946 bola vykonaná vo forme hliadkovania na uliciach mesta Nové Zámky za účelom zamedzenia zamýšľanej opätovnej prípravy protižidovskej akcie za spoluúčinkovania miestneho pohotovostného oddielu, s príslušníkmi tunajšej stanice NB a zo 6 členmi mestskej polície v Nových Zámkoch. Počas výkonu tejto služby závady zistené neboli.

K veci oznamujem, že dňa 6. augusta 1946 od 16. hod. do 18. hod. v súvisе prihodivšej sa protižidovskej akcie v Nových Zámkoch došiel z Komárna do sídla okresu zástupca povereníka vnútra Viktoriho p. plk. Viktorin, prednosta VI. odboru Pov. vnútra s prednostom OBR²⁹

z Komárna kpt. Chabenom a vyšetrojúcim orgánom OBR Nitra vrch. strážm. Škapincom, ktorí prípad urobili predmetom vyšetrovania a spísali patričné zápisnice.

Vedením okr. vel. NB poverený

-)-

Čís. jedn. 378 dôv.) 46.

Nové Zámky, 6. august 1946

Vec: ako hore.

Odpoveď na čís. jedn. -)-

Oblasťné veliteľstvo NB,

Prílohy: 1.

N i t r a . Dôvern é !

Prepis zprávy prekladám na vedomie.

Vedením okr. vel. NB poverený

(podpis)

Komárňanská ulica (v rokoch 1945 – 1992 Ulica Červenej armády) v Nových Zámkoch, kde sa odohrali niektoré protižidovské incidenty opísané v dokumentoch (Zdroj: www.facebook.com/pg/Slovensko-na-historickych-fotografiach)

DOKUMENT Č. 3

1946, 8. august, Nové Zámky. Správa o protizidovských výtržnostiach v Nových Zámkoch – Ján Sombaty a spol., originál.

A ÚPN, f. V/R 04, inv. j. 23, sign. „Protizidovské výtržnosti – demonštrácie v okrese Nové Zámky, Nitra a Topoľčany (1946)“, dok. č. zatkn. 26/46, por. č. 29 – 31.

Stanica NB Nové Zámky, okres Nové Zámky.

Nové Zámky, 8. august 1946.

K čís. zatkn.³⁰ 26/46.

O d p i s .

Vec: S o m b a t y Ján a spol. z Nov. Zámkov,
Spôsobenie protizidovských výtržností
a viacero ťažkých ublížení na tele.

Okresný súd,

Prílohy: 5.

N o v é Z á m k y .

Dodatok k tunajšej zpráve o zatkn. čís. 26/46 zo dňa 6. augusta 1946.

Svedok František Ungár z Nových Zámkov, Stalinova ul. čp. 3, udal toto: „Dňa 4. augusta 1946 o 20. hod. prišiel som domov z ihriska ŠK Nové Zámky, kde som sa bol pozrieť na futbalový zápas. Po príchode do mojej reštaurácie, videl som, že sa u mňa zabáva asi 50 partizánov / poznal som ich podľa toho, že všetci boli oblečení v bielych košeliach a mali na nich našité vyznamenania. Zabávali sa veselo a niektorí boli v podnapitom stave. Asi o 20.30 hod. jeden z partizánov menom Bizoň, prišiel k môjmu čiašnikovi Františkovi Baniarovi a tomuto povedal: „To ste Vy, čo ste mňa partizána dňa 1. augusta 1946 tu v tomto hostinci bili.“ V tom tam prišlo menom mne neznámych viac partizánov. Bizoň prišiel tiež ku mne a zakričal na mňa: „Vy ste šéf, vy ste mňa vyhodil.“ Na čo ma začali viacerí partizáni biť. Z partizánov, ktorí ma bili poznal som Jána Sombatyho, iných mena si dobre nepamätám. Z toho začala skutočná bitka, takže nielen zbili môjho čiašníka Baniara, ale i mňa a to najprv len päťami, neskôr tiež stoličkami, pri čom som utrpel viacero krvných podliatin, tržnu ranu na hlave a menšie odreniny.“

František Ungár pripojil i lekárske svedectvo, vystavené MUDr. Gejzom Weilom z Nov. Zámkov, podľa ktorého hojenie zranenia Ungára potrvá vyše 8 dní.

Svedok, tiež poškodený, Vojtech Balogh z Nov. Zámkov, ul. Gen. Slobodu č.d. 2, udal toto: „Dňa 4. augusta 1946 bol som asi o 21. hodine v hostinci „Ruža“ v Nov. Zámkoch, kde prišli mne neznámi údajne dvaja partizáni, ktorí mňa legitimizovali. Ukázal som im legitimáciu, na ktorú sa pozreli a zistili, že som repatriant, pri čom mi dali tri pohlavky, načo som ušiel domov. Či v hostinci „Ruža“ bol uvedeného dňa tiež mimo mňa niekto bitý, to neviem.“

30 Zatk. – zatknutie.

Svedok Bernard Adler, Holečková ul. 13, udal toto: „Dňa 4. augusta 1946 asi o 20.45 hod. zašiel som do hostinca „Ruža“, kde asi za 10 až 15 minút po mojom príchode, videl som ako bývalý policajt Sombaty natiahol ruku na Vojtecha Balogha, chytil ho za ruku a chcel ho vytriahnuť von z reštaurácie „Ruža“. Balogh sa mu vytrhol a išiel si sadnúť za stôl v záhrade. Nakoľko záhrada je príliš rozsiahla, Sombaty, resp. druhý partizán, nemohli hneď zistiť, že kde sa Balogh v záhrade nachádza a preto tohto hľadali, chodiac okolo celej reštaurácie. Čo sa odohralo medzi tým to neviem, len som videl, že bola jedna stolička zodvihnutá vo vzduchu a preto som hneď išiel majiteľovi hostinca Kasalovi oznámiť, že v záhrade je bitka. Či Schleszinger, resp. Balogh, alebo iní židia boli partizánmi napadnutí, alebo bití to neviem. Viac nemám čo udať.“

Svedkyňa Hilda Traubová z Nov. Zámkov, Tabáková ul. č.d. 3, udala toto: „Dňa 4. augusta 1946 asi o 21. hod. išla som so svojim švagrom Euženom Schleszingerom, Mikulášom Lendvajom a ešte jednou slečnou, ktorá sa ku nám idúc z kúpališťa len pridružila, do hostinca „Ruža“. V hostinci sadli sme si za stôl. Za nami do hostinca hneď prišli dvaja partizáni, z ktorých jedného poznám ako bývalého mestského policajta menom Ján Sombaty, alebo Sombathely, druhého partizána nepoznám. Bývalý mestský policista, spýtal sa môjho švagra, či je repatriant a žid. Keď mu švagor odpovedal kladne, slušnou formou tohto požiadal, aby vyšiel z hostinca von. Idúc z hostinca von, na chodbe švagor spozoroval viacerých partizánov a preto sa chcel vrátiť späť do hostinca. Jeden z partizánov chytil švagra od zadu a tlačil ho von. Ja som išla za švagrom a videla som, že tohto na ulici začali biť a že ho zvalili na zem. Nakoľko som videla, že zo švagrom je zle, utekala som pre pomoc majiteľovi hostinca Kasalovi. Keď som videla, že Kasala ide k telefónu, vrátila som sa do záhradnej miestnosti, aby som upozornila ostatných z našej spoločnosti nato, aby ušli keď môžu, nakoľko je zle. V záhrade moja spoločnosť nebola, ale nachádzal sa tam Vojtech Balogh z Nov. Zámkov. Balogha sa spýtali tí istí partizáni, ktorí aj môjho švagra z hostinca vyviedli a síce z nich menší partizán, že či je repatriant. Keď Balogh odpovedal kladne, menší z týchto partizánov, udrel aktovkou, ktorá bola pravdepodobne naplnená ťažkým obsahom, po hlavu. Balogh chytil stoličku a začal sa proti partizánom brániť. Ja som dostala strach, utiekla som z hostinca, po tomto som išla na stanicu NB, kde som prípad hlásila mne neznámemu príslušníkovi NB asi o 22. hodine. Z uvedených partizánov poznám Jána Závalca, ktorí pri našom príchode do hostinca poznamenal: „To sú naši ľudia.“ Či môjho švagra udrel resp. Balogha to neviem. Viac nemám čo udať.“

Svedok -tiež poškodený- Ladislav Löwy z Nov. Zámkov, ul. Maršala Tita č. d. 4 udáva toto: „Dňa 4. augusta 1946 vo večerných hodinách bol som na návšteve u Jozefa Šterna v Nov. Zámkoch, ul. ČA³¹ č.d. 35, kde bola prítomná Edita Dégenová. Asi o 21. hod. až 22. hod t. d. prišli do bytu Šterna traja partizáni, ktorí mňa obštúpili a bez rečí ma počali biť rukami a kopať. Medzi tým prišli do izby asi 10 tí muži, ktorí sa tiež vyhrnuli na mňa, vyniesli ma na chodbu, kde ma kopali, bili a pri tom jeden z nich ma pichol nožom medzi lopatky. Partizáni kričali, že ma zastrelia a asi u piatych som videl pištole. Z chodby ma odvliekli na ulicu, kde ma znovu zbili a nechali ma zbitého ležať. Partizánov ktorí ma bili, menom ani jedného nepoznám, ale z videnia poznám dvoch, ktorých mená zistím a dodatočne oznámim. Pri tom ako ma partizáni bili, bola mi sobratá peňaženka s obnosom asi 1700 Kčs a osobnými dokladmi. Viac nemám čo dodať.“

Ladislav Löwy podľa lekárskeho vysvedčenia, vystaveného MUDr. Gejom Weilom utrpel viacero krvných podliatin, pichnuté nožom, ktorého zahojenie potrvá 8 dní.

Svedok -tiež poškodený- Eužen Schleszinger z Nov. Zámkov, Tabáková 3., udal toto: „Dňa 4. augusta 1946 asi o 21. hod. išiel som so svojou švagrinou Hildou Traubovou, ktorá býva v mojom dome, Mikulášom Lendvayom, udenárom z Nov. Zámkov a ešte jednou mne neznámou slečnou, ktorá je priateľkou mojej švagrinej z môjho domu do reštaurácie „Ruža“. V hostinci „Ruža“ ešte sme si ani nesadli, keď za mňou prišiel bývalý mestský policajt Sombathy, ktorý mi povedal: „Vy ste repatriant žid? Račte so mnou ísť von.“ Keď som išiel z hostinca na ulicu, videl som pred dverami stáť, asi 12 mužov a preto som hneď vycítil, že títo majú mňa v úmysle ohrožovať. Chcel som sa preto vrátiť do hostinca, avšak jeden mne neznámy z dvanástich mňa zadržal a miesto toho, aby mi uvoľnil vchod späť do hostinca, podržal ma na ulici. Spýtal som sa preto uvedenej spoločnosti, že čo chcú so mnou. Títo mi odpovedali hneď, hneď a v tom momente jeden zo spoločnosti vyššej postavy ma udrel aktovkou po hlave. Aj ostatní ma začali byť rukami po hlave a po ostatnom tele kopali ma do nôh. Pustil som sa preto na útek, behom ktorého ma niektorý z uvedenej spoločnosti, dvakrát pichnul nožom do chrbta pod lopatky. Hneď v noci nechal som sa ošetriť u lekára Weila. Zo spoločnosti, ktorá ma pred hostincem „Ruža“ napadla, poznal som býv. mestského policajta Jána Sombatyho, ďalej obchodníka s krátkym tovarom Ján, alebo Juraj Šteso, bývajúci na Leninovej ulici, Jána Závaleca, kancelárskeho zriadenca a Jána Terena, ktorý je teraz národným správcom u Nagya. Ostatných z uvedenej spoločnosti som nepoznal. Viacej nemám čo udať.“

Cez železničnú stanicu v Nových Zámkoch cestovali aj domáci účastníci Partizánskeho zjazdu v Bratislave
(Zdroj: www.facebook.com/pg/Slovensko-na-historickych-fotografiach)

Eužen Schleszinger, podľa lekárskeho svedectva, vystaveného Dr. Weilom utrpel zranenie, ktorého hojenie potrvá viac ako 20 dní.

Svedok -tiež poškodený- Juraj Lampl z Nov. Zámkov, Štefániková ul. č. d. 36 udal toto: „Dňa 4. augusta 1946 asi o 21. hod. išiel som spoločne s Ignácom Našsom po ulici ČA v Nov. Zámkoch. Pred obchodom Ludovíta Šukolu, stretli sme sa so skupinou 15 až 20 mužov. Za touto skupinou vo vzdialenosti asi 50 m išla druhá skupina ľudí v počte asi 15 mužov. Keď prvá skupina prešla nás asi na 20 m, počul som hlasy: „Tam idú dvaja Omen, berte ich.“ Na to my sme prechádzali cez ulicu, že sa druhej skupine vyhneme pri čom jeden z nich menšej postavy, svetlých blondavých vlasov vyzval nás, aby sme sa legitimovali. Ja som sa preukázal vojenskou knižkou zahraničnej armády, načo legitimujúci sa ma spýtal, či som žid, alebo kresťan. Než by som bol mohol dať odpoveď, uderil ma rukou do tváre. Potom začali ma všetci biť po celom tele a kopali do mňa. Pri tom mi zobrali z ruky peňaženku s obnosom 105 Kčs, vojenskú knižku, demobilizačnou listinou, jedným výmerom na byt, jednou smluvou a roznyimi dokladmi. Z uvedených osôb som nepoznal nikoho a jedine Nach mi hovoril, že medzi uvedenými bol bývalý mestský policajt krstným menom Jano. Viac vo veci nemám čo udať.“

Juraj Lampl, podľa pripojeného lekárskeho vysvedčenia, vystaveného MUDr. Gejzom Weilom, štátnym mestským lekárom, utrpel zranenie, ktoré sa zahojí do 8 dní.

Svedok -zároveň i poškodený- Ignác Nasch z Nov. Zámkov ul. Gogolová č.d. 13 udal toto: „Dňa 4. augusta 1946, asi o 21. hod. išiel som po ulici ČA v Nov. Zámkoch, spoločne s Jurajom Lamplom. Pred obchodom Ludovíta Šukolu, stretli sme sa so skupinou 15 - 20 osôb, z ktorých väčšina bola v bielych košeliach, na ktorých mali vyznamenania. Skupina prešla okolo nás a keď už bola odídená na niekoľko krokov, počul som výkriky: „Tu prídu dvaja Ameni, bite ich.“ V tom sme spozorovali pred sebou asi 10 krokov druhú skupinu, tiež v počte 10 až 15 mužov, ktorým sme sa chceli vyhnúť tým, že sme prechádzali na druhú stranu ulice. Keď sme prešli na druhú stranu ulice, obklopilo nás asi 10 osôb zo skupiny proti nám idúcej a s krikom: „Dnes a zajtra vyvraždíme všetkých židov. Počali nás biť rukami po celom tele a tiež kopali do mňa. Pri tom som videl jednému z nich otvorený vreckový nôž. Z osôb ktoré ma napadly, poznal som iba bývalého mestského policajta, ktorého meno neviem, ale osobne ho poznám. Keď sa mi podarilo vyslobodiť, kričal som na Lampla, aby ušiel, že prípad oznámime na NB, načo zo skupiny kričali: „Aj tam ideme a NB vyčistíme.“ Viacej o veci nemám čo udať.“

Lekárske svedectvá Františka Ungára, Ladislava Löwyho, Evžena Schleszinger, Juraja Lampa a Ignáca Nascha ku zpráve pripojujem.

Veliteľ stanice NB
Za správny podpis:
Nové Zámky, 11. august 1946

(podpis vrch. strážm. Sadloň)

Veliteľ stanice NB
(podpis vrch. strážm. Sadloň)

DOKUMENT Č. 4

1946, 6. august, Nové Zámky. Správa o zatknutí Jána Sombatyho a spol., originál.

A ÚPN, f. V/R 04, inv. j. 23, sign. „Protizidovské výtržnosti – demonštrácie v okrese Nové Zámky, Nitra a Topoľčany (1946)“, dok. č. zatkn. 26/46, por. č. 27 – 28.

O d p i s .

Stanica NB Nové Zámky, okres Nové Zámky.

Čís.zatkn.26/46.

Vec: S o m b a t y J á n a spol. z Nov. Zámkov,
spôsobenie proti-židovských výtržností
a viacero ťažkých ublížení na tele.

Fotografování: nie

Daktyloskopování: nie

Z p r á v a o z a t k n u t í .

A./O s o b n é d á t a .

I./ Ján Sombaty nar. 24. 12. 1925 v Kolpachoch³², s. o.³³ Banská Štiavnica, príslušná stanica NB a matričný úrad je v mieste narodenia, syn Gejzu a Anny rod. Ihradskej, príslušný do Kolpách, s. o. Banská Štiavnica, býva v Nov. Zámkoch, Bezručova ul. č. d. 30, slobodný, mestský zriadenec, vojakom nebol - bol partizán, gramotný, rímskokatolík, národnosti slovenskej, nemajetný, nevyživuje nikoho, zarobí 1.900 Kčs mesačne, údajne netrestaný.

II./ Ján Teren nar. 29. 3. 1922 v Bratislave, s. o. dtto.³⁴, príslušná stanica NB a matričný úrad je v mieste narodenia, nemanželský syn Adely Terenovej príslušný do Šajby³⁵, s. o. Banská Bystrica, býva v Nov. Zámkoch, Bernolákovo nám., č. d. 151, slobodný, národný správca hostinca, vojakom nebol - bol partizán, náboženstva ev. a. v., Slovák, nemajetný, nevyživuje nikoho, údajne netrestaný.

III./ Ján Závalec nar. 16. 2. 1922 v Inovciach, s. o. Zlaté Moravce, príslušná stanica NB a matričný úrad je v mieste narodenia, syn Jána a Anny rod. Kessekovej, príslušný do Inoviec, s. o. Zlaté Moravce, býva v Nov. Zámkoch, Gogolová ul., slobodný, Kancelársky zriadenec u katastrálneho mer. úradu v Nov. Zámkoch, vojakom nebol - bol partizán, rímskokatolík, národnosti slovenskej, gramotný, nemajetný, nevyživuje nikoho, údajne netrestaný.

Vyšetrovaní a zatknutí: vrch. strážm. Ludovítom Sadloňom, na príkaz ÚONV v Nov. Zámkoch, číslo 575/46 prez. zo dňa 6. 8. 1946.

Svedkovia: František Ungár, Stalinova ul. č.d. 3, Vojtech Balogh, ul. Gen Slobodu č. d. 2, Bernard Adler, Holečková ul. č.d. 13, Hilda Traubová, Tabáková ul. 3, Ladislav Löwy, ul.

32 V roku 1948 bola obec Kolpachy premenovaná na Banský Studenec.

33 S. o. – správny okres.

34 Dtto – detto (rovnako Bratislava).

35 V roku 1949 bol názov obce Šajby zmenený na Strelníky.

Maršála Tita č.d. 4, Eužen Schleszinger, Tabákova ul. 3, Juraj Lampl, Štefánikova 36, a Ignác Nasch, Gogolová ul. 23, všetci z Nových Zámkov.

Poznámka: -/-

B./ Skutková podstata .

I.

Ján Sombaty, Ján Teren a Ján Závalec, dňa 4. augusta 1946, spôsobili spolu s asi 20 tými doposiaľ neznámymi osobami, protižidovské výtržnosti a dopustili sa na obyvateľoch židovského vierovyznania v Nov. Zámkoch, násilenstiev, pričom spôsobili viacero ťažkých ublížení na tele. Okrem iného, týmto ich jednaním vzbudili pohoršenie zvlášť medzi obyvateľstvom židovského vierovyznania a hrubo porušili verejný poriadok.

II.

Usvedčujúce okolnosti a výpovede svedkov, vťahujúce sa k odôvodneniu skutkovej podstaty a to: Svedkov Františka Ungára, Vojtecha Balogha, Bernarda Adlera, Ladislava Löwyho, Eužena Schleszingera, Juraja Lampla, Ignáca Nascha, ktorí sú súčasne i poškodení, budú uvedené v podrobnej zpráve, ktorá bude dodatočne predložená v čase čo najkratšom tamojšiemu okr. súdu.

Podozrelí tu uvedení čin spáchali právdepodobne v stave podnapitom a z nerozvážnosti. Svedkovia nie sú podozrelými v príbuzenskom pomere.

III.

Ján Sombaty, Ján Teren a Ján Závalec, čo najrozhodnejšie popierajú, že by sa boli dopustili na osobách židovského vierovyznania v Nov. Zámkoch dňa 4. augusta 1946 nejakého násillia, alebo výtržností a či iného trestného činu.

IV.

Keďže Ján Sombaty, Ján Teren a Ján Závalec, dopustili sa činov uvedených v dobe ad I. tejto správy o zatknutí, boli na podklade príkazu ÚONV³⁶ v Nov. Zámkoch, číslo jedn. 575/ 46 prez., zo dňa 6. augusta 1946 zatknutí. Okrem toho bola tiež obava, žeby pri ďalšom stopovaní v tu uvedenej veci marili výsledok ďalšieho vyšetovania a pôsobili na svedkov.

Nové Zámky, 6. august 1946.

Veliteľ stanice NB
(podpis vrch. strážm. Sadloň)
Za správny podpis:
Nové Zámky, 11. august 1946

Veliteľ stanice NB
(podpis vrch. strážm. Sadloň)

DOKUMENT Č. 5

1946, 13. august, Nové Zámky. Správa o zatknutí Štefana Molnára a spol., originál.

A ÚPN, f. V/R 04, inv. j. 23, sign. „Protizidovské výtržnosti – demonstrácie v okrese Nové Zámky, Nitra a Topoľčany (1946)“, dok. č. zatkn. 26/46, por. č. 24 – 26.

O d p i s .

Stanica NB Nové Zámky, okres Nové Zámky.

Čís.zatkn.26/46.

Vec: M o l n á r Štefan a spol. z Nov. Zámkov,
dôvodné podozrenie k návodu proti
židovským výtržnostiam.

Fotografovaný: nie
Daktyloskopovaný: nie

Z p r á v a o z a t k n u t í .

A./O s o b n é d á t a .

Štefan Molnár je nar. 16. októbra 1913 v Trnovci, s. o. Šaľa nad Váhom, príslušná stanica NB a matričný úrad je v mieste narodenia syna Júliusa a Márie rod. Valkovej, príslušný do Veči, s. o. Šaľa nad Váhom, býva v Nov. Zámkoch, Janošiková ul. č.d. 9. ženatý, pekár, vojakom bol, vie písať a čítať, slovenský a maďarský, rímsko-katolícky, národnosti maďarskej, nemajetný, zarobí denne 70 Kčs, vyživuje 2 člennú rodinu, bol pre jeho činnosť za maďarskej okupácie, teraz po prechode fronty zaistený a postavený pred ľudový súd dosiaľ vec nebola prejednaná.

Vyšetrovaný a zatknutý: strážm. Petrom Michalikom z vlastného podnetu.

Svedkovia: Žigmund Wiener, Malinový sad čd. 2, Ladislav Ernest a Štefan Ernest ml. Bytunková ul. čd. 56, všetci z Nových Zámkov.

Poznámka: ./.

B./S k u t k o v á p o d s t a t a .

I.

Dňa 4. augusta 1946 vo večerných hodinách, vyskytli sa v Nov. Zámkoch menšie výtržnosti namierené proti občanom židovského vierovyznania. Týchto výtržností sa zúčastnili okrem niektorých partizánov, tiež osoby maďarskej národnosti, ktorých mená sa doposiaľ nepodarilo zistiť.

Štefan Molnár, je dôvodne podozrelý, že sám bol iniciatorom a tiež sám sa zúčastnil protizidovských výtržností. K týmto okolnostiam nasvedčuje to, že už dňa 4. augusta 1946 o 13.30 hod. vtedy v čase, keď ešte partizáni sa zo sjazdu partizánov v Bratislave nevrátili, vyhrážal sa Žigmundovi Wienerovi, ktorý je židovského vierovyznania týmito slovami: „Dočkajte, čo bude v Bratislave na partizánskom sjazde. Čo s Vami partizáni porobia až sa vrátia z Bratislavy. Všetci

pôjdete do Palestíny.“ Dňa 4. augusta 1946 schádzali sa k Štefanovi Molnárovi osoby maďarskej národnosti. Asi o 16. hod. t. d. dvaja doposiaľ menom nezistení, vyšli na dvor, ktorý Štefan Molnár so Žigmundom Wienerom spoločne užívali a keď títo spozorovali Wienera poznamenali: „Majd niok megmtašuk nekik.“/“Však mi im ukážeme.“/. Podľa výrazu a chovania sa patrilo to Wienerovi, poťažne osobám židovského vierovyznania.

Okrem toho Štefan Molnár dňa 6. augusta 1946 asi o 6.30 hod stretol v N. Zámkoch na Bytunkovej ulici, Ladislava Ernesta a Štefana Ernesta ml., ktorým bez toho, že by sa títo boli Molnárovi niečo pýtali povedal toto: „Včera, t. j. 5. augusta 1946 večer na nádraží v Nov. Zámkoch nabili zasa 13 židov.“ Z tu uvedeného vidno, že Štefan Molnár sleduje len to, aby rozširoval a zveličoval nepravdivé zprávy o protižidovských výtržnostiach z čoho možno odôvodnene predpokladať, že protižidovských výtržnosti sa sám Štefan Molnár zúčastnil, poťažne bol iniciatorom týchto výtržnosti aj medzi obyvateľstvom maďarskej národnosti.

II.

Pri stopovaní po pôvodcoch výtržností, ktoré sa vyskytli v Nov. Zámkoch dňa 4. augusta 1946, namierených proti osobám židovského vierovyznania, Žigmund Wiener udal: „Dňa 4. 8. 1946 v ranných hodinách pohádal som sa so Štefanom Molnárom a jeho manželkou Margitou. Pri tejto hádke sa mi Štefan Molnár vyhráždal ta kto: „Dočkajte čo bude v Bratislave na partizánskom sjazde, čo sa Vami partizána porobia až sa vrátia, všetci pôjdete do Palestíny.“ v ten istý deň asi o 16. hod. videl som, že sa k Štefanovi Molnárovi schádzajú viacero občanov. Dvaja vyšli na náš spoločný dvor pri čom jeden poznamenal: „Však mi im ukážeme,“ a hlavou otočil na mňa. Mám za to, že tento výrok patrilo proti Židom. Štefan Molnár ako oddaný člen MMP./ Imredyho strana/³⁷ dostal odmenu a to pekárneň môjho brata Juliusa Wienera.“

Svedok Ladislav Ernest pri vypočúvaní udal: „Dňa 6. augusta 1946 asi o 6.30 hod. stretol som sa spoločne so Štefanom Ernestom ml. Štefana Molnára, ktorý nám ako známym bez toho, že by sme sa ho boli na niečo pýtali s radosťou povedal, že včera t. j. 5. augusta 1946 večer, na nádraží v Nov. Zámkoch nabili 13 židov.“

Svedok Štefan Ernest ml. 15 ročný, syn Štefana a Márie rod. Aghovej, výpoveď Ladislava Ernesta potvrdil a udal, že prípad sa stal tak, ako ho udal Ladislav Ernest.

Štefan Molnár je tu známy ako osoba za maďarského režimu príliš exponovaná. Tento bol i po prechode frontu za jeho protidemokratický postoj a oddanú prácu pre veľké Maďarsko, okresným veliteľstvom NB-2 odd. Nová Zámky, pod čís. 191/45 zo dňa 5. októbra 1945 zatknutý a odovzdaný do väzby OLS³⁸ v Nov. Zámkoch.

Keďže Štefan Molnár za maďarskej okupácie arizoval obchod po občani židovského vierovyznania Júliusovi Wienerovi v Nov. Zámkoch a tento obchod i s pekárňou mu bol po prechode fronty vzatý a vrátený Wienerovcom, chová pravdepodobne proti občani židovského vierovyznania nenávisť z ktorej sa dopustil i tu uvedených činov.

Svedkovia: nie sú podozrelým Štefanom Molnárom v príbuzenskom pomere.

37 Magyar Megújulás Pártja (skr. MMP) – Strana maďarskej obrody, ktorej predsedom bol Béla Imredy.

38 OLS – Okresný ľudový súd.

III.

Štefan Molnár pri vypočutí, priznal sa, že výroky uvedené v bode ad/ I. tejto zprávy, pri hádke Žigmundovi Wienerovi povedal. Tiež vraj videl ako na nádraží niekoľkí občania bili jedného žida. Túto okolnosť vraj povedal Ladislavovi a tiež Štefanovi Ernestovi. Poprel, že by snáď bol iniciátorom, alebo spolupáchatelom protižidovských výtržností. Priznal sa, že židov nenávidí, lebo vraj zvlášť Wienerovci s ním zle nakladajú. O tom, že sa k nemu dňa 4. augusta 1946 schádzali podozrivé osoby udal, že k nemu vždy chodievali na návštevy jeho známy, nie však za tým účelom, aby ich na nejaké akcie organizoval.

IV.

Keďže je dôvodne podozrenie, že Štefan Molnár bol jedným z iniciátorov protižidovských výtržností v Nov. Zámkoch dňa 4. augusta 1946. Okrem toho je Štefan Molnár postavený pred miestny ľudový súd v Nov. Zámkoch a tiež preto, že stopovanie vo veci protižidovských výtržností nie je skončené a je obava, že tento ako oddaný Maďar a zarytý nepriateľ židovstva, by mohol pôsobiť na svedkov pri ďalšom stopovaní a tiež je obava, že pred trestom ktorý ho očakáva za jeho protidemokratické zmýšľanie u MLS³⁹, k čomu sa pridružuje i terajšie dôvodne podozrenie, mohol by ujsť za hranice, preto dňa 13. augusta 1946 zatknutý a odovzdáva sa do väznice okresného súdu v Nov. Zámkoch k ďalšiemu pokračovaniu.

Pri osobnej obhliadke nebolo u Štefana Molnára nič závadného nájdené.

Nové Zámky, 13. august 1946.

Za správny odpis:

Nová Zámky, 11. august 1946

Veliteľ stanice NB.

(podpis vrch. strážm. Sadloň)

Veliteľ stanice NB

(podpis vrch. strážm. Sadloň)

Pavol Makyna: Anti-Jewish Obtrusions in Nové Zámky on 4 August 1946

Published documents on the course of anti-Jewish violent obtrusions on 4 August 1946 in Nové Zámky are almost an unknown material, informing on other riots against the Jewish minority in the territory of Slovakia after the WW2. Nové Zámky became in this way one of the Slovak towns and villages, as e.g. Topoľčany, Bratislava, Komárno, Žilina, Rajecké Teplice, Zbehy, Šurany, Nová Sedlica, Ulič and Kolbasov, where the Jews were persecuted also after the period of the so-called final solution of the Jewish question. Although in that town, which belonged to Hungary after the First Vienna Award, no Jews were murdered after the war as it was the case in some of above given communities, there were number of injured, some of them seriously, after the incidents provoked by former partisans.

Mgr. Pavol Makyna, PhD. (1987)

Históriu vyštudoval na Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, kde v súčasnosti pracuje ako odborný asistent. Aktuálne pôsobí ako vedecký pracovník Sekcie vedeckého výskumu Ústavu pamäti národa, kde sa zaoberá židovským holokaustom. Vo svojej činnosti sa venuje i regionálnym dejinám mesta Púchov a historickým otázkam vzájomného pôsobenia človeka a životného prostredia. Publikoval viacero vedeckých štúdií, odborných a popularizačných článkov. Je autorom niekoľkých výstav zameraných na regionálne dejiny a spolu-autorom expozície Púchovského múzea.

SIGNATÁR CHARTY 77 TOMÁŠ PETŘIVÝ V DOKUMENTOCH BEZPEČNOSTNÝCH ZLOŽIEK (1978 – 1986)

PETER JAŠEK – JERGUŠ SIVOŠ

Históriu odporu proti komunistickému režimu v období normalizácie (1969 – 1989) písali stovky odvážnych osobností, ktoré sa nebáli vystúpiť otvorene a verejne proti zdanlivo všemocnému režimu. Príbehy tých z nich, ktorý sa pádu režimu v Novembri 1989 nedožili, je možné rekonštruovať najmä vďaka materiálom z proveniencie bývalých spravodajských a bezpečnostných zložiek. Tie nám zároveň ukazujú neraz obludnú perzekučnú mašineriu a represívne metódy režimu, ktorými si vynucoval od občanov poslušnosť a ktoré mu pomáhali ovládať a kontrolovať obyvateľstvo viac ako štyridsať rokov.

Odpor proti komunistického režimu na Slovensku v období normalizácie prejavovalo viacero prúdov a osobností. Historiografia už spracovala základné fakty o tomto zápase: vieme identifikovať hlavné prúdy slovenského disentu, ako boli skrytá cirkev, občiansky disent, ochranárske hnutie či ochrancovia práv maďarskej menšiny; poznáme hlavné protirežimové aktivity, ako bolo vydávanie samizdatov, náboženské púte, Sviečková manifestácia, petičné akcie za náboženskú slobodu či prepustenie politických väzňov, zápas ochranárov za záchranu historických pamiatok či lepšie životné prostredie, dokumenty Charty 77 bojujúcej za dodržiavanie

ľudských práv, kultúrne happeningy a prezentácie umelcov stojacich mimo štruktúr povolených režimom.¹ V nemalej miere poznáme aj životné príbehy ľudí, ktorí sa dokázali postaviť režimu a viedli aktivity slovenského disentu. Pri podrobnejšom spracovaní témy však z hlbín archívov a spomienok aktérov vystupujú aj nové príbehy a ich doteraz málo známi hrdinovia, ktorí si za svoje postoje zaslúžia rešpekt a uznanie spoločnosti a ktorých mapovanie je jedným z dlhových slovenskej ponovembrovej historiografie. Medzi takéto príbehy patrí aj život protirežimového aktivistu Tomáša Petřivého, ktorý prežil podstatnú časť svojho života v prostredí bratislavského disentu

a zapísal sa doň nezmazateľnou stopou. Detaily jeho tragického úmrtia v máji 1986 sú dodnes zahalené tajomstvom, pričom niektoré teórie hovoria o možnom podiele režimu (presnejšie Štátnej bezpečnosti), pod ktorého neustálym tlakom Petřivý (nielen) na sklonku života žil.² Jeho podiel na zápase proti komunistickému režimu ocenila v januári 2017, pri 40. výročí vzniku Charty 77, Poľská republika, ktorá mu udelila poľské štátne vyznamenanie Rad za zásluhy Poľskej republiky in memoriam.

Kto vlastne bol Tomáš Petřivý a ako sa dostal do prvej línie zápasu proti normalizačnému režimu? Petřivý sa narodil 29. decembra 1955 v Bratisla-

- 1 Z literatúry spomeňme SIVOŠ, J. (zost.): *XII. Správa ZNB. Dokumenty k činnosti Správy kontrarozviedky v Bratislave v rokoch 1974 – 1989*. Bratislava 2008; MARUŠIAK, J.: Slovenská spoločnosť a normalizácia. In: *Česká a slovenská spoločnosť v období normalizácie. Slovenská a česká spoločnosť v období normalizácie. Liberecký seminár 2001*. Bratislava 2003, s. 109 – 154; BLEHOVÁ, B.: *Der Fall des Kommunismus in der Tschechoslowakei*. Wien 2006; SZOMOLÁNY, S., PEŠEK, J. (Eds.): *November 1989 na Slovensku. Súvislosti, predpoklady a dôsledky*. Bratislava 1999; ŠIMULČÍK, J.: *Čas svitania. Sviečková manifestácia – 25. marec 1988*. Bratislava 2003; ŠIMULČÍK, J.: 291 284 odvážnych. Podpisová akcia za náboženskú slobodu v Československu v roku 1988. *Pamäť národa*, roč. 10, 2014, č. 3, s. 22 – 32; ŠIMULČÍK, J.: *Zápas o nádej. Z kroniky tajných kňazov 1969 – 1989*. Prešov 2000; KATREBOVÁ-BLEHOVÁ, B.: The Opposition Movement in Slovakia in the Period of Normalization. *Remembrance and Solidarity. Studies in 20th Century European History*, roč. 2014, č. 3, s. 41 – 62; KOPASZ, L.: Maďarská inteligencia na Slovensku na sklonku normalizácie. *Pamäť národa*, roč. 10, 2014, č. 3, s. 2 – 11; JABLONICKÝ, J.: *Samizdat o disente III. Záznamy a písomnosti*. Bratislava 2007; STRAPCOVÁ, K.: „Pravicoví oportunisti“ pod dohľadom Štátnej bezpečnosti. *Pamäť národa*, 2008, roč. 4, 2008, č. 3, s. 47 – 60; KMEŤ, N.: Slovenská opozícia za normalizácie. In: *Česká a slovenská spoločnosť v období normalizácie*, s. 185 – 208.
- 2 V súvislosti s dodnes neobjasnenými vraždami v období normalizácie sa spomínajú nevyšetrené prípady kňazov nesúce rukopis Štátnej bezpečnosti.

Dospievajúci Tomáš Petřivý

(Zdroj: Archív J. Sivoša)

ve. V rokoch 1971 – 1975 študoval na Gymnáziu na Metodovej ulici, pričom už počas štúdia aktívne prispieval umeleckou tvorbou do školských časopisov. Keďže mu ako mladému učaroval film, rozhodol sa pre štúdium scenáristiky na pražskej Filmovej a televíznej fakulte Akadémie múzických umení, kam nastúpil v roku 1976. Svoj vyhranený postoj voči komunistickému režimu dal otvorene najavo v priebehu roku 1978. Počas jednej zo svojich posledných ciest pred zhabaním pasu vycestoval do Varšavy, kde nadviazal kontakty s predstaviteľmi poľskej opozície³ a pomohol zorganizovať prvé stretnutie disidentov z oboch krajín v Krkonošiach v júli 1978.⁴ Reakcia režimu na seba nenechala dlho čakať a zakrátko nato ho vyhodili zo školy. Keď v apríli 1979 zverejnili jeho pod-

pis Charty 77, pozornosť profesorov definitívne vytriedal dohľad Štátnej bezpečnosti. O mesiac neskôr ho povolali na vojenskú prezenčnú službu. Svoj odpor k vojenskej službe a noseniu zbrane riešil pokusom o samovraždu.⁵ Vojenský súd ho však namiesto liečenia poslal na desať mesiacov do väzenia. Podľa názoru senátu sa pokúšal vyhnúť sa vojenskej službe.⁶ Krátko po prepustení ho civilný súd v Ústí nad Orlicí odsúdil za údajnú potýčku s príslušníkmi Pohraničnej stráže pred stretnutím českých a poľských disidentov na Ceste československo-poľského priateľstva v septembri 1978 (Petřivý im mal nadávať a napadnúť ich päťami potom, ako ho násilím vytiahli z rýchlika idúceho do Poľska). Súd sa voči nemu opäť zachoval mimoriadne kruto a odsúdil ho na dva roky odňatia slobody nepodmienečne. Pripomeňme, že podľa dostupných informácií tento incident nemal žiadnych očitých svedkov z radov civilného obyvateľstva a že počas vyšetrovania sa príslušníci ŠtB pokúšali Petřivého neúspešne získať na tajnú spoluprácu.⁷ Zaujímavosťou v súvislosti s prípadom je tiež skutočnosť, že Petřivý bol jediným svedkom zaistenia Jaroslava Šabatu, ktorý bol rovnako odsúdený na nepodmienečné väzenie za údajné napadnutie verejného činiteľa.⁸ Po odpykaní polovice trestu Petřivého v roku 1981 podmienčne prepustili.

Po vylúčení zo školy a prepustení z väzenia sa usadil v Bratislave, pričom musel pracovať ako robotník v kotolni. Naďalej sa však zúčastňoval viacerých protirežimových aktivít. Sám patril

medzi organizátorov a pravidelných účastníkov nezávislých prednášok, na ktorých vystupovali ako hostia chartisti, pôsobil aj v Jazzovej sekcii.⁹ Svojou umeleckou tvorbou prispieval do rôznych samizdatových a undergroundových periodík, patril k pravidelným hosťom nepravidelných stretnutí protirežimových aktivistov bratislavskej neoficiálnej scény. Navštevoval stretnutia zakázaných výtvarníkov v Bratislave, pričom s viacerými z nich sa aj osobne priatelil a spolupracoval na ich projektoch,¹⁰ všemožne podporoval aktivity nezávislého umenia. Spoločne s Olegom Pastierom sa podieľal na vydávaní samizdatov občianskeho disentu, osobitne na periodiku Kontakt. Rovnako sa stretával aj s Jánom Budajom. Ako jeden z mála chartistov z Bratislavy svojimi aktivitami systematicky rozširoval informácie o činnosti Charty a podporoval aj aktivity Výboru na obranu nespravodlivo stíhaných.¹¹ Chartistické prostredie v Prahe informoval o aktivitách nezávislej kultúry v Bratislave, ako boli napr. Bratislavské slnečné dni začiatkom 80. rokov.¹²

Okolnosti jeho smrti sú dodnes zahalené tajomstvom, nepoznáme ani presný dátum jeho smrti. Jeho mŕtve telo našli v jeho bratislavskom byte 22. mája. Zomrel vo veku nedožitých 31 rokov. Pohreb sa konal v komornej atmosfére za účasti asi 50 protirežimových aktivistov v Bratislave. Princípy, ktorými riadil svoj život, zhrnul v nekrológu za zosnulým chartista Petr Uhl: „Bylo to antiautoritářství jako životní princip a snaha po jeho uměleckém vyjádření, bylo to úsilí o skutečně

3 CÍSAŘOVSKÁ, B., PREČAN, V. (eds.): *Charta 77. Dokumenty 1977 – 1989*. Praha 2007, dok. č. 62, s. 161.

4 Dostupné na URL <<https://kultura.pravda.sk/kniha/clanok/417753-polsko-oceni-slovenskeho-signatara-charty-77-tomasa-petriveho/>> [citované 25. septembra 2017].

5 Sdělení č. 209. [citované 25. septembra 2017]. Dostupné na URL <<http://www.cibulka.com/77/1980/INFORM14/09.htm>>.

6 Dostupné na URL <<http://www.litcentrum.sk/slovenski-spisovatelia/tomas-petrivy>> [citované 25. septembra 2017].

7 Sdělení č. 209. [citované 25. septembra 2017]. Dostupné na URL <<http://www.cibulka.com/77/1980/INFORM14/09.htm>>.

8 K prípadu pozri CÍSAŘOVSKÁ, B., PREČAN, V. (eds.): *Charta 77. Dokumenty 1977 – 1989*, dok. č. 69, s. 167; dok. č. 78, s. 182.

9 UHL, P.: Za Tomášem Petřivým. *Informace o Chartě 77*, roč. 10, 1986, č. 8, s. 6. [citované 25. septembra 2017]. Dostupné na URL <<http://www.vons.cz/informace-o-charte-77>>.

10 Archív P. Jaška, rozhovor s Rudolfom Sikorom v roku 2015 v Bratislave.

11 UHL, P.: Za Tomášem Petřivým, s. 6. [citované 25. septembra 2017]. Dostupné na URL <<http://www.vons.cz/informace-o-charte-77>>.

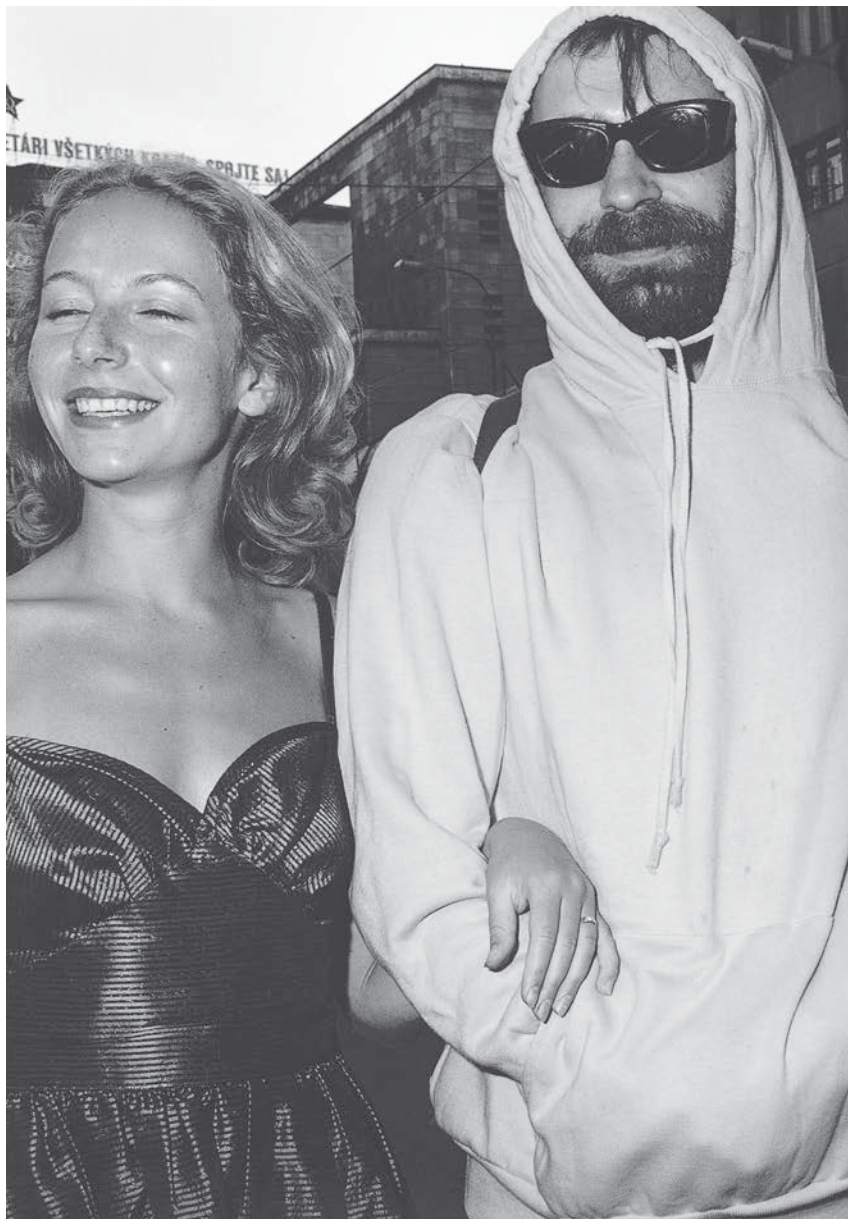
12 Archív P. Jaška, rozhovor s Jánom Budajom v júni 2014 v Bratislave.

*lidské vztahy mezi lidmi, neklidné až hektické hledání životných hodnot.*¹³

Zásahy štátnej moci proti signatárovi Charty 77 Tomášovi Petřivému dokumentujú archívne materiály uložené v archívoch bezpečnostných zložiek. Tieto archívne materiály dopĺňajú dobové autentické správy zverejňované v samizdatových periodikách a osobné svedectvá pamätníkov. Na rozdiel od týchto záznamov nie sú obsahovo bohaté, a to na jednej strane z dôvodu, že v období krátko po Nežnej revolúcii v roku 1989 došlo k čiastočnému alebo úplnému vytriedeniu a zničeniu spisov, na druhej strane z dôvodu, že zachované spisy len všeobecne popisujú existujúcu situáciu a postupy bezpečnostných zložiek. Umožňujú však vytvoriť základnú chronológiu administratívnych, policajných a spravodajských postupov, stotožniť mená operatívnych príslušníkov a spolupracovníkov ŠtB podieľajúcich sa na sledovaní Tomáša Petřivého, uviesť stručne plány a výsledky rozpracovania.

Existujúce dokumenty sa zachovali v archívoch na území Slovenskej republiky aj Českej republiky. Vzhľadom na úzke kontakty Tomáša Petřivého s predstaviteľmi poľského disentu je pravdepodobné, že sa ďalšie agentúrno-operatívne správy nachádzajú v archíve poľského Inštitútu národnej pamäti.

Osobný operatívny zväzok s krycím menom „ZLATAN“, ktorý na Tomáša Petřivého v rokoch 1978 – 1984 postupne viedli tri operatívne súčasti Štátnej bezpečnosti, vytriedili v operatívnom archíve Správy kontrarozvedky v Bratislave 5. decembra 1989. Hlavná časť zväzku mala v novembri 1984 pri uložení zväzku do archívu XII. správy ZNB 283 strán. Zväzok navyše tvorila zložka korešpondencie a pomocných písomností a dve zložky dokumentácie. Zachoval sa len zoznam osôb a doku-

Tomáš Petřivý v 80. rokoch (zdroj: Archív J. Budaja)

mentov, návrh na prevedenie signálneho zväzku na osobný zväzok z júna 1979, vyhodnotenie zväzku a dôvodová správa o uložení osobného zväzku do archívu z novembra 1984.¹⁴

Signálny zväzok s krycím menom „SIBÍR“, ktorý XII. správa ZNB viedla v rokoch 1985 a 1986 spolu so

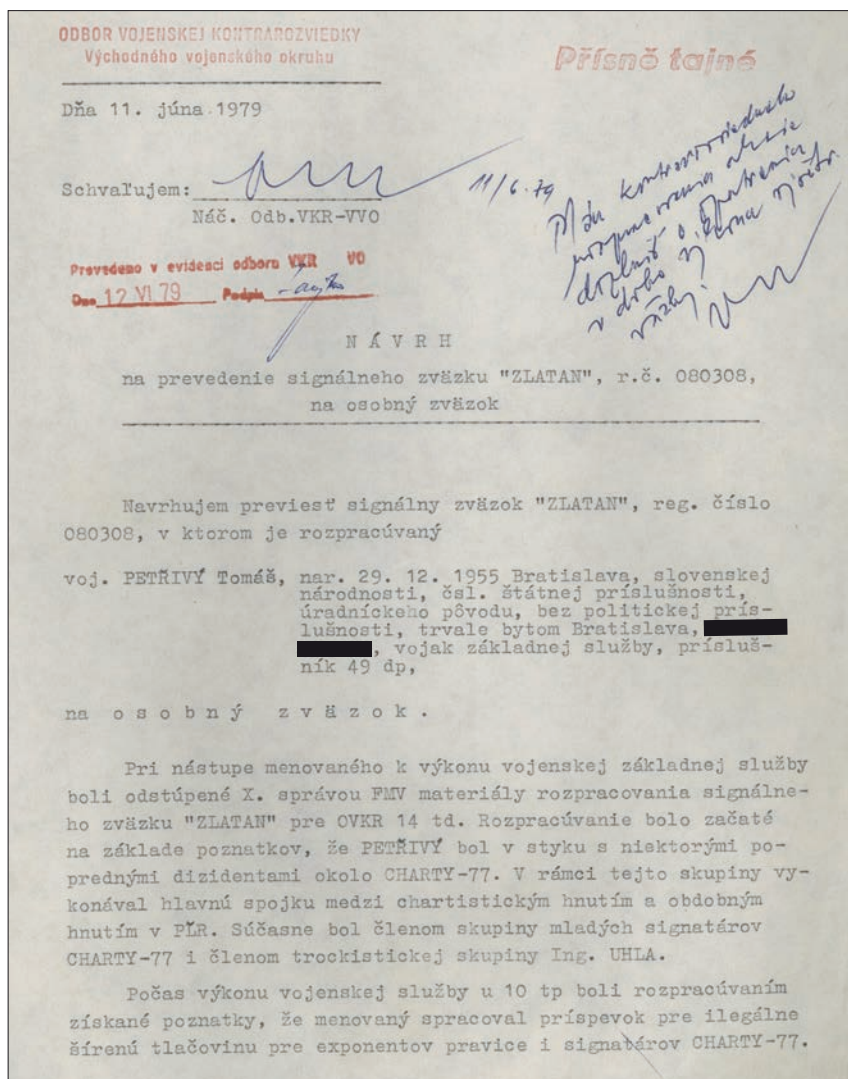
spisom nepriateľskej osoby II. kategórie, Ústav pamäti národa pri delimitácii spisov neprevzal. V registračnom protokole pritom nie je záznam o zničení zväzku.¹⁵

Krátka prehľadová správa o disidentskej činnosti a priebehu rozpracovania Tomáša Petřivého z augusta 1985

13 UHL, P.: Za Tomášem Petřivým, s. 5. [citované 25. septembra 2017]. Dostupné na URL <<http://www.vons.cz/informace-o-charte-77>>.

14 Archív Ústavu pamäti národa (ďalej A ÚPN) v Bratislave, f. Krajská správa ZNB Správa Štátnej bezpečnosti (ďalej KS ZNB S-ŠtB) Bratislava, a. č. 72202.

15 Pozri Registračný protokol agentúrnych a operatívnych zväzkov XII. správy ZNB vedený od 4. 2. do 2. 9. 1985, reg. č. 31622. [citované 10. októbra 2017]. Dostupné na URL <<http://www.upn.gov.sk/regpro/zobraz.php?typ=kraj&kniha=81&strana=79&zaznam=75416>>.

Návrh na prevedenie signálneho zväzku „ZLATAN“ na osobný zväzok (Zdroj: A ÚPN)

sa nachádza v Archíve bezpečnostných zložiek v Prahe. Správa kontrarozvedky na boj proti vnútornému nepriateľovi (X. správa SNB) si ju od Správy kontrarozvedky v Bratislave (XII. správa ZNB) vyžiadala po zatknutí Tomáša Petřivého v dome Miroslava Kusého počas návštevy Václava Havla. V praž-

skom Archíve bezpečnostných zložiek sa nachádza aj spis zo sledovania Tomáša Petřivého v rokoch 1978 a 1981.

Archív Zboru väzenskej a justičnej stráže v Leopoldove disponuje len tromi evidenčnými kartami väzňa Tomáša Petřivého. Väzenský spis sa v archíve nenachádza.

V Archíve Ministerstva vnútra SR v Levoči sa nachádzajú len stručné záznamy z operačného denníka VB z mája 1986. Vyšetrovací spis dokumentujúci tragickú smrť Tomáša Petřivého bol po dvadsiatich rokoch zničený.

ČO HOVORIA SPISY

Krátko po tom, ako sa vo februári 1978 v prostredí českých chartistov zrodila myšlienka na legálne stretnutie s predstaviteľmi poľského disentu, vycestoval vtedy 22-ročný Tomáš Petřivý, študent pražskej FAMU, do Poľska a spoločne s Jacekom Kuroňom dohodol termín a miesto spoločného stretnutia. K stánku pri Obrej búde v Krkonošiach však napokon v druhej polovici júna 1978 dorazili len predstavitelia československého disentu.¹⁶ Prvé spoločné stretnutie sa tak uskutočnilo až 27. júla 1978. V rovnaký deň zaviedli príslušníci 3. oddelenia I. odboru Správy kontrarozvedky na boj proti vnútornému nepriateľovi v Prahe (X. správa SNB) pod registračným číslom 15370 na Tomáša Petřivého spis preverovanej osoby s krycím menom „ZLATAN“, ktorý po vyhodnotení operatívnej situácie 29. septembra 1978 previedli na zväzok preverenia signálu a v rámci zväzku založili zložku *Korešpondencie a pomocných písomností*. Prípado viedol starší referent 3. oddelenia por. Emil Uhlík.¹⁷

V tom čase už mal Petřivý prvé skúsenosti s príslušníkmi bezpečnosti. Dňa 20. septembra 1978 ho na hraničnom prechode Lichkov – Miedzylesie vyviedli z vlaku a zadržovali 65 hodín na stanici Verejnej bezpečnosti. V dňoch 22. a 23. septembra 1978 následne absolvoval sériu výsluchov na

- 16 KELLER, P.: Z Krkonoš do väzenia. Odsouzení Jaroslava Šabaty v souvislosti se setkáním československých a polských disidentů na československo-polských hranicích v roce 1978. In: PAŽOUT, J. (ed.): *Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných. Politická perzekuce, opozice a nezávislé aktivity v Československu v letech 1978 – 1989. Sborník grantového projektu*. Praha 2008, s. 7. Pozri aj BLAŽEK, P.: *Dějiny Polsko-československé solidarity. Vztahy československé a polské opozice v letech 1976 – 1989. Disertační práce*. Univerzita Karlova v Praze, Praha 2008.
- 17 Emil Uhlík (1944) pôsobil na 3. oddelení I. odboru X. správy SNB od 15. 3. 1978 do 31. 5. 1980. V Zbore národnej bezpečnosti začínal v auguste 1965 ako hliadkový príslušník oddelenia VB Most. V októbri 1975 ho premiestnili k zložke ŠtB ako referenta oddelenia ŠtB Most. Od júna 1980 až do pádu komunistického režimu pracoval na odbore boja proti vnútornému nepriateľovi a neskôr na odbore spravodajskej techniky Správy ŠtB Krajskej správy SNB České Budějovice. Archiv bezpečnostních složek (ďalej ABS) v Prahe, f. Osobní evidenční karty příslušníků MV, evidenční karta Emil Uhlík (1944).

ŠtB v Prahe. Vyhrážali sa mu odobraním cestovného pasu, vylúčením zo štúdia, ale aj obvinením z niekoľkých trestných činov za rozmnožovanie a rozširovanie písomností protispoločenského a protisocialistického obsahu, nátlakom sa snažili vynútiť podpis spolupráce.¹⁸ Na 48 hodín ho opäť zatkli 1. októbra 1978, v deň plánovaného stretnutia predstaviteľov československej a poľskej opozície.

Štátna bezpečnosť sa ho snažila zastrašiť a odradiť od spolupráce s chartistami aj metódou otvoreného sledovania. Podstata tejto metódy spočívala v neskrývanom „sprevádzaní“ záujmovej osoby, demonštrácii pozornosti tajnej polície a psychologickom pôsobení na sledovaného.

Správa sledovania zahájila na žiadosť 3. oddelenia I. odboru X. správy SNB sledovanie 27. septembra 1978 o 15:05 hodine, po odchode Tomáša Petřivého z výsluchu na ŠtB v Bartolomejskej ulici č. 7. Petřivý troch príslušníkov ŠtB „povoził“ v metre aj v električke, povodil po kaviarni Slávia, bufete Černý pivovar a cukrárni Orlik, zaviedol na film *Hlubina* do kina Květen a neskôr aj na film *Jen ho nechte at se bojít* do kina Jalta. Po poslednom filmovom predstavení sa príslušníkov ŠtB snažil zbaviť rýchlym naskočením na súpravu metra, stihli ho však zadržať. Krátko pred 22. hodinou ho vyviedli na Václavské námestie a hodinu držali na služobnom vozidle.¹⁹

Nasledujúci deň ho trojica príslušníkov ŠtB sledovala opäť od východu zo sídla ŠtB v Bartolomejskej ulici. V ulici Karolíny Světlé sa Petřivý zastavil pri služobnom vozidle ŠtB Tatra 603 a zapísal si jeho poznávaciu značku. Takmer hodinu sa prechádzal centrom Prahy a pred 17. hodinou vošiel

do kaviarne Slávia, kde sa o trištvrte hodinu neskôr nakrátko stretol s Jiřím Rumlom. Podľa zvodky zo sledovania si k nemu následne prisadol mladý muž, ktorý sa počas rozhovoru pozeral na stôl s dvomi príslušníkmi ŠtB. Neskôr si Petřivý v šatni vyzdvihol spací vak a vyšiel na ulicu. Z Národnej triedy sa vrátil do kaviarne Slávia odkiaľ telefonoval. Následne odišiel do vinárne Orlik a z nej autobusom na Ruskú ulicu. Tam sa krátko po 19. hodine stretol s Jiřím Rumlom, s ktorým odišiel do jeho bytu. O 20:40 z bytu bez spacieho vaku odišiel, prešiel prilahlými ulicami k telefónnemu automatu a po krátkom telefonáte zašiel do reštaurácie Havana na pivo. Po polhodine sa vrátil do bytu Jiřího Rumla. Trojica príslušníkov ŠtB zostala pred bytom do 22. hodiny a následne po dohode s operatívnym príslušníkom ŠtB sledovanie ukončila.²⁰

V závere zvodky zo sledovania sa uvádza: „Objekt byl po celou dobu sledován pod kontrolou pracovníků. Jeho chování bylo velmi nervózní. K osobám, se kterými se objekt setkal, pravděpodobně vypravoval o tom, že je pod kontrolou bezpečnosti.“²¹

V záverečnom vyhodnotení denného sledovania je uvedené: „Akce bez operativních poznatků. Objekt když telefonoval na Kubánském nám. byl podchycen rozhovor a bylo zachyceno, že hovoří se ženou, které říká. Jsem pod kontrolou a aby se s ním nescházela, že je každý fotografován, dále že byl několikrát vyslýchán pro podezření z nedovoleného opuštění republiky. Dále, že má styky na disidenty do Polska a že chtěl ilegálně opustit republiku do Polska“.²²

Psychologický tlak na mladého študenta Tomáša Petřivého, realizovaný častými výsluchmi, vyhrážaním

a otvoreným sledovaním, pokračoval v priebehu nasledujúcich dní novými formami. Najskôr voči nemu vyšetrovateľ 6. októbra 1978 zahájil trestné stíhanie pre údajný útok na verejného činiteľa, ktorý sa mal uskutočniť 20. septembra 1978 počas colnej prehliadky na hraničnom prechode, následne ho 13. novembra 1978 len na základe vzneseného obvinenia vylúčili z 3. ročníka FAMU s odôvodnením, že jeho „chování při cestě do PLR v září t. r. je neslučitelné s chováním a jednáním vysokoškolského studenta“.²³ Medzitým ho v rámci bezpečnostných opatrení pri príležitosti 60. výročia vzniku Československa aj spolu s inými oponentmi režimu zatkli na 48 hodín a v dňoch 1. a 7. novembra 1978 opäť otvoreným spôsobom sledovali.

Zo zoznamu dokumentov pôvodne uložených vo zväzku Tomáša Petřivého príslušníkmi X. správy SNB v rokoch 1978 a 1979 sa dá vyčítať postup ŠtB. Do zväzku postupne vložili prihlášku Tomáša Petřivého na vysokoškolské štúdium, podklady na rokovanie s príslušníkmi poľskej Służby Bezpieczeństwa (ďalej SB), záznam o zadržaní Petřivého, informáciu od poľskej SB, zvodky zo sledovania, rôzne správy o disidentskom hnutí v Čechách, na Morave a na Slovensku, záznam o snahe Petřivého kontaktovať poľskú spojku, záznam o spojení na disidentov v Poľsku, komplexné hodnotenie prípadu, poznatky o akciách „BRATR“ a „SKUPINKA“, návrh na zavedenie signálneho zväzku, záznam o priebehu profylaktického opatrenia v akcii „HROCH“, výsledok previerkových opatrení, informáciu o spoločnej činnosti Charty 77 a Komitetu Obrony Robotników (Výboru na obranu robotníkov).

18 KELLER, P.: Z Krkonoš do vězení, s. 11 – 12.

19 Otvorené sledovanie vykonávali na pešo starší referent špecialista IV. správy MV npor. Jaromír Zdarsa (1940) a starší referent ppor. Josef Malina (1951), v služobnom vozidle Tatra 603 šťastný.

20 Otvorené sledovanie vykonávali na pešo Klejzar a ppor. Pavel Mlejnek (1945), v služobnom vozidle Tatra 603 nstržm. Luboš Matoušek (1953).

21 ABS, f. IV. správa SNB, sp. sv. 1 242. Zvodka z otvoreného sledovania dňa 28. 9. 1978.

22 Tamže. Akce ZLATAN otevřené sledování, 28. 9. 1978.

23 PAŽOUT, J. a kol. (eds.): Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných 1978 – 1989. CD příloha – Edice dokumentů VONS 1978 – 1989. Praha 2014, s. 315.

ODDELENIE VOJENSKEJ KONTRARozVIEDKY 14. TANKOVEJ DIVÍZIE

Na základe mimoriadneho povôlacieho rozkazu nastúpil Tomáš Petřivý v polovici apríla 1979 na základnú vojenskú službu u 10. tankového pluku SNP. O mesiac neskôr, krátko po vykonaní vojenskej prisahy, ho prevelili k 49. delostreleckému pluku. Správa kontrarozvedky na boj proti vnútornému nepriateľovi preto 2. mája 1979 odstúpila signálny zväzok vojenskej kontrarozvedke (III. správa FMV). O tri dni neskôr zväzok prevzal starší referent vojenskej kontrarozvedky 49. delostreleckého pluku 14. tankovej divízie kpt. Vladimír Mesiarkin.²⁴

Vojenská kontrarozvedka už v máji 1979 zachytila Petřivého rukopis určený na samizdatové vydanie. Podľa záznamov ŠtB sa ho prostredníctvom svojej matky snažil doručiť priateľke Oľge Konradovej v Bratislave, ktorá ho mala po prepísaní na stroji zaslať hovorcom Charty 77 v Prahe. Vojenská kontrarozvedka tieto informácie odstúpila Správe kontrarozvedky v Bratislave. Starší referent I. oddelenia II. odboru npor. Jaroslav Král následne 29. mája 1979 predložil návrh na „kontrolu jej terajšej činnosti“ v spise preverovanej osoby s krycím menom „SPOJKA“.²⁵ IV. odbor X. správy FMV označil rukopis za „hrubo protisocialistický pamflet, ktorého obsah je v rozpore s chránenými záujmami ČSSR a je naprosto nevhodný na publikovanie“.²⁶

Vojenská kontrarozvedka evidovala aj Petřivého úmysel nevykonať vojenskú prisahu a výhrady, aby nemusel nosiť zbraň. Prostredníctvom dôverníka s krycím menom „MACO“ (Michal Medved) si zároveň potvrdila jeho odpor k vojenskej službe a negatívny vplyv na iných vojakov.²⁷ Sebapoškodzovanie a pokus o demonstratívnu samovraždu z 15. mája 1979 vyhodnotila ako snahu o vyhnutie sa vojenskej službe motivovanú jeho „nepriateľskou politickou činnosťou na platforme Charty-77“.

Vojenská kontrarozvedka preto predložila Vojenskej obvodovej prokuratúre v Prešove návrh na trestné stíhanie Tomáša Petřivého pre podozrenie zo spáchania trestného činu vyhýbania sa výkonu vojenskej služby a dokumentačný materiál získaný v priebehu agentúrno-operatívneho rozpracovania. Prokuratúra 6. júna 1979 začala trestné stíhanie Tomáša Petřivého a uvalila na neho vyšetrovaciu väzbu.

Kpt. Vladimír Mesiarkin následne 11. júna 1979 predložil návrh na prevedenie signálneho zväzku na osobný operatívny zväzok a plán spravodajského rozpracovania Tomáša Petřivého. Náčelník odboru VKR Východného vojenského okruhu predložené dokumenty schválil s požiadavkou na doplnenie kontrarozvedných opatrení počas výkonu vyšetrovacej väzby.²⁸

Vojenský obvodový súd v Prešove odsúdil Tomáša Petřivého 7. decembra 1979 na desať mesiacov odňatia slobody nepodmienečne. Do trestu sa mu započítala vyšetrovací väzba od 8. júna

1979. Trest si odpýkal vo väzniciach v Trenčíne, Prešove a v Želiezovciach, odkiaľ ho prepustili začiatkom apríla 1980.

Už v septembri 1980 však Okresný súd v Ústí nad Orlicí uznal Tomáša Petřivého vinným z trestného činu útoku na verejného činiteľa, ktorého sa mal dopustiť pri colnej prehliadke dňa 20. septembra 1978. Trest odňatia slobody na dva roky nepodmienečne v 1. nápravno-výchovnej skupine potvrdil neskôr Krajský súd v Hradci Králové. Z nápravno-výchovného ústavu v Želiezovciach ho prepustili po odpykaní polovice trestu 4. mája 1981. Výkon trestu mu Okresný súd v Leviciach odložil na skúšobnú dobu dva roky.

SPRÁVA KONTRARozVIEDKY V PRAHE

Po prepustení na slobodu sa Tomáš Petřivý zamestnal ako strážnik v n. p. Stavoservis Dopravný podnik Praha. Vojenská kontrarozvedka 1. júla 1981 odovzdala jeho osobný operatívny zväzok 3. oddeleniu I. odboru X. správy SNB, kde ho zaevidovali pod novým registračným číslom 21 662. Spravodajské rozpracovanie Petřivého prevzal starší referent 3. oddelenia por. Jan Minarik.²⁹

O prechodnom pobyte Petřivého v pražskom byte Aleny Kumprechtovej informoval ŠtB v polovici júna 1981 Ivan Maňásek, ktorého ŠtB viedla ako kandidáta tajnej spolupráce s krycím menom „LOUTKA“ a od novembra 1981 ako agenta s krycím menom „ČENDA“. Podľa pokynov príslušníkov

- 24 Vladimír Mesiarkin (1949), od roku 1970 vojak z povolania, od 1. 10. 1974 referent OVKR 51. ženijnej brigády odbor VKR 1. A, od 1. 8. 1977 starší referent RVKR 49. dp. OVKR 14. td a od 1. 4. 1984 starší referent OVKR 14. td. odboru VKR VVO. Dňa 31. 1. 1985 prepustený na vlastnú žiadosť. ABS, f. Osobní evidenční karty příslušníků MV, evidenční karta Vladimír Mesiarkin (1949).
- 25 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Zväzky rozpracovaných osôb, a. č. SR-71568. Návrh na zavedenie zväzku PO krycieho mena SPOJKA, 29. 5. 1979.
- 26 Tamže, a. č. 72202. Návrh na prevedenie signálneho zväzku „ZLATAN“, reg. číslo 080308, na osobný zväzok, 11. 6. 1979.
- 27 Podľa záznamu vyzýval vojakov základnej služby na podniknutie opatrení, aby sa základná vojenská služba nemusela vykonávať. Tamže.
- 28 Tamže.
- 29 Jan Minarik (1952), pôvodným povolaním strojný zámočník, pracoval v operatíve X. správy SNB len od apríla 1980. V československej kontrarozvedke začínal v júli 1973 ako vodič mechanik a od októbra 1975 pôsobil ako starší referent hospodársko-finančného oddelenia vnútorného odboru. Začiatkom septembra 1984 nastúpil na denné štúdium Dôstojníckej školy, ktoré však v apríli 1985 prerušil. O mesiac neskôr ho zo štúdia odvolali a zaradili na 2. oddelenie I. odboru X. správy SNB. Od 1. 1. 1987 pôsobil na skupine obrany X. (po reorganizácii II.) správy SNB. ABS, f. Osobní evidenční karty příslušníků MV, evidenční karta Jan Minarik (1952).

ŠtB sa snažil kontaktovať s Tomášom Petřivým, aby zistil spôsob jeho zapojenia sa do činnosti opozičných štruktúr, získal prostredníctvom neho nové materiály Charty 77 a vytváral si predpoklady na zapojenie do VONS-u.³⁰

„V souladu s úkolováním“ navštívil Maňásek 11. júla 1981 byt Aleny Kumprechtovej, kde v ten večer prišli aj Renata Stárková, Karel Soukup a Václav Malý. Témou rozhovoru bolo odsúdenie signatára Charty 77 Jiřího Gruntoráda. Petřivý požiadal Stárkovú o spracovanie poznámok o procese s tým, že „zariadi potrebné“. Príslušník ŠtB v agentúrnom zázname zo stretnutia s Maňáskom uviedol, že „pramen ze znalosti PETŘIVÉHO usuzuje, že materiál odešle do zahraničí“.³¹ Maňásek sa mal aj v nasledujúcich dňoch kontaktovať s Petřivým a zisťovať jeho aktivity na podporu odsúdeného Gruntoráda.³² O dva mesiace neskôr Maňásek informoval ŠtB o návšteve Petřivého. Uviedol, že sa snaží obnoviť kontakty s KOR a distribúciu samizdatovej literatúry. Do Poľska vyslal ako spojku mladé dievča, žiadne materiály však nedostal. S rovnakým výsledkom vyslal do Poľska aj druhú spojku. Podľa záznamu príslušníka ŠtB „Pramen nabył přesvědčení, že PETŘIVÝ udržuje kontakt s pol[skými] st[átními] příslušníky, kteří vyvíjejí činnost v KOR i v SOLIDARITĚ.“³³ Petřivý Maňáskovi prisľúbil požičať aj nové číslo časopisu Forum.

Por. Jan Minárik už v prvej polovici júla 1981 spracoval návrh na celoročné sledovanie Tomáša Petřivého z dôvodu zisťovania jeho kontaktov a dokumentácie jeho činnosti. Návrh odporučili nadriadení náčelníci oddelenia aj odboru a 14. júla 1981 ho schválil náčelník X. správy SNB genmjr. RSDr. Vladimír Stárek.

1	2	3	4	5	A	B	C	Č	D	E	F	G	H	Ch	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	Š	T	U	V	X	Y	Z	6	7	8	9	10
1. Prírodné meno:		P E T Ř I V Ý Tomáš																				Základné číslo:		474													
2. Narodený(á), dátum, miesto, okres, kraj:		29.12.1955 Bratislava okr.ďtto vsl.																																			
3. Školské vzdelanie:		9 tr ZDS														4. Odborné vzdelanie a čís, znak profesie: 4 tr gymnázia																					
5. Zamestnanie v dobe zatknutia:		voj. zákl. služby																																			
6. Pôvodné povolanie:		študent														7. Národnosť:		slov.																			
8. Stát. príslušnosť:		ČSSR																																			
9. Vojenský pomer, hodnosť v ČSEA a kedy:		1979 doposiaľ vojak.																																			
10. Trestný charakter:																																					
11. Služba v zahraničí - cudzej armáde, kedy, kde a v akej hodnosti:		///																																			
12. Služba v bezpečnostných zboroch, kedy, kde a v akej hodnosti:		///																																			
13. Prisl. k polit. strane:		///																																			
14. Zdravotný stav:		[redacted]																																			
15. Rodinný stav a bydlisko rodiny:		glob.rod. Jozef Helena rod. Šatkova Bratislava, [redacted]																																			
16. Posledné bydlisko:		ako rodičia														17. Prechádzajúce tresty, kedy, kde a za čo bol trestaný:																					
18. Kým, kedy, pre ktorý § tr. z. bol zatknutý:		8.6.1979 o 07.00 hod. VOP Prešov § 280/1 tr.z.																																			
19. Ktorý prekurátor uvalil väzbu:		VOP Prešov OPv 108/79																																			
20. Dátum dodania do väznice a jej názov:		pred, 8.6., 1979 o 12.00 hod. Väznica Prešov																																			
21. Kedy, ktorým súdom odsúdený, č. j., § odsúdenia, výška trestu:		7. 12. 1979 VOS Prešov T 155/79 § 280/1 tr.z., 10 /desať/ mes.o.s.																																			
22. Dátum právomoci rozsudku, súd, č. j. a výška trestu:		3. 1. 1980 VOS Prešov - potvrdil																																			
23. Začiatok trestu:		8. 6. 1979 o 7,00 hod.														24. Koniec trestu: 4. 4. 1980 o 7,00 hod.																					
25. Započítateľná väzba:		8. 6. 1979 - 3. 1. 1980																																			

Väzenská karta T. Petřivého (Zdroj: AZVJS)

O kontaktoch Petřivého s poľskými občanmi informoval ŠtB v rámci vynútených stykov aj Milan Kozelka. Štátna bezpečnosť ho preverovala v spise preverovanej osoby s krycím menom „AMATÉR“ a neskôr, v rámci previerky na utajenú spoluprácu, pod krycím menom „KORÍNEK“. Podľa záznamu ŠtB mu Petřivý v septembri 1981 povedal o svojich kontaktoch s občanmi Poľska, ktorí dochádzajú na Slovensko a informujú ho o situácii v Poľsku. Spomínal mu tiež pripravované stretnutie predstaviteľov československej a poľskej opozície v Ostrave.³⁴

Pražská Správa kontrarozviedky na boj proti vnútornému nepriateľovi v tomto období úzko spolupracovala so Správou kontrarozviedky v Bratislave. Petřivý mal v Bratislave trvale bydlisko, po odhalení kanálu prepravy samizdatovej a zakázanej literatúry a realizácii akcie „DELTA“ v polovici

roku 1981 navyše ŠtB preverovala informácie, že distribúciu literatúry na Slovensko vykonával Tomáš Petřivý a ďalší signatár Charty 77 Marián Zajíček.³⁵ Do konca apríla 1982 mala XII. správa ZNB „za účelom spravodajskej kontroly, či tento kanál nie je naďalej využívaný, prípadne k dokumentácii činnosti jednotlivých osôb“ vykonať „spravodajskú previerku všetkých osôb, ktoré sa mali podieľať na distribúcii písomností, ako aj zabezpečiť ich ďalšiu spravodajskú kontrolu. V prípade zistenia poznatkov o činnosti niektorej osoby, vykonať dokumentáciu a opatrenie k využitiu poznatkov v tomto prostredí a zabráneniu vykonávania ďalšej činnosti,“ a v priebehu roka 1982 „zabezpečiť dôslednú kontrolu Tomáša PETŘIVÉHO a Mariana ZAJÍČKA pri pobyte v Bratislave. Osoby zistené ako ich styky vziať pod aktívnu spravodajskú previerku, z hľadiska,

30 ABS, f. Svazky kontrarozviedného rozpracování – Centrála, a. č. 785767. Záznam o schůzce s KTS „LOUTKA“ z 9. 7. 1981.

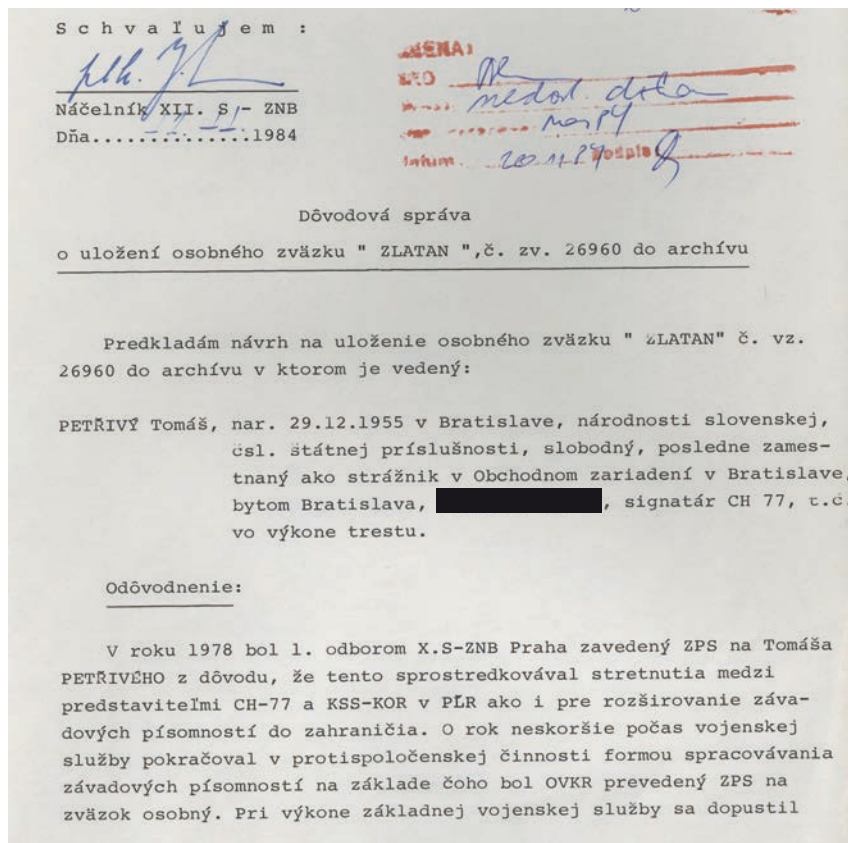
31 Tamže. Záznam č. 2/81 zo 16. 7. 1981.

32 Tamže. Záznam zo 17. 8. 1981.

33 Tamže. Záznam č. 6/81 z 10. 9. 1981.

34 Tamže, a. č. 800431. Záznam č. 3/81 z 22. 9. 1981.

35 K osobe signatára Charty 77 Mariána Zajíčka pozri BALUN, P.: Akcia „KNIHA“. Charta 77 na Slovensku. Pamät národa, roč. 3, 2007, č. 1, s. 83 – 95.

Důvodová správa o uložení osobného zväzku „ZLATAN“ (Zdroj: A ÚPN)

či nie sú využívané ako možný kanál k distribúcii písomností.³⁶

K pôvodným podozreniam zo spáchania dvoch trestných činov sa tak pridali ďalšie dva. ŠtB sledovala Tomáša Petřivého pre podozrenie zo spáchania trestných činov proti republike – podľa § 98 za podvracanie republiky, podľa § 99 za poškodzovanie štátu svetovej socialistickej sústavy, podľa § 100 za poburovanie a podľa § 112 za poškodzovanie záujmov republiky v cudzine.

Podľa záznamov ŠtB „v októbri 1981 bol poverený ‚PETŘIVÝ‘ skupinou VONS aby odišiel do Bratislavy a založil tu ‚bunku‘ tejto skupiny.“³⁷ V marci 1982 preto X. správa SNB zväzok s krycím menom „ZLATAN“, obsahujúci 209 strán, odstúpila útvarom ŠtB na Slovensku.

Správu o odchode Tomáša Petřivého do Bratislavy v polovici septembra 1981 získala pražská ŠtB vďaka odpočúvaniu telefónu v byte Aleny Kumprechtovej začiatkom novembra

1981. Kumprechtová mu vyčítala, že do Bratislavy sa veľmi ponáhal a je to škoda.³⁸ O dva týždne neskôr sa Petřivý Kumprechtovej zdôveril, že „prostredí CHARTY 77 v Bratislave ho neprijalo tak jak si predstavoval a z uvedeného dôvodu samotaří a snaží se psát“.³⁹ O ďalší týždeň neskôr uviedol, že „v Bratislave se v prostredí CHARTY 77 situace rozvíjí a z toho důvodu se mu zlepšuje nálada a chuť do další činnosti i když si připadá jako v pasti. Dále PETŘIVÝ uvedl, že v Bratislave na něho koukají jako na chodící panu nebo jako na budhu revolučních tradic“.⁴⁰

Z ďalšieho odpočúvania ŠtB zistila, že v prvej polovici decembra 1981 plánuje navštíviť Prahu a informovať sa o činnosti Charty. V spolupráci s Petřivého zamestnávateľom preto realizovala preventívne opatrenia. Ich účinnosť si overila z ďalšieho zachyteného telefonátu v decembri 1981: „PETŘIVÝ si stěžoval, že je pod tlakem bezpečnosti a že má v zaměstnání tvrdý režim, takže se nemůže vzdálit na víc jako 30 hodin z Bratislavy“. Kumprechtová mu v rámci rozhovoru oznámila, že na jej adresu doručili pre neho tuzexové poukážky a predbežne si dohodli stretnutie mimo Prahu.⁴¹

Petřivý sa snažil distribuovať materiály Charty 77 aj napriek opatreniam ŠtB. V druhej polovici januára 1982 preto k Alene Kumprechtovej poslal Josefa Schottla.⁴² Do Prahy plánoval príchod aj v druhej polovici februára, napokon prišiel s priateľkou Zuzanou začiatkom júla 1982. Prevzal materiály

36 A ÚPN, f. XII. správa ZNB Bratislava, č. sp. KR-001501/20-1981. Vykonávací plán práce 2. odboru XII. správy ZNB na rok 1982, 1. 12. 1981.

37 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Zväzky rozpracovaných osôb, a. č. 72202. Vyhodnotenie osobného zväzku „ZLATAN“, reg. číslo 26960, 12. 11. 1984.

38 ABS, f. Svazky kontrarozvědného rozpracování – Centrála, a. č. 812913. Záznam č. 1/81 z 18. 11. 1981.

39 Tamže. Záznam číslo 3/81 z 28. 11. 1981.

40 Tamže. Záznam číslo 4/81 z 8. 12. 1981.

41 Tamže. Záznam číslo 2/82 zo 7. 1. 1982.

42 Stretnutie sa malo uskutočniť v kaviarni Obecného domu v Prahe. Štátna bezpečnosť zaviedla na Josefa Schottla spis preverovanej osoby s krycím menom „REKVIZITÁR“ len týždeň po jeho stretnutí v Alenou Kumprechtovou. O dva mesiace neskôr ho previedla na signálny zväzok. Rozpracovanie ukončila 14. 1. 1985. Signálny zväzok s krycím menom „ŠOT“ zaviedla ŠtB na Josefa Schottla opäť začiatkom októbra 1989. Podľa záznamov v registračnom protokole zväzok zničila 12. 12. 1989.

od Josefa Lojdu a snažil sa získať kontakt na signatára Charty 77 Mariana Zajíčka.⁴³

Prahu navštívil aj o rok neskôr. Dňa 13. júla 1982 sa na byte Aleny Kumprechtovej stretol okrem iných aj s Francúzku Marianne Canavaggio,⁴⁴ manželkou Josefa Lojdu. Podľa záznamu ŠtB sa Petřivý zaujímal o problematiku terorizmu a oslobodeneckého hnutia na Korzike. Terorizmus obhajoval ako jediný možný spôsob ako prevziať moc a nastoliť nový spôsob politického myslenia a riadenia štátu.⁴⁵

SPRÁVA KONTRARozVIEDKY V BRATISLAVE

Sledovanie a rozpracovanie signatára Charty 77 Tomáša Petřivého prevzalo v druhej polovici apríla 1982 I. oddelenie II. odboru XII. správy ZNB v Bratislave, ktoré sa zameriavalo na ideových oponentov komunistického režimu. Prípád Tomáša Petřivého zverili por. Milanovi Sokolovi, vekovo jeho rovesníkovi. Do Zboru národnej bezpečnosti nastúpil v septembri 1975 a po službe v Pohotovostnom útvere VB pre SSR v Bratislave ho v marci 1977 zaradili na odbor sledovania Správy kontrarozvedky v Bratislave. V operatívne pracoval od decembra 1980. Rozpracovaniu Tomáša Petřivého sa venoval necelé štyri mesiace a v polovici augusta 1982 zahájil štúdium na Vysokej škole SNB v Prahe. Za zodpovedné plnenie služobných úloh dostal v decembri 1981 a v máji 1982 od náčelníka XII. správy ZNB finančnú odmenu vo výške 1 500, resp. 1 700 Kčs.

Prípád od neho prevzal čerstvý absolvent Fakulty Štátnej bezpečnosti Vysokej školy SNB v Prahe npor. Pavel Gavurník. Do Zboru národnej bezpečnosti nastúpil v marci 1972 a po službe v Pohotovostnom útvere VB pre SSR

v Bratislave ho v septembri 1973 zaradili na odbor sledovania Hlavnej správy ŠtB v SSR. Na rovnakom odbore pracoval aj po vzniku Správy kontrarozvedky v Bratislave (XII. správa FMV) a v auguste 1978 nastúpil na štvorročné interné vysokoškolské štúdium. V Prahe sa aktívne venoval štúdiu aj straníckej práci, vypracúval referáty na členské schôdže čiastkovej organizácie KSČ, štyrikrát získal leninský zápočet a bol členom kolektívu, ktorý získal titul *Vzorná učebná skupina* a *Vzorný ročník*. Nadriadení ho hodnotili ako politicky vyspelého a triedne uvedomeleho príslušníka, ktorý v každodennej praxi uplatňuje politickú líniu KSČ.⁴⁶ V polovici apríla 1981 mu udelili vyznamenanie Za službu vlasti. Krátko po nástupe na XII. správu ZNB ho v októbri 1982 povýšili do hodnosti kapitána a v priebehu nasledujúceho roka mu náčelník Správy kontrarozvedky v Bratislave plk. Jozef Vavro udelil za zodpovedné plnenie služobných úloh dvakrát finančnú odmenu vo výške 1 600 Kčs.

Správa kontrarozvedky v Bratislave sledovala najmä Petřivého kontakty s Milanom Šimečkom ml. a zaradila ho do skupiny „exponentov pravice“ rozpracovávaných pre podvracanie republiky (Milan Šimečka, Miroslav Kusý, Jozef Jablonický, Július Strinka). Ako jednu z hlavných úloh v tomto prípade na rok 1983 ŠtB uvádzala: „a/ Prostredníctvom agentúry a technických prostriedkov zabezpečiť prehľad o ich ďalšej tvorbe nelegálnych písomností, tzv. samizdatov a súčasne vytvárať podmienky k zabráneniu ich rozširovania a prepravy do kapitalistického zahraničia. Pri rozširovaní takýchto písomností, uskutočňovať s nimi profylakticko-rozkladné opatrenia, b/ Dostupnými prostriedkami zabraňovať ich

snahám o zapojenie tzv. druhej garnitúry do opozičnej činnosti, o integračnú a koordinovanú protispoločenskú činnosť s opozíciou v ČSR, ako aj ich snahám o zjednocovanie sa s kontrarevolučnými živlami v PER a protisocialistickými silami v MLR a NDR.“ V prípade Tomáša Petřivého mala ŠtB „dostupnými prostriedkami odhaľovať styky objektov CHEMIK [Milan Šimečka ml.] a ZLATAN, ktorých protispoločenská činnosť je organizovaná na báze tzv. druhej garnitúry, najmä na spolitizovanú mládež, miesta a účel stretávania sa a podľa výsledku vykonávať opatrenia k rozkladu ich nežiaducej činnosti“.⁴⁷

Podľa plánu práce II. odboru XII. správy ZNB na rok 1983 mal kpt. Pavel Gavurník prostredníctvom „agentúrno-operatívnych prostriedkov na pracovisku a v mieste bydliska objektu [Tomáša Petřivého – pozn. aut.] prehľbit poznanie jeho nepriateľskej činnosti, najmä vo smere spracovávanía závadových písomností, ich distribúovania mimo Bratislavu, ako i odhaľovania stykov na nepriateľsky orientované osoby v ČSR a PER.“ V termíne do 15. septembra 1983 mal zároveň „vyhodnotiť doteraz zistené styky objektu, najmä z radov voľne žijúcej mládeže, zistiť účel a zámer vzájomného stretávania sa. Podľa výsledku organizovať opatrenia k zabraňovaniu nežiaducej činnosti a vplyvu objektu na toto prostredie. Z týchto stykov získať najvhodnejšiu osobu ako TS [tajného spolupracovníka – pozn. aut.]“.⁴⁸

Podľa záznamov mala ŠtB v roku 1982 napojeného na Tomáša Petřivého jedného tajného spolupracovníka. Jeho totožnosť sa doposiaľ nepodarilo zistiť. V zozname dokumentov sa nachádzajú údaje o agentúrnych záznamoch od štyroch iných spolupracovníkov ŠtB. Pod kryciami menami „ČENDA“

43 Tamže. Záznam číslo 21/82 zo 16. 7. 1982.

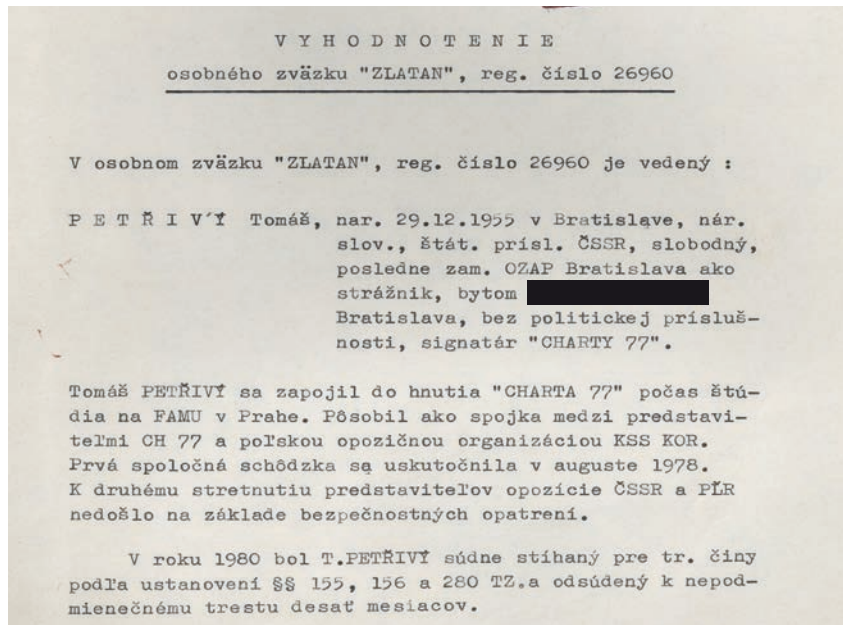
44 Na Mariannu Canavaggio zaviedla ŠtB 21. 7. 1982, len niekoľko dní po príchode do Prahy, spis preverovanej osoby s krycím menom „MARIA“. Spis ŠtB 4. 10. 1983 previedla na signálny zväzok a 8. 12. 1989 zničila.

45 ABS, f. Svazky kontrarozvedného rozpracování – Centrála, a. č. 812913. Záznam číslo 12/83 z 25. 7. 1983.

46 Tamže, f. Personálne spisy príslušníkov MV, personálny spis Pavla Gavurníka. Komplexné služobné hodnotenie schválené 22. 6. 1982.

47 SIVOŠ, J.: *XII. správa ZNB*, s. 175.

48 A ÚPN, f. XII. správa ZNB Bratislava, č. sp. KR-001965/20-1982. Vykonávací plán práce 2. odboru XII. správy ZNB na rok 1983, 1. 12. 1982.

Vyhodnotenie osobného zväzku „ZLATAN“ (Zdroj: A ÚPN)

a „JEFTA“ spolupracovali s ŠtB Ivan Maňásek a František Hrabal. Spolupracovníkov s krycím menami „ANDREJ“ a „IRIS“ sa nepodarilo vierohodne identifikovať.

V rámci získavania informácií od ľudí z okolia Tomáša Petřivého sa kpt. Pavel Gavurník v priebehu roku 1984 skontaktoval so Štefanom Mokráňom, ktorého v druhej polovici júla 1984 zaevidoval ako dôverníka s krycím menom „MECHANIK“: „S menovaným bolo do súčasného obdobia uskutočnených niekoľko stykov. Poznatky ktoré podal pri týchto stykoch možno hodnotiť ako seriózne, nakoľko boli uskutočnené na ich základe ďalšie účinné opatrenia. Podľa doteraz zistených skutočností možno konštatovať, že menovaný sa javí ako vhodný pre podávanie poznatkov o objektovi i pre budúce obdobie.“⁴⁹ V spise sa nachádzali agentúrne záznamy z 29. júna, 20. augusta a 29. augusta 1984.

Dňa 7. mája 1984 Tomáša Petřivého odsúdil samosudca Obvodného súdu

Bratislava I JUDr. Ivan Hrušovský pre trestný čin výtržníctva podľa § 202/1 Tr. zákona na štvormesačný nepodmienečný trest v 2. nápravno-výchovnej skupine za fyzické napadnutie človeka v Bratislave, ktorý ho v noci z 22. na 23. novembra 1982 požiadal o zapálenie cigarety.⁵⁰ Tomáš Petřivý nastúpil výkon trestu 1. októbra 1984, kedy ho zároveň prepustili zo zamestnania.

Kpt. Pavel Gavurník preto 9. novembra 1984 predložil návrh na uloženie osobného zväzku do archívu. V zdôvodnení uviedol: „Po presťahovaní sa z Prahy do Bratislavy snažil sa T. PETŘIVÝ zapojiť do činnosti opozičného hnutia, organizoval stretnutia s voľne žijúcou mládežou, avšak pre názorové nezhody ako i používaním fetovacích prostriedkov po určitom čase prestali javiť opozičné kruhy záujem o PETŘIVÉHO. Po tomto čiastočnom neúspechu začal vyvíjať činnosť v oblasti tvorby samizdatov, ktoré sa snažil rozširovať v okruhu svojich známych. (...) Trestné stíhanie po línii štb ne-

bolo možné realizovať pre nedostatok dôkazov.“⁵¹ Osobný operatívny zväzok s krycím menom „ZLATAN“ uložili v operatívnom archíve XII. správy ZNB 20. novembra 1984.

PO NÁVRATE Z VÄZENIA V ROKU 1985

Začiatkom februára 1985 prepustili Petřivého z väznice v Leopoldove. Žil bez riadneho zamestnania v Bratislave na Sibírskej ulici, neďaleko sídla Správy kontrarozvedky v Bratislave a ďalších útvarov ŠtB (dnes budova Prezídia Policajného zboru SR).

Na prelome apríla a mája 1985 navštívil po dlhšom čase Prahu. ŠtB monitorovala jeho pohyb aj kontakty a technickými prostriedkami zachytila jeho rozhovor s Alenou Kumprechtoovou, ktorú Petřivý požiadal o knihu Václava Havla *O lidskou identitu* a zdôveril sa jej o svojom vzťahu k Francúzke Marianne Canavaggio-Lojdovej.⁵² Pražská Správa kontrarozvedky na boj proti vnútornému nepriateľovi následne v druhej polovici mája 1985 informovala o jeho pobyte v hlavnom meste bratislavskú XII. správu ZNB a požiadala jej II. odbor o jeho aktívnu kontrolu a zabránenie plánovaného príchodu do Prahy koncom mája 1985.⁵³

Podľa záznamov ŠtB nadviazal Petřivý postupne kontakty so signatármi Charty 77 a kritikmi komunistického režimu – v Čechách a na Morave s Annou Šabatovou, Alenou Kumprechtoovou a Martinom Paloušom, na Slovensku s Miroslavom Kusým, Milanom Šimečkom ml. a Jánom Budajom.

V druhej polovici júna 1985 sa príslušník II. odboru XII. správy ZNB kpt. Pavel Gavurník stretol v konšpiračnom byte so Soňou Čechovou, ktorá s ŠtB spolupracovala pod krycím menom „GAMA“. Uviedla, že ju Petřivý kontaktoval so žiadosťou o vyšetrenie na

49 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Agentúrne zväzky, a. č. 103405. Návrh na zablokovanie osoby v spise dôverníka, 25. 7. 1984.

50 PAŽOUT, J. a kol. (eds.): *Výbor na obranu nespravodlivě stíhaných 1978 – 1989*, s. 861.

51 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Zväzky rozpracovaných osôb, a. č. 72202. Dôvodová správa o uložení osobného zväzku „ZLATAN“, č. zv. 26960 do archívu, 9. 11. 1984.

52 ABS, f. Svazky kontrarozvedného rozpracování – Centrála, a. č. 812913. Záznam číslo 6/85 z 13. 5. 1985.

53 Tamže. PETŘIVÝ Tomáš – informace a žádost o provedení opatření, 20. 5. 1985.

Ústave klinickej onkológie. Informoval ju o rozhovore s príslušníkom ŠtB, z ktorého vzišla ponuka na trvalé vyšťahovanie sa z Československa. Pred odchodom vraj chce absolvovať všetky zdravotné prehliadky. Uviedol, že žije z peňazí po matke a neplánuje sa zamestnať, pretože žije v domnienke, že dostane povolenie na vyšťahovanie sa do NSR.⁵⁴

Koncom júna 1985 navštívil Petřivý v Prahe Petrušku Šustrovú. Vyzdvihol u nej materiály Charty 77 a samizdatovú literatúru: „ŠUSTROVÁ jeho prostredníctvom zasiela materiály do Bratislavy predem určeným osobám. PETŘIVÝ po dobu pobytu v Praze navštevuje i ďalší osoby z tzv. opozície a sháňa ďalší samizdatovú literatúru, ktorou shromažďuje v bezpečnostných schránkách na Hlavním nádraží. Ze dne 29. 6. na 30. 6. 85 měl zapůjčeny 3 tyto bezpečnostní schránky, které měl plně různých materiálů, určených pro Bratislavu a nových materiálů, které přivezl z Bratislavy“.⁵⁵ Ďalšie stretnutie sa malo uskutočniť na prelome júla a augusta 1985.

Na základe týchto informácií zaviedol začiatkom júla 1985 starší referent 1. oddelenia II. odboru Správy kontrarozvedky v Bratislave kpt. Pavel Gavurník na Tomáša Petřivého zväzok preverenia signálu s krycím menom „SIBÍR“ (reg. č. 31622). Súčasťou hlavného zväzku bola aj zložka korešpondencie a pomocných písomností a zložka dokumentácie.

Vo večerných hodinách 16. augusta 1985 zatkla ŠtB Petřivého na záhrade domu Miroslava Kusého počas návštevy Václava Havla. Podrobili ho osobnej

prehliadke, predviedli pred vyšetrovateľa ŠtB a napokon zaistili v cele predbežného zadržania. Napokon v jeho byte vykonala ŠtB prehliadku a našla „závadný písomný materiál“. Tento postup ŠtB vyhodnotila ako „rozkladné opatrenie s pozitívnym dopadom“.⁵⁶

Analyticko-informačný, plánovací a kontrolný odbor Správy kontrarozvedky na boj proti vnútornému nepriateľovi v Prahe si následne 19. augusta 1985 „z operatívnych dôvodov“ vyžiadala od II. odboru XII. správy ZNB v Bratislave charakteristiku Tomáša Petřivého.⁵⁷

Od septembra 1985 sústreďoval kpt. Pavel Gavurník poznatky o Tomášovi Petřivom aj v spise nepriateľskej osoby II. kategórie. V tejto kategórii evidovala ŠtB „nebezpečné protisocialisticky zamerané osoby, ktoré udržiavajú styky s ďalšími silami doma i v zahraničí, pôsobia nepriateľsky vo svojom okolí a pri mimoriadnych udalostiach sa zapájajú do aktívnej činnosti proti štátu“.⁵⁸

Jedným z posledných záznamov v dokumentoch ŠtB je informácia, že „po návrate z výkonu trestu sa objekt znova v roku 1985 dopustil kriminálneho trestného činu a je po linke VB v štádiu vyšetrovania“.⁵⁹ Celkom posledný záznam pochádza z jari 1986. Agent správy ŠtB v Prahe s krycím menom „PARIS“ (Lumír Šrámek) na schôdzke v konšpiračnom byte informoval príslušníka ŠtB o plánovanom príchode Tomáša Petřivého a Olega Pastiera do Prahy 21. marca 1986 a stretnutí s predstaviteľmi českej opozície počas predstavenia Hanáckeho divadla. Podľa záznamu mali v pláne

kontaktovať signatára Charty 77 Josefa Mlejnka, odovzdať mu rôzne publikácie a prevziať od neho samizdaty, vrátane Mlejnkom vydávaného *Strediu Európy*. ŠtB ďalej uviedol, že materiály uskladňujú v bezpečnostných schránkach na Hlavnej vlakovkej stanici v Prahe a vyberajú ich až po sebakontrolu krátko pred odchodom z Bratislavy. Por. Jaroslav Lis, ktorý agentúrny záznam vypracoval, uviedol: „Zpráva pochází od prověřeného PRAMENE, který k PETŘIVÉMU a PASTIEROVI předal řadu zpravodajsky hodnotných poznatků, které byly prověřeny jako pravdivé.“ Je „úkolován k získávání poznatků o činnosti představitelů tzv. slovenské opozice a dalších poznatků o přivážených samizdatových materiálech.“⁶⁰

Tomáša Petřivého našli 22. mája 1986 mŕtveho v jeho byte. Smrť spôsobila podľa lekárskeho záznamu kombinovaná otrava liekmi a alkoholom. Kpt. Pavel Gavurník archivoval signálny zväzok 8. septembra 1986, tri mesiace po smrti Tomáša Petřivého. Začiatkom marca 1987 ukončil a uložil do operatívneho archívu aj spis dôverníka s krycím menom „MECHANIK“: „Dôverník bol využívaný k objektovi vedenom vo zväzku ‚SIBÍR‘. Vzhľadom na to, že uvedený objekt zomrel, dôverník stratil možnosti ďalšieho využitia.“⁶¹

ZÁVER

Materiály štátnobezpečnostných zložiek, uložených na Slovensku najmä v archíve Ústavu pamäti národa a v Českej republike v Archive bezpečnostných složek, poskytu-

54 Tamže. Záznam číslo 2/85 z 2. 7. 1985.

55 Tamže. Záznam č. 75 z 12. 7. 1985.

56 ABS, f. Správa kontrarozvedky na boj proti vnútornému nepriateľovi (ďalej A36), inv. č. 384. Plnenie hlavných úloh ročného vykonávacieho plánu za rok 1985.

57 Správa mala obsahovať národnosť, štátnu a politickú príslušnosť T. Petřivého, jeho bývalé aj súčasné zamestnanie, vrátane názvu a adresy zamestnávateľa a najmä stručnú charakteristiku nepriateľskej činnosti. Pozri: ABS, f. A36, inv. č. 579. PETŘIVÝ Tomáš – dožiadání, 19. 8. 1985.

58 Pozri SIVOŠ, J.: *XII. správa ZNB*, s. 54.

59 ABS, f. A36, inv. č. 384. Plnenie hlavných úloh ročného vykonávacieho plánu za rok 1985.

60 Tamže, f. Svazky kontrarozvedného rozpracování – Centrála, a. č. 808483. Záznam č. 109 z 24. 3. 1986.

61 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Agentúrne zväzky, a. č. 103405.

jú dostatok informácií o aktivitách ľudí, ktorí sa nebáli otvorene postaviť voči normalizačnému režimu. Tomáš Petřivý za svoje postoje kruto zaplatil. Jeho umelecký talent by sa v slobodnej spoločnosti po štúdiu na FAMU mohol naplno realizovať v kinematografii či literatúre. V normalizačnom Československu však ako signatár Charty 77 nemohol doštudovať ani realizovať svoje umelecké vízie či svoje diela publikovať. Stranícko-politické kritériá boli (aj) v oblasti umenia určujúce a neporovnateľne dôležitejšie, ako prirodzený talent.

Spoločenská šikana, ktorá ho pripravila o štúdium vysneného odboru a ktorá sa počas prezenčnej vojenskej služby prejavila aj vo fyzickej forme, sa prirodzene odrazila aj na jeho životných postojoch. Neovplyvnili ich ani perzekučné opatrenia a odsúdenie na dva roky odňatia slobody. Neopustil

svoj bohémsky životný štýl, v mnohom podobný životu amerických bítnikov či predstaviteľov kultúrneho undergroundu tak na Západe, ako aj v bývalom Československu. Týmto životným štýlom sa ako červená niť tiahol na jednej strane odmietavý postoj voči komunistickému režimu, spúšťajúcemu umenie do neúprosnych okov socialistického realizmu a spoločnosť do mantinelov „reálneho socializmu“, a na druhej strane vízia absolútnej slobody, ako alternatívy voči normalizácii a forma vyhranenia voči väčšinovej spoločnosti. Preto sa ochotne podieľal na príprave a distribúcii samizdatov a zapájal sa do aktivít bratislavskej alternatívnej umeleckej scény, ktorú cez svoje kontakty prepájal s prostredím Charty 77 a poľského disentu. Práve preto ho normalizačný režim považoval za nebezpečenstvo, práve preto mu ŠtB venovala každodennú pozornosť. Napriek existenčnému tlaku

zostal svojej vízii slobody verný až do predčasnej smrti. Tá bola vyústením dlhodobého tlaku režimu a dôsledkom konkrétnych perzekučných opatrení, ktoré sa pretavili do pocitu beznádeje zo života v spoločnosti ovládanej tvrdou normalizáciou. V tomto zmysle bol Petřivý bezpochyby obeťou režimu. Jeho životný príbeh, útrapy a nerovný zápas s režimom sa odrážajú v materiáloch bezpečnostných zložiek. Dostupné materiály nám popri možnosti historického výskumu ponúkajú aj zamyslenie nad rozsahom mašinérie represívneho aparátu normalizačného režimu voči jednotlivcovi, v tomto prípade namierenej proti mladému umelcovi a aktivistovi. Demonštruje nám tiež obľudnosť metód perzekúcie režimu v prípadoch, keď potreboval eliminovať svojich skutočných či domnelých odporcov a udržať tak vedúce postavenie KSČ v spoločnosti.

Peter Jašek – Jerguš Sivoš: Charter 77 Signatory Tomáš Petřivý in Security Units Documents (1978 – 1986)

In their contribution, the authors deal with reconstructing of persecution interventions of the Communist regime against Charter 77 signatory Tomáš Petřivý, an important representative of Bratislava unofficial artistic scene in the years of the so-called normalisation. The reconstruction is based on available materials filed in security units' archives both in the Czech Republic and Slovakia, offering lower number of information sources, however important in their content. The course and character of regime interventions in life of Tomáš Petřivý, as well as the violation of his civil rights could be reconstructed using reports produced by State Security secret collaborators, activity plans of relevant State Security units, files led by detention institutes, or different registry documents.

Mgr. Peter Jašek, PhD. (1983)

Vyštudoval históriu na Filozofickej fakulte Trnavskej univerzity, kde mu v roku 2009 udelili titul PhD. Venuje sa slovenským dejinám 20. storočia, najmä obdobiu 2. svetovej vojny, normalizácii a pádu komunistického režimu na Slovensku. Je zostavovateľom viacerých zbierok, ako aj spoluautorom odborných monografií a autorom niekoľkých desiatok vedeckých štúdií a odborných článkov. Autorsky sa spolupodieľal na príprave viacerých výstav zameraných na moderné dejiny Slovenska, ako boli Prísne tajné! Dejiny ŠtB na Slovensku (2011), Protikomunistický odboj na Slovensku (2012), Sviečková manifestácia 25. marca 1988 (2013) a Pád komunistického režimu. Pracuje v Sekcie vedeckého výskumu Ústavu pamäti národa.

Mgr. Jerguš Sivoš, PhD. (1979)

Pracovník Ústavu pamäti národa. Zameriava sa na výskum obdobia neslobody, najmä na pôsobenie Štátnej bezpečnosti. Autor publikácií XII. správa ZNB. Dokumenty k činnosti Správy kontrarozvedky v Bratislave v rokoch 1974 – 1989 (2008) a Bez rozsudku! Pracovné tábory, sústredovacie tábory a tábory nútenej práce na Slovensku 1948 – 1953 (2011); spoluautor publikácií V Stopách „železného Félixa“. Štátna bezpečnosť na Slovensku v rokoch 1945 – 1989 (2012), Biografický slovník predstaviteľů ministerstva vnitra v letech 1948 – 1989. Ministři a jejich náměstci (2009) a Biografický slovník náčelníků operativních správ Státní bezpečnosti 1953 – 1989 (2017).

OBJEKTIVÉ ZVÄZKY TERITORIÁLNYCH ÚTVAROV ŠTB NA SLOVENSKU K PODOZRENIAM ZO SPÁCHANIA TRESTNÉHO ČINU PODĽA § 109 TRESTNÉHO ZÁKONA

EMÍLIA PASTVOVÁ

V Pamäti národa 3/2016 sme sa venovali problematike § 109 Trestného zákona (nedovolené opustenie republiky) od roku 1977. Na dotvorenie obrazu tohto najfrekvencovanejšieho trestného činu, ktorému sa venovala Štátna bezpečnosť (ďalej ŠtB) musíme venovať pozornosť nielen vyšetrovaciým, agentúrnym a spravodajským spisom, ale aj objektovým zväzkom, ktoré výrazne dokresľujú politickú situáciu a prácu ŠtB v sledovaných rokoch.

V objektových zväzkoch môžeme nájsť nasledujúce informácie:

I. Udania a blokovania osôb, ktoré chceli vycestovať do kapitalistického zahraničia. Rôzne informácie od osôb, ktoré sa vrátili z návštevy v kapitalistickom zahraničí.

II. Štatistické vyhodnotenia a analýzy trestných činov podľa § 109 v jednotlivých okresoch a krajoch.

III. Metodické pokyny a smernice vypracované na základe vyhodnotení bodu II.

UDANIA A BLOKOVANIA OSÔB, KTORÉ CHCELI VYCESTOVAŤ DO KAPITALISTICKÉHO ZAHRANIČIA. RÔZNE INFORMÁCIE OD OSÔB, KTORÉ SA VRÁTILI Z NÁVŠTEVY V KAPITALISTICKOM ZAHRANIČÍ.

Objektové zväzky sú plné rôznych udaní a informácií. ŠtB ich spracovávala a na ich základe prijímala potrebné opatrenia. ŠtB nezaviedla hneď pri udaní na osobu spis, ale udanie a prí-

kaz na prísnu kontrolu na hraniciach zakladala do objektového zväzku. Sú tam správy o zamietnutí ciest do zahraničia pri podozrení, že žiadateľ emigruje. Anonymné listy občanov, ktorí upozorňujú na možnú emigráciu. Niekedy aj udania rodičov, ktorí nechcú, aby ich dcéry emigrovali so svojimi priateľmi, cudzími štátnymi príslušníkmi. Informátori poskytujú informácie o emigrácii neznámym spôsobom, o živote emigrantov. Pre ilustráciu uvedieme niekoľko rôznorodých správ.

Informátor poskytol udanie na iného informátora, a preto ŠtB konala. Dokazuje to správa agenta s krycím menom „HRNČIAR“, reg. č. 10067. Dňa 14. marca 1986 podal správu o ceste loďou do Viedne: „Zázazdu sa zúčastnilo 200 osôb, z toho iba jemu urobili colnú kontrolu, hľadali u neho vysokoškolský diplom, nechápe, prečo kontrolovali iba jeho, musel sa vyzliecť do spodného prádla.“ Kontrola nepri-

niesla žiadne výsledky.¹ Agent s krycím menom „LACO“, reg. č. 12679, poskytol informáciu, „že keď bol svojím autom s manželkou v Rakúsku a v Nemeckej spolkovej republike, videl, po prekročení hranice NSR, že blízko hraníc sú vojská americkej armády a ich technika. Hlavné cesty boli uzavreté a doprava bola presmerovaná po poľných cestách.“ Podľa spolupracovníka tam americké vojská stavajú raketové základne. Miestni občania s tým nesúhlasia, čo prejavujú protestmi.²

Agent s krycím menom „ERVÍN“,³ reg. č. neuvedené, informuje o návšteve emigranta z roku 1968 P. L. (má legalizovaný pobyt v Kanade, nadobudol občianstvo) s manželkou Oľgou. Pricestovali 1. júla 1983 na návštevu otca do Rimavskej Soboty. P. L. si v roku 1982 otvoril v Montreale cestovnú kanceláriu „ALFA TURIST“, sprostredkúva turistické pobyty do celej Európy, spolupracuje aj s ČEDOK-om.⁴

1 Archív Ústavu pamäti národa (ďalej A ÚPN) v Bratislave, fond (ďalej f.) Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti Správa Štátnej bezpečnosti (ďalej KS ZNB S-ŠtB) Banská Bystrica, Objektové zväzky, archívne číslo (ďalej a. č.) OB-4497.

2 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Banská Bystrica, Objektové zväzky, a. č. OB-5125. Záznam z STÚ VÁZA, 16. 11. 1983.

3 Tamže.

4 ČEDOK – cestovná kancelária.

Tajný spolupracovník s krycím menom „PAVÚK“, reg. č. 10097, informuje, že „A. M. mu ukazoval časopis, v ktorom je uvedený životopis jeho brata J. M., ktorý emigroval v roku 1968 a v NSR je akademický maliar a aj vedúci folklórneho súboru JAVORINA. V časopise sú uvedené knihy, ktoré ilustroval a je tam aj kniha od Solženicina „Poloostrov Kola“,⁵ tiež, že portrétoval pápeža, robil mozaiku Cyrila a Metóda, Portréty štátnikov, Rodný kraj, Panoráma Prahy a Mama. Uvedol, že všetky tieto obrazy vystavuje v najpopulárnejšej galérii v New Yorku. Tiež, že v Mníchove nacvičuje detviansky a liptovský folklór. Blízko Mníchova kúpili nejaký hrad a pri jeho oprave sa stretávajú slovenskí emigranti. J. M. má dobré pozície medzi emigrantami.“⁶

Agent s krycím menom „IVO“, reg. č. 14184, informuje o tom istom akademickom maliarovi J. M., ktorý „sa stretol s J. S. a dozvedel sa s kým sa J. M. v NSR stretáva, s kým udržuje kontakty. Okrem toho, že sú krajanovia spája ich aj náboženská ideológia“.⁷

Spolupracovník oddelenia ŠtB v Trenčíne s krycím menom „PALO“, (reg. č. neuvedené), informoval o známom hercovi J. K., ktorý emigroval do NSR na falošný pas.⁸ Spolupracovník ŠtB s krycím menom „BRISTOL“ informoval o emigrácii bývalého taxikára Komunálneho podniku mesta Bratislavy A. P. do NSR v roku 1986 cez Socialistickú federatívnu republiku Juhoslávie (SFRJ) a Rakúsko na dva cestovné pasy, na prvý si vybavil cestu do SFRJ a do druhého si v Českosloven-

skej socialistickej republike (ďalej len ČSSR) zakúpil vízum do Rakúska, na ktoré zo SFRJ vycestoval do Rakúska.⁹ Spolupracovník 2. oddelenia I. odboru správy ŠtB v Bratislave s krycím menom „JANO“ (reg. č. neuvedené), informoval o emigrácii československého hokejistu M. I., ktorý emigroval do Kanady so svojou snúbenicou. K občianskemu preukazu si vybavili prílohu, na ktorú vycestovali do Maďarskej ľudovej republiky (MLR), odkiaľ ich nezisteným spôsobom vyviezli manažéri torontského hokejového klubu do Viedne a ďalej lietadlom cez Londýn do Toronta.¹⁰

Podľa ďalšieho záznamu ŠtB prišla 12. októbra 1982 na návštevu do Opatovskej Novej Vsi manželka emigranta a únoscu lietadla L. M., Jolanta, štátna príslušníčka Poľskej ľudovej republiky (PLR), s dvoma deťmi. Rodičia L. M. ho chcú navštíviť v roku 1986. L. M. pracuje vo firme Opel ako odborný konštruktér. Previerka je vykonaná v spise preverovanej osoby s krycím menom „ÚNOS“.¹¹

Ďalší spôsob odchodu do kapitalistického zahraničia ukazuje záznam ŠtB o emigrantovi B. F., ktorý v roku 1987 vycestoval do MLR, kde si zakúpil letenku do Sofie s medzipristátím v SFRJ. Tu naplánovanú cestu prerušil a vycestoval do Rakúska.

ŠtB získavalo poznatky aj vo väzni- ciach. V kolektíve odsúdených popisoval odsúdený L. L. spôsob ilegálneho opustenia republiky. „Je potrebné vycestovať do Varny do Bulharskej ľudovej republiky. V BER si vytipovať vhodného

občana SFRJ, ktorý bude ochotný podieľať sa za peniaze na akcii. Takýto človek sa dá zabezpečiť už v Bratislave, pred odchodom do Varny. Vo Varni si obaja kúpia letenky, náš občan do Budapešti a občan SFRJ do Rakúska, alebo Švédska. Jedná sa o letecké linky, ktoré odchádzajú okolo 17,00 hod. Cestujúci sa po colnom odbavení stretávajú v priestore, kde je ešte možné zakúpiť si nejaké veci, vypiť kávu. Tu si vymenia letenky a Juhoslovan poletí do Budapešti, odkiaľ sa vráti späť do BER a náš občan letí na jeho letenku do Rakúska, alebo Švédska. Pred nástupom do lietadla sa už osobné doklady nekontrolujú.“¹² Podľa odsúdeného týmto spôsobom odišli do emigrácie vo Švédsku jeho bratia. Rovnakou cestou sa za nimi chcú dostať aj ich ženy.

V rámci pohovoru príslušníkov ŠtB s navrátilcom Ing. M. S. zistila ŠtB v rámci akcie s krycím názvom „PORSCHE“, že vycestoval 3. augusta 1987 do Budapešti, kde ho čakali jeho rodičia, ktorí emigrovali o dva roky skôr. Spolu navštívili veľvyslanectvo NSR v Budapešti, kde rodičia nahlásili stratu cestovného pasu NSR na meno ich syna. Pracovník zastupiteľského úradu NSR spísal s nimi zápisnicu o strate pasu a vystavil mu doklad o strate cestovného pasu NSR. Na tento doklad potom vycestoval do Rakúska a NSR.¹³

Neznámym spôsobom emigrovali nielen dospelí, ale aj ich deti. Napr. vedúca v Reštauráciách Komárno vycestovala 25. apríla 1987 nezisteným spôsobom so svojím maloletým synom Tomášom do zahraničia.¹⁴

5 Súostrovia Gulag.

6 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Banská Bystrica, Objektové vzäzky, a. č. OB-4159.

7 Tamže.

8 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Objektové vzäzky, a. č. OBn-6669. ROZBOR emigrácie čl. občanov nezisteným spôsobom v rámci teritória Bratislavy a Zsl. kraja a návrh opatrení k odhaľovaniu kanálov a organizátorov zaoberajúcich sa touto trestnou činnosťou, 5. 10. 1987.

9 Tamže.

10 Tamže.

11 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Banská Bystrica, Objektové vzäzky, a. č. OB-4159. Operatívne vyhodnotenie štb. situácie v obj. zv. EMIGRÁCIA a úlohy na 1986, 7. 1. 1986.

12 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Objektové vzäzky, a. č. OBn-6669. ROZBOR emigrácie čl. občanov nezisteným spôsobom v rámci teritória Bratislavy a Zsl. kraja a návrh opatrení k odhaľovaniu kanálov a organizátorov zaoberajúcich sa touto trestnou činnosťou, 5. 10. 1987.

13 Tamže.

14 Tamže.

Objektové zväzky obsahujú aj ďalšie zaujímavé informácie. V objektovom zväzku s krycím menom „OCHRANA“, reg. č. 5125,¹⁵ zhromažďovali príslušníci ŠtB informácie o príchode, pobyte a pohybe cudzích štátnych príslušníkov (turistov, montérov, emigrantov a iných) v ČSSR. Popri tom obsahujú aj informácie, ktoré vďaka svojmu obsahu preberali iné zložky ŠtB. Ide napr. o informáciu dôverníka s krycím menom „ZÁSOBOVAČ“, reg. č. 9680, ktorý informoval o rozpredávaní benzínu sovietskymi vojakmi.¹⁶

V uvedenom objektovom zväzku sa nachádzajú aj správy z pohovorov príslušníkov ŠtB s osobami, ktoré sa vrátili z cesty do zahraničia, resp. s cudzími štátnymi príslušníkmi (emigranti s vysporiadanými vzťahmi k ČSSR). Zaujímali sa aj o pohyb diplomatických vozidiel. Napr. v júni 1988 zaznamenali výskyt diplomatického vozidla Kanady v okrese Rimavská Sobota a v júli 1988 výskyt diplomatického vozidla v Ružomberku, či jednanie diplomatického pracovníka v útvare Zboru nápravnej výchovy (ZNV). V rámci akcie s krycím menom „TRASA“ si vyťažením náčelníka útvar ZNV overili meno diplomatického pracovníka a účel jeho konzulárnej návštevy v útvare ZNV Ružomberok. „Návšteva bola s povolením ministra spravodlivosti, diplomat navštívil P. Č. narodeného v New Yorku, odsúdeného za § 224/2 na 1 rok. Jeho otec a dvaja súrodenci sú v USA, matka v Španielsku. V ČSSR ho vychovávala stará matka. P. Č. písal na ZÚ USA, ale tento list bol zadržaný, preto sa nevie, na základe akého podnetu sa návšteva realizovala. Diplomatický pracovník sa ho pýtal na zdravie a či by bol ochotný

rozprávať so žurnalistom, kongresmanom. P. Č. so všetkým súhlasil. Pred väzbou žil P. Č. v Rimavskej Sobote.“¹⁷

V objektovom zväzku s krycím menom „EMIGRÁCIA“, reg. č. 4159, sú sústredené štátnobezpečnostné poznatky o československých emigrantoch. ŠtB pravidelne vyťažovala rodinných príslušníkov a známych po návrate z návštev príbuzných v zahraničí a po návštevách príbuzných zo zahraničia v ČSSR. Informácie získavali v rámci pohovoru, na ktorých príbuzných predvolávali. Niektorých i vopred úkolovali. Zaujímali sa o ich kontakty, prácu, bydlisko, trávenie voľného času, mená firiem a umiestnenie vojenských základní v okolí bydliska. Mnohí príbuzní a priatelia ochotne informovali, za odmenu mohli opäť vycestovať do kapitalistického zahraničia. V operatívnom vyhodnotení uvedeného objektového zväzku za rok 1981 je na konci ručne dopísaná poznámka: „K zisťovaniu a dokumentácii trestnej činnosti emigrantov v KZ využívať vhodné osoby, ktorým bude v zmysle uznesenia vlády č. 340/80 povolené vycestovanie.“¹⁸

V objektovom zväzku sú evidované všetky vycestovania realizované na základe na pozvania príbuzných v zahraničí – obdržanie daru z kapitalistického zahraničia. Prostredníctvom spravodajsko-technických úkonov s krycimi menami „KOŽA“ (previerka korešpondencie) a „DIAGRAM“ (dlhodobé odpočúvanie) ŠtB zistila, že P. A. informoval svojho priateľa o tom, že, „ČSSR od r. 1987 nie je v medzinárodnom Červenom kríži. Ak emigrujú rodičia a deti zostanú doma, vedeli ich cez Červený kríž dostať za sebou, no teraz to nie je možné, preto

sa mnohí rodičia, najmä matky vracajú za deťmi. Spôsobila to naša vláda, pretože v roku 1987 Československá loď Vítkovice pod vlajkou Červeného kríža namiesto liekov prevážala zbrane. K zisteniu došlo až na mori a tak vedenie Medzinárodného červeného kríža rozhodlo posádku preložiť na inú loď a Vítkovice aj s nákladom torpédovať. A tak táto loď nie je v generálnej oprave, ako sa hovorí v ČSSR, ale na dne oceánu. Po tejto skutočnosti muselo ČSSR dobrovoľne nasilu vystúpiť z členstva v Medzinárodnom Červenom kríži.“ Pozitívne hodnotil stretnutie generálneho tajomníka Ústredného výboru KSSZ Michaila Gorbačova s americkým prezidentom Ronaldom Reganom, „privítanie vo Washingtone bolo fascinujúce“. K výmene generálneho tajomníka ÚV KSČ uvádza, že „je to zásluha Gorbačova“. Informuje, že „od 1. 1. 1988 už neberú do utečeneckého tábora v Traiskirchene občanov MLR, lebo MLR má s Rakúskom úplný bezvízový styk. Preto aj utečenci z MLR v roku 1987 majú problém dostať sa do iných štátov. Môžu zostať iba v Rakúsku, alebo sa vrátiť do MLR“. O občanoch ČSSR sa vyjadril pochvalne, „v kapitalistickom zahraničí šíria dobré meno odborníkov, remeselníkov a aj rozumove sú z Poliakov, Rumunov, Maďarov, Rusov na vysokej úrovni. Tieto vlastnosti zabezpečujú československým emigrantom výhody najmä pri hľadaní zamestnania.“ Informoval, komu sa oplatí emigrovať, „mal by mať menej ako 30 rokov, dobrý zdravotný stav, ovládať cudzí jazyk. Emigrant by nemal mať dlhy a nemal by byť trestne stíhaný.“¹⁹ Takýmto spôsobom príslušníci ŠtB mapovali názory emigrantov a tieto informácie využíva-

15 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Banská Bystrica, Objektové zväzky, a. č. OB-5125.

16 Tamže.

17 Tamže.

18 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Banská Bystrica, Objektové zväzky, a. č. OB-4159. Uznesenie vlády č. 340/80 z 23. 9. 1980 rozšírilo možnosti vycestovania čs. občanov za príbuznými, ktorí emigrovali do kapitalistického zahraničia. Rozborovú správu o situácii na úseku aktívneho a pasívneho cestovného ruchu do kapitalistického zahraničia, Juhoslavia a príjazdov vizových cudzincov z kapitalistického zahraničia do okresu, ako i zneužívanie výjazdov čs. občanov z okresu k emigrácii do kapitalistického zahraničia posielal každoročne náčelník ŠtB na okresný výbor KSS, k rukám s. vedúceho tajomníka.

19 Tamže.

li pri doporučení alebo nedoporučení milosti prezidentom.

Informácie súvisiace s korupciou zhromažďovala ŠtB v pátracom a neskôr v osobnom operatívnom vzáisku s krycím menom „TRANZIT“, reg. č. 18390: „Bolo zistené, že zo Stredoslovenského kraja emigrovalo v období 1986–87 neznámym spôsobom 44 osôb. Na základe osobnej známosti s náčelníkom Oddelenia pasov a víz OS ZNB Levice získaval L. F. cestovné doklady pre osoby olašských cigánov z okresu Lučenec. Tieto osoby sa prihlasovali na fiktívny pobyt do okresu Levica, aby získali cestovné doklady. Menovaný mal pre svoju osobu vydané v roku 1987 4 cestovné prílohy, na ktoré uskutočnil 9 ciest do MLR. 1983 organizoval emigráciu do KZ. Využíval osobnú známosť s príslušníkmi Colnice Šahy.“²⁰ V rokoch 1983 – 1985 bolo odcudzených v okrese Veľký Krtíš 17 cestovných príloh k občianskym preukazom. Za tento skutok odsúdili príslušníka ŠtB, ktorý síce svoju trestnú činnosť nepriznal, ale usvedčili ho svedkovia.

ŠTATISTICKÉ VYHODNOTENIA A ANALÝZY TRESTNÝCH ČINOV PODĽA § 109 V JEDNOTLIVÝCH OKRESOCH A KRAJOCH

Správy uvedené v úvodnom bode spravovali oddelenia ŠtB okresných správ ZNB a spolu s vyhodnoteniami ich posielali na správy ŠtB organizačne zaradené na krajských správach ZNB, ktoré na ich základe vytvárali analytické správy. Ako príklad uvádzame analýzu emigrácie tzv. nezisteným spôsobom v rokoch 1984 – 1987. „Emigrácia čs. občanov zostáva i naďalej vážnym celospoločenským problémom s dopadom na všetky sféry spoločenského života. Zvlášť negatívnu úlohu zohrávajú emigrácie tzv. nezisteným spôsobom. Od roku 1985 do konca septembra 1987 emigrovalo celkovo z Bratislavy a Západoslovenského kraja (ďalej len ZsL.k.) 2215 občanov, z toho z Bratislavy 1484 občanov.“²²

Správa z okresu Liptovský Mikuláš zo 16. novembra 1977 v rámci rozpracovania problematiky výjazdov

mu zvyšovaniu záujmov čs. občanov o cesty do zahraničia, najmä o cesty do KZ a Juhoslávie. V r. 1976 bolo 9874 žiadateľov o výjazd do KZ zahraničia a SFRJ a v 1977 k 1. 11. 1977 si žiadalo o výjazd 12375 osôb, teda o 2500 osôb viac.

a) Z analýzy vyplynulo, že k tejto forme sa uchylujú predovšetkým kriminálne závadové a protispoločensky zamerané osoby. Najčastejšie vycestujú na vlastný cestovný doklad do MLR a odtiaľ rôznymi spôsobmi do Rakúska alebo SFRJ. Podľa nepreverených poznatkov nezákonný vývoz československých občanov a štátnych príslušníkov Nemeckej demokratickej republiky do KZ organizujú prevádzacké skupiny štátnych príslušníkov NSR Helmuta SCHADEHO a Christiana URBANA za vysoké finančné čiastky (30 000 DM) z územia MLR do Rakúska cez hraničný prechod Hegyeshale. Nelegálny vývoz osôb zabezpečujú prostredníctvom kamiónovej dopravy. Tieto osoby im vyhľadávajú juhoslovanskí štátni príslušníci.

b) Ďalším kanálom nezistených emigrácií je územie Rumunskej socialistickej republiky (ďalej len RSR). Tento najčastejšie využívajú čs. občania okresu Komárno, hlavne osoby cigánskeho pôvodu. Do RSR vycestujú na vlastný pas a odtiaľ za úplaty rumunským pasovým orgánom do SFRJ cez hraničný priebeh v blízkosti Železnej brány. Týmto spôsobom emigrovalo 12 osôb, ktoré udržiavali styky na juhoslovanských a rumunských štátnych príslušníkov.

c) Inú možnosť ilegálnej emigrácie poskytuje plavba námornou loďou z bulharského prístavu Varna do Turecka. Lístky možno zakúpiť iba za doláre (asi 150,- US dolárov pre jednu osobu), pričom od cestujúcich sa nevyžadujú cestovné doklady.

Roky	Zisteným spôsobom			Nezisteným spôsobom		
	Bratislava	Zsl. kraj	Spolu	Bratislava	Zsl. kraj	Spolu
1985	641	272	913	6	6	12
1986	670	287	957	11	18	29
1987 ²³	173	172	345	3	4	7
Spolu	1484	731	2215	20	28	48

Cestovné prílohy neskôr použili na vycestovanie československí občania cigánskeho pôvodu. V akcii s krycím názvom „JUPITER“, reg. č. neuvedené, ŠtB sledovala vodičov kamiónov, ktorí mali vyvážať takýchto čs. občanov do kapitalistického zahraničia.²¹

čs. občanov uvádza, že „v súvislosti s Helsinskou konferenciou o európskej bezpečnosti, o spolupráci a súčasným Belehradským jednaním i zásluhou mierovej politiky ZSSR, celého tábora socializmu a demokratických pokrokových síl vo svete, dochádza k sústavné-

20 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Banská Bystrica, Vzácky kontrarozviedneho rozpracovania, a. č. KR-18390.

21 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Objektové vzácky, a. č. OBn-6669. Analýza nezistenej emigrácie za rok 1987, Analýza emigrácie tzv. nezisteným spôsobom v rokoch 1984 – 1987, 29. 6. 1987.

22 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Objektové vzácky, a. č. OBn-6669. Analýza nezistenej emigrácie za rok 1987.

23 Zahŕňa údaje len do septembra 1987. Najviac prípadov emigrácie zaznamenávali bezpečnostné zložky v letných mesiacoch. Do hlásení sa tieto prípady dostávali v nasledujúcich mesiacoch a skutočné číslo za rok 1987 sa dalo zistiť až v prvom štvrtroku 1988. Na emigrácii sa najviac podieľala Bratislava – 12 prípadov, okres Komárno – 12 prípadov a okres Topoľčany – 5 prípadov.

d) Ďalší zo spôsobov je násilný prechod – podkopanie pod žienjino-technické zabezpečenie, alebo prechod odcudzeným nákladným autom cez hranicu z MLR do Rakúska.

e) Podľa nepotvrdených informácií poskytuje možnosť emigrácie i železničná doprava na československo západonemeckých hraniciach a to staršími typmi osobných vagónov. Dajú sa v nich jednoduchým spôsobom odmontovať sedadlá, pod ktorými sa nachádza ventilačné zariadenie, kde sa môžu ukryť dve osoby.

f) Závažnou formou zostáva emigrácia na falošné, resp. cudzie cestovné doklady, ktoré si zabezpečujú prostredníctvom čs. emigrantov a štátnych príslušníkov SFRJ. Napr. vycestujú do MLR. Odtiaľ pokračujú do Rakúska na falošné pasy, ktoré do MLR prinesú československí emigranti, ktorí majú styky na štátnych príslušníkov SFRJ. Cena pasu je 20 000 – 30 000 Kčs.²⁴

V rámci rozpracovania emigrácie tzv. nezisteným spôsobom zistila ŠtB novú formu emigrácie. Spočívala v tom, že osoba, ku ktorej bolo prijaté opatrenie v zmysle nariadenia ministra vnútra ČSSR č. 21/81 zamietavé stanovisko k vycestovaniu do kapitalistického zahraničia, ohlásila na útvare pasov a víz stratu cestovných dokladov, ktoré si však ponechala. Pri výjazde do MLR na novo vydané doklady k ceste do socialistických štátov si so sebou zobrala aj „stratené“ cestovné doklady, do ktorých si pred vycestovaním z ČSSR zabezpečila rakúske vízum. Z MLR vycestovala bez problémov na „stratené“ doklady do SFRJ a odtiaľ do Rakúska, odkiaľ sa nevrátila. ŠtB na základe týchto informácií preverovala,

či záujmové osoby v minulosti neoznámili stratu cestovných dokladov.

Od príslušníkov MfS²⁵ NDR dostala ŠtB informáciu, že v „Bratislave pôsobí skupina osôb z SFRJ, ktorá sa venuje falšovaniu a obstarávaniu falošných dokladov. Občania SFRJ často hlásia stratu cestovných dokladov, preto sú v rámci akcie BELEHRAD vykonávané previerkové opatrenia k podozrivým osobám.“²⁶ Na základe tejto informácie bolo vykonané opatrenie v súčinnosti so 6. odborom II. správy Zboru národnej bezpečnosti Praha a vysunutým pracovníkom MfS NDR s využitím agentúry vysadenej v prostredí Juhoslovčanov v Bratislave na dokumentáciu organizovania emigrácie východnemeckých a československých občanov do kapitalistického zahraničia. Ku každej strate juhoslovanského cestovného dokladu vykonávali na oddelení pasovej kontroly v snahe zamedziť ich zneužitiu blokáciu podľa mena a priezviska.

Oddelenia ŠtB na okresných správach ZNB nie vždy plnili príkazy nadriadených útvarov. „Súčasti ŠtB nerešpektovali obnovenie prijatých záverov z r. 1978 a do 5. 4. 1982 nezaslalo ani jedno O-ŠtB na I. odbor hlásenie po uvedených problematikách za prvý štvrťrok 1982. Pokyn náčelníka splnili až po telefonicknej urgencii a doteraz tak neurobil Dolný Kubín, Rimavská Sobota a Veľký Krtíš. Zástupcovia okresnej správy zboru národnej bezpečnosti (ďalej len OS ZNB) pre ŠtB v kraji predložila do 14 dní náčelníkovi Správy ŠtB písomné odôvodnenie, prečo nebola úloha splnená v zmysle pokynov.“²⁷ Prehodnotením zaslaných hlásení bolo zistené, že sa naďalej nedostatočne

plnia úlohy na uvedenom úseku, preto „týmto ruším vydaný pokyn pod č. p. OS-00056/01-78 zo dňa 13. 10. 1978 a zároveň pre náčelníkov I., II. a III. odboru a zástupcov náčelníkov OS ZNB pre ŠtB ukladam predkladať štvrťročne (vždy do 5-ho nasledujúceho štvrťroka) hlásenia, ktoré budú obsahovať:

a) počet blokovaných osôb podľa Nariadenia ministra vnútra č. 21/81,

b) počet prevedených obranných pohovorov s čs. občanmi podľa Rozkazu ministra vnútra č. 56/73 čl. 3, písm. a, odst.1-6 v mesiaci,²⁸

c) počet prevedených spravodajských vytažení s čs. občanmi podľa RMV č. 56/73 čl.3, písm. a, odst.1-6 v mesiaci,

d) počet emigrantov vedených v I. a II. kategórii celkom, z toho v mesiaci, z toho rozpracované v ZPS,²⁹ OOO,³⁰

e) počet navrátilcov celkom, z toho v mesiaci, z toho rozpracované v ZPS, OOO,

f) ukončené rozpracovávanie – akým spôsobom,

g) plnenie RN³¹ KS ZNB č. 19/78 o kontrole navrátilcov III. kategórie zložkou verejnej bezpečnosti, počet odstúpených poznatkov a ich charakter.“³²

METODICKÉ POKYNY A SMERNICE VYPRACOVANÉ NA ZÁKLADE VYHODNOTENÍ BODU II

Agentúrno-operatívnymi prostriedkami získavala ŠtB informácie o rôznych spôsoboch emigrácie do kapitalistického zahraničia. Na základe analytických správ následne vedenie čs. kontrarozvedky spracovalo metodické pokyny a nariadenia pre podriadené organizačné zložky ŠtB. Do kapitalis-

24 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Objektové vzácky, a. č. OBn-6669. Analýza nezistenej emigrácie za rok 1987.

25 Ministerium für Staatssicherheit, Ministerstvo pre štátnu bezpečnosť, skr. „MfS“, hovorovo „Stasi“ bola tajná politická polícia NDR.

26 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Objektové vzácky, a. č. OBn-6669. Analýza nezistenej emigrácie za rok 1987.

27 Tamže.

28 Archiv bezpečnostních složek (ďalej ABS) v Prahe, f. Sekretariát FMV, VI. díl (ďalej A2/6), inv. č. 181. Rozkaz ministra vnútra (ďalej RMV) ČSSR č. 56/73 z 9. 11. 1973 „Bezpečnostní opatření související s výjezdem, pobytem a návratem čs. občanů z kapitalistické ciziny“.

29 ZPS – Zväzok preverovanie signálu.

30 OOO – Osobný operatívny zväzok.

31 RN – Rozkaz náčelníka Krajskej správy ZNB.

32 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Objektové vzácky, a. č. OBn-6669. Analýza nezistenej emigrácie za rok 1987.

tického zahraničia mohli vycestovať iba preverené osoby. Vedúci zájazdov mali po príchode do SFRJ vyzbierať od účastníkov zájazdov všetky cestovné doklady, aby tak zabránili emigrácii cez Taliansko. Mnohokrát preto prichádzalo medzi vedúcim a účastníkmi zájazdu ku konfliktom. Po návrate boli tieto osoby nahlásené ŠtB a následne sledované.

V objektových vzťahoch nájdeme prehľad hlavných operačných oblastí britských špeciálnych služieb na území Veľkej Británie, NSR, Rakúska a Západného Berlína. Prehľad hlavných operačných oblastí francúzskych špeciálnych služieb na území Francúzska, NSR, Rakúska a Západného Berlína. Zo 16. marca 1982 je v objektovom vzťahu zoznam konšpiračných bytov a vyťažovacích úradovní západných spravodajských služieb na území NSR a Rakúska. Z roku 1986 pochádza zovšeobecnenie pozitívnych a negatívnych javov prejavujúcich sa v agentúrno-operatívnej práci na úseku kontrarozviednej práce v problematike USA a tiež Osnova k spracovaniu správy po problematike „VÍZOVÍ CUDZINCI“ a „OVO“.³³

Podľa záznamov ŠtB naďalej pretrvávali nedostatky vo vykonávaní obranných pohovorov a spravodajských vyťažení, a to v počte a aj v ich kvalitatívnej úrovni. Príslušníci ŠtB sa mali zameriavať na osoby cestujúce súkromne alebo na pozvanie do NSR, Rakúska, USA a iných kapitalistických

štátov. Podľa hlásení ŠtB dochádzalo k zvýšenej emigrácii čs. občanov do kapitalistického zahraničia a samotní navrátilci vo väčšej miere žiadali o vydanie cestovných dokladov do kapitalistického zahraničia a SFRJ. Vzhľadom k týmto okolnostiam náčelník Správy ŠtB plk. JUDr. Pavel Korbel³⁴ uložil „okamžite skvalitniť úroveň vyhľadávacej činnosti na tomto úseku práce a zistené nedostatky odstrániť v súlade s RMV č. 56/1973 a ročným vykonávacím plánom práce.“³⁵ Z tohto dôvodu bolo vydané opatrenie k podchyteniu bázy „stážisti a štipendisti“, ktorí vycestovali do kapitalistického zahraničia za účelom účasti na praxi pri rôznych ústavoch a vedeckých inštitúciách. Evidenciu týchto osôb viedlo 4. oddelenie I. oddoru správ ŠtB.

Dňa 24. marca 1980 poslala Správa ŠtB KS ZNB Banská Bystrica informáciu na oddelenia ŠtB OS ZNB, že tzv. „lepší ľudia“ sa „pripravujú vo veľkom k emigrácii, k čomu chcú využiť cesty na dovolenky do zahraničia, preto prejavujú záujem o odpredaj chat a iných nemovitostí, je nutné sledovať kúpno-predajné zmluvy nemovitostí na štátnych notárstvách a geodéziách u tých osôb, ktoré chcú vycestovať do KZ a SFRJ.“³⁶

Príslušníci ŠtB sledovali obyvateľstvo v civilnom príslahom priestore pri kasárňach, ich emigráciu ale aj vysťahovalcov (vydaté, ženatých čs. občanov za iných štátnych príslušníkov).

Akcie „VELVETA“ a „INŠTRUKTOR“ mapovali navrátilcov. ŠtB vychádzala z predpokladu, že niektorí navrátilci „boli vyslaní na naše územie nepriateľskými rozviedkami k plneniu špeciálnych úloh. Nepodarilo sa zdokumentovať činnosť, že by pristúpili k plneniu takýchto úloh na území ČSSR, preto báza navrátilcov predstavuje potencionálne nebezpečie“.³⁷ Na základe týchto poznatkov v roku 1983 7. odbor II. správy ZNB vydal Metodické pokyny náčelníka II. správy ZNB k zofenzívnemu kontrarozviednej činnosti v problematike „NAVRÁTILCI“.

Podľa charakteru spravodajských poznatkov z vyťaženia po návrate zaraďovali bezpečnostné zložky navrátilcov do troch kategórií: I. kategória – osoby, ktoré budú rozpracované v niektorom z operatívnych vzťahov (podozrenie, alebo potvrdenie trestnej činnosti), II. kategória – osoby, ktoré je nutné dať pod agentúrnu kontrolu, osoby vykazujúce znaky spravodajskej, alebo inej nepriateľskej, záškodníckej činnosti, III. kategória – osoby, ktoré sú z hľadiska kontrarozviedneho nezaujímavé, staré, choré, mladiství, ženy.³⁸ Pri vyplňaní dotazníka „N“ (navrátilci) „poslednú stranu prehlásenie odpojte a dajte mu ho napísať na čistý list, tak, aby ho bolo možné použiť v akcii ‚SPOJENIE‘ (spontánnym písmom popísaný celý list)“.

Vo vzťahu k osobám, ktoré sa vracajú do ČSSR:

33 OVO – ochrana vojenských objektov.

34 K služobnej kariére P. Korbeľa pozri: HALČÍN, D.: Pavel Korbel, náčelník ŠtB v Stredoslovenskom kraji (1980 – 1989). *Pamäť národa*, roč. 12, 2006, č. 3, s. 62 – 71.

35 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Banská Bystrica, Objektové vzťahy, a. č. OB-4159. Metodické pokyny náčelníka II. správy ZNB k zofenzívnemu kontrarozviednej činnosti v roku 1983.

36 Tamže.

37 Tamže.

38 Rozkazom č. 56/73 z 9.11.1973 vydal federálny minister vnútra Smernice na vykonávanie bezpečnostných opatrení k čs. občanom cestujúcim do kapitalistickej cudziny. Smernica zaraďuje utečencov do troch kategórií: I. utečenci, ktorí páchali závažnú trestnú činnosť, protisocialistické a pravicové sily, boli rozpracované aj ich kontakty v ČSSR, kontakty s týmito utečencami možno využiť na rozkladnú a dezinformačnú spravodajskú činnosť a vo výnimočných prípadoch aj na získanie k spolupráci. II. kategória – všetci ostatní utečenci, ktorí páchali trestnú činnosť, cieľom je objasniť, dokumentovať ich činnosť, prípadne vyvrátiť. III. kategóriu tvoria všetci ostatní utečenci, kontrarozviedne opatrenia sledujú ich kontrolu a vyberajú vhodné typy na spravodajské využitie, cez nich môžu realizovať rozkladné spravodajské opatrenia za účelom vyvolávania rozporov a k získaniu poznatkov o I. a II. kategórii. ABS, f. A2/6, inv. č. 181. RMV ČSSR č. 56/73 z 9. 11. 1973 „Bezpečnostní opatření související s výjezdem, pobytem a návratem čs. občanů z kapitalistické ciziny“.

1/ kontrarozviednou previerkou vyťažiť maximum spravodajských informácií,

2/ využiť psychologické rozpoloženie navrátilca, využiť spravodajskú techniku, dať mu vyplniť dotazník, využiť v prípade potreby aj sledovanie,

3/ vyťaženie navrátilca má prevádzať operatívce, ktorý je kvalifikovaný a odborne zdatný.

Vo vzťahu k navrátilcom, ktorí už žijú na území ČSSR:

1/ zabezpečiť sústavnú spravodajskú kontrolu a rozpracovanie,

2/ zabezpečiť odborný rast pracovníkov zaradených po problematike „N“,

3/ využívať agentúrnu a dôvernú sieť na kontrolu „N“, nepripustiť preniknutie nepriateľskej agentúry do našej agentúrnej siete,

4/ v prípade nepriateľskej činnosti túto zadokumentovať v súlade s čl. 21 RMV ČSSR č. 56/73,³⁹ informovať 7. odbor II. správy ZNB a využiť ich odbornú pomoc,

5/ v odôvodnených prípadoch využiť na kontrolu „N“ v jednotlivých okresoch aj sily VB,

6/ vyplniť dotazník navrátilca a kartu pre počítačové spracovanie do počítačového systému „EMAN“,

7/ venovať trvalú pozornosť NMV ČSSR č. 21/78,⁴⁰

8/ venovať pozornosť k vhodnému výberu „N“ na propagandistické využitie k paralyzovaniu nepriateľskej ideologickej diverzie, podklady zasielať cestou 7. odboru II. správy ZNB na IX. správu ZNB, ktorá je garantom organizovania propagačnej činnosti v rámci FMV,⁴¹

9/ zabezpečiť, aby všetci príslušníci zaradení na problematiku „N“ až po okresné články riadenia, poznali krité-

riá pre typovanie v báze „NAVRÁTILCI“ stanovené v „MODELI AGENTA CUDZEJ ŠPECIÁLNEJ SLUŽBY Z RADY NAVRÁTILCOV“ a vo svojej činnosti sa nimi riadili. Metodický pokyn nenahrádza RMV ČSSR č. 56/73, slúži ako výklad tejto normy v súčasnej operatívnej situácii a nahrádza metodické pokyny z roku 1977 a 1981.⁴²

V júli 1984 bola všetkým okresným správam ZNB zaslaná prísne tajná správa, na základe ktorej mali útvary zabezpečiť kontrarozviedne opatrenia vo vytipovaných akciách po línii „NAVRÁTILCI“ v súvislosti s vojenským cvičením Varšavskej zmluvy „ŠTÍT 84“.⁴³

V roku 1981 obnovila II. správa ZNB rozpracovanie akcie „EURÓPA“, v rámci ktorej sa prevádzalo vyhľadávanie a rozpracovanie agentov-nelegálov špeciálnych služieb protivníka a pátranie po zemných úkrytoch. „Skúsenosti z predchádzajúceho rozpracovania akcie ukázali, že na našom území je celý rad osôb, ktoré z rôznych príčin zatajujú svoju totožnosť a žijú pod falošnými menami a priezviskami, aby zakryli svoju spravodajskú činnosť z II. svetovej vojny a súčasne boli zistené i prípady vysadených nelegálov na naše územie po II. svetovej vojne. Vzhľadom k tomu, že vyhľadávanie a rozpracovanie nelegálov je značne zložitá a náročná a zasahuje do všetkých ŠtB problematik, je potrebné tomu venovať pozornosť. O získaných poznatkoch informujte 4. odd. I. odboru S-ŠtB Banská Bystrica, ak by sa mohlo jednáť o agenta-nelegála, ako i zaujímavé štb poznatky o bezdomovcoch a dočasne, či trvalo žijúcich cudzích štátnych príslušníkoch v ČSSR.“⁴⁴

Dňa 12. augusta 1982 prerokovalo vedenie čs. kontrarozviedky postup útvarov ZNB pred začatím trestného stíhania podľa § 109 Trestného zákona a zaistenie majetku. Konštatovalo, že „útvary, ktoré sú zainteresované na problematike, majú svoj podiel na závažnom postupe pred začatím trestného stíhania pre trestný čin opustenia republiky, čo má za následok, že sa odďalujú opatrenia k zaisteniu majetku emigrovaných osôb. Trestný čin opustenie republiky ohrozuje bezpečnosť republiky, nespôsobuje len politické a ekonomické škody, ale odčerpáva technickú inteligenciu, vedeckých pracovníkov, ale aj odborne manuálnych pracovníkov. I keď motívom opustenia republiky v prevažnej miere nie sú politické dôvody, ale napr. dobrodružstvo, alebo získať výhodne platené zamestnanie, tieto činy ohrozujú bezpečnosť republiky. Súčasne poškodzujú aj politické záujmy republiky, lebo skoro každý prípad nezákonnej emigrácie je zneužívaný nepriateľskými centrami k útoku proti socializmu a k rozvíjaniu nepriateľskej propagandy proti ČSSR. Okrem už uvedených škôd sú spôsobované i ďalšie škody, najmä pred emigráciou vybrať pôžičky, ktoré potom splácajú ručiteľia, ktorí si nárokujú náhradu im vzniknutej škody, nárokom na nimi zanechaný majetok v republike (bytové zariadenie, garáž...), pokiaľ ho pred emigráciou nerozpredali. Je povinnosťou vyšetrovateľa, ak zistí opustený majetok, vypracovať a zaslať návrh v zmysle § 347 Trestného poriadku, na zaistenie majetku krajskému prokurátorovi, ktorý majetok zaisťuje a súd ho prehlási za prepadnutý v prospech štátu. Z takto zaisteného majetku nie je možné uspokojovať požiadavky

39 Článok 21 rozkazu federálneho ministra vnútra č. 56/73 z 9. 11. 1973 uvádza: „Útvar ŠtB, ktorý vykonáva bezpečnostnú previerku utečenca, spolupracuje s útvarom vyšetrovania ŠtB, je povinný využívať materiály z opisu vyšetrovacieho spisu. O jeho vyťaženi urobí do spisu záznam.“ ABS, f. A2/6, inv. č. 181. RMV ČSSR č. 56/73 z 9. 11. 1973 „Bezpečnostní opatření související s výjezdem, pobytem a návratem čs. občanů z kapitalistické ciziny“.

40 Nariadenie ministra vnútra ČSSR, ktorým sa vydáva Smernica pre evidenciu osôb ohrozujúcich vnútorný poriadok a bezpečnosť štátu.

41 FMV – Federálne ministerstvo vnútra.

42 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Objektové vzťahy, a. č. OBn-6669. Metodické pokyny náčelníka II. správy ZNB v roku 1983.

43 Tamže.

44 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Banská Bystrica, Objektové vzťahy, a. č. OB-4159.

rôznych veriteľov. Nepriaznivá situácia pretrváva pri zaisťovaní majetku finančnými odbormi ONV⁴⁵ v kraji, ktoré po príchode zisťujú, že majetok je už rozkradnutý príbuznými, ktorí dokazujú, že tento majetok dostali od emigrovaných osôb darom ešte pred emigráciou. Mnohokrát sa ani nezistí, kto opustený majetok odviezol a kam. Dôvody tohto stavu sú v opozdenom vyhotovovaní Hlásení o emigrácii Odborom pasov a víz v Banskej Bystrici, v povrchnom prešetrení kontrarozviedkou a v neposlednom rade aj v opozdenom začatí trestného stíhania Odborom vyšetrovania ŠtB. Napr. v r.1981 bolo 29 prípadov, keď po emigrácii bol opustený majetok. Kontrarozviedka a príslušné orgány ZNB by mali zistiť aký majetok zostal na území kraja, prípadne republiky. Mnohokrát je prešetrovanie vykonávané iba formálne vyplňovaním formulárov a tak sa o majetku dozvedajú až po právoplatne ukončenom súde, kedy už takéto prešetrenie nemá zmysel. Súpis zaisteného majetku je vykonávaný finančnými odbormi ONV rôzne, za 2-3 týždne až po niekoľkých mesiacoch a v niektorých prípadoch nie je súpis vykonaný ani do ukončenia súdneho pojednávania. Súdy i keď nepoznajú rozsah majetku a tento je zaistený uznesením krajského prokurátora, spravidla vyslovujú ako súčasť trestu aj prepadnutie majetku. Nemožno opomenúť ani skutočnosť, že pracovníci finančných odborov, mnohokrát na zaistený majetok stanovia iba formálne bazárové ceny. Takže ho potom v konečnom dôsledku likvidujú sami, prostredníctvom predajní BAZÁZ, čím zrejme získavajú pre seba neoprávnený prospech.⁴⁶

Okresné správy ZNB mali v roku 1983 zamedziť emigrácii občanov do kapitalistického zahraničia a SFRJ,

tým že budú získavať a dokumentovať poznatky o spôsoboch a udržiavaných stykoch vnútorného nepriateľa s emigrantskými centrami v kapitalistickom zahraničí, a tiež odhaľovať kanály prepravy protištátnej literatúry do ČSSR. Z toho vyplývali nasledujúce úlohy:

1/ V súčinnosti s oddelením pasov a víz (OPV) spolupracovať s cestovnými kancelárkami a zabezpečiť plnenie úloh vyplývajúcich z akcie „ČIERNE MORE“,

2/ Systematicky prevádzať a prijímať opatrenia a previerky poznatkov k osobám, ktoré vycestovávajú do kapitalistického zahraničia a SFRJ s cieľom zamedzenia emigrácie. Zvláštnu pozornosť venovať previerkam osôb z radov inteligencie a zdravotníctva,

3/ V súčinnosti so 4. oddelením I. odboru správy ŠtB prehodnotiť bázu emigrantov s prihliadnutím na jej členenie na základe získaných poznatkov k jednotlivým osobám z radov emigrácie (žiadost' o milosť, udelenie milosti, úprava právneho vzťahu k ČSSR),

4/ Previesť kartotéčné podchytenie báz po problematike „EMIGRÁCIA“.⁴⁷

Uznesením vlády ČSSR č. 309/1979 boli schválené obchodno-politické zásady na vykonávanie zahraničného cestovného ruchu. Napriek tomu riaditelia okresných pobočiek Štátnej banky československej pridelovali každoročne a niekedy aj dvakrát ročne devízové prostriedky tým istým osobám. V roku 1985 toto najviac prevádzal riaditeľ pobočky Štátnej banky československej vo Zvolene.

V oblasti služobných ciest do nesocialistických štátov sa organizácie riadili uznesením vlády ČSSR č. 163/74. Za výber osôb zodpovedal vedúci organizácie, jeho návrh podliehal schvaľovaciemu konaniu v rámci

organizácie ako i straníckemu schvaľovaniu podľa nomenklatúry navrhovaných pracovníkov. V roku 1985 zistili útvary ŠtB prípady prijímania úplatkov v ZŤS Martin a Dubnica n/Váhom, Uhoľných baniach Nováky, SCP⁴⁸ Ružomberok. Na zahraničnú pracovnú cestu vycestovalo v roku 1985 zo Stredoslovenského kraja 8993 osôb. V roku 1988 poslal náčelník IV. odboru Správy pasov a víz na Správy ŠtB krajských správ ZNB *Bezpečnostné opatrenia k služobným zahraničným cestám v zmysle RMV č. 56/1973*.⁴⁹ Dňa 19. decembra 1988 žiadal náčelník I. odboru správy ŠtB Krajskej správy ZNB Banská Bystrica prehľad výjazdov agentúry do zahraničia v roku 1989 s uvedením krycieho mena, registračného čísla a predpokladaného výjazdu, termínu, dĺžky výjazdu, predpokladaného miesta pobytu, charakteru cesty (súkromná, služobná), predpokladaného spôsobu využitia, úloh, ktoré bude plniť, druhu inštruktáže, stykov v kapitalistickom zahraničí, skúseností a plnenia úloh v zahraničí, ako problematiky, v rámci ktorej je tajný spolupracovník využívaný po línii I. odboru.⁵⁰

Agentúra získala informácie kde sú emigrantské centrá a zoskupenia. Zoznam inštitúcií, organizácií a emigrantských a krajanských časopisov.

V objektových vzázkoch sú uvedené zoznamy čs. emigrantov, ktorým bola udelená milosť prezidenta republiky, čs. emigrantov, ktorí mali neupravený právny vzťah k ČSSR v zmysle uznesenia vlády č. 58/77. ŠtB mala vhodnou formou vplývať cez príbuzných, aby si upravili vzťah k ČSSR.

Od začiatku roka 1989 sa postupne menil aj postoj ŠtB k rozpracovaniu emigrantom. Dňa 2. januára 1989

45 ONV – Okresný národný výbor.

46 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Banská Bystrica, Objektové vzácky, a. č. OB-4159. Metodické pokyny náčelníka II. správy ZNB k zofenzívnemu kontrarozviednej činnosti v roku 1983.

47 Tamže.

48 SCP – Severoslovenské celulózky a papierne.

49 Jeho súčasťou je Smernica pre prevádzanie bezpečnostných opatrení k čs. občanom, ktorí vycestovávajú do kapitalistickej cudziny.

50 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Banská Bystrica, Objektové vzácky, a. č. OB-5125. Žiadost' náčelníka I. odboru správy ŠtB Krajskej správy ZNB Banská Bystrica o prehľad výjazdov agentúry do zahraničia v roku 1989, 19. december 1988.

poslala Správa ZNB hl. m. Bratislavy a Zsl. kraja na podriadené oddelenia ŠtB na okresných správach ZNB požiadavku, aby im na základe rozkazu ministra vnútra ČSSR č. 4/88, ktorým boli dané pokyny k zaisteniu úloh vyplývajúcich pre ZNB a z rozhodnutia prezidenta ČSSR o amnestii, urýchlene zaslali ŠtB poznatky, ktoré majú sústredené na ich oddelení k emigrantom (akcia „AMNESTIA“).⁵¹

O mesiac neskôr, 17. februára 1989, poslala Správa ZNB hl. m. Bratislavy a Zsl. kraja, Odbor pasov a víz všetkým obvodným a okresným správam ZNB pokyn na zrušenie evidencie nepriateľsky činnej emigrácie. Náčelník Správy pasov a víz prípisom oznámil zrušenie evidencie nepriateľsky činnej emigrácie k 1. januáru 1989: „vyradte z EZO⁵² všetky osoby evidované v minulosti v súvislosti s nepriateľsky

činnou emigráciou. Zrušenie evidencie je po vyňatí kariet treba prejednať s úsekom ŠtB s tým, že pokiaľ nebude z ich strany uplatnená požiadavka podľa NMV ČSSR č. 21/81⁵³ na príbuzných osôb uvedených v priloženom zozname, budú ich žiadosti o cestovné doklady vybavované podľa platných predpisov. Vyžadovanie stanoviska 31. odboru I. správy ZNB je týmto bezpredmetné.“⁵⁴

Emília Pastvová: Object Files Maintained by Territorial State Security Units in Slovakia on Suspicions on Committing the Crime Pursuant to Section 109 of the Criminal Code

In her contribution, the author makes a content analysis of object files maintained by territorial State Security units in Slovakia related to suspicions on committing the crime pursuant to Section 109, i.e. illegal emigration from the country. Those object files contained information processed by the State Security, on the basis of which necessary measures were adopted. The author focused mainly on indictments and stopping people who wanted to travel to so-called capitalist foreign countries, statistical assessments and analyses of crimes pursuant to Section 109 in respective districts and regions, as well as different methodological instructions elaborated based on assessed information. Implementing resolutions of the government, Minister of Interior's orders and methodological instructions, the State Security had impact on preventing the population to emigrate, eventually on judicial sanctions in case related to the emigration.

Emília Pastvová (1952)

Absolvovala Filozofickú fakultu Univerzity Komenského v Bratislave. V auguste 1980 (21. augusta) ju za činnosť v podzemnej cirkvi zatkla polícia. Po neúspešnom pokuse polície usvedčiť ju z politických aktivít ju nakoniec obvinili z marenia dozoru nad cirkvami a cirkevnými spoločenstvami. Po skončení výkonu trestu si zažila šikanovanie ako politicky nespoľahlivá s nemožnosťou zamestnať sa. Od roku 1990 pôsobila ako riaditeľka Únie nevidiacich a slabozrakých Slovenska. Dlhodobo sa venuje pomoci marginalizovaným skupinám obyvateľstva. V súčasnosti pracuje v ÚPN ako dokumentaristka.

51 Rozhodnutie prezidenta ČSSR č. 167/1988 Zb. o amnestii z 27. 10. 1988.

52 EZO – Evidencia záujmových osôb.

53 Nariadenie ministra vnútra: Bezpečnostné opatrenia k záujmovým osobám v súvislosti s vydávaním cestovných dokladov s vycestovaním do cudziny súvisí s NMV ČSSR 19/85.

54 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Objektové zväzky, a. č. OBn-6669. Zrušenie evidencie nepriateľsky činnej emigrácie, 17. 2. 1989.

Z BRATISLAVY DO MONTREALU. PROFIL PRÍSLUŠNÍKA ROZVIEDKY VILIAMA BEZÁKA

MICHAL MIKLOVIČ

Hlavná správa rozviedky bola zložkou Štátnej bezpečnosti zodpovednou za spravodajskú činnosť v zahraničí. Pre potreby Československa i ďalších komunistických krajín získavala spravodajské informácie, utajované i verejne dostupné materiály, snažila sa ovplyvňovať a diskreditovať politiku krajín mimo komunistického bloku a aktivity československých emigrantov. Svoju činnosť vykonávala prostredníctvom rezidentúr v zahraničí, centrály v Prahe a operatívnych útvarov v krajských mestách. Profil príslušníka rozviedky Viliama Bezáka približuje výkon operatívnej a kádrovej činnosti krajského útvaru rozviedky. Zároveň je ukázkou posunu vo výkone operatívnej činnosti z tajného spolupracovníka na kádového príslušníka rozviedky. Vo svojej kariére príslušníka rozviedky prešiel Viliam Bezák viacerými útvarmi a pozíciami – z oblastného odboru v Bratislave cez centrálu v Prahe, legalizáciu v podniku zahraničného obchodu v Bratislave až na rezidentúru v Montreale.

Viliam Bezák sa narodil 27. marca 1953 v Nitre. Študoval v Bratislave na Základnej deväťročnej škole na Vazovovej ulici (1959 – 1968), Strednej všeobecno-vzdelávacej škole na Tomášikovej ulici (1968 – 1971) a na Chemickeo-technologickej fakulte Slovenskej vysokej školy technickej (1971 – 1976), kde vyštudoval špecializáciu technológia palív a tepelnej energetiky. Od 1. júla 1976 pracoval v národnom podniku SLOVNAFT ako rafinátér, od roku 1978 ako technolog na úseku petrochemickej výroby. Jednoročnú vojenskú službu vykonával od 1. septembra 1976 do 31. augusta 1977 na Vysokej vojenskej škole pozemného vojska vo Vyškove ako veliteľ čaty, vyučoval tiež termodynamiku a tepelnú techniku. Vojenskú službu ukončil v hodnosti podporučík.¹ V roku 1977 ho ako potenciálneho tajného spolupracovníka (ďalej tiež TS) vytypoval referát 69 Oblastného odboru Bratislava.

REFERÁT 69 OBLASTNÉHO ODBORU

Oblastné odbory ŠTB (1980 – 1990) ako krajské rozviedne útvary získavali na lokálnej úrovni operatívne informácie a vyhľadávali a získavali pre rozviedku nových kádrových príslušníkov a tajných spolupracovníkov. Predchodcami oblastných odborov ŠTB boli oblastné odbory Hlavnej správy rozviedky (1969 – 1980) a I. odbory krajských správ ministerstva vnútra/Zboru národnej bezpečnosti (MV/ZNB) v rokoch 1954 – 1969. Zamernie operatívnej činnosti príslušníkov oblastných odborov určovali referáty, na ktoré boli zaradení. Číselné označenie referátu zodpovedalo kryciemu číselnému názvu odboru na centrále rozviedky v Prahe.² Referát 69 oblastného odboru zabezpečoval na krajskej úrovni operatívny výkon pre 69. odbor rozviedky – od 1. februára 1974 šlo o krycí názov pre operatívny odbor vedecko-technickej rozviedky.³

Vedecko-technická rozviedka ako zložka Hlavnej správy rozviedky získavala vedecko-technické a technicko-ekonomické informácie potrebné pre obranu Československa a celého socialistického tábora, pre rozvoj československej vedeckej základne, pre stanovenie smeru budúceho vývoja a pre potreby československého priemyslu. Na získavanie informácií budovala a riadila sieť tajných spolupracovníkov spomedzi občanov západných krajín i československých občanov. Svojich kádrových príslušníkov vysielala pod vhodnou legendou na zahraničné rezidentúry alebo ich umiestňovala v štátnych orgánoch alebo vedecko-technických inštitúciách v Československu. Vedecko-technická rozviedka tiež spracúvala dokumentáciu získanú operatívnou činnosťou tak, aby informácie mohli byť ďalej odovzdávané na realizáciu československým inštitúciám a nimi odborne zhodnotené. Z tohto dôvodu udržiavala

1 Archív Ústavu pamäti národa (ďalej A ÚPN) v Bratislave, fond (ďalej f.) Personálna dokumentácia príslušníkov, personálny spis Viliama Bezáka (1953). Životopis, 29. 4. 1980.

2 MIKLOVIČ, M.: Oblastný odbor rozviedky Banská Bystrica v roku 1980. *Pamäť národa*, roč. 12, 2016, č. 1, s. 56 – 62.

3 Archiv bezpečnostních složek (ďalej ABS) v Prahe, f. Hlavní správa rozviedky (ďalej I. S-SNB), škatuľa číslo (ďalej šk. č.) 001. Rozkaz náčelníka 1. správy FMV č. 5 z 1. 2. 1974. Organizační struktura I. správy FMV.

Viliam Bezák (Zdroj: A ÚPN)

oficiálne i agentúrno-operatívne styky s príslušnými československými inštitúciami. Vedecko-technická rozvedka z pražskej centrály metodicky a organizačne riadila prácu príslušníkov oblastných odborov rozvedky, ktorí pracovali na jej problematike.⁴

Význam oblastných odborov pre vedecko-technickú rozvedku spočíval v tom, že jej záujmové objekty boli rozmiestnené po celom území Československa. Príslušníci oblastných odborov tak mohli byť v najužšom kontakte s výrobnými podnikmi, vysokými školami, vedeckými inštitúciami a výskumnými ústavmi, ale aj s občanmi s odbornými kontaktmi v zahraničí. Zameriavali sa predovšetkým na rozpracovanie osôb vhod-

ných pre operatívnu činnosť v Československu a v zahraničí, organizovali vlastné operatívne akcie a zaisťovali operatívne akcie pripravované vedecko-technickou rozvedkou z pražskej centrály. V jednotlivých záujmových objektoch tiež zaisťovali hodnotenie odborných materiálov získaných operatívnu činnosťou v zahraničí. Plány práce oblastných odborov po línii vedecko-technickej rozvedky vychádzali z vedecko-technického a priemyselného zamerania daného kraja. Príslušníci oblastných odborov pracujúci po línii vedecko-technickej rozvedky sa riadili vlastnými plánmi práce schvalovanými vedecko-technickou rozvedkou na centrále rozvedky, ktorá im poskytovala metodickú pomoc.⁵

Oblastný odbor ŠTB Bratislava v roku 1987 ako inštitúcie s operatívnymi možnosťami v kraji uvádzal výrobné podniky, podniky zahraničného obchodu, výskumné ústavy, vysoké školy a ústavy Slovenskej akadémie vied. Viaceré z nich v súčinnosti s kontrarozviednymi útvarmi využíval oblastný odbor k plneniu rozviednych úloh. Podľa rukou dopísanej poznámky šlo pravdepodobne o materiál pripravený úsekom vedecko-technickej rozvedky, a nie oblastným odborom ako celkom.⁶

Referát 69 Oblastného odboru ŠTB Bratislava, na ktorom Bezák v tom čase pôsobil ako starší referent, v januári 1985 náčelník Hlavnej správy rozvedky genmjr. Karel Sochor⁷ vyzdvihol za

trvalo veľmi dobré výsledky. Za príkladnú aktivitu, pracovnú iniciatívu, obetavý prístup k práci a odovzdávanie poznatkov mladším kolegom genmjr. Sochor špeciálne vyzdvihol mjr. Jána Hradského.⁸ Mjr. Hradský v roku 1977 operatívne rozpracoval Bezáka, v roku 1979 ho získal za tajného spolupracovníka, v roku 1980 za príslušníka rozvedky a v ďalších rokoch sa podieľal na jeho agentúrno-operatívnej činnosti.

TAJNÝ SPOLUPRACOVNÍK „BENZOL“

Mjr. Hradského na Bezáka ako svojho známeho z vysokoškolského štúdia, kolegu z vojenskej služby a možného tajného spolupracovníka upozornil vtedy ešte len budúci tajný spolupracovník „ŠENEK“ na operatívnej schôdzke konanej 27. apríla 1977.⁹ Šlo o technického pracovníka v Útvare hlavného kontrolóra v SLOVNAFT-e Rostislava Švehlíka (1952). K tajnej spolupráci v kategórii ideový spolupracovník (ďalej tiež IS) ho 15. marca 1978 získal mjr. Hradský za účasti náčelníka Oblastného odboru Bratislava plk. Františka Garaya.¹⁰

Švehlík na operatívnu schôdzku v kaviarni Metropol v Bratislave 8. mája 1977 pripravil pre mjr. Hradského podrobnú charakteristiku Bezáka.¹¹ Poskytol informácie o Bezákovskej študijnej špecializácii, vojenskej službe, pracovnej pozícii v SLOVNAFT-e, spoločensko-politickej angažovanosti,

4 Tamže, šk. č. 271. Organizace I. správy FMV, březen 1971. Tamže. Statut I. správy Ministerstva vnitra ČSSR, březen 1971.

5 Tamže, šk. č. 141. Vědeckotechnická rozvědka. Učební text, 1985.

6 A ÚPN, f. I. správa FMV, registračné číslo (ďalej reg. č.) 81190/160. Špecifiká Oblastného odboru S-ŠTB Bratislava, 12. 8. 1987.

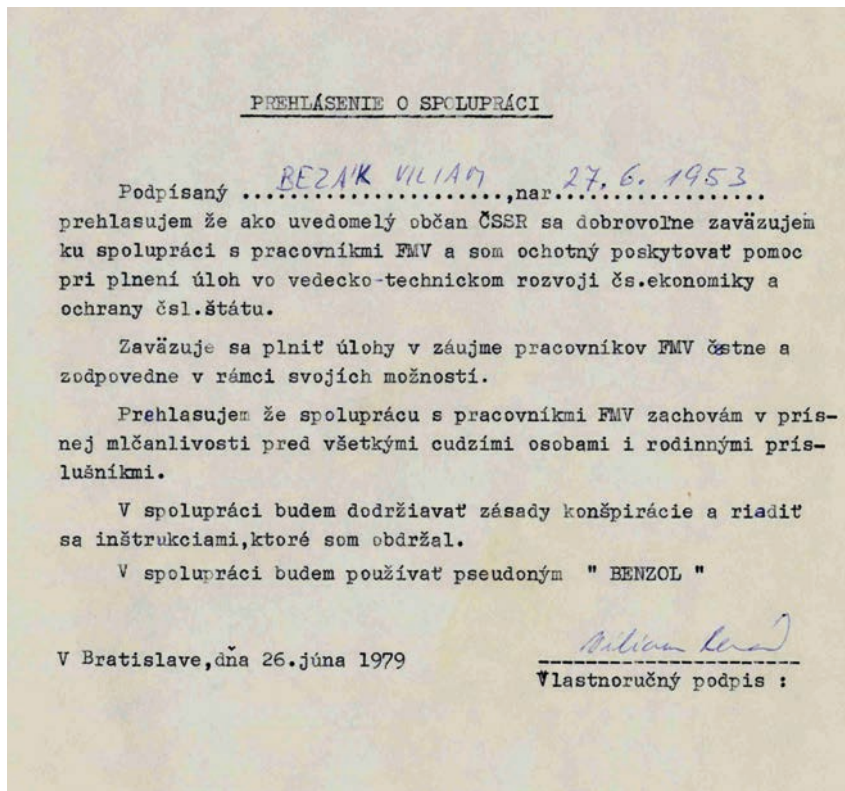
7 Karel Sochor bol príslušníkom ZNB od 1. 3. 1981 a náčelníkom rozvedky od 1. 3. 1981 do 30. 4. 1989. ABS, f. Osobní evidenční karty MV, Karel Sochor (1930).

8 Ján Hradský „HORSKÝ“ bol príslušníkom ZNB od 15. 6. 1954, referentom I. odboru KS MV Bratislava od 1. 10. 1956, starším referentom od 1. 6. 1969 a starším referentom špecialistom Oblastného odboru Bratislava od 1. 2. 1979 do 31. 12. 1988. A ÚPN, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, personálny spis Jána Hradského (1929). Osobní evidenční karta příslušníka MV. A ÚPN, f. I. správa FMV, reg. č. 81408. Z hodnotenia činnosti Oblastných odborov S ŠTB, 21. 5. 1985.

9 Tamže, reg. č. 46949. Záznam. Typ IS ŠENEK – výsledek schůzky, 27. 4. 1977.

10 František Garay „LUKÁČ“ bol príslušníkom ZNB od 1. 1. 1951, náčelníkom Oblastného odboru Bratislava od 8. 3. 1971 do 31. 5. 1982. A ÚPN, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, personálny spis Františka Garaya (1924). Osobní evidenční karta příslušníka MV. A ÚPN, f. I. správa FMV, reg. č. 46949. „ŠENEK“ – návrh na viazanie k spolupráci, 14. 3. 1978. Tamže. Správa o získaní k spolupráci ideospolupracovníka kr[ycieho] mena „ŠENEK“, 17. 3. 1978.

11 Tamže, reg. č. 46949. Záznam. Typ IS ŠENEK – výsledek schůzky, 27. 4. 1977.

Prehlásenie V. Bezáka o tajnej spolupráci (Zdroj: A ÚPN)

povahových vlastnostiach, jazykových znalostiach, osobných záujmoch a rodinných pomeroch.¹² Oblastný odbor na základe získaných informácií považoval Bezáka za vhodný typ na tajnú spoluprácu. Bezák bol v operatívnom styku s príslušníkmi ministerstva vnútra od 27. júla 1978, na základe prehlásenia o mlčanlivosti im podával vlastnoručne písané správy. Keďže sa pri tomto styku osvedčil, pripravil mjr. Hradský v júni 1979 návrh na Bezákov získanie k oficiálnej tajnej spolupráci v kategórii ideový spolupracovník.¹³

Ideový spolupracovník bola osobitá kategória tajnej spolupráce s československou rozvedkou. Šlo o vedomého

spolpracovníka, československého občana plne oddaného režimu, získaného na základe ideovo-politického motívu, ktorý s rozvedkou spolupracoval v zahraničí alebo na území ČSSR.¹⁴

Mjr. Hradský Bezáka v návrhu na získanie k spolupráci hodnotil ako politicky vyspelého, triedne uvedomelého a socializmu a spojenectvu so ZSSR oddaného, v osobnom živote sa riadiaceho vedeckým svetonázorom a po stránke politickej a štátnobezpečnostnej spoľahlivého. Cieľom získania bolo Bezáka operatívne využiť na dokončenie previerky ideového spolupracovníka „ŠENEK“, rozpracovanie

vízových cudzincov dochádzajúcich do SLOVNAFT-u a na využitie pri jeho jednoročnej stáže v Anglicku v roku 1980.¹⁵ Bezáka za tajného spolupracovníka rozvedky v kategórii ideový spolupracovník s krycím menom „BENZOL“ 26. júna 1979 v miestnosti správy pasov a víz v budove ZNB na Drieňovej ulici v Bratislave získal mjr. Hradský a stal sa aj Bezákovým riadiacim dôstojníkom.¹⁶

Mjr. Hradský počas tajnej spolupráce uskutočnil s Bezákom 24 operatívnych schôdzok, väčšinou v konšpiračnom byte „CENTRÁL“. Konšpiračný byt sa prideloval príslušníkovi rozvedky na jeho kryciu identitu. Konšpiračné byty slúžili najmä na utajované stretávanie sa príslušníkov rozvedky s ich tajnými spolupracovníkmi. Uskutočňovali sa v nich aj individuálne previerky, špeciálne psychologické vyšetrenia a školenia príslušníkov alebo budúcich príslušníkov rozvedky.¹⁷ Konšpiračný byt „CENTRÁL“ zriadil Oblastný odbor rozvedky Bratislava 3. júla 1973 na meno svojho príslušníka Jána Hradského s krycou identitou rozvedeného technického pracovníka národného podniku KABLO Bratislava, ktorý chodí často na služobné cesty.¹⁸ Šlo o garsónku v budove stredoškolského internátu na Steinerovej (dnes Krížnej) ulici číslo 86. Na prvom poschodí sa nachádzali byty a 13 garsónok. V jednej bol zriadený konšpiračný byt „CENTRÁL“, v jednej sídlila Domová správa, v jednej učtáreň bytového podniku a ďalších 10 garsónok slúžilo ako slobodareň. Výhodou takto umiestneného konšpiračného bytu bola jeho nekontrolovateľnosť. Časť poschodia s bytmi na chodbe oddeľovali dvere. V garsónkach sa často menili nájom-

12 Tamže, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, personálny spis Viliama Bezáka (1953). Správa. Ing. Bezák Viliam – charakteristika, 15. 5. 1977.

13 Tamže. IS BENZOL – Návrh na získanie k spolupráci, 22. 6. 1979.

14 ABS, f. I. S-SNB, šk. č. 02. Smernice pro rozvědnou práci I. správy SNB, 1. 7. 1983.

15 A ÚPN, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, personálny spis Viliama Bezáka (1953). IS BENZOL – Návrh na získanie k spolupráci, 22. 6. 1979.

16 Tamže. Správa o viazaní k spolupráci ideospolpracovníka kr[ycieho] mena BENZOL, 27. 6. 1979.

17 MIKLOVIČ, M.: Vybrané dokumenty ku konšpiračným a prepožičaným bytom rozvedky. *Pamäť národa*, roč. 10, 2014, č. 4, s. 57 – 71.

18 A ÚPN, f. I. správa FMV, reg. č. 70537. Legenda majiteľa KB CENTRÁL, číslo zväzku 70537, 21. 11. 1973.

covia, ktorí sa v nich ako pracujúci nezdržiavali počas pracovnej doby, kedy bol konšpiračný byt prevažne využívaný. Hoci príchod a odchod z daného bytu nebol kontrolovateľný, Bezák mal v prípade potreby použiť legendu, že ide navštíviť priateľa, ktorý tam má bývať.¹⁹ Mjr. Hradský sa s Bezákom v konšpiračnom byte „CENTRÁL“ stretol 10-krát v roku 1979 a 9-krát v roku 1980.²⁰ Neskôr, počas svojej kariéry príslušníka rozvedky, sa tam so svojimi tajnými spolupracovníkmi stretával aj Bezák. Konšpiračný byt „CENTRÁL“ oblastný odbor využíval do 29. júna 1990. Z dôvodu zrušenia oblastného odboru bol 9. júla 1990 zrušený a 30. septembra 1990 odovzdaný Bytovému podniku Bratislava II.²¹

Z osobného zväzku tajného spolupracovníka „BENZOL“²² sa zachovalo len 8 strán, ktoré boli neskôr zaradené do Bezákovho personálneho spisu príslušníka rozvedky. Mjr. Hradský ako riadiaci príslušník hodnotil Bezákovu tajnú spoluprácu pozitívne. V záverečnom hodnotení uviedol Bezákov podiel na previerke ideového spolupracovníka „ŠENEK“, vytypovanie nového kandidáta na tajnú spoluprácu (o ktorého totožnosti a prípadnom získaní nebola uvedená informácia), operatívne rozpracovanie Ústavu polymérov Slovenskej akadémie vied v Bratislave a odovzdanie 11 správ operatívnej hodnoty. K operatívnejmu využitiu Bezáka počas stáže v Anglicku však neprišlo, preto-

že jeho zamestnanie v SLOVNAFT-e i jeho tajná spolupráca boli ukončené prijatím za príslušníka ZNB.²³

KANDIDÁT NA PRÍSLUŠNÍKA ROZVEDKY

Bezák počas svojej tajnej spolupráce potvrdil svoje operatívneho schopnosti – úlohy plnil dobre, dodržiaval zásady konšpirácie, disciplínu, absolvoval rozvedne aj obranné školenia, previerkami prechádzal ako spoľahlivý. Z týchto dôvodov bol zaradený do zvláštnej previerky ako možný príslušník ZNB.²⁴ Ponuku na služobný pomer príslušníka ZNB, ktorej datovanie nie je v spise uvedené, sa Bezák rozhodol po porade s manželkou prijať. Mjr. Hradského o tom informoval na stretnutí 4. marca 1980.²⁵

Mjr. Hradský previedol 29. apríla 1980 informatívny pohovor s Bezákom ako uchádzačom o prijatie do služobného pomeru príslušníka ZNB. V rámci pohovoru ho oboznámil s úlohami ZNB, základnými právami a povinnosťami príslušníka ZNB, podmienkami prijatia do ZNB, podmienkami služby v ZNB a možnosťami zaradenia na operatívnu prácu.²⁶ Bezák k žiadosti pripojil vyplnený dotazník pre uchádzačov o prijatie do služobného pomeru príslušníka ZNB a svoj životopis. V ten istý deň adresoval Federálnemu ministerstvu vnútra (ďalej FMV) v Prahe žiadosť o prijatie do služobného pomeru príslušníka ZNB. V žiadosti uviedol, že

na základe svojej dovtedajšej spolupráce čiastočne pozná náplň práce FMV a jeho operatívnu činnosť považuje za dôležitú pri zabezpečovaní ochrany a ďalšieho rozvoja Československej socialistickej republiky. V operatívnej činnosti predpokladal svoje osobné uspokojenie a širšie uplatnenie svojich politických a odborných vedomostí než na dovtedajšom pracovisku, teda v SLOVNAFT-e.²⁷

Nasledujúca zvláštna previerka spočívala v štátnobezpečnostnom šetrení Bezáka a jeho príbuzných, najmä v oblasti trestnej činnosti a stykov v zahraničí. Na základe výsledkov zvláštnej previerky, vzdelania, charakterových vlastností, psychologického testu a lekárskeho vyšetrenia bol Bezák vyhodnotený ako vyhovujúci pre prijatie do služobného pomeru príslušníka československej rozvedky. Prijatie menovaného ako referenta v hodnosti podporučíka na Oblastný odbor Bratislava s nástupom od 1. augusta 1980 na návrh mjr. Hradského schválil náčelník oblastného odboru plk. Gary.²⁸ Vzhľadom na pracovné záväzky v SLOVNAFT-e však Bezák za reálny dátum nástupu do ZNB považoval rok 1982.²⁹ Viktor Roth, podnikový riaditeľ SLOVNAFT-u, na základe žiadosti plk. Jána Pobehu,³⁰ náčelníka Správy ZNB hlavného mesta SSR Bratislavy a Západoslovenského kraja, súhlasil s rozviazaním Bezákovho pomeru k 31. júlu 1980. Zároveň mu odpustil

19 Tamže. Situačný popis KB CENTRÁL, čís[lo] zväzku 70537 a jeho prostredia, 2. 10. 1973.

20 Tamže. Seznam operatívnych pracovníků a spolupracovníků docházejících do KB CENTRÁL, reg. č. 70537.

21 Tamže. Hodnotenie KB CENTRÁL, čís[lo] zväzku 70537, od 1. 10. 1988 do 30. 6. 1990 – pri ukončení K[onšpiračného] B[ytu], 9. 7. 1990.

22 Reg. č. 47278, IS „BENZOL“. Protokol registrácie osobných svazkú tajných spolupracovníkú 47201 až 47710. Dostupné na: <<http://www.abscr.cz/cs/osobni-svazky-tajnych-spolupracovnik-svazky-radu-4>>.

23 A ÚPN, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, personálny spis Viliama Bezáka (1953). Záverečná správa o vyhodnotení spolupráce IS BENZOL, číslo zväzku 47278, 19. 8. 1980.

24 Tamže. Memorandum typu na výber, 21. 5. 1980.

25 Tamže. Záznam, 7. 3. 1980.

26 Tamže. Záznam o informatívnom pohovore, 29. 4. 1980.

27 Tamže. Žiadosť o prijatie do služobného pomeru, 29. 4. 1980.

28 Tamže. Memorandum typu na výber, 21. 5. 1980.

29 Tamže. Záznam, 4. 3. 1980.

30 Ján Pobeha bol príslušníkom ZNB od 5. 6. 1946, náčelníkom Správy ZNB hlavného mesta SSR Bratislavy a Západoslovenského kraja od 1. 8. 1974 do 30. 4. 1981. A ÚPN, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, personálny spis Jána Pobehu (1922). Osobní evidenční karta.

uhrazenie alikvótnej časti nákladov poskytnutých na zvýšenie kvalifikácie vo výške 10 240 Kčs.³¹

PRÍSLUŠNÍK OBLASTNÉHO ODBORU

Viliama Bezáka do služobného pomeru príslušníka ZNB zaradeného v Hlavnej správe rozviedky prijal k 1. augustu 1980 svojím kádrovým rozkazom č. 9/1980 federálny minister vnútra Jaromír Obzina³² a ustanovil ho do funkcie referenta Oblastného odboru Bratislava so skúšobnou dobou 12 mesiacov.³³ K tomu istému dňu bol zároveň na základe zmeny podriadenosti oblastných odborov z Hlavnej správy rozviedky na krajské správy ZNB³⁴ prevedený na Správu ZNB hlavného mesta SSR Bratislavy a Západoslovenského kraja.³⁵ Na Oblastnom odbore ŠtB Bratislava pracoval na problematike vedecko-technickej rozviedky, pôsobil tam však len jeden mesiac. K 1. septembru 1980 ho svojím kádrovým rozkazom náčelník rozviedky zaradil do dôstojníckeho internátneho kurzu príporčíckej a dôstojníckej školy rozviedky pre absolventov vysokých škôl.³⁶

Náčelník príporčíckej a dôstojníckej školy rozviedky mjr. Richard Zítek³⁷ hodnotil Bezáka pozitívne. V politickej príprave pristupoval zodpovedne, v právnej príprave ho hodnotil ako výborného a v odbornej príprave s výbornými teoretickými znalosťami. Z praktických cvičení ho pozitívne hodnotil za rozpracovanie a verbovku tajného spolupracovníka, analýzu chýb v riadení, výchove a kontrole tajného spolupracovníka, za odhaľovanie sledovania vlastnej osoby pracovníkmi IV. správy ZNB (Správa sledovania) a za prípravu záznamu z kontaktnej a riadnej schôdzky. Menšie nedostatky mu vytkol pri nácviku agentúrno-operatívneho spojenia. Čo sa týka ruského jazyka, patril na škole k najlepším poslucháčom, mal výborné predpoklady používať anglický jazyk na operatívnu prácu s okamžitou schopnosťou pracovať v cudzojazyčnom prostredí. Náčelník školy pozitívne hodnotil aj Bezákove osobné charakteristiky – povahovú a citovú vyrovnanosť, disciplinovanosť, priateľskosť, spoločenskosť a ochotu pomôcť slabším poslucháčom školy. V závere Bezáka na základe jeho

teoretických a praktických vedomostí vyhodnotil tak, že má všetky predpoklady na plnenie funkcií v rámci rozviedky.³⁸ Dôstojnícky internátny kurz Bezák absolvoval s hodnotením „vyznamenaný“ 26. marca 1982³⁹ a pokračoval vo svojom pôsobení na Oblastnom odbore ŠtB v Bratislave. K 1. septembru 1982 náčelník Správy ŠtB Michal Kasan⁴⁰ ustanovil Bezáka do funkcie starší referent.⁴¹

Na Bezákovom pôsobení na oblastnom odbore náčelník 69. odboru rozviedky plk. Alois Hajský⁴² v novembri 1985 pozitívne hodnotil rýchle a úspešné zapracovanie sa na problematike, samostatné plnenie úloh a podiel na množstve úspešných akcií po línii vedecko-technickej rozviedky.⁴³ Podľa komplexného služobného hodnotenia z roku 1987 písaného zástupcom náčelníka 69. odboru rozviedky pplk. Václavom Javůrkom⁴⁴ počas zaradenia na oblastnom odbore Bezák dokázal teoretické znalosti uplatniť v praxi, v operatívnej práci využíval aj technické úkony, preukázal potrebné analytické a kombinačné schopnosti pre samostatnú operatívnu prácu,

31 A ÚPN, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, personálny spis Viliama Bezáka (1953). Súhlas s rozviazaním pracovného pomeru 8. 7. 1980.

32 Jaromír Obzina (1929) bol federálnym ministrom vnútra od 30. 3. 1973 do 20. 6. 1983. Pozri KALOUS, Jan a kol.: *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948–1989. Ministři a jejich náměstci*. Praha 2009, s. 130 – 131.

33 A ÚPN, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, personálny spis Viliama Bezáka (1953). Osobní evidenční karta.

34 K zmene podriadenosti oblastných odborov v roku 1980 pozri MIKLOVIČ, M.: Oblastný odbor rozviedky Banská Bystrica v roku 1980, s. 56 – 62.

35 A ÚPN, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, personálny spis Viliama Bezáka (1953). Osobní evidenční karta.

36 ABS, f. I. správa SNB. Kádrový rozkaz náčelníka I. správy SNB č. 53 z 19. 8. 1980.

37 Richard Zítek bol príslušníkom ZNB od 15. 8. 1968 a náčelníkom príporčíckej a dôstojníckej školy rozviedky od 1. 5. 1981 do 31. 1. 1983. ABS, f. Osobní evidenční karty příslušníků MV, evidenční karta Richarda Zíteka (1939).

38 A ÚPN, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, personálny spis Viliama Bezáka (1953). Hodnocení posluchače PŠ a DŠ 1. správy SNB šk[olský] rok 1980 – 82, 9. 3. 1982.

39 ABS, f. I. správa SNB. Kádrový rozkaz náčelníka I. správy SNB č. 24 z 2. 4. 1982.

40 Michal Kasan bol príslušníkom ZNB od 1. 12. 1948 a náčelníkom Správy ŠtB Bratislava od 1. 3. 1969 do 31. 12. 1983. A ÚPN, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, personálny spis Michala Kasana (1924). Osobná evidenční karta příslušníka MV. Pre bližšie informácie o jeho kariére pozri HALČÍN, D.: Michal Kasan, náčelník ŠtB v Západoslovenskom kraji. *Paměť národa*, roč. 13, 2017, č. 3, s. 70 – 78.

41 ABS, f. kádrových rozkazov, kartón 17/1981 – Kádrový rozkaz náčelníka Správy ŠtB Bratislava č. 456 z 1. 9. 1982.

42 Alois Horsák „HAJSKÝ“ bol príslušníkom ZNB od 1. 3. 1960 a náčelníkom 69. odboru Hlavnej správy rozviedky od 1. 5. 1982. ABS, f. Osobní evidenční karty MV, Alois Horsák (1930).

43 A ÚPN, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, personálny spis Viliama Bezáka (1953). Návrh na vyznamenanie, 20. 11. 1985.

44 Václav Javůrek „KROFTA“ bol príslušníkom ZNB od 1. 10. 1966 a zástupcom náčelníka 69. odboru rozviedky od 1. 1. 1983. ABS, f. Osobní evidenční karty MV, Václav Javůrek (1941).

získal a riadil piatich ideových spolupracovníkov a podieľal sa na získaní jedného agenta.⁴⁵ Viliam Bezák pri získavaní a riadení tajných spolupracovníkov vystupoval pod krycím menom Viliam Brázdik. Po Bezákovom preradení na centrálu rozvedky v Prahe v máji 1985 jeho tajných spolupracovníkov do riadenia prevzal npor. Adam Bali.⁴⁶

Jána Derca (1953), odborného asistenta na Katedre chémie a technológie životného prostredia Chemickotechnologickej fakulty Slovenskej vysokej školy technickej v Bratislave, získal Bezák za účasti mjr. Hradského k tajnej spolupráci ako ideového spolupracovníka „METYL“ 7. októbra 1982.⁴⁷ Derca získal pre potreby vedecko-technickej rozvedky v problematike chémie s cieľom využiť ho počas stáže v Taliansku na Univerzite vo Ferarre a na operatívne rozpracovanie zahraničných odborníkov a študentov, s ktorými sa dostane do kontaktu.⁴⁸ Od získania k spolupráci Derca operatívne riadil Bezák, od mája 1985 npor. Bali. Derca sa podieľal na rozpracovaní perspektívneho styku TAGAL. Po zmene pracovného zaradenia Derca stratil rozvedne možnosti, z tohto dôvodu s ním npor. Bali 5. novembra 1986 ukončil tajnú spoluprácu.⁴⁹

21. apríla 1983 získal Bezák za účasti mjr. Hradského za ideového spolu-

pracovníka s krycím menom „OFTER“ zamestnanca SLOVNAFT-u Bohuslava Oštáďala (1939) a stal sa jeho riadiacim príslušníkom.⁵⁰ V návrhu na získanie Oštáďala k spolupráci Bezák uviedol dva ciele. Prvým cieľom bolo rozpracovanie vízových cudzincov po línii vedecko-technickej rozvedky v problematike chémie. Oštáďal ako vedúci výrobné SLOVNAFT-u, ktorú na prelome 60. a 70. rokov postavila talianska firma SNAM PROGETTI, prichádzal do osobného kontaktu s jej technikmi, ktorí chodili každoročne kontrolovať výrobné parametre výrobné a konzultovať jej chod.⁵¹ Krátko po získaní k spolupráci odišiel na plánovaný pracovný pobyt v rafinérii Salahuddin pri meste Baiji v Iraku (17. máj 1983 – 18. december 1984), pričom operatívne využitie počas tohto pobytu bolo druhým cieľom jeho získania k spolupráci. Oštáďal mal v Iraku za úlohu rozpracovávať osoby vhodné na operatívne využitie, rozpracovať rafinériu Salahuddin (plány výstavby, technológie západných firiem) a vykonávať kontrarozvednú kontrolu československých pracovníkov. Hoci sa miesto jeho pracovného výkonu nachádzalo blízko japonsko-britskej rafinérie, mal len obmedzené kontakty s irackými štátnymi príslušníkmi. V období od 21. apríla 1983 do 28. februára 1985 podal 8 spravodajských informácií, z toho

4 po línii zahraničnej kontrarozvedky.⁵² V období od 1. marca 1985 do 24. mája 1985 podal tri informácie kontrarozvedného charakteru.⁵³ Po návraťte z Iraku zmenili Oštáďalovi pracovné zaradenie, v dôsledku čoho stratil rozvedne možnosti. Z tohto dôvodu Bezák 24. mája 1985 navrhol ukončenie spolupráce s Oštáďalom a jeho predanie na možné operatívne využitie III. odboru Správy ŠTB Bratislava (kontrarozvedný odbor ochrany socialistickej ekonomiky).⁵⁴ Bohuslav Oštáďal bol od 6. februára 1986 evidovaný ako dôverník 1. oddelenia III. odboru Správy ŠTB Bratislava v problematike chémie. Jeho zväzok s krycím menom „LUBOŠ“ bol zničený 15. decembra 1989.⁵⁵

Vývojový pracovník v oblasti mikroelektroniky pracujúci v Štátnom výskumnom ústave textilnom Jaroslav Heriban (1954) bol v júli 1982 vytypovaný ako možný tajný spolupracovník na základe štatistického hlásenia o turistických cestách v kapitalistických štátoch.⁵⁶ Bezák ho na základe ideovo-politického motívu za ideového spolupracovníka „HOBAN“ získal 20. decembra 1983 za účasti mjr. Hradského.⁵⁷ Heribana spočiatku pripravovali na operatívne využitie v zahraničí, ale v dôsledku zhoršenia zdravotného stavu ho od apríla 1985 využívali iba ako kryciu adresu.⁵⁸ V roku 1988 po zlepšení zdravotného stavu bol opäť

45 A ÚPN, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, personálny spis Viliama Bezáka (1953). Komplexní služební hodnocení příslušníka Sboru národní bezpečnosti, 2. 9. 1987.

46 Adam Bali „BAŠKA“ bol príslušníkom ZNB a referentom Oblastného odboru Bratislava od 1. 1. 1983, starším referentom 69. odboru Hlavnej správy rozvedky a od 1. 10. 1984 do 15. 2. 1990 starším referentom Oblastného odboru Bratislava. A ÚPN, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, personálny spis Adama Baliho (1954). Osobní evidenční karta.

47 A ÚPN, f. I. správa FMV, reg. č. 48105. Správa o získaní k spolupráci, 12. 10. 1982.

48 Tamže. Návrh na získanie k T[ajnej] S[polupráci] ako IS, 5. 10. 1982.

49 Tamže. Hodnotenie spolupráce IS METYL, OEČ: 417 205. Hodnotenie prevádzané pri ukončení spolupráce, 5. 11. 1986.

50 Tamže, reg. č. 48262. Správa o získaní k spolupráci, 22. 4. 1983.

51 Tamže. Návrh na získanie k spolupráci ako IS, 19. 4. 1983.

52 Tamže. Hodnotenie spolupráce s IS OFTER, OEČ 418 202. Hodnotené obdobie 21. 4. 1983 – 28. 2. 1985, 28. 2. 1985.

53 Tamže. Hodnotenie spolupráce s IS OFTER, OEČ 418 202. Hodnotené obdobie 1. 3. 1985 – 24. 5. 1985, 24. 5. 1985.

54 Tamže. IS OFTER – návrh na uloženie zväzku, 24. 5. 1985.

55 Reg. č. 32535, D „LUBOŠ“. Registračné protokoly KS ZNB Bratislava. [citované 30. júla 2017]. Dostupné na <<http://www.upn.gov.sk/regpro/zobraz.php?typ=kraj&kniha=82&strana=75&zaznam=76332>>.

56 A ÚPN, f. I. správa FMV, reg. č. 48481. Memorandum, 13. 12. 1982.

57 Tamže. Správa o získaní k tajnej spolupráci, 29. 12. 1983.

58 Tamže. IS HOBAN – zmena agentúrnej kvalifikácie, 11. 4. 1985.

pripravovaný na vyslanie do zahraničia, z dôvodu slabého zázemia v zahraničí však od toho bolo upustené. Tajnú spoluprácu v kategórii krycia adresa s Heribanom 12. júna 1990 ako následok zrušenia oblastného odboru ukončil mjr. Štefan Petrik.⁵⁹

Samostatného výskumného pracovníka na Chemickom ústave Slovenskej akadémie vied na oddelení celulózy a hemicelulózy Miroslava Antala (1945) získal 11. júla 1984 Bezák za účasti zástupcu náčelníka Oblastného odboru ŠtB Bratislava npor. Jozefa Blažeka⁶⁰ na základe ideového motívu ako ideového spolupracovníka s krycím menom „AMAL“.⁶¹ Prvotné poznatky k Antalovi poskytol kpt. Ivan Beňo⁶² ešte v roku 1983 v súvislosti s pripravovanou stážou Antala v Kanade, ktorú v období od 1. septembra 1983 do 31. januára 1984 absolvoval na University of Alberta v Edmontone a University of British Columbia vo Vancouveri. Antala na spoluprácu získali, aby sa podieľal na operatívnom rozpracovaní Michala Mička, budúceho agenta „MITAL“, s ktorým

sa spoznal počas stáže v Kanade. Ako ďalšie ciele Antalovho získania k spolupráci sa uvádzajú podieľanie sa na operatívnom rozpracovaní jeho ďalších kontaktov v zahraničí a na plnení úloh vnútorného spravodajstva.⁶³ K Mičkovi poskytol informácie, ktoré viedli k jeho úspešnému získaniu k tajnej spolupráci. Od 1. júna 1985 operatívne riadenie Antala od Bezáka prevzal npor. Bali. Obmedzenie vzájomných kontaktov medzi Slovenskou akadémiou vied a západnými vedeckými inštitúciami znamenalo stratu rozvedných možností Antala v zahraničí, následkom čoho mu k 18. septembru 1985 zmenili agentúrnú klasifikáciu na dôverník.⁶⁴ Naďalej ho využívali na previerku agenta „MITAL“. Tajná spolupráca s Antalom bola ukončená 28. júna 1990.⁶⁵

Na Michala Mička (1935), profesora na University of Alberta v kanadskom Edmontone, Oblastný odbor ŠtB Bratislava upozornili tajní spolupracovníci „SAMEL“⁶⁶ a „AMAL“ v auguste 1982. Mička následne operatívne rozpracovávali Bezák s mjr. Hradským s cieľom získať ho za tajného spolupracovní-

ka, ktorý by získaval materiály v národohospodárskom a potravinovom programe a vykonával vyhľadávaciu činnosť v okruhu svojich odborných kontaktov, študentov a štipendistov.⁶⁷ K tajnej spolupráci Mička ako agenta⁶⁸ „MITAL“ 22. novembra 1984 v ubytovni Slovenskej akadémie vied na Kaletovej (dnes Tranovského) ulici v Bratislave získali mjr. Hradský za účasti kpt. Josefa Valíčka⁶⁹ zo 69. odboru rozvedky. Získavací pohovor formou kontroly prostredia pred a počas pohovoru spolu s Bezákom zaistoval náčelník Oblastného odboru ŠtB Bratislava pplk. Dezider Hronec.⁷⁰ Mička za tajného spolupracovníka získali na základe morálno-psychologického (rodinné vzťahy v Československu) a ideovo-politického (dobrý vzťah k socialistickým krajinám, pomoc Československu, negatívny vzťah k USA) motívu.⁷¹ Mička operatívne riadil Bezák, a to aj po svojom preradení do centrálneho rozvedky v Prahe.⁷² Od 24. júla 1987 Mička operatívne riadil mjr. Hradský (odchod Bezáka do Montrealu)⁷³ a od 25. novembra 1988 (ukončenie slu-

59 Štefan Petrik „SINÁK“ bol príslušníkom ZNB a referentom Oblastného odboru Bratislava od 1. 9. 1976, starším referentom 42. odboru Hlavnej správy rozvedky od 1. 7. 1980 a starším referentom Oblastného odboru Bratislava od 1. 11. 1987 do 15. 2. 1990. A ÚPN, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, personálny spis Štefana Petrika (1950). Osobní evidenční karta. A ÚPN, f. I. správa FMV, reg. č. 48481. K[ycia] A[dresa] HOBAN, OEČ 417580 – záznam o ukončení spolupráce, 12. 6. 1990.

60 Jozef Blažek „GABRIŠ“ bol príslušníkom ZNB od 1. 10. 1963 a zástupcom náčelníka Oblastného odboru ŠtB Bratislava od 1. 3. 1984 do 30. 6. 1985. A ÚPN, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, personálny spis Jozefa Blažeka (1942). Osobní evidenční karta. Pre bližšie informácie o jeho kariére pozri: MIKLOVIČ, M.: Kariéra v rozvedke. Jozef Blažek „GABRIŠ“. Pamäť národa, roč. 8, 2012, č. 3, s. 105 – 115.

61 A ÚPN, f. I. správa FMV, reg. č. 48614. Správa o získaní k tajnej spolupráci, 13. 7. 1984.

62 Ivan Beňo „MAXIM“ (1945) bol príslušníkom ZNB od 11. 9. 1972 a starším referentom Oblastného odboru Bratislava od 1. 10. 1976 do 31. 7. 1983 a od 1. 8. 1983 do 30. 6. 1987. A ÚPN, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, personálny spis Ivana Beňa (1945). Osobní evidenční karta.

63 A ÚPN, f. I. správa FMV, reg. č. 48614. Návrh na získanie TS – kategória IS – OEČ 418 070., 10. 7. 1984.

64 Tamže. IS AMAL – zmena agentúrnej kvalifikácie, 11. 9. 1985.

65 Tamže. AMAL, o[sobné]e[videnčné]č[íslo] 418970 – ukončenie spolupráce s TS, 28. 6. 1990.

66 Ideovým spolupracovníkom „SAMEL“ bol Ivan Spilda (1944). A ÚPN, f. I. správa FMV, reg. č. 47106.

67 A ÚPN, f. I. správa FMV, reg. č. 48712. Návrh na získanie TS – kategória A – OEČ 419 342, 3. 7. 1984.

68 V prípade agenta ako osobitnej kategórie tajnej spolupráce s československou rozvedkou šlo o vedomého tajného spolupracovníka. V prípade agenta nerozhodovalo občianstvo, mohol byť získaný na základe akéhokoľvek motívu, teritórium jeho pôsobenia bolo najmä v zahraničí a mohol byť získaný aj pod cudzou vlajkou. ABS, f. I. S-SNB, šk. č. 02. Smernice pro rozvednou práci I. správy SNB, 1. 7. 1983.

69 Josef Valíček „VYBÍRAL“ bol príslušníkom ZNB od 1. 9. 1972 a referentom 69. odboru rozvedky od 1. 3. 1977. ABS, f. Osobní evidenční karty MV, Josef Valíček (1947).

70 Dezider Hronec (1935) bol príslušníkom ZNB od 1. 10. 1964 a náčelníkom Oblastného odboru ŠtB Bratislava od 1. 8. 1982. ABS, f. Osobní evidenční karty MV, Dezider Hronec (1935).

71 A ÚPN, f. I. správa FMV, reg. č. 48712. Návrh na získanie TS – kategória A – OEČ 419 342, 3. 7. 1984.

72 Tamže. Osobný zväzok „MITAL“ – zaslanie, 6. 8. 1985.

73 Tamže. Hodnotenie spolupráce A – MITAL, OEČ 419342, čís[lo] zväzku 48712 – za rok 1987, 20. 1. 1988.

žobného pomeru mjr. Hradského) až do ukončenia tajnej spolupráce kpt. Bali.⁷⁴ S Mičkom sa počas jeho pobytu v Československu uskutočnilo 17 operatívnych schôdzok (všetky v teréne), operatívny kontakt v Kanade nebol možný pre vzdialenosť Edmontonu od rezidentúry v Montreale. Prvý utajovaný materiál odovzdal Mičko už počas získavacieho pohovoru, ďalšie materiály získal a odovzdal v rokoch 1987 a 1988. Tajná spolupráca s Mičkom ukončili 10. júla 1990 ako dôsledok zrušenia oblastného odboru.⁷⁵

V roku 1988 získal Bezák ideového spolupracovníka „FERYL“. Podľa registračných a archívnych protokolov rozvedky šlo o Mikuláša Farkaša (1955), zaregistrovaného 8. marca 1988 v problematike vedecko-technickej rozvedky.⁷⁶

PRÍSLUŠNÍK VEDECKO-TECHNICKEJ ROZVEDKY

Na základe dobrých pracovných výsledkov na oblastnom odbore Viliama Bezáka k 1. júnu 1985 preradili na centrálu Hlavnej správy rozvedky v Prahe.⁷⁷ Náčelník rozvedky genmjr. Karel Sochor ho ustanovil do funkcie starší referent 69. odboru⁷⁸ a bolo mu pridelené krycie priezvisko „POLÁK“.

Čo sa Bezákovho teritoriálneho zamerania týka, v jeho pláne zapracovania sa na 69. odbore stanovenom od júna 1985 do októbra 1985 sa uvádzajú činnosti súvisiace s USA – zoznámenie sa s vojenským, národohospodárskym a potravinovým programom a s úlohami na rezidentúrach v USA, s vedením zásielkovej agendy a zväzkovej agendy rezidentúry Washington a teritória USA, s materiálmi v objek-

**SPRÁVA ZBORU NÁRODNEJ BEZPEČNOSTI
HLAVNÉHO MESTA BRATISLAVY A ZÁPADOSLOVENSKÉHO KRAJA**

Č. I.: A-O 25/170-15-85 Dňa: 24.4.1985

FEDERÁLNÍ
MINISTERSTVO VNITRA

Dňa: 30. IV. 1985
Č.j.: A-0736/27-85
Prílohy: 1/1

Tajné

Výtlačok č. : 1
Prílohy : 1/1

I. Správa ZNB
27. odbor

P R A H A

Vec : npor. Viliam BEZÁK - preloženie .

Súhlasím s preložením npor. Viliam BEZÁK, nar. 27.6.1953, služobne zaradený na Oblastnom odbore S ŠtB Bratislava vo funkcii st. referenta k I. Správe ZNB Praha.

Preloženie bude prevedené k 1.6.1985 podľa § 20 Zákona č. 100/70 Zb. s použitím § 135, odst. 1 uvedeného Zákona.

Ustanovenie do funkcie bude prevedené kádrovým rozkazom náčelníka I. Správy ZNB Praha.

<p>Doporučujem :</p> <p style="text-align: center;"><i>Dezider Hronec</i></p> <p>Náčelník Obl. odboru S ŠtB plk. JUDr. Dezider HRONEC</p>	<p>Schvaľujem :</p> <p style="text-align: center;"><i>za J. K. B.</i></p> <p>Náčelník Správy ŠtB : plk. RSDr. HOMOLA Š.</p>
---	---

Souhlasím :

Karel Sochor

Náčelník I. správy SNB
genmjr. Karel SOCHOR

Preloženie V. Bezáka z oblastného odboru ŠtB na vedecko-technickú rozvedku (Zdroj: A ÚPN)

tovej zväzkoch USA a s agentúro-
no-operatívnym prostredím USA.⁷⁹
Komplexné služobné hodnotenie
zo septembra 1987 však uvádza, že
preradenie na centrálu rozvedky
súviselo s Bezákovou prípravou na
výjazd na rezidentúru v Kanade a že
Bezák na 69. odbore v krátkom čase

zvládol problematiku teritória Kana-
dy a riadenie rezidentúry Montreal
z centrály.⁸⁰ Túto situáciu vysvetľuje
hodnotenie Bezákovkej prípravy na
17. odbore, v ktorom sa uvádza,
že počas nej prišlo k zmene miesta
Bezákovho vyslania, čomu bolo treba
prispôbiť plán prípravy.⁸¹

74 Tamže. Záznam o prevzatí zväzku (spisu), 25. 11. 1988.

75 Tamže. MITAL, oeč 419342 – záznam o ukončení spolupráce s TS, 10. 7. 1990.

76 Reg. č. 48224, IS FERYL. Protokol registrácie osobných svazkú tajných spolupracovníkov 47711 až 48690. [citované 30. júla 2017]. Dostupné na <http://www.abscr.cz/cs/osobni-svazky-tajnych-spolupracovnik-svazky-radu-4>.

77 A ÚPN, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, personálny spis Viliama Bezáka (1953). Návrh na vyznamenanie, 20. 11. 1985.

78 ABS, f. I. správa SNB. Kádrový rozkaz náčelníka I. správy SNB č. 44 zo 7. 6. 1985.

79 Tamže, reg. č. 30568. Plán zapracovania KP Poláka, 19. 6. 1985.

80 A ÚPN, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, personálny spis Viliama Bezáka (1953). Komplexní služební hodnocení příslušníka Sboru národní bezpečnosti, 2. 9. 1987.

81 ABS, f. I. správa SNB, reg. č. 30568. Zhodnocení přípravy s[oudruha] Poláka na 17. odboru, 26. 2. 1987.

Medaila Za službu vlasti (Zdroj: A ÚPN)

Od 1. mája 1986 pôsobil Bezák v legalizácii v podniku zahraničného obchodu KERAMETAL. Pri stanovení konšpirácie v legalizácii sa vychádzalo z jeho skutočného životopisu končiac zamestnaním v SLOVNAFT-e. Pôsobenie v rozvedke od 1. augusta 1980 nahradil (vymyslený) pracovný pomer v Ústrednej rade odborov v Prahe, z ktorej ho vyslali na stáž v KERAMETAL-e.⁸²

Cieľom Bezákovho pôsobenia v KERAMETAL-e bolo jednak získať legalizáciu pre vyslanie na rezidentúru Montreal prostredníctvom ministerstva zahraničného obchodu, ale aj zvládnuť problematiku zahraničného

obchodu, aby mohol v zahraničí v rámci legalizácie pôsobiť na obchodnom oddelení. Bezák si legalizačnú pozíciu v KERAMETAL-e zabezpečil na osobnom stretnutí s generálnym riaditeľom Štefanom Žiakom. Žiak je v správe zo stretnutia označený ako bývalý ideový spolupracovník 47. odboru rozvedky (odbor politickej rozvedky pre krajinu Afriky, Stredného a Ďalekého Východu).⁸³ S Bezákovou žiadosťou okamžite súhlasil, podľa jeho vyjadrenia v KERAMETAL-e už v minulosti boli legalizovaní príslušníci rozvedky. Bezákovi ponúkol legalizáciu formou ročnej odbornej stáže na poste asistenta generálneho riaditeľa. Výhody tejto pozície spočívali v tom, že stáž na nej využívali viaceré inštitúcie (federálne ministerstvo zahraničného obchodu, Ústredný výbor Komunistickej strany Československa, Ústredný výbor Komunistickej strany Slovenska), a teda ďalší stážista by nezbudil pozornosť. Stážistovi na tejto pozícii vychádzali zamestnanci podniku v ústrety, stážista nebol zaťažovaný vybavovaním každodennej agendy, mal prístup ku všetkým problematikám a dostatok času na štúdium operácií v zahraničnom obchode. V neposlednom rade na stáž nebolo potrebné vybavovať kádrové doklady a o pravom účele stáže vedel len generálny riaditeľ a predseda základnej organizácie Komunistickej strany Slovenska, ktorý bol zároveň riaditeľom obchodnej skupiny. V prípade potreby by bol informovaný aj asistent generálneho riaditeľa, s ktorým Bezák sedel počas stáže v kancelárii.⁸⁴

K 1. júlu 1986 Bezáka ustanovil náčelník rozvedky genmjr. Sochor do funkcie starší referent špecialista 69. odboru rozvedky.⁸⁵

V rámci prípravy na pôsobenie na rezidentúre v Montreale absol-

voval Bezák v mesiacoch február až apríl 1986 predvýjazdové školenia na iných odboroch rozvedky. Školenie v problematike emigrácie absolvoval na 31. odbore rozvedky (odbor emigrácie).⁸⁶ Počas prípravy na 17. odbore rozvedky (informačný odbor) samostatne spracoval tri súhrnné informácie a 10 informácií, ozrejmil si znalosti metód informačnej práce (plánovanie a riadiaci systém, získavanie rozvedných informácií, zásady analýzy, hodnotenia a spracovania informácií, hodnotiaci systém), ozrejmil si znalosti informačných problémov v oblasti zahraničnej politiky, hlavného nepriateľa (USA), informačných úloh rezidentúry a informačných úloh príslušníka rezidentúry. Overil si vlastné schopnosti v oblasti analýzy, hodnotenia a spracovania informácií a využitia cudzích jazykov. Podľa hodnotenia Bezák splnil požiadavky prípravy na 17. odbore a bol pripravený plniť informačné úlohy.⁸⁷ Príprava na 74. odbore (analyticko-informačný odbor vedecko-technickej rozvedky) spočívala v preverení znalostí vlastných úloh a činnosti pri získavaní vedecko-technických materiálov, vo vyťažovaní oficiálnych materiálov, vo zvládnutí odbornej terminológie v ruskom jazyku a jazyku krajiny pôsobenia. Podľa hodnotenia Bezák preukázal dobré znalosti, k príprave pristupoval zodpovedne. 74. odbor mu odporúčal naďalej si rozširovať znalosti o nové poznatky v sledovanej problematike.⁸⁸ V spolupráci 23. odborom rozvedky (odborom výberu, výchovy a riadenia nelegálnej rozvedky) so IV. správou ZNB Bezák absolvoval šesť praktických cvičení v obrane proti sledovaniu pri pešom pohybe s použitím mestskej hromadnej dopravy aj pri použití automobilu. Podľa hodnotenia 23. odboru bol Bezák schopný vhod-

82 Tamže. Požiadavka na vyslanie do legalizácie pracovníka rozvedky npor. Ing. Polák Viliam, 20. 2. 1986.

83 Potvrdiť Štefana Žiaka ako tajného spolupracovníka Hlavnej správy rozvedky sa v jej registračných protokoloch nepodarilo.

84 ABS, f. I. správa SNB, reg. č. 30568. Ing. Žiak – záznam o jednaní o legalizácii, 3. 12. 1985.

85 ABS, f. I. správa SNB. Kádrový rozkaz náčelníka I. správy SNB č. 42 z 18. 6. 1986.

86 ABS, f. I. správa SNB, reg. č. 30568. KP Polák – provedení předvýjezdového proškolení, 13. 2. 1986.

87 Tamže. Zhodnocení přípravy s. Poláka na 17. odboru, 26. 2. 1987.

88 Tamže. Předvýjezdová příprava KP po linii VTR, 3. 4. 1986.

ným spôsobom odhaliť sledovanie svojej osoby.⁸⁹

Podľa komplexného služobného hodnotenia z roku 1987 Bezákovu prípravu na výjazd na rezidentúru Montreal kladne hodnotili všetky zainteresované operatívne odbory. Hoci doba Bezákovy legalizačnej prípravy bola pomerne krátka, zvládol ju v dostatočnom rozsahu. Ako nedostatok sa uvádza absencia kontaktu s vízovými cudzincami, a teda výjazd na rezidentúru bez praktických skúseností a overenia si svojich zručností v tomto smere. Podľa hodnotenia na rezidentúru odišiel dobre pripravený po všetkých stránkach.⁹⁰

V súvislosti s vyslaním manžela do zahraničia Bezákovu manželka absolvovala za prítomnosti manžela pohovor s príslušníkmi 69. odboru rozvedky kpt. Ladislavom Kročekom⁹¹ a por. Milošom Husákom,⁹² ktorý bol zároveň členom výboru základnej organizácie Komunistckej strany Československa. Pohovor sa týkal významu poslanca manžela v zahraničí, jeho legalizačnej pracovnej pozície, potreby dodržiavania konšpiračných zásad pri krytí manželovej operatívnej činnosti, udržiavania spoločenských stykov s československými občanmi žijúcimi v Kanade a s cudzími štátnymi príslušníkmi, spôsobu života v Kanade a spôsobe informovania jej zamestnávateľa o odchode s manželom do zahraničia.⁹³ Absolvovať musela aj psychologické

vyšetrenie pre posúdenie spôsobilosti na dlhodobý výjazd do zahraničia. Pre Bezáka postačovalo psychologické vyšetrenie z roku 1979.⁹⁴

PRÍSLUŠNÍK REZIDENTÚRY MONTREAL

Bezák nastúpil na rezidentúru Montreal 22. augusta 1987 vo funkcii staršieho referenta špecialistu 69. odboru rozvedky. Jeho legalizačná (krycia) funkcia na obchodnom oddelení v Montreale bola ekonóm-rozborár vyslaný federálnym ministerstvom zahraničného obchodu a jeho legalizačnou agendou bola vedecko-technická problematika.⁹⁵ V rámci svojej legalizačnej funkcie riadil 8 organizácií zahraničného obchodu, čo mu vytváralo dobré predpoklady na krytie jeho operatívnej činnosti.⁹⁶ K 1. augustu 1988 Bezáka náčelník rozvedky genmjr. Sochor povýšil do hodnosti kapitán.⁹⁷

Rokpo nástupe na rezidentúru Bezák absolvoval na 69. odbore rozvedky v Prahe rokovanie a hodnotenie svojej činnosti. Bezáka upozornili na neplnenie plánu v oblasti materiálovej produkcie (získavania materiálov) a bolo mu odporúčané, aby v tejto úlohe plne využíval finančný motív, teda poskytovanie finančnej odmeny za prinesené materiály so spravodajskou hodnotou. Naopak, čo sa týka získavania spravodajských informácií, plán prekročil. Pri budovaní agentúrnej siete mal Bezák

overiť spravodajské možnosti agenta „ALBA“,⁹⁸ ktorým bol Miroslav Mišiaček (1941). Na agenta „MAL“⁹⁹ – Emanuela Jecha (1942) – sa Bezákovu napojenie plánovalo až neskôr. S agentom „ERZIKA“, ktorým bol Karel Marha (1929), bola síce ukončená spolupráca, ale Bezák dostal za úlohu prostredníctvom generálneho konzulátu sledovať Marhove kontakty s konzulátom a prípadné udelenie víz Marhovi alebo jeho rodinným príslušníkom. Bezák tiež dostal za úlohu kontaktovať perspektívne styky „LEO“ a „ČIRASO“ a overiť ich rozvedne možnosti.¹⁰⁰

Bezák absolvoval aj rokovanie so zástupcami 36. odboru (odbor aktívnych opatrení). Počas prvého roka svojho pôsobenia na rezidentúre Bezák nepredložil návrh na aktívne opatrenie. Vzhľadom na legalizačné zaradenie Bezáka na obchodnom oddelení v Montreale bol smerovaný na výkon aktívnych opatrení v operáciách „ÚROK“ (diskreditácia ekonomickej politiky západných štátov) a „SÉPIE“ (oslobovanie globálnej pozície USA). Za úlohu dostal do 30. novembra 1988 spracovať a centrálne rozvedky zaslať návrh na aktívne opatrenie s cieľom kompromitovať vládnu stranu v ekonomickej oblasti, do 31. marca 1989 vyhľadať realizačný kanál využiteľný pre ekonomické aktívne opatrenie a získavať podpisové vzory a hlavičkové papiere významných kanadských obchodných a priemyselných firiem.¹⁰¹

89 Tamže. KP Polák – vyhodnocení a zaslání svodek sledování, 3. 3. 1987.

90 A ÚPN, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, personálny spis Viliama Bezáka (1953). Komplexní služební hodnocení příslušníka Sboru národní bezpečnosti, 2. 9. 1987.

91 Ladislav Kroček „JUROŠ“ bol príslušníkom ZNB a referentom 69. odboru rozvedky od 1. 10. 1975. ABS, f. Osobní evidenční karty MV, Ladislav Kroček (1949).

92 Miloš Husák „CHOMÁT“ bol príslušníkom ZNB od 1. 9. 1983 a referentom 69. odboru rozvedky od 1. 8. 1985. ABS, f. Osobní evidenční karty MV, Miloš Husák (1955).

93 ABS, f. I. správa SNB, reg. č. 30568. Záznam o pohovore, 27. 11. 1986.

94 Tamže. Psychologické vyšetrenie, 8. 5. 1986.

95 A ÚPN, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, personálny spis Viliama Bezáka (1953). Operativní příloha k osobní evidenční kartě příslušníka MV.

96 ABS, f. I. správa SNB, reg. č. 30568. KP Polák – záznam z jednání na Centrále, 26. 8. 1988.

97 ABS, f. I. správa SNB. Kádrový rozkaz náčelníka I. správy SNB č. 39 z 5. 7. 1988.

98 ABS, f. I. správa SNB, reg. č. 47043.

99 ABS, f. I. správa SNB, reg. č. 48589.

100 ABS, f. I. správa SNB, reg. č. 30568. KP Polák – záznam z jednání na Centrále, 26. 8. 1988.

101 Tamže. Záznam z jednání s KP POLÁKOM z rezidentúry Montreal po linii AO dňa 26. 8. 1988 v KB odboru 69, 30. 8. 1988.

Rok nato rezident (náčelník) rezidentúry Montreal mjr. Jaroslav Hrbáček „PAUKERT“ hodnotil Bezákovu operatívnu činnosť veľmi pozitívne, a to nielen pre vedecko-technickú, ale aj pre politickú rozvedku. Za nedostatok uviedol materiálovú produkciu, čo bolo následkom Bezákových problémov s nadväzovaním nových stykov. Hrbáček ocenil Bezákov prínos v oblasti kontrarozvednej ochrany obchodného oddelenia i ďalších československých občanov žijúcich v Montreale.¹⁰²

Po rokovaní Bezáka s viacerými odborníkmi rozvedky v Prahe v júli 1989 bolo konštatované, že jeho nulovú materiálnu produkciu negatívne ovplyvnil nielen výpadok očakávanej produkcie od „ALBA“ a „MAL“, ale aj obmena vedúcich pracovníkov

obchodného oddelenia, generálneho konzulátu a rezidentúry v Montreale a zmena režimu týchto pracovísk, ktorá sa uskutočnila na prelome rokov 1988 a 1989. Plán informačnej produkcie pre rok 1989 mal Polák už takmer splnený, do budúcnosti sa mal zamerať najmä na kvalitatívne hodnotné informácie.¹⁰³

ZÁVER KARIÉRY

Štátna bezpečnosť vrátane Hlavnej správy rozvedky bola zrušená k 15. februáru 1990.¹⁰⁴ Bezák bol k 16. februáru 1990 zaradený na 69. odbor Spravodajskej služby FMV. Jeho osobný zväzok príslušníka rozvedky zaradeného v zahraničí priamo neuvádza okolnosti ani termín jeho stiahnutia z Montrealu. Z jeho personálneho spisu sa však dá usúdiť,

že na rezidentúre Montreal zostal zaradený aj po februári 1990, keďže bez zmienky o inej zmene zaradenia sa uvádza, že z funkcie bol odvolaný 14. apríla 1990 a nasledujúci deň bol zaradený do záloh pre prechodne nezaradených príslušníkov.¹⁰⁵

Dosiahnutá hodnosť

- 1. 8. 1980 podporučík
- 1. 8. 1981 poručík
- 1. 8. 1984 nadporučík
- 1. 8. 1988 kapitán

Funkcie v ZNB

- 1. 8. 1980 referent
- 1. 9. 1982 starší referent
- 1. 7. 1986 starší referent špecialista

Vyznamenania

- 1986 Za službu vlasti

Michal Miklovič: From Bratislava to Montreal. Profile of Intelligence Member Viliam Bezák

Viliam Bezák, an employee of a petrochemical company SLOVNAFT, became a secret collaborator on 26 June 1979 and from 1 August 1980 he worked with regional unit of the Intelligence Central Administration in Bratislava. He dedicated to scientific technological intelligence service, which gathered scientific technological and technological economic information abroad. As a secret collaborator he participated in checking another secret collaborator; he suggested a new secret collaborator, took part in operative monitoring the Institute of Polymer Technology of the Slovak Academy of Sciences and he made 11 reports of operative character. As an employee of the regional unit he got training of an officer, he hired and managed 5 secret collaborators, he participated in hiring another one. On 1 June 1985 he was promoted and started to work with the scientific technological intelligence operative unit in Prague and prepared himself to work at the residentura in Montreal. Besides operation trainings in the Intelligence headquarters in Prague, also the legalisation work with foreign trade company KERAMETAL was part of his preparation. On 22 August 1987 he became a Montreal residentura member. His operative activities were covered by his official position of a financial clerk working at the trade department in Montreal, as he managed 8 foreign trade companies. Bezák was successful in Montreal in obtaining operative information, but not successful in getting documents that could be valuable from the intelligence point of view. Although it was not written in his file, we may assume he was active in Montreal till 14 April 1990.

Mgr. Michal Miklovič (1979)

Absolvent politológie na Fakulte humanistiky Trnavskej univerzity v Trnave. Je pracovníkom Sekcie dokumentácie Ústavu pamäti národa a doktorandom na Ústave európskych štúdií a medzinárodných vzťahov Fakulty sociálnych a ekonomických vied Univerzity Komenského v Bratislave. Zameriava sa na výskum štátnej bezpečnosti s dôrazom na Hlavnú správu rozvedky a jej útvary umiestnené na území Slovenska.

102 Tamže. Záznam o jednaní na Centrále, 20. 6. 1989.

103 Tamže. KP Polák – záznam z jednaní na Centrále, 12. 7. 1989.

104 Rozkaz ministra vnútra ČSSR č. 17 z 31. 1. 1990 „Zřízení a zrušení útvarů Sboru národní bezpečnosti – složky Státní bezpečnosti a zřízení úřadoven a referátů podřízených federálnímu ministerstvu vnútra. In: ŽÁČEK, Pavel: *Nástroj triedneho štátu. Organizácia ministerstva vnútra a bezpečnostných zborov 1953 – 1990*. Bratislava 2005, s. 280 – 282.

105 A ÚPN, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, personálny spis Viliama Bezáka (1953). Osobní evidenční karta.

S MANŽELKOU SME VYTVORILI VYNIKAJÚCI TANDEM.

ROZHOVOR S VYDAVATEĽOM SAMIZDATOV

A AKTIVISTOM TAJNEJ CIRKVI MARTINOM LAUKOM

PETER JAŠEK

Vydávanie samizdatovej literatúry patrilo medzi fenomény slovenského disentu, osobitne v 80. rokoch. Najlepšie tento fenomén vyjadril jeden z vydavateľov samizdatov, Jozef Oprala, slovami: „*Rozprávka, ktorú si nikto nevymyslel, stala sa svedkom sily a odvahy kresťanských duší. Držala nás duchovne vtedy, keď ducha zotročoval nátlak ateizmu, keď sa osobnosť človeka lámala na kolese morálnej deformácie. Každý list sprevádzali modlitby a bol ohmataný pracovitými rukami, lebo všetko sa robilo ručne. Vydanie 1500 stranového Biblického slovníka v 1000 kusovom náklade nepotrebuje komentár. Slovenský katolícky samizdat je obdivuhodným kultúrnym, náboženským a hlboko humánnym javom toho, čo je ukryté v slovenskej duši na obdiv celého sveta.*“¹ Vydavatelia kresťanských samizdatov tvorili osobitnú súčasť v štruktúrach tajnej cirkvi a vďaka ich úsiliu sa darilo úspešne prerážať cenzúru režimu, ktorý sa snažil bojovať proti náboženstvu všetkými dostupnými prostriedkami, osobitne potom intenzívnou ateistickou propagandou.

Do siete aktivistov podieľajúcich sa na vydávaní samizdatov sa v priebehu 80. rokov zapojil aj Martin Lauko, nesúci na svojich pleciach ťarchu vydávania časopisov *Náboženstvo a súčasnosť* v prvej polovici 80. rokov a *Hlas Slovenska* koncom 80. rokov. O tom, ako vydávanie samizdatov fungovalo, s kým pri tom spolupracoval a ako tajná cirkev v 80. rokoch bojovala za náboženské slobody vo vtedajšom Československu, prináša zaujímavé postrehy v rozhovore pre časopis Pamäť národa. Pán Lauko rozhovor v júni 2017 autorizoval.

Na úvod by som vás chcel poprosiť, kedy ste sa mohli predstaviť – odkiaľ pochádzate, kde ste vyrastali a aké bolo vaše rodinné zázemie?

Narodil som sa v Pečovskej Novej Vsi pri Sabinove. Otec bol žandár na miestnej žandárskej stanici. Ale detstvo som prežil v Michalovciach, aj školské roky. Vždy s nostalgiou a veľmi pozitívne spomínam hlavne na stredoškolské štúdium na michalovskom gymnáziu v rokoch 1966 – 1969, kedy som maturoval.

Aké sú vaše spomienky na rok 1968 ako prelomový rok v dejinách komunizmu na Slovensku?

21. august si veľmi dobre pamätám. Ráno ma zobudil otec celý nešťastný z toho, čo sa deje, že Rusi nás prepadli. Išiel som na námestie v Michalovciach, bolo to asi pol kilometra, a od Sobraniec, od Sovietskeho zväzu, sa valila kolóna smerom na Strážske, veľa tan-

kov... Poniectorí sme stáli, nadávali, pľuli a hádzali kamene, ale Rusi išli svojou cestou. To bol prvý moment, ktorý si pamätám. A druhý moment už po 21. auguste, boli sme 17-roční chlapci a nad Michalovcami je vyvýšenina zvaná Hrádok, na ktorej bola stará kaplnka, v čase komunizmu opustená. Vedeli sme sa k nej dostať, bolo to počas prvého týždňa po okupácii, kedy boli veľké stresy, ako to celé dopadne, keď zobrali našich popredných predstaviteľov.² Hore na kopci sme s jedným priateľom vyvesili československú zástavu. Snažili sme sa ísť tak, aby nás nikto nevidel, ale čoskoro zakrúžil nad nami vrtuľník, možno nás aj fotili, ako sme odtiaľ utekali preč. V roku 1968 som potom nastúpil do posledného ročníka gymnázia, vtedy to bola SVŠ,³

1 LESŇÁK, R.: *Listy z podzemia. Kresťanské samizdaty 1945 – 1989*. Bratislava 1998, s. 17.

2 Odkaz na internovanie popredných predstaviteľov demokratizačného procesu na čele s Alexandrom Dubčekom na územie Podkarpatskej Rusi v prvých hodinách nasledujúcich po okupácii krajiny vojskami Varšavskej zmluvy 21. augusta 1968.

3 Stredná všeobecnovzdelávacia škola.

Martin Lauko s manželkou Soňou (Zdroj: Archív M. Lauka)

v roku 1969 som maturoval, a to už nastupovala tvrdá normalizácia. Ešte v roku 1969 sme boli majstri sveta,⁴

boli tu demonštrácie,⁵ a ja som mal ísť študovať na FTVŠ.⁶ Potom som svoje rozhodnutie zmenil, lebo som mal rád históriu a veľmi dobre som ju ovládal, tak som išiel na právo. Ako športovec som mal malú protekciu a prijali ma, tak som sa v roku 1969 dostal na Univerzitu Komenského do Bratislavy. Zápis bol v októbri a od roku 1969 som v Bratislave.

Poznali ste aj Alexandra Dubčeka?

Až neskôr, po roku 1989, keď som bol v roku 1992 generálnym prokurátorom ČSFR a jemu končilo obdobie, kedy bol predsedom parlamentu. Sedeli sme v jeho pracovni, kde som sa s ním pred jeho smrťou párkrát stretol, aj v parlamente sme sa stretli. V roku 1968 sme mali nálepky Dubčekova garda, veľa sa o tom rozprávalo. Bol to

ľudový človek, naozaj taká ľudská tvár. Bol príjemný spoločník a vyžaroval z neho pokoj. Viem, že počas normalizácie ho sledovala polícia,⁸ bolo to po inej linke, ako sme fungovali my. To som sa až neskôr dozvedel.

Vnímali ste aj formovanie disentu počas normalizácie, osobitne tajnej cirkvi?

Od začiatku sme debatovali o momentálnej situácii. V roku 1977 bola Charta,⁹ diskutovali sme o spoločenských problémoch, a takto som sa dostal k partii, ktorú možno nazvať rodina kolakovičovi – Vlada Jukla¹⁰ a Silva Krčméryho.¹¹ Dostal som sa k nim cez dnes už nebohého Rudka Fibyho.¹² On ma zoznámil s Františkom Mikloškom,¹³ Jánom Čarnogurským¹⁴ a ďalšími. Predtým som sa poznal s ľuďmi ako filozof Ján Letz,¹⁵ otec

- 4 Myslené dve víťazstvá československého hokejového mužstva nad Sovietskym zväzom (2:0 a 4:3) na majstrovstvách sveta v ľadovom hokeji v marci 1969 vo Švédsku.
- 5 Masové prejavy nesúhlasu s okupáciou Československa po auguste 1968, ktoré sa konali pri príležitosti rôznych výročí. Ich tragickým vrcholom bolo 1. výročie okupácie 21. augusta 1969. Výsledkom stretov s demonštrujúcim obyvateľstvom bolo niekoľko mŕtvych.
- 6 Fakulta telesnej výchovy a športu.
- 7 Alexander Dubček (1921 – 1992), komunistický a sociálnodemokratický politik. Počas 2. svetovej vojny pôsobil v ilegálnej KSS, zúčastnil sa bojov v SNP. V roku 1962 sa stal 1. tajomníkom ÚV KSS, v roku 1968 1. tajomníkom ÚV KSČ a symbolom obrodného procesu Pražskej jari. Po invázii vojsk Varšavskej zmluvy v auguste 1968 bol v roku 1969 odvolaný z pozície 1. tajomníka a v straníckych čistkách vylúčený z KSČ. V období normalizácie bol sledovaný Štátnou bezpečnosťou. Po páde režimu bol predsedom Federálneho zhromaždenia (1990 – 1992).
- 8 Štátna bezpečnosť sledovala Alexandra Dubčeka doslova na každom kroku. Okrem toho mal odpočúvaný telefón, odpočúvanie v dome a bol obklopený hustou sieťou tajných spolupracovníkov ŠtB.
- 9 Charta 77 vznikla v januári 1977 ako neformálne spoločenstvo disidentov zasadzujúcich sa za dodržiavanie ľudských práv v komunistickom Československu. Išlo o jednu z najznámejších a najvýznamnejších disidentských skupín v bývalom sovietskom bloku.
- 10 Vladimír Jukl (1925 – 2003), programátor, účastník SNP, politický väzeň. V období normalizácie sa stal jednou z najvýznamnejších postáv tajnej cirkvi. V roku 1974 so Silvestrom Krčmérym založili spoločenstvo Fatima. Podieľal sa na organizovaní masových púťí, vydávaní samizdatov či Sviečkovej manifestácii 25. marca 1988.
- 11 Silvester Krčméry (1924 – 2012), lekár, politický väzeň. V 70. a 80. rokoch bol jednou z vedúcich postáv tajnej cirkvi na Slovensku.
- 12 Rudolf Fiby (1946 – 2014), matematik, tajne vysvätený kňaz a aktivista tajnej cirkvi v období normalizácie. Pracoval v Ústave technickej kybernetiky Slovenskej akadémie vied. Patril medzi zakladajúcich členov spoločenstva Fatima.
- 13 František Mikloško (1947), slovenský disident a politik. V období normalizácie pracoval v Slovenskej akadémii vied. Zároveň pôsobil v blízkosti biskupa Jána Korca, Vladimíra Jukla a Silvestra Krčméryho, angažoval sa v tajnej cirkvi. Mal na starosti organizovanie náboženských stretnutí vysokoškolskej mládeže, podieľal sa na tvorbe samizdatov, bol jedným zo zvolávateľov Sviečkovej manifestácie. Počas Nežnej revolúcie v roku 1989 bol členom Koordinačného výboru Verejnosti proti násiliu. V rokoch 1990 – 1992 bol predsedom Slovenskej národnej rady, v rokoch 1990 – 2010 dlhoročným poslancom Národnej rady Slovenskej republiky za Verejnosť proti násiliu, Kresťanskodemokratické hnutie, Slovenskú demokratickú koalíciu a Konzervatívnych demokratov Slovenska.
- 14 Ján Čarnogurský (1944), katolícky disident a politik. Pred rokom 1989 sa angažoval v disente vydávaním samizdatov, obhajovaním prenasledovaných pre kresťanské presvedčenie či podielom na organizovaní Sviečkovej manifestácie. V rokoch 1988 a 1989 bol popredným predstaviteľom Hnutia za občiansku slobodu na Slovensku. V období Nežnej revolúcie sa stal podpredsedom federálnej „vlády národného porozumenia“ (1989 – 1990), neskôr bol predsedom slovenskej vlády (1991 – 1992), ministrom spravodlivosti Slovenskej republiky (1998 – 2002).
- 15 Prof. Ing. Ján Letz, PhD. (1936), slovenský kresťanský filozof. Pôvodne študoval na Chemickotechnologickej fakulte SVŠT v Bratislave a na Vysokej škole chemickej v Prahe, kde roku 1958 promoval na inžiniera chémie. Od roku 1976 pôsobil ako výskumný a neskôr samostatný

historika profesora Róberta Letza,¹⁶ boli tam aj Anton Semeš,¹⁷ bývalý klerik u saleziánov, a ďalší... Stretávali sme sa celá partia, aj ďalší ľudia. Organizoval som raz za čas sobotné večery u nás, hoci neboli každú sobotu, a vždy sa hovorilo o novinách, priniesla sa literatúra... Vtedy už sme začali prepisovať články a niekedy sme prepísali aj celé knihy. Tie sme rozdávali a vymieňali sme si k nim poznatky, debatovali o témach.

Tak sa zrodil nápad vydávať samizdatový časopis?

Keď sme sa zoznámili s Františkom Mikloškom, naše kontakty boli čoraz konkrétnejšie, nielen debaty a diskusné krúžky. Pamätám sa, že niekedy začiatkom 80. rokov – lebo to trvalo rok až rok a pol, kým došlo k vzniku časopisu – ma oslovil práve F. Mikloško, či by sme boli schopní vydávať nejaký časopis. Táto myšlienka dozrievala na našich stretnutiach už dlhšie. Sem-tam sme dostali aj nejaké poľské a litovské časopisy, a napokon Česi vydávali *Informace o cirkvi*, tak navrhoval vydávať *Informácie o cirkvi*. Takto vlastne začal projekt časopisu, ktorý potom dostal meno *Náboženstvo a súčasnosť*,¹⁸ bol známy pod skratkou *NaS*. Naozaj proces vzniku nebol zo dňa na deň, ani z mesiaca na mesiac. Možno rok, rok a pol sme upresňovali detaily, kým sme sa dohodli, a až v polovici roka 1982 časopis začal vychádzať. Prvé debaty o názve boli v zmysle ponechať *Informácie o cirkvi*. Ale ja som navrhol, aby sme sa trochu oddelili a mali

inú identitu. Zároveň sme chceli nielen „bežné“ informácie, ale občas aj články. Jednoducho to malo mať inú náplň ako české *Informace o cirkvi*. A tak vznikol projekt *NaS*. Prvú redakciu sme tvorili Ján Čarnogurský, F. Mikloško a ja, moja manželka Soňa¹⁹ nám všetko pomáhala písať a zároveň bola sekretárkou redakcie. Zároveň sme sa dohodli, napokon iná možnosť ani nebola, že redakcie budú u nás doma. Treba povedať, že celá činnosť redakcie – rozmnožovanie, kolportovanie – tvorili samostatné bunky.²⁰ V prvom momente som ani nepoznal ľudí majúcich na starosti rozmnožovanie, staral som sa iba o pokrytie redakcie. Vytvoril sa tak reťazec, kedy každý poznal iba svoje ohnisko a ja som nakoniec dostal do rúk hotové číslo. Mojou starostou bolo zhromaždiť všetky príspevky, ktoré sme dostali. Potom sme si dohodli termín redakcie, najčastejšie z piatka na sobotu, kedy sme sa stretli, každý doniesol podklady, prediskutovali sme všetky veci a dohodli sa, že tieto texty pôjdu do časopisu, naťukajú sa a toto pôjde na rozmnožovanie. Zo začiatku nebolo veľa príspevkov, ale neskôr sme museli z množstva príspevkov vyberať tie, ktoré do čísla pôjdu a aj stretnutia redakcie nabrali istú dynamiku a trvali dlho do noci.

Časopis mal okolo 20 strán, a to nebolo málo, bolo s ním veľa roboty. V piatok večer sme sa vždy dohodli, rozišli sme sa domov, ja som urobil sumár a v sobotu ráno sme s manželkou začali texty prepisovať na cyklostylové blany. Uvedomovali sme si nebezpe-

čenstvo prezradenia, napokon, bol som právnik, takže som vedel o možných rizikách, s Jánom Čarnogurským sme o tom mali vždy debaty, ako niekoho chytili alebo zaistili, aj materiály zhabali, takže to nebolo úplne „v pohode“. Vytvoril som si systém, kedy som doma nemal nič, žiadny písací stroj, blany, ani papiere. Niečo som mal u kamarátov, niečo požičané z práce, a všetko bolo treba ohromne vybehať. Vtedy neexistovali mobilné telefóny a bolo treba veľa energie sústrediť na sobotu, kedy som musel domov nosiť veci potrebné na prípravu. Takto pripravené materiály sme s manželkou začali od rána spracovávať, písať, čistiť, opravovať chyby, až kým nebolo 20 strán hotových. To som potom zabalil a odniesol na konkrétnu adresu, jednu zástavku od nás. Odovzdal som materiály a tým pádom pre mňa táto časť skončila. Ešte som mal za úlohu vrátiť sa domov všetko upratať, poroznášať stroje, zvyšné papiere zničiť, doslova zlikvidovať. V bytovke sa páliť nedalo, ale mal som systém postríhať ich a poroznášať po smetiakoch, takže nič nezostalo. Tento bezpečnostný systém sa týka tak *NaS*-ky, ako aj budúceho *Hlasu Slovenska*. V podstate, keby niekto v sobotu večer prišiel k nám, tak jedna pohodička: deti dostávajú večeru, byť čistý, žiadna, ani najmenšia stopa podzemnej činnosti.

Kto vám dodával články, alebo ako ste ich zháňali?

Hlavným zberateľom bol F. Mikloško, on bol v tejto činnosti kľúčo-

vedecký pracovník. Filozofii sa venoval tajne od konca 50. rokov. V rokoch 1970 – 1989 vydal samizdatom 40 väčších filozofických a náboženských prác. V rokoch 1986 – 1989 pracoval v redakcii samizdatového časopisu *Radosť a nádej*. Od roku 1990 napísal a publikoval 18 monografií a cca 260 statí v časopisoch a zborníkoch, z toho 140 pôvodných vedeckých prác. Na docenta filozofie sa habilitoval roku 1994 prácou *Teória poznania a za univerzitného profesora filozofie bol vymenovaný v roku 1997. Od roku 1997 zostavuje a vydáva zborník Acta Philosophica Tyrnaviensia (zatiaľ 18 zväzkov). Je tvorca experienciálno-evolučnej a kreačno-evolučnej filozofie.*

- 16 Prof. PhDr. Róbert Letz, PhD. (1967), slovenský historik a vysokoškolský pedagóg. V súčasnosti pôsobí ako vedúci Katedry histórie Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Zameriava sa na cirkevné, politické a kultúrne dejiny Slovenska v 20. storočí.
- 17 Anton Semeš (1930), politický väzeň. Komunistickým režimom bol odsúdený za pokus o útek na Západ na päť rokov väzenia, ktoré strávil v uránových baniach v Jáchymove. Po Nežnej revolúcii sa venoval výskumu stredovekých slovenských dejín a jazykovede.
- 18 *NaS* vychádzal ako samizdatový časopis, prvé čísla na klasickom cyklostyle v náklade 500 kusov. Časopis vychádzal štvrťročne a postupne oň rástol záujem, až sa náklad zvýšil na 1 000 kusov. Vychádzal do pádu komunizmu v roku 1989, pričom celkovo vyšlo 36 čísiel a kompletný samizdat vyšiel celkovo na 766 stranách formátu A4.
- 19 Soňa Lauková, v rokoch normalizácie pôsobila v štruktúrach tajnej cirkvi. V rokoch 2003 – 2009 pracovala v Ústave pamäti národa.
- 20 K začiatkom vydávania časopisu pozri tiež LAUKO, M.: Spomienka na tri samizdaty. *Listy časové i nadčasové*, roč. 7, 1994, č. 11, s. 6.

vá osoba. J. Čarnogurský mal svoj okruh, aj ja som mal svojich ľudí. Vtedy som začal chodiť k biskupovi Jánovi Chryzostomovi Korcovi,²¹ postupne som bol zoznámený. Napokon každý z nás niečo dodal, ale pokiaľ ide o *NaS*-ku, hlavným šéfredaktorom a dodávateľom bol v každom prípade František Mikloško. Našťastie nás minula možnosť prevalenia alebo prezradenia, ako partia sme boli úplne uzavretí, takže z tohto hľadiska nebol žiadny problém. Ale niekedy sa chyby robia... Výhodou bola Petržalka, ktorá bola džungľa. 12-poschodové bytovky a množstvo ľudí vo vchodoch chodiacich hore-dole, tam sa dalo stratiť, nikto poriadne nevedel, kto kam ide. Ale keby bola prísna sledovačka, možno by nás vypátrali. Ja som mal úlohu veľmi sa neotvárať a pokryť redakciu aj s manželkou a dvomi deťmi, takže som viedol dvojité život, bol som zakrytý. František Mikloško a Ján Čarnogurský vystupovali otvorenejšie. Hlavne Jano, ten po dvoch rokoch z redakcie odišiel, ja som ťahal tri roky do roku 1985, potom prišiel Rudo Fiby a druhá redakcia.

Pokúsili by ste sa časopis *NaS* charakterizovať, v zmysle zamerania článkov? Mali ste nejakú koncepciu, že ste si povedali, čo tam chcete mať?

Áno, informácie o zatknutiach a súdoch, v cirkvi pôsobilo *Pacem in terris*²² a rôzne akcie. Vlastne všetko, čo sa nezverejňovalo, sme my zverejňovali. Z toho citovali Ján Čarnogurský a František Mikloško, mali svoj kanál a hlásili to Hlinkovi²³ do Mníchova, ten niekedy uvádzal ako zdroj náš časopis. A aj my sme uvádzali, že informácie máme od otca Hlinku.

Venovali ste sa prípadom, keď bol niekto zatknutý, sledovaný, procesom s veriacimi?

Áno, písali sme aj o tom. Nespomínam si už na mená, ale podávali sme správy o všetkých prípadoch od roku 1982, keď bol niekto zatknutý alebo bola domová prehliadka. Hlavne J. Čarnogurský to zisťoval, a všetko sme uverejňovali.

Takže v tomto smere boli vybudované informačné kanály.

Boli. Ale fungovalo to ako samostatné moduly, kedy povedzme ja som niečo vedel, ale už som to nevedel do hlúbky. Až neskôr som sa dozvedel, že medzi rozmnožovateľov patrili Fero Petráš,²⁴ Jozef Roman,²⁵ kňaz z Fatimy,²⁶ ktorý je teraz v Rusku, Ivan Polanský²⁷ nejaké čísla rozmnožoval. Jeho potom museli vymeniť, lebo prešiel na *Historický zápisník* o Tisovi²⁸ a Hlinkovi²⁹, tak nastúpil František Petráš st. zo Šenkvic a chodili sme k nemu.

Vy ako redakcia ste ani nevedeli, komu idú od vás podklady, kto to bude rozmnožovať a v akom náklade to bude vychádzať?

Nie, až postupne som mal viac informácií, keď som sa spoznal s Františkom Petrášom st. Zo začiatku som nevedel, komu sa to posúva, a už vôbec som nevedel o kolportovaní, išlo o oddelené moduly. Distribúciu mali na starosti najmä ľudia okolo Jukla a Krčméryho. Z našej redakcie bol najviac informovaný František Mikloško, lebo prepájal Jukla a Krčméryho s J. Ch. Korcom. Ján Čarnogurský mal na starosti hlavne

- 21 Ján Chryzostom Korec (1924 – 2015), tajne vysvätený biskup a kardinál. V 50. rokoch bol najskôr tajne vysvätený za biskupa, v 60. rokoch bol pre svoje náboženské presvedčenie väznený. V období normalizácie bol ako tajne vysvätený biskup jednou z hlavných postáv tajnej cirkvi na Slovensku a jej najvyššou duchovnou autoritou.
- 22 *Pacem in terris* (oficiálny názov Združenie katolíckych duchovných *Pacem in terris*) bola organizácia založená komunistickým režimom, aby združovala katolíckych kňazov kolaborujúcich s komunistickým režimom v rokoch 1971 – 1989.
- 23 Anton Hlinka (1926 – 2011), saleziánsky kňaz, rozhlasový redaktor, ktorý na vlnách rozhlasových staníc Slobodná Európa a Hlas Ameriky informoval z Mníchova o prenasledovaní cirkvi na Slovensku. Zároveň sa angažoval pri vydávaní náboženskej literatúry v zahraničí, ako aj jej distribúciu na Slovensku.
- 24 František Petráš (1931 – 2011), vydavateľ samizdatovej literatúry. Patril medzi najznámejších vydavateľov samizdatovej literatúry na Slovensku – vo svojom dome v Šenkviaciach vydával v druhej polovici 80. rokov viacero samizdatov (napr. *Náboženstvo a súčasnosť*) a duchovných textov.
- 25 Jozef Roman, disident a rehoľník. V období normalizácie sa zapájal do aktivít tajnej cirkvi najmä pomocou pri vydávaní kresťanských samizdatov, v roku 1988 pomáhal organizovať Sviečkovú manifestáciu.
- 26 Spoločenstvo Fatima je sekulárny inštitút, ktorý vznikol na Slovensku. Cieľom spoločenstva je pružne a operatívne plniť aktuálne úlohy cirkvi, ktoré neplnia inf. Založili ho v roku 1974 Silvester Krčméry a Vladimír Jukl, ktorých ovplyvnil a viedol chorvátsky kňaz profesor Kolakovič.
- 27 Ivan Polanský (1936 – 2015), katolícky disident, vydavateľ samizdatovej literatúry a politik. V roku 1988 bol odsúdený vo vykonštruovanom politickom procese na vysoký trest štyri rokov odňatia slobody za výrobu a distribúciu samizdatovej literatúry.
- 28 Jozef Tiso (1887 – 1947), katolícky kňaz, ľudácky politik a štátnik. V rokoch 1925 – 1939 poslanec československého Národného zhromaždenia, 1927 – 1929 minister zdravotníctva a telovýchovy. V rokoch 1938 – 1939 predseda slovenskej autonómnej vlády, od októbra 1939 do mája 1945 prezident Slovenskej republiky. Po vojne väznený a odsúdený na trest smrti, popravený v roku 1947.
- 29 Andrej Hlinka (1864 – 1938), katolícky kňaz a politik. V roku 1905 patril medzi spoluzakladateľov Slovenskej ľudovej strany, neskôr niekoľko rokov väznený. V roku 1913 sa stal predsedom Slovenskej ľudovej strany, v októbri 1918 signatár Martinskej deklarácie. Koncom roku 1918 obnovil Slovenskú ľudovú stranu (od 1925 Hlinkova slovenská ľudová strana) a stal sa jej predsedom, pričom program strany bol zameraný na autonómiu Slovenska. Bol aj poslancom československého Národného zhromaždenia (1918 – 1938).

justičné prostredie. Ono sa to stále vylepšovalo, najskôr sme používali obyčajné blany, potom vylepšené, a hlavné bolo, že sa to šírilo po celom Slovensku a samizdaty nachádzali stále viac a viac čitateľov. V týchto uzavretých kruhoch všetko nadväzovalo na prácu biskupa J. Ch. Korca, Silva Krčméryho a Vlada Jukla, teda kolokovičovcov, ktorí začali tvoriť rodiny. Študenti z Bratislavy sa oženili, išli ďalej na Slovensko a takto vytvárali stále hustejšiu sieť. Dokonca mali kontakty najmä na Moravu a aj na Čechy. V tomto kruhu sa rozširovali samizdaty, niekto ich dostal, prečítal a posunul ďalej. Takýmto spôsobom sa šírili.

Mali ste aj ohlasy?

Postupne boli... Pamätám si, keď sme uzatvorili prvý rok 1982, tak boli predovšetkým pozitívne, že niečo vychádza. Treba povedať, že sa nebazírovalo na tom, či bol nejaký preklep, cyklostyl nebol pokrčený, ale podstata bola v tom, že sme schopní urobiť časopis a mobilizovať ľudí. Ľudia zasa videli, že existuje niekto, kto vie zorganizovať, napísať, rozmnožovať a šíriť, vytvárať povedomie spolupatričnosti. Zároveň sa prostredníctvom časopisu šírili správy, vtedy to nebolo ako dnes, že televízia vysielala tieto informácie... Niektorí ľudia počúvali Hlas Ameriky³⁰ a Slobodnú Európu³¹ a niečo pochytili, ale to nebolo na dennom poriadku. Naše správy boli raz za tri mesiace, tak neboli aktuálne, ale pripomenuli niektoré veci. Okrem spravodajského mali samizdaty aktivizačnú funkciu, ľudia sa spoznávali, vedeli, že sa niečo deje a niečo týmto spôsobom rastie.

Keď ste spomínali zahraničné rozhlasové stanice, čerpali ste od nich

Martin Lauko pri promócií na Právnickej fakulte UK (Zdroj: Archív M. Lauka)

informácie? Vnímali ste aj Vatikánsky rozhlas?

Áno, Vatikánsky rozhlas³² sme vnímali, aj Hlas Ameriky, Slobodná Európa, to sa počúvalo. Veľa správ sme im dávali my, teda František Mikloško s ďalšími ľuďmi. Ja som im priamo netelefonoval, ale neskôr, v roku 1988, som sa zoznámil s Antonom Hlinkom.

Kto tieto aktivity financoval?

Pokiaľ ide o NaS-ku, zrejme to bolo kňazské jadro okolo biskupa Korca, kolakovičovci, tí zabezpečovali tieto veci... Neboli platy pre ľudí, to sme robili nezištne, ale bolo na benzín, kúpiť blany, papiere, atď. Vždy sa našlo toľko, aby sa to pokrylo. Na to peniaze boli vždy, zrejme cez nejaké zbierky, o tom som tiež nevedel. Keď prejdeme k *Hlasu Slovenska*, tam ma vyslovene pokrýval biskup J. Korec, ktorý to podporoval.

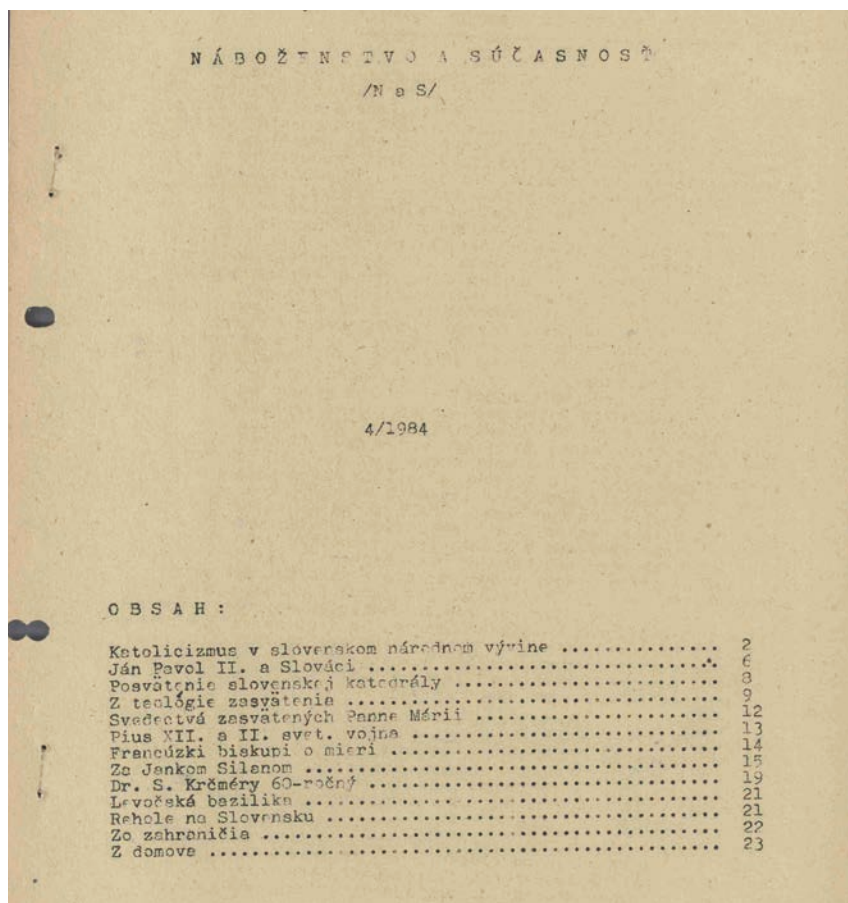
Napokon ste to robili na úkor svojho voľného času...

Bola to samozrejme absolútne dobrovoľná činnosť. Musel som viesť svojský život. Bol som zamestnaný v národnom podniku Montostroj Bratislava ako právnik, potom ako vedúci organizačného a právneho odboru, mal som plný úväzok, veľa som cestoval a mal množstvo pojednávanií, to bola jedna činnosť. Druhá činnosť manželstvo a rodina, mali sme dve deti. Manželka bola doma a zabezpečovala rodinu, až neskôr začala pracovať v školstve. Mala vysokú školu, ale zabezpečovala deti, celý riadny chod domácnosti so susedmi, oslavami, pohrebmi, svadbami a všetkým tak, aby to išlo normálnym spôsobom. Popri tom sme si vedeli nájsť čas, že v sobotu niečo máme a musíme pracovať na samizdate. Ale keď sme skončili,

30 Hlas Ameriky (Voice of America), americká rozhlasová stanica založená v roku 1942. Od svojho založenia vysielala rozhlasové správy do rôznych krajín sveta, ktoré poskytovali alternatívne informácie k miestnym médiám.

31 Rádio Slobodná Európa (Radio Free Europe/Radio Liberty), rozhlasová stanica podporovaná USA, ktorá pôsobila v Mníchove a začala svoje rozhlasové vysielanie v roku 1951. Zameriavala sa na rozhlasové vysielanie do komunistických štátov, kde vytvárala protiváhu domácej propagandy.

32 Vatikánsky rozhlas (Radio Vaticana), oficiálna rozhlasová stanica Svätej stolice, založená v roku 1931. Vatikánsky rozhlas mal aj slovenskú redakciu, ktorá informovala o situácii cirkvi a veriacich na Slovensku v období komunizmu.

Titulné strany samizdatu *Náboženstvo a súčasnosť* aj s obsahom v roku 1984 (Zdroj: Archív P. Poláčka)

boli sme zasa „normálna“ rodina. Aj keď Ján Čarnogurský a František Mikloško boli viac otvorení, sústreďovali na seba pozornosť. Zrejme ich tak priamo ŠtB nesledovala, žeby boli pod kontrolou 24 hodín. Napokon v tajnej cirkvi pôsobilo množstvo kňazov a laikov, čo ŠtB vedela. Na sledovanie všetkých aktivít by bolo treba rozsiahlu agentúru, a zasa ani príslušníkov

ŠtB nebolo toľko, žeby vedeli všetko o každom aktivistovi a sledovali ho 24 hodín denne. V tom čase neboli mobilné telefóny, netelefonoval som a všetko som musel vybehať. Keď som chcel ísť za Korcom, išiel som niekedy aj dva-tri krát. Keď nebol doma, bol tam otec Peter,³³ dohodli sme sa pri dverách aby som prišiel zajtra o šiestej. Tak som musel na druhý deň na

18.00 prísť. Mal som starú embéčku,³⁴ s ktorou som jazdil po celej Bratislave. Bolo treba sklbiť riadnu prácu, starostlivosť o rodinu plus podzemnú činnosť, ilegálnu z hľadiska komunistického režimu.

Medzi obdobím, kedy ste vydávali *NaS* a *Hlas Slovenska*, je niekoľko rokov voľných...

Treba povedať, po dvoch rokoch vydávania *NaS* Ján Čarnogurský bol veľmi angažovaný, obhajoval ľudí prenasledovaných za vieru. Bolo to už neúnosné, to sme cítili, a po dvoch rokoch Jano z redakcie odišiel. Nechcel ohroziť redakciu, keď vedel, ako intenzívne ho sleduje ŠtB. My s Ferom sme to ťahali ešte nejakú dobu, ja som tam bol celé tri roky a potom sme to odovzdali ďalšej partii. Napokon, vytvorili sa tam aj dva prúdy, ktoré neboli protichodné, iba sa doplňovali. Na jednej strane sme boli ja a Ján Čarnogurský, ktorý sme chceli aj určité politicko-spoločenské smerovanie, na druhej strane hlavne František Mikloško a ľudia robiaci distribúciu časopisu, ktorí chceli, aby hlavná náplň časopisu bola náboženská. Trochu sa aj obávali, že by redakcia časopisu mohla byť obvinená z politických aktivít.

Každopádne, štafetu prebrali Vlado Jukl (ktorý potom v redakcii pôsobil v rokoch 1984 – 1988), Rudo Fiby (1984 – 1989) bol dôležitý, potom Peter Murdza³⁵ (1985 – 1989), kňaz z Fatimy, František Novajovský³⁶ (1985 – 1987), Eva Čikelová³⁷ (1986 – 1989), Judita Stempelová³⁸ (1986 – 1989) a Ladislav Stromček (1986 – 1988).³⁹ Najlepšie

33 Peter Tibenský, jezuita, blízky spolupracovník biskupa Korca, v súčasnosti pôsobí v Piešťanoch.

34 Populárny automobil Škoda 1000 MB, vyrábaný v Československu v 60. rokoch.

35 Peter Murdza (1954 – 2009), aktivista tajnej cirkvi a tajne vysvätený kňaz (v roku 1987). Podieľal sa na vydávaní samizdatovej literatúry a bol popredným členom Spoločenstva Fatima.

36 František Novajovský (1956), aktivista tajnej cirkvi a pápežský prelát. V období normalizácie pracoval ako robotník, nakoľko kvôli svojim postojom nemohol ísť študovať teológiu a v roku 1983 bol v politickom procese (spolu s Helenou Gondovou) odsúdený na niekoľkomesačné väzenie. Za kňaza bol tajne vysvätený biskupom Korcom v roku 1986. V rokoch 1998 – 2004 bol rektorom Pápežského slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme, od roku 2004 pracuje na Štátnom sekretariáte vo Vatikáne.

37 Eva Čikelová, v období normalizácie aktivistka tajnej cirkvi.

38 Doc. Judita Stempelová, PhD., detská psychologička a vysokoškolská pedagogička, pred rokom 1989 sa podieľala na vydávaní samizdatovej literatúry a ďalších akciách tajnej cirkvi.

39 Ladislav Stromček (1960), katolícky kňaz. Už počas štúdií sa aktívne zapájal do činnosti tajnej cirkvi, v roku 1988 bol tajne vysvätený za kňaza. V druhej polovici 80. rokov sa zaradil do siete tajných spravodajcov Antona Hlinku.

som poznal Ruda Fibyho, s tým som mal osobitne priateľský vzťah, pritom som nevedel, že bol tajne vysvätený kňaz otcom biskupom Korcom. Neskôr prešiel z Bratislavy do Košíc a tam sa venoval v rámci spoločenstva Fatima Rusku, viacerí boli na túto tému zameraní, veď od nich tam odišiel aj Roman. Ako redakcia prešli na vyššiu úroveň, z obyčajných blán na ofset a robili okolo tisíc kusov. Stroj mali z Holandska.⁴⁰ Napokon, aj prvú stranu *Hlasu Slovenska* robil Jozef Roman na ofsete a ostatné bolo „klepané“ na klasických blanách. Z toho vznikla potom príloha mladých, to robila pani Klčovanská,⁴¹ a Marián Balázs.⁴² Každopádne, v roku 1985 som v redakcii *NaS* skončil. Už sme boli vyštavení, aj F. Petráš niekoľko rokov rozmnožoval samizdaty a mal pocit, že v Šenkviaciach sa to komplikuje. Raz v zime roku 1985 sme od neho sťahovali a prenášali veci do Trnávky, kde bývali Murdza a Roman. Embéčku sme celú naložili kopou papiera, mali sme tam rozmnožovací stroj, na ňom koberce, 30 litrov vína a tvárili sme sa, že ideme na svadbu... S F. Mikološkom a J. Čarnogurským sme takto prenášali veci. Je to trochu naivné, ale bolo to tak.

Keď sa toto skončilo, prišla po troch rokoch aj úľava... Aj keď to bolo raz za štvrtrok, predsa to na nás zanechalo stopy a bol som unavený. Stále sa to ťahalo: rodina, práca, to všetko fungovalo bez najmenej úľavy. To bolo prvoradé, a toto bolo navyše, neraz som aj v noci rozvážal veci a organizoval som mnohé veci v súvislosti so samizdatom. Robili sme aj iné akcie: zostali prednášky, stretávali sme sa raz u jedného a potom u druhého. V období rokov 1986 a 1987 som mal bohaté skúsenosti s ilegálnou prácou. Po troch rokoch praxe a dvoch rokoch oddychu som mal chuť znova niečo robiť a mal som know-how. Začalo to vrieť aj vo svete, v Sovietskom zväze,⁴³ Poľsku ... Napadol mi projekt, že podobne ako Ján Čarnogurský začal vydávať *Bratislavské listy*⁴⁴ ako politicko-polemický časopis, ja som vždy inklinoval k histórii a témam, o ktorých sa nesmelo hovoriť, ako boli Štefánik,⁴⁵ Slovenský štát,⁴⁶ a takto som prišiel na myšlienku založiť a vydávať už nie náboženský časopis, ale ísť do spoločenskej sféry, orientovať ho spoločensko-politicky. Ale nie tak otvorene, keďže som nebol tak známy ako Ján Čarnogurský, ktorý mohol do istej miery režimu kontrovať.

Preto som prišiel s týmto projektom. Pamätám si, keď som s tým prišiel za Silvom Krčmerym, on mal vždy náboženstvo ako prvé, najskôr sa ma pýtal, kedy som bol naposledy na spovedi, či chodíme do kostola atď. Keď som mu povedal o svojich plánoch, hovorí mi: „*Toto nie, lebo to je politické, musíš si dávať pozor!*“ Vedel som teda, že v tejto partii nemôžem s týmto pokračovať ďalej. Ale pri istej príležitosti som sa objednal k biskupovi J. Ch. Korcovi a hovorili sme spolu aj o tomto projekte. Môžem povedať, že sa mu to veľmi páčilo, vydávať takéto časopisy a rozširovať ho medzi ľuďmi, vrátane spoločensko-politického pozadia. Povzbudzoval ma, aby som si zorganizoval ľudí a že je dobre vydávať takéto časopisy s tým, že ma podporí hmotne aj duchovne. Keď som túto etapu mal za sebou – to tiež trvalo v tých časoch asi rok – napadlo mi vniesť do toho originalitu. Ako názov mi napadol *Hlas Slovenska*, podobne ako bol *Hlas Ameriky*, tak nech znie aj hlas Slovenska. Tak ako som bol autorom názvu *Náboženstvo a súčasnosť*, aj toto bolo moje: *Hlas Slovenska*. Vtedy som sa spoznal s Jozefom Sedlákom.⁴⁷ Povedal som mu, že na titulku každého

- 40 Išlo o ofsetovú tlačiareň od holandskej nadácie Open Doors, ktorú na Slovensko prepašovali mladí holandskí mladomanželia rozobranú na malé súčiastky. Aktivisti tajnej cirkvi ju ukrývali v dome v Trnávke. Vďaka nej mohla tajná cirkev vyrábať samizdaty v náklade niekoľko stoviek, nezriedka aj tisícov výtlačkov.
- 41 Doc. Eva Klčovanská (1964), psychologička a vysokoškolská pedagogička, pôsobiaci na Trnavskej univerzite. Jej špecializáciou je psychológia osobnosti a pastorálna psychológia. Je autorkou desiatok odborných publikácií v oblasti psychológie.
- 42 Marián Balázs (1966), rehoľné meno Ján Krstiteľ, františkán, publicista a vysokoškolský pedagóg. Pred pádom komunistického režimu sa podieľal na výrobe samizdatového časopisu *Zrno* a aktivizoval sa v štruktúrach tajnej cirkvi. V 90. rokoch vyštudoval teológiu a pôsobil ako publicista vo viacerých periodikách.
- 43 Myslený nástup Michaila Gorbačova a jeho nová politika perestrojky a glasnosti, ktorá zmenila geopolitické a mocenské usporiadanie strednej a východnej Európy.
- 44 Samizdatový časopis *Bratislavské listy* vydával Ján Čarnogurský so svojimi spolupracovníkmi v rokoch 1988 a 1989 a svojim zameraním už prešiel z náboženských na spoločensko-politické témy.
- 45 Generál Milan Rastislav Štefánik (1880 – 1919), slovenský astronóm, cestovateľ, diplomat a štátnik. Vyštudoval astronómiu na Karlovej univerzite v Prahe a v Zürichu, v roku 1904 odišiel do Paríža, kde pôsobil ako vedec a astronóm. Po vypuknutí prvej svetovej vojny sa zapojil do odboja s cieľom založiť Česko-Slovenský štát. V roku 1916 sa stal podpredsedom Československej národnej rady a organizoval česko-slovenské légie vo Francúzsku, Taliansku a v Rusku. Po vzniku Československa bol menovaný za ministra vojny (1918 – 1919). Tragicky zahynul pri leteckej havárii 4. mája 1919 v Ivanke pri Bratislave.
- 46 Myslená Slovenská republika 1939 – 1945.
- 47 Doc. Mgr. art. Jozef Sedlák (1958), dizajnér a vysokoškolský pedagóg. Vyštudoval odbor umeleckej fotografie na filmovej fakulte Akadémie múzických umení v Prahe. V období normalizácie sa zapojil do aktivít tajnej cirkvi a pomáhal s vydávaním samizdatov. V súčasnosti pôsobí ako vedúci ateliéru komunikácie v médiu fotografie na Katedre umeleckej komunikácie FMK UCM v Trnave a pedagóg na Vysokej škole výtvarných umení.

Titulka samizdatu Hlas Slovenska venovaného osobnosti M. R. Štefánika
(Zdroj: Archív M. Lauka)

čísla by som chcel originálny návrh grafického spracovania mesta alebo témy: napr. Štefánik, Bratislava, Ban-

ská Bystrica, Košice a pod., pripraví takúto koláž. Na obálku jedného čísla sme dali Bratislavu, na druhé Mar-

tin, Banskú Bystricu a ďalšie. Príslušníkov ŠtB to možno pletlo a bolo to originálne. Celkovo vyšlo osem čísiel, a na obálke bolo vždy iné mesto. Prvú stranu sme robili na ofsete, išiel som cez známosti z NaS-ky, spojil som sa s J. Romanom a J. Sedlákom, ten mi dodal matricu, zanesol som mu návrh a urobil okolo 120 kusov. Iste, museli sme aj nejaké peniaze použiť, ale vytvoril som si svoju vlastnú partiu. Mali sme vlastný stroj a museli sme znova všetko zohnať od farieb, masti, všetko, čo bolo treba. V partii ľudí, ktorí mi pomáhali, bol inžinier Martin Čulen,⁴⁸ výborný technik, František Ondrejko,⁴⁹ tiež inžinier. Pomáhal mi kňaz banskobystrickej diecézy Ján Minárik, ktorý v súčasnosti pôsobí v Trenčíne v rámci ordinariátu Ozbrojených síl SR. Našiel som si miesta, kde sa dalo rozmnožovať. Musel som urobiť koncepciu, všetko vybehať, lebo som vedel, že existujú témy, ktoré by bolo dobre spracovať, ale bolo to treba pozháňať. Tam, kde je ako autor redakcia, MS, Martin Skala, to som bol ja. V prvom čísle bol článok od Ďuricu,⁵⁰ predtým publikovaný v zahraničí, s názvom Slovenský podiel na európskej tragédii Židov. František Mikloško pod pseudonymom Marek Bohúň napísal článok Slovenské hroby. Bola tam rubrika Ľudia, roky, udalosti, ktorú dodával Ján Letz, článok Hany Ponickéj⁵¹ Hodina Bratislavy o známych bratislavských udalostiach,⁵² prispel aj Ivan Hoffman⁵³ a ďalší. Takto sa to pozbieralo, že jedno číslo som dal dokopy s týmito autormi a manželka texty prepísala. Využívali

48 Martin Čulen (1943), od roku 1989 aktívny člen Kresťanskodemokratického hnutia (ďalej KDĽH). Bol členom skupiny, ktorá sa oddelila z KDĽH, a založila Slovenské kresťanskodemokratické hnutie (ďalej SKDĽH).

49 František Ondrejko (1951 – 2009), od roku 1989 pôsobil v KDĽH a neskôr v SKDĽH.

50 Milan Stanislav Ďurica (1925), slovenský historik, teológ a vysokoškolský pedagóg. Od 60. rokov pôsobil ako profesor na Padovskej univerzite. Spolupracoval so slovenskými exilovými organizáciami, ako boli slovenská redakcia Vatikánskeho rozhlasu či Slovenský ústav svätých Cyrila a Metoda. Napísal desiatky monografií, vedeckých štúdií a popularizačných kníh, zameraných najmä na obdobie druhej svetovej vojny a cirkevné dejiny.

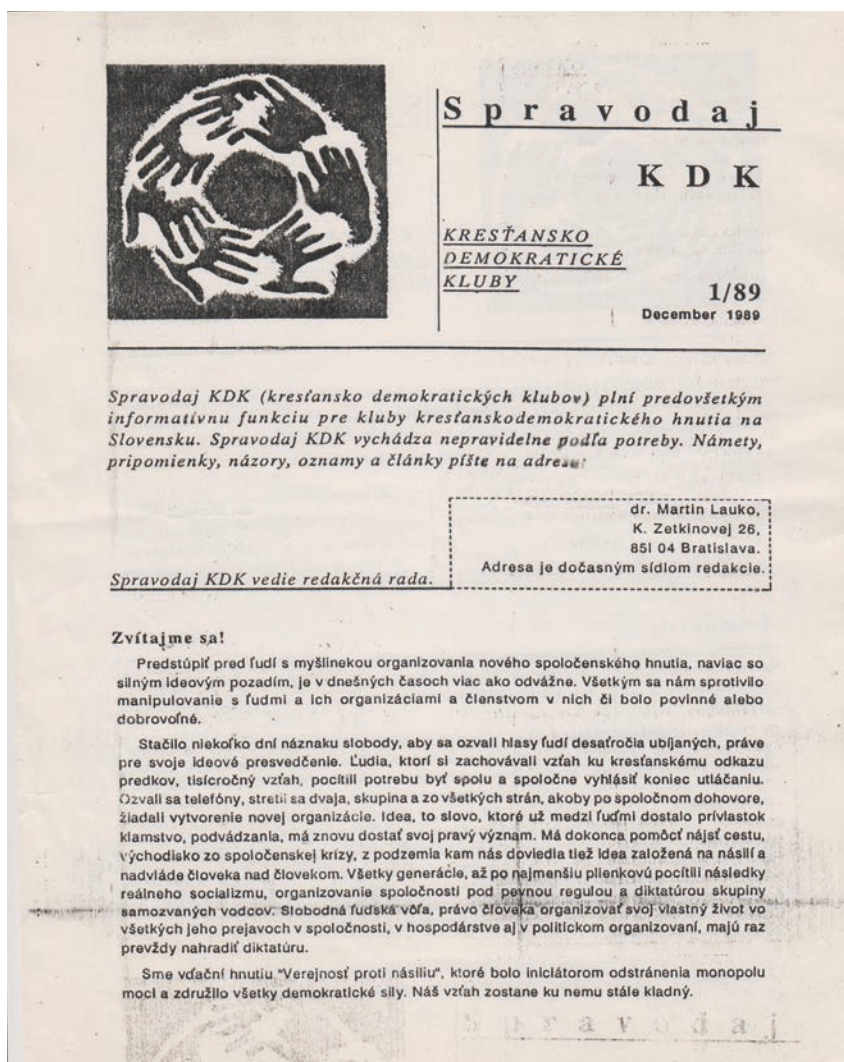
51 Hana Šolcová-Ponická (1922 – 2007), slovenská spisovateľka a disidentka. V 70. rokoch bola kvôli svojmu kritickému príspevku, ktorý mala v úmysle predniesť na zjazde slovenských spisovateľov, vylúčená zo Zväzu slovenských spisovateľov a nemohla verejne publikovať. Utihla sa na svoju chatu do Lukavíc a aktívne sa zapojila do viacerých petícií, bola členkou Hnutia za občiansku slobodu a podporovala aktivity občianskeho disentu.

52 Autor má na mysli udalosti Sviečkovej manifestácie z 25. marca 1988. Článok Hany Ponickéj bol publikovaný vo viacerých slovenských samizdatoch.

53 Ivan Hoffman (1952), pesničkár a disident. Pred pádom komunistického režimu sa angažoval v prostredí disentu písaním článkov do samizdatových publikácií. Jeho pesnička Sľúbili sme si lásku sa stala neoficiálnou hymnou Nežnej revolúcie na Slovensku.

sme zručnosti, ktoré sme nadobudli pred pár rokmi. Znova sme všetko sústredili v sobotu ráno, a večer už sme fungovali ako „normálna“ rodina. Deti sa nás často pýtali, čo robíme, vždy sme im hovorili, že musíme niečo písať do práce. Oni sa medzitým hrali a jedna sobota do štvrtého takto ubehla.

Zasa bolo všetko potrebné vybehať – bola prichystaná prvá strana, ktorú sme tlačili ofsetom v Bratislave, zvyšok potom tlačil na klasickej blane Ing. Martin Čulen niekde na Záhori a v Novej Bani. Bolo to mimoriadne prácne, bolo dôležité zachytiť informácie z hľadiska bezpečnosti. A tak prišlo prvé číslo, potom aj ďalšie, jednotlivé čísla, boli aj tematické. Jedno celé číslo bolo venované Štefánikovi, to bolo mimoriadne vydarené. Písala tam Ponická, historik Jozef Jablonický⁵⁴ a ďalší. Využíval som pritom kontakty po svojej linke, sčasti aj linky z predchádzajúceho obdobia. Vydávali sme v náklade okolo 120 kusov. Celkove vyšli štyri čísla v roku 1988 a ďalšie štyri v roku 1989, bolo spracované aj piate číslo. Prvá strana bola umelecké dielo, ale žiaľbohu sa všetko ničilo, dnes by za to dali iste nemalé peniaze, keby sa to zarámovalo. Bohužiaľ, z hľadiska bezpečnosti to boli dôkazné prostriedky, ktoré sa likvidovali. Zostali iba časopisy. Pripravovalo sa deviate číslo, ale prišli udalosti Novembra 1989. Vtedy sme sa už poznali, v čase vytvorenia Verejnosti proti násiliu⁵⁵ sme boli skupina zakitizovaných a uvažovali sme o vzniku kresťanskodemokratickej strany. V decembri sa vytvoril prípravný výbor, ktorého som bol členom, a ťahali sme to až do 17. februára 1990, do ustanovujúceho snemu, kedy vzniklo v Nitre Kresťanskodemokratické hnutie (ďalej KDH). Do volieb som z toho vycúval, lebo už od začiatku januára 1990 som

Prvé číslo časopisu Spravodaj KDK s adresou p. Lauka na ul. K. Zetkinovej, december 1989 (Zdroj: Archív M. Lauka)

prešiel na prokuratúru k Böhmovi,⁵⁶ kde som sa stal riaditeľom personálneho odboru. Všetci boli komunisti a koncom januára 1990 sa všetci vzdali straníckej príslušnosti, ja jediný som bol za KDH. Tak som bol jediný straník a všetci boli nestraniční (smiech). Prišiel zákon s platnosťou k 30. júnu 1990, že nesmie byť v justícii politické prepojenie. Tak sa stalo, že som nemohol byť

členom strany. Ale už mi zostalo buď pozitívne alebo negatívne pomenovanie „kádehák“. Každopádne, zručnosti zo samizdatov som využil na prvé číslo *Spravodaja KDK* (Kresťanskodemokratických klubov), na prvom čísle bola ešte naša súkromná adresa na Ulici Kláry Zetkinovej.⁵⁷ Už sme sa takto „otvorili“, hoci bol len december a nebolo úplne jasné, ako skončí politický

54 Jozef Jablonický (1933 – 2012), slovenský historik, zameriavajúci sa na mapovanie dejín odboja na Slovensku v rokoch 1939 – 1944. V 70. a 80. rokoch sa zapojil do aktivít slovenského občianskeho disentu a článkami prispieval do samizdatov. Po roku 1989 sa stal zakladateľom a dlhoročným riaditeľom Ústavu politických vied SAV.

55 Verejnosť proti násiliu vznikla ako občianska iniciatíva na veľkom stretnutí bratislavských protirežimných aktivistov v Umeleckej besede slovenskej 19. novembra 1989.

56 JUDr. Tibor Böhme (1930 – 2003), právnik. V 80. rokoch sa angažoval pri obhajobe náboženských aktivistov, najznámejším prípadom bol proces proti bratislavskej päťke. V roku 1990 sa stal najskôr slovenským a neskôr aj federálnym generálnym prokurátorom. Vo funkcii zostal iba niekoľko mesiacov kvôli rozporom s prezidentom Václavom Havlom.

57 Ulica v bratislavskej mestskej časti Petržalka, dnes rozdelená medzi ulice Mamateyovu, Furdekovu a Gettingovu.

Titulka čísla Hlasu Slovenska, v ktorom p. Lauko uverejnil svoju úvahu *Problematika slovenskej štátnosti* (Zdroj: www.samizdat.sk)

vývoj. Ale my sme sa už museli verejne organizovať.

Vrátil by som sa ešte k *Hlasu Slovenska*. Časová korelácia je približne v období, kedy Polanský vydal *Historické zápisníky*. Bola to inšpirácia alebo ste chceli ísť vlastnou cestou?

Nie, toto inšpirácia nebola, skôr náhoda. Poznal som ho, bol jeden z tých, čo krátke obdobie rozmnožoval NaS-ku. Ale to, že vydáva *Historický zápisník*, som sa dozvedel až neskôr, aj keď som ho mal v rukách, o Hlinkovi a Tisovi. *Hlas Slovenska* s tým nemal nič spoločné, iba sme mali mož-

no obaja snahu ukázať naše dejiny. Ja som mal tendenciu publikovať nielen prepisovačky, ale čo najoriginálnejšie články. V tom čase som dosť komunikoval s priateľmi z rodiny, s Hanou Ponickou, ktorá bola v odboji voči režimu ako vynikajúca spisovateľka. Jej *Lukavické zápisníky* sú veľmi zaujímavá kniha... Ju som poprosil o článok a ona bez problémov, pod svojím menom napísala. Tak sme pripravili číslo o Štefánikovi, aj s Jozefom Jablonickým, ten komunikoval s Pavlom Čarnogurským st.,⁵⁸ stretávali sme sa na rôznych stretnutiach. Bol rád, že som ho oslovil, to som už mal vydané asi dve čísla. Bez problémov mi poslal článok a uverejnil ho pod svojím menom. Hoci neviem, či išlo o originálny článok pre náš časopis, alebo či bol niekde inde publikovaný. Ale viem, že články Hany Ponickej aj biskupa Korca, pod pseudonymom Ján Záhorský, boli originálne pre tento samizdat.

Mohli by ste bližšie popísať okruh ľudí, ktorí vám do časopisu prispievali?

Iste. Pod pseudonymom Ján Záhorský bol biskup J. Ch. Korec, napísal článok *Rehoľné spoločenstvá a súčasný svet*. To bolo prvé číslo v roku 1989. Vo všeobecnosti tento projekt, časopis *Hlas Slovenska*, základnú zásluhu na tom má biskup J. Ch. Korec, bez neho by som do toho nešiel. Z ďalších ľudí František Mikloško ako Marek Bohúň má viacero článkov v týchto ôsmich číslach. Už som spomenul Milana Stanislava Ďuricu, ďalším je historik Štefan Šmálik,⁵⁹ podobne jezuita a historik Michal Lacko⁶⁰ pôsobiaci v Ríme (článok *Obnova gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku a jej ohlas v ekumenickom hnutí*). Podobných článkov bolo viac... Aj pesničkár Ivan Hoffman napísal jeden článok, historik

58 Pavol Čarnogurský (1908 – 1992), slovenský politik a novinár. V rokoch 1938 – 1945 bol poslancom slovenského snemu, po vojne pôsobil v *Katolíckych novinách*. V období komunizmu bol prenasledovaný, v 70. a 80. rokoch sa zapojil do aktivít slovenského disentu.

59 Štefan Šmálik (1908 – 1991), slovenský cirkevný historik a katolícky kňaz. V 50. rokoch bol odsúdený na dlhoročné väzenie, koncom 60. rokov a neskôr v období normalizácie pôsobil na Liptove a Orave.

60 Prof. Michal Lacko, SJ (1920 – 1982), slovenský historik a vysokoškolský pedagóg. Vo svojej vedeckej tvorbe sa orientoval na dejiny Veľkej Moravy a cirkve na Východe. V čase likvidácie gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku v 50. a 60. rokoch Západ vytrvalo informoval o osudoch gréckokatolíkov. Ako hlavný redaktor mal veľkú zásluhu na vydávaní vedeckého časopisu Slovákov v Ríme *Slovak studies* v 60. a 70. rokoch.

Jozef Jablonický, Hana Ponická, Juraj Kohutiar,⁶¹ Jozef Sedlák a ďalší.

Predpokladám, že k Ďuricovmu článku ste sa museli nejako dostať, lebo žil v tom čase v Taliansku.

Už si to presne nepamätám, ale cez ľudí z tajnej cirkvi sa šírili rôzne publikácie, aj také, ktoré vyšli v zahraničí. Tu sa nedali dostať, mali ich iba jeden alebo dvaja kňazi, ale keď som to publikoval 150-krát, tak sa rozšírili. Konkrétne aj Ďuricov článok Slovenský podiel na európskej tragédii Židov mal 19 strán vrátane poznámok, čo je vynikajúca vec.

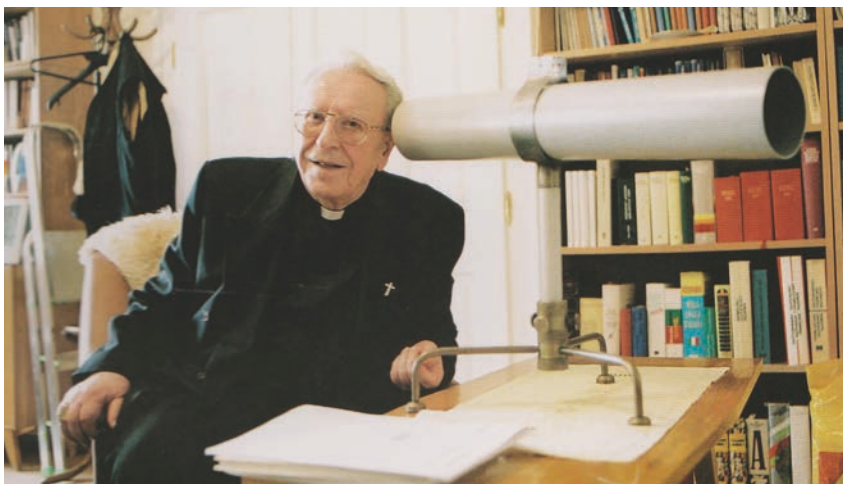
Aký bol náklad a rozsah tohto časopisu?

Náklad bol 120 kusov v rozsahu okolo 30 strán.

Mohli by ste mali vybrať číslo alebo konkrétny článok, ktorý vám utkvel v pamäti?

Prvé číslo roku 1989 s článkom biskupa Korca *Reholné spoločenstvá a súčasný svet*. Keď sa budú robiť jeho zobrazené spisy, je potrebné ho tam uverejniť. Ja som vystupoval pod menom Štefan Maroš, a v čísle dva je známy môj článok o problematike slovenskej štátnosti. V závere som bol veľmi konkrétny: „*Naše návrhy nepovažujeme za absolútne a nemeniteľné. Absolútna a nemeniteľná je však téza, že každý národ má prirodzené právo na svoj štát a jeho demokratickou väčšinou zvolení zástupcovia môžu rozhodnúť o forme tohto štátu.*“ To bolo začiatkom roku 1989.

Ako to vnímali v tajnej cirkvi, kde bola tendencia otázku slovenskej štátnosti neotvárať?

Kardinál Korec pri zvukovej trubici, cez ktorú sa rozprával s hosťami vo svojom byte pred rokom 1989 (Zdroj: Archív M. Lauka)

Viacerí sa tešili, že existujú ľudia, ktorí to otvárajú. Samozrejme, niektorí ľudia z cirkevných kruhov ma kritizovali a báli sa, že zachádzam za únosnú mieru. Ale biskup J. Ch. Korec ma veľmi podporoval a povzbudzoval. V roku 1988 sme s manželkou dostali vízum a urobili si výlet do Nemecka k známemu do Hamburgu. Keď sme tam už boli, chodili sme po celom Nemecku a v Mníchove sme sa stretli s Antonom Hlinkom a spisovateľom Imrichom Kružliakom.⁶² Kružliak, keď sme spolu debatovali počas prechádzky, nám hovoril: „*Čo ste blázni, kto by o samostatnosti niečo hovoril, však veľmoci rozhodujú, nieto my! Božechráň niečo také, že odtrhnúť sa!*“ Samozrejme, potom tomu fandil. Ale nebolo jednoduché hovoriť o týchto veciach.

A Hlinka?

Hlinka bol veľmi rád, že existuje na Slovensku zázemie, ktoré mu posielala správy a sú vzájomné odozvy. Videl, že to má zmysel a to ho ešte

viac povzbudzovalo v jeho novinárskej činnosti a podpore tajnej cirkvi.

Ako bol biskup Korec vnímaný v tajnej cirkvi a ako ste ho vnímali vy?

Vynikajúca osobnosť, ešte stále nedocenená... Jeden z rozhodujúcich činiteľov cirkevných a celospoločenských udalostí toho obdobia. Tým, že sa stal v roku 1950 tajným biskupom, bol jedným z najdlhšie slúžiacich vo funkcii. Mal ohromnú autoritu, a všetko, čo urobil pre cirkev, pre kňazov, ktorých vysvätil, ešte nie je zhodnotené. Bola to vrcholná osobnosť. Samozrejme, iný život žil v perzekúcii, keď bol desať rokov vo väzení... Nakoniec, veď to bola spolupráca aj Vladimíra Jukla a Silva Krčméryho, vysvätil V. Jukla, P. Murdzu, aj R. Fibyho a ďalších, viac ako 100 kňazov. To bola ohromná práca, bol centrom kňazského jadra. Myslím si, že hral rozhodujúcu úlohu v prežití cirkvi. Samozrejme, tí, ktorí boli v oficiálnych funkciách, sa na

61 Ing. Juraj Kohutiar (1961), pred rokom 1989 sa angažoval v tajnej cirkvi a v Hnutí za občiansku slobodu (HOS). Po roku 1989 pracoval striedavo vo viacerých štátno-bezpečnostných zložkách, v oblasti vodného hospodárstva a v treťom sektore. Venuje sa i prekladateľstvu náboženskej a spoločensko-vednej literatúry.

62 Imrich Kružliak (1914), slovenský politik a novinár. V rokoch 1940 – 1943 bol vedúcim tlačového oddelenia na Úrade propagandy. Počas SNP pôsobil v Banskej Bystrici, po vojne sa angažoval v Demokratickej strane. Koncom 40. rokov emigroval a usadil sa pri Mníchove. Aktívne sa angažoval v slovenskom exilovom hnutí, podporoval aktivity Bielej légie a pôsobil ako redaktor v československej redakcii Rádia Slobodná Európa, v roku 1972 založil časopis *Horizont*.

to pozerali inak. Ale jeho úloha tak, ako ju robil, tú zvládol vynikajúcim spôsobom. Bez neho by mnoho vecí nebolo. Medzi inými ani *Hlas Slovenska*. Musím povedať, že mal aj osobný vzťah k slovenskému národu, v zmysle práva na sebaurčenie, bol podľa mňa na optimálnej úrovni. Takýmto spôsobom sa dvíhala aj latka národného povedomia, v tomto smere urobil veľa. Aj v náboženskej práci, aj v národnom uvedení.

Opýtal by som sa na ďalších ľudí, ktorých ste poznali – napr. Silvester Krčméry, Vladimír Jukl a spoločenstvo Fatima.

Nevedel som, že matematik Vlado Jukl je tajne vysvätený kňaz, to som sa dozvedel až neskôr... Vychádzali sme spolu veľmi dobre, prišiel som s ním do styku v súvislosti so samizdatmi, hlavne s *NaS*-kou. Bol tichší, ale veľmi vnímavý, veľa organizoval a plne sa oddal životu laického apoštolátu, potom vytvorili spoločenstvo Fatima. Silvo Krčméry bol osobitná postava. Istý čas bol aj röntgenológ, bol som uňho ako pacient a vždy sme debatovali. Nebol kňaz, tak sme hneď preberali politiku a o čom sa hovorí medzi ľuďmi. Treba ale povedať, že Vlado Jukl aj Silvo Krčméry boli zameraní viac na apoštolát a menej na stránku národného povedomia. Mali vynikajúce vzťahy k českej intelektuálnej katolíckej sfére, ku Zvěřinovi,⁶³ Mádrovi⁶⁴ a ďalším. Takže tam bol medzi nimi a Korcom trochu rozdiel, oni to ťahali do čisto náboženskej oblasti. Brali to tak, že Československo je väčší štát, myslím, že aj František Mikloško viac inklinoval týmto smerom.

Mohli by ste niečo povedať aj k ďalším osobnostiam kresťanského disentu, ako boli napr. Ján Černo-gurský?

Poznal som ho, aj jeho otca Pavla, s ním som veľa hovoril. Stretávali sa s Jablonickým, boli taká partia. S Pavlom som aj nahral rozhovory, ktoré potom vyšli knižne. Ján bol pragmatický, napokon bol advokát, rozrábal svoje veci, ktoré išli týmto spôsobom. Pokiaľ sme pracovali na spoločnom projekte, bol veľmi konštruktívny, vedel povedať svoje stanovisko, skrútiť či upraviť text, v tomto bol veľmi dobrý. Ale angažoval sa čím ďalej tým viac, až išiel cestou otvoreného vystupovania. Ku koncu som s ním trochu prerušoval kontakty, aby som sa nedostal do sféry záujmu Štátnej bezpečnosti. Mal som pritom ohromné šťastie – ešte sa vraciam k *NaS*-ke – keď som bol súčasťou redakcie. Vždy na konci bolo heslo: Sedembolestná Panna Mária, oroduj za nás. To bolo moje. Jednu osobitnú vec musím vyzdvihnúť: moja činnosť v tejto sfére bola možná a znásobená tým, že sme vytvorili s manželkou perfektný tandem. Samému by sa mi nedalo pracovať, viesť rodinu a riešiť samizdaty. V tomto smere bola vynikajúca manželka, matka, spolupracovníčka, a vytvorili sme optimálny pár na túto prácu, ktorá bola určite na hrane únosnosti. Mali sme dve malé deti, a nebolo to ľahké, keď ilegálna činnosť sa mohla rozbiť, ako keď ťuknete do skla. V tomto smere veľké percento z toho, čo som vybehal a urobil, bol len vďaka tomu, že mi manželka kryla chrbát. Aj čo sa týka spolupráce – čokoľvek bolo treba urobiť, upraviť, do polnoci sme spolu debatovali... To platí ako

pre *NaS*-ku, tak pre *Hlas Slovenska*. Bez nej by to nešlo.

V *Hlase Slovenska* ste riešili aj slovenskú minulosť, povedzme Slovenský štát a jeho popredných funkcionárov?

Určite rezonovala aj otázka Slovenského štátu. Už v prvom čísle bol článok Slovenský podiel na európskej tragédii židov, Ďurica to podáva zo svojho hľadiska. Myslím, že viacero článkov sa k tejto problematike nejakým spôsobom vyjadruje, ale nikdy nebola zaradená ako osobitná problematika. Boli aj krátke úryvky z obdobia rokov 1938/1939 a autorom týchto poznámok, čo ani nie sú články, skôr noticky alebo kalendárium, je Jano Letz. V čísle štyri z roku 1988 je článok Alexandra Macha⁶⁵ Nad jedným listom biskupa Vojtaššáka. To je list, ktorý sa nenašiel, ale Mach tvrdí, že Vojtaššák⁶⁶ mu zaslal list o sústredení a deportáciách slovenských Židov, ktorí tam budú žiť... To sa chcelo povedať, že nešli zo Slovenska na smrť. Toto píše jeden z aktérov.

Iste vyžadovalo veľkú odvahu vydávať tento typ časopisu, oveľa väčšiu ako vydávať „obyčajný“ náboženský samizdat.

Iste, oveľa väčšiu, lebo to bolo ako *Bratislavské listy* – v podstate opozičná politika.

V tomto prípade nielen voči komunistickému režimu, ale aj československému štátu...

My sme nevyzývali k vzniku Slovenského štátu, ale sa polemizovalo: každý národ má právo na sebaurčenie, to som napísal aj v mojom vyššie

63 Josef Zvěřina (1913 – 1990), český katolícky kňaz, teológ, politický väzeň a vysokoškolský pedagóg. V 50. rokoch bol odsúdený na dlhoročné väzenie. V období normalizácie sa aktívne zapojil do disentu, či už ako signatár Charty 77, alebo vydávaním samizdatov, či úzkou spoluprácou s kardinálom Tomáškom.

64 Ota Mádr (1917 – 2011), český katolícky kňaz, teológ a vysokoškolský pedagóg. V 50. rokoch bol vo vykonštruovanom politickom procese odsúdený na doživotné väzenie. V období normalizácie sa zapojil do aktivít tajnej cirkvi v Čechách a zároveň pôsobil ako poradca kardinála Tomáška.

65 Alexander Mach (1902 – 1980), novinár a ľudácky politik. V 20. a 30. rokoch pôsobil ako redaktor a novinár. V rokoch 1938 – 1940 bol vedúcim Úradu propagandy, 1939 – 1944 veliteľ Hlinkovej gardy, 1940 – 1945 minister vnútra. V roku 1947 bol odsúdený na trest 30 rokov väzenia, pričom v žalároch sedel až do roku 1968.

66 Ján Vojtaššák (1877 – 1965), katolícky biskup. V roku 1918 patril k signatárom Martinskej deklarácie. V roku 1920 bol vymenovaný za spiš-

citovanom článku. Ale pravdou je, že to už bol riadny opozičný časopis voči režimu aj voči ideológii, predovšetkým protikomunistický.

Ako ste vnímali hrozby zo strany režimu, povedzme Štátnu bezpečnosť, ktorá pôsobila aj cez tajných spolupracovníkov?

Vedeli sme, že okrem Verejnej bezpečnosti existuje aj Štátna bezpečnosť. Vedeli sme, že existujú konfidenti, ale v tom čase sme nemali predstavu, že je to taký mamut. To sa síce nevedelo, ale dával som si pozor, čo s kým komunikujem. Inak som rozprával v práci a inak s ľuďmi, ktorých som nepoznal. A celkom inak s J. Ch. Kormcom, Silvom Krčmerym a Františkom Mikloškom. Možno tam bolo aj trocha naivity, ale odvážnemu šťastie praje, proste sme mali šťastie... Tlak rástol, ale v rokoch 1988 a 1989, keď vychádzal *Hlas Slovenska*, zrejme inak by bývalo, keby vychádzal o 10 rokov skôr, v rokoch 1978 a 1979, to by bolo horšie. Teraz viem porovnať situáciu, koncom 80. rokov už režim slabol. Impulzov bolo veľa, systém sa už rúcal, takže je celkom možné, že aj to pomohlo nejakým spôsobom prežiť.

Osobne ste skúsenosti s ŠtB nemali? Že by ste boli vypočúvaný?

Nemal, hoci okolo mňa, ako sa hovorí, bomby padali, ale ja som priamo vypočúvaný nebol. Ani najbližšia rodina. Pracovali sme profylakticky, s tým som žil. Podľa všetkého priamo našu bunku, byt, rodinu, nemali.

Mohli by ste povedať pár slov k ďalším aktivitám v tajnej cirkvi: petície, sviečková manifestácia, púte...

Na našich stretnutiach sa popri cirkevných témach vždy prebrala aj politika... V roku 1984 som sa dostal k úlohe odnieť podpisy za príchod Sv. Otca. To vzniklo v roku 1983, keď už bol pápežom Ján Pavol II., a v roku 1985 malo byť cyrilo-metodské výročie.⁶⁷ Preto vznikla zbierka na pozvanie Sv. otca do Československa. Iniciátorami boli J. Ch. Korec, Silvo Krčmery, Vlado Jukl, spojili sa s českou skupinou. Pravdou je, že kardinál Tomášek⁶⁸ bol voči tomu skeptický. Ale nakoniec súhlasil a koncom roka 1983 a začiatkom roka 1984 sa rozbehlo zbieranie podpisov. Na Slovensku sa vyzbieralo okolo 15 000, v Čechách asi 3 000 podpisov. Ale u nás niekoho zaistili a asi 1 000 podpisov tým zmizlo. Niekedy koncom marca 1984 prišiel za mnou František Mikloško, v tom čase sme ešte spolupracovali na projekte *NaS-ky*, preto ma vynesli z ďalších akcií. Ale teraz ma poprosil preniesť podpisy do Prahy. Vedel, že n. p. Montostroj, kde som pracoval, mal generálne riaditeľstvo v Prahe a často som tam cestoval. Napokon som sa nechal nahovoriť a s dvomi taškami som sa podujal odnieť podpisy na konkrétnu adresu otca budúceho biskupa Malého.⁶⁹ Dostal som presné súradnice. Všetko mi pomohli zorganizovať – stretli sme sa v kostole sv. Štefana u kapucínov, a odtiaľ som šiel do Prahy na nočný vlak. Bolo to z piatku na sobotu, niekedy koncom marca. Fero ešte s niekým mi ku spo-

vedniciam doniesol dve tašky, ktoré som prebral po skončení omše. Išiel som na stanicu, potom na rýchlik do Prahy a odovzdal som tašky na určenú adresu. Túto akciu som vybavil koncom marca 1984. Nikto za mnou nešiel, ale pamätám sa, aké som mal ťažké ruky, napokon to boli dve plné tašky. Mal som pripravenú legendu, že idem pracovať na generálne riaditeľstvo. Bola síce sobota a celkom to nesedelo, ale mal som to v zálohe. V Prahe to potom dali dokopy a zásielku odniesli kardinálovi Tomáškovi, ktorý podpisy diplomatickou poštou mal poslať do Ríma. Dodnes neviem, či som odniesol všetky, lebo aj F. Mikloško tam neskôr išiel, ale dve plné tašky, v podstate gro podpisov, som niesol ja. Ďalšia podobná akcia bola, keď sme sťahovali F. Petraša, to bolo okolo Silvestra 1984. Bol vtedy veľmi zlý čas a na starej embéčke sme prenášali rozmnožovací stroj. Ale vo všeobecnosti som sa snažil, keďže som sa podieľal na vydávaní samizdatov, veľmi nechodiť na verejné akcie, ako napr. na Velehrad⁷⁰ a podobne, aby ma nezachytila Štátna bezpečnosť. Šiel som tam inokedy, nie na slávnosť, ale niekedy potom. Nemohol som byť zachytený ani na kamerách, keď sa to monitorovalo.

Spomínali ste, že ste poznali Hanu Ponickú. Vnímali ste jej proces v roku 1989?

S Hanou Ponickou som sa poznal veľmi dobre. Chodila k nám na návštevy, aj ja som chodil k nej do Petržalky a vymieňali sme si veci. Bola

ského sídelného biskupa. V rokoch 1940 – 1945 bol podpredsedom Štátnej rady Slovenskej republiky. Po nástupe komunistického režimu bol v roku 1951 odsúdený na 25 rokov žalára v procese s tzv. vlastizradnými biskupmi. Z väzenia bol prepustený až v roku 1963, nesmel sa však vrátiť na Slovensko.

67 Išlo o 1 100. výročie smrti sv. Metoda.

68 František kardinál Tomášek (1899 – 1992), kardinál a pražský arcibiskup v rokoch 1977 – 1992. Koncom 80. rokov svojou činnosťou a podporou protirežimových aktivít katolíckej cirkvi prispel k pádu komunistického režimu v Československu.

69 Václav Malý (1950), český katolícky kňaz a pražský pomocný biskup. Za kňaza bol vysvätený v roku 1976, od roku 1977 sa intenzívne zapojil do aktivít českého disentu a stal sa signatárom Charty 77 (v roku 1981 hovorca). V roku 1978 patril k spoluzakladateľom Výboru na obranu nespravodlivo stíhaných. V novembri 1989 sa preslávil úlohou moderátora manifestácií Nežnej revolúcie v Prahe a bol jedným zo spoluzakladateľov Občanského fóra.

70 Velehrad, obec na Morave v okrese Uherské Hradiště, jedno z najznámejších pútnických miest na Morave. Národná púť sa konala pri príležitosti 1100. výročia úmrtia svätého Metoda v dňoch 6. – 7. júla. Na púti sa zúčastnilo približne 200 000 veriacich, ktorí počas vystúpenia vypískali českého ministra kultúry Klusáka a nahlas žiadali o náboženskú slobodu v Československu.

zatiehnutá do samizdatovej činnosti s viacerými ľuďmi. Pozývala nás na Lukavicu,⁷¹ ale nikdy som tam nešiel, a ani doteraz som tam nebol. Žila tam so svojim druhým manželom, vojenským historikom Jaroslavom Šolcom.⁷² Proces sme vnímali, bol som niekde na okraji demonštrácií,⁷³ kam som sa prišiel pozrieť, ale nešiel som do predia. Vtedy sme sa už aktivizovali, v novembri sme sa schádzali na týchto demonštráciách a v decembri už mali prípravný výbor novej strany. 13. decembra 1989 – pamätám si to, lebo sme mali výročie svadby – sme sa stretli u Ivana Čarnogurského⁷⁴ a vytvorili prípravný výbor novej kresťanskodemokratickej strany, ktorého som bol súčasťou. Ale to je už iná etapa.

A čo samotný November 1989? Ako si spomínate na pád režimu?

Samozrejme som sa tešil, debatovali sme o tom v robote a medzi kolegami

a kamarátmi, hlavne keď bol generálny štrajk.⁷⁵ Mal som za sebou svoju činnosť, a kolegovia ani nepoznali, čo som bol za človeka a aký som mal život. Nikto nerátal, že to padne. Keď sa to uvoľňovalo v Maďarsku a Poľsku, mysleli sme si, že tu bude nejaký socializmus s ľudskou tvárou,⁷⁶ že sa bude diať niečo ako rok 1968... Chodil som na demonštrácie na Námestie SNP, stáli sme z opačnej strany tribúny, tak zasa nie som nikde zachytený (smiech). Partia ľudí ako Ján Budaj,⁷⁷ všetci sme sa poznali. Spolu sme hľadali na Martinskom cintoríne hroby, Púčik,⁷⁸ Tunega⁷⁹ a Tesár.⁸⁰ Do podzemia Dómu sv. Martina sme sa dostali s Ferom Mikloškom a Budajom, ktorý to fotil a išli sme pozrieť Hlinkovu truhlu, ktorá bola prestrelná, pátrali sme po Hlinkových pozostatkoch... Budaj potom išiel inou cestou, zelenou, vydal Bratislavu/nahlas.⁸¹ My sme sa organizovali v ideách kresťanskej

demokracie s tým, že ja som nakoniec išiel svojou cestou. Najskôr som bol nešťastný, že som o jeden hlas prehral voľby za tajomníka KDĽH s Jánom Petrikom,⁸² ale asi to bol osud...

Významnú úlohu počas Nežnej revolúcie zohral aj Václav Havel.⁸³ Prišli ste s ním do kontaktu?

S Václavom Havlom som prišiel osobne do kontaktu až 2. 3. 1992, keď ma menoval do funkcie generálneho prokurátora ČSFR. Počas môjho pôsobenia v Prahe dokonca roku 1992 som sa asi trikrát s ním stretol počas krátkych osobných stretnutí, ktoré sa týkali problematiky prokuratúry. Prípadal mi veľmi kultivovaný, zaujímal sa o dianie v prokuratúre a rozprávali sme o všeobecných spoločensko-politických problémoch.

Ďakujeme za rozhovor!

- 71 Išlo o chatu Hany Ponickéj pri Banskej Bystrici, kde sa stretávali slovenskí disidenti, hlavne predstavitelia občianskeho disentu.
- 72 Jaroslav Šolc (1920 – 1985), vojenský historik a účastník SNP. Ako historik sa venoval Slovenskému národnému povstaniu. Patril k tým, ktorí podporovali demokratizačný proces v 60. rokoch, začo bol v období normalizácie vyhodnený z práce a mal znemožnené odborne pôsobiť a publikovať.
- 73 Myslené demonštrácie za prepustenia Jána Čarnogurského a Miroslava Kusého z októbra a novembra 1989, ktoré sa konali pred Justičným palácom.
- 74 Ivan Čarnogurský (1933), politik a disident. Pred rokom 1989 sa zapájal do aktivít kresťanského disentu.
- 75 Generálny štrajk sa odohral 27. novembra 1989 a bol to zlomový bod Nežnej revolúcie. Zúčastnilo sa ho aktívne a pasívne odhadom asi tri štvrtiny obyvateľov a predznamenal politickú kapituláciu KSČ.
- 76 Pokus o reformu socializmu sovietskeho typu, ktorý sa pod vedením Alexandra Dubčeka odohral v Československu v roku 1968 pred inváziou vojskami Varšavskej zmluvy.
- 77 Ján Budaj (1952), ekologický aktivista, disident a politik. Angažoval sa pri vydávaní a distribuovaní samizdatovej literatúry v Bratislave. V 80. rokoch sa stal popredným aktivistom vznikajúceho ekologického hnutia ochranárov. V roku 1987 bol zostavovateľom práce Bratislava/nahlas. V roku 1989 sa stal lídrom hnutia VPN, najskôr ako jeden z moderátorov masových demonštrácií na Námestí SNP, neskôr ako predseda strany doviedol VPN k víťazstvu vo voľbách v roku 1990. Po tzv. lustračnej afére sa stiahol z vrcholovej politiky.
- 78 Albert Púčik (1921 – 1951), účastník protikomunistického odboja ako člen Bielej légie. V roku 1949 bol odsúdený na doživotie. V roku 1951 mu bol trest zmenený a spolu s ďalšími Vicenovými spolupracovníkmi (A. Tunega, E. Tesár, L. Gálik) bol popravený.
- 79 Anton Tunega (1925 – 1951) účastník protikomunistického odboja ako člen Bielej légie. Dňa 7. januára 1949 bol zatknutý, 21. mája 1949 odsúdený na doživotné väzenie a v roku 1951 bol mu trest zmenený na trest smrti.
- 80 Eduard Tesár (1922 – 1951), účastník protikomunistického odboja, popravený komunistami v roku 1951.
- 81 Publikácia predstaviteľov ochranárskeho hnutia, ktorá kritizovala ekologické aj sociálne podmienky života v Bratislave a ich prostredníctvom aj vládu komunistického režimu. Vyšla v októbri 1987.
- 82 Ján Petrik, prvý tajomník a dlhoročný funkcionár KDĽH.
- 83 Václav Havel (1936 – 2011), český dramatik, disident, politik a štátnik, prezident Československa (1989 – 1992) a Českej republiky (1993 – 2003). Bol zakladateľom Charty 77, v období normalizácie niekoľko rokov väznený. V roku 1989 patril medzi zakladateľov OF a hlavných protagonistov Nežnej revolúcie v Prahe.

ĽUDMILA MAGULOVÁ (1948)

ORAL HISTORY – SVEDKOVIA Z OBDOBIA NESLOBODY

Motto:

„Je veľká vec, keď človek môže neohrozene vyznávať svoju vieru, keď nie je pod tlakom, aby robil kompromisy. Aby mohol žiť pravdu, ktorú poznáva, a žiť podľa svojho svedomia. To je veľká vec a takto potom, myslím si, že je aj šanca pre to, aby vyrastali charaktery. Sloboda, Boh nás chce slobodných.“¹

Nesmierne dôležitou osobou, životným vzorom a svedkom viery pre Ľudmilu bola jej mama, žena so živou a žitou vierou. Mala dvoch mladších súrodencov, pokojné detstvo a súdržnú rodinu. Trápenie v rodine však predstavovala otcova strata viery a vstup do KSČ. Rodine nebránil, aby žila náboženským životom a sám sa ku koncu života k viere vrátil. Do siestej triedy navštevovala Základnú školu v Dolnej Trnávke a neskôr v Hliníku nad Hronom, kde sa prvýkrát stretla s posmechom, zosmiešňovaním zo strany učiteľa z náboženských dôvodov. Bola vychovaná v tradičnej viere, praktizovala ju a prihlásila sa na náboženstvo. Táto skúsenosť, hoci bola pre dieťa veľmi ťažká, upevnila ju vo viere už v útlom veku.

Od mala túžila pomáhať ľuďom, slúžiť ľuďom a po absolvovaní Strednej všeobecnej vzdelávacej školy v Žiari nad Hronom sa jej splnil sen, keď ju prijali do Košíc na medicínu. Keďže bola zo stredného Slovenska, preložili ju na práve sa otvárajúcu Lekársku fakultu do Martina, kde v roku 1966 nastúpila. Začiatky štúdií boli v znamení uvoľnenej atmosféry, večerných podujatí v meste, začínali sa organizovať verejné náboženské stretnutia mladých, „... v Martine počas tohto štúdia, akoby som nadobudla novú vieru. Tak to hovorím, že nové poznanie, pretože tá tradičná vieru, ku ktorej ma mama viedla, sa zmenila na moju živú vieru,

Ludmila Magulová počas natáčania svedectva v roku 2008 (Zdroj: ÚPN)

o ktorú ma potom už nikto neobral. Ani dovtedy ma neobral, ale ja som veľmi jasne precítila taký prerod. ...a tak som sa dostala medzi skupinku ľudí, ktorí boli veľmi aktívny vo viere, postupne som sa dostala aj na tie stretnutia a zoznámila som sa s nimi a všetko ma to veľmi nadchýnalo, veľmi utvrdzovalo a rástla som vo viere a v takom presvedčení, že toto je pravda, ktorá je nemenná a ktorá je večná a ja sa jej chcem držať.“

Po roku 1968 sa situácia začala meniť a aktívny náboženský život sa začal opäť ťahať do skrytosti, do súkromia. Jasne už pociťovala, že jej cesta je život zasvätený Bohu a v roku 1970

pomocou kňaza, pátra Jozefa Bednárika, ktorému sa zdôverila, sa kontaktovala na sestru Danielu v Martine a napísala písomnú žiadosť o prijatie do Spoločenstva sociálnych sestier, ktoré žilo a pôsobilo ilegálne. Zoznámila sa aj s provinciálnou predstavou v Košiciach, sestrou Anitou Kowalcze, ktorá zažila komunistické väzenie a mala skúsenosť prenasledovania a vyšetrovania Štátnou bezpečnosťou. Sama Ľudmila už na druhý deň, nezávisle od spomínaného stretnutia v Košiciach, ako študentka absolvovala výsluch na ŠtB v Martine na Hlavnej ulici. Vypočúvali ju vo veciach jej ná-

1 Svedectvo pamätníka bolo zaznamenané v roku 2008. Je súčasťou digitálneho archívu Referátu Oral History ÚPN.

boženských aktivít a záujmov. „No, tak vy ste už v piatom ročníku, však? A ja som povedala, áno. A nevedela som, čo – len som to vnímala ako vyhrážku. Ako jednoznačnú vyhrážku, možno zastrešovanie. Ale v tom momente, tak ako som milovala toto, že to bola moja túžba životná, ale aj tak som nebola v tom momente ochotná sa zriecť svojej viery alebo zaprieť vieru preto, aby som mohla ukončiť štúdium a byť lekárkou. Toto bolo zreteľne druhé. Prvá bola viera, toto som si veľmi jasne uvedomila, a čo bolo ešte veľmi silné, keď som odtiaľ odchádzala, ... ja som sa stále ešte klepala, ešte ten strach bol vo mne, ale to bol strach na povrchu, ale vo vnútri, v hĺbke môjho vnútra, v hĺbke môjho srdca bola úžasná radosť z toho, že som mohla svedčiť o Kristovi... To bol pokoj. Aj keď som sa bála, bol strach, ale pokoj vo vnútri a radosť vo vnútri, v srdci bola veľmi silná.“

Následne začala s pomocou sestry Daniely formáciu v Martine, všetko za veľmi utajovaných okolností, stretávali sa týždenne v byte pri spoločných ručných prácach, pri počúvaní vážnej hudby – popri tom bola prednáška, preberali témy a charizmu Spoločnosti, do ktorej vstúpila. Podobne s nesmiernou opatrnosťou prebiehali i duchovné cvičenia, ktoré mali navonok pôsobiť ako veselé stretnutia turistov na chatách, víkendové rekreácie. Za takýchto improvizovaných okolností na chate Anite skladali štyri sestry prvé sľuby v roku 1974 na turičnú nedeľu dopoludnia. Jedna sestra im ušila rehoľné šaty, kytice poľných kvetov zdobili obetný stôl a omšu slúžil páter Paňák, jezuita, ktorý bol duchovným vodcom Spoločenstva od 70. rokov. Páter, keď zložili sľuby, sa počas svätej omše rozplakal. „Ale ja som to pochopila, ja som to vnímala. Bolo to dojemné pre neho. On ako rehoľník mal za sebou väzenie, Jáchymov, on vedel, čo sa tam odohráva. Aká závažná vec sa tam odohráva, že človek sa zasuvcuje Bohu v tej

situácii, aká bola, nebezpečná, neistá. So všetkým rizikom do budúcnosti, ale tá odhodlanosť na nás a možno ešte aj tie šaty dodali k tomu, že to bolo také dojemné.“ Písomná dokumentácia o členkách Spoločnosti, po skúsenostiach sestier z 50. rokov bola vždy individuálne po podpísaní účastníkov a svedkov spálená.

Ako lekárka na onkologickom oddelení Fakultnej nemocnice v Martine sa naplno venovala svojim pacientom, povolanie sa v jej prípade prelínalo s poslaním Spoločnosti chrániť dôstojnosť každého človeka a brániť ľudské práva, svoju prácu milovala a venovala jej všetok svoj čas, naplňovala svoje miesto v živote zasväteným životom medzi ľuďmi.

Veľmi túžila vycestovať do Lúrd a do Ríma, podarilo sa jej to v roku 1980, keď presvedčila riaditeľa nemocnice, aby jej na druhýkrát podpísal vycestovacie doložku. Touto aktivitou sa už dostala do pozornosti Štátnej bezpečnosti. Vtedy sa jej podarilo stretnúť so Svätým Otcom, čo bolo pre ňu tým najcennejším z celého zájazdu, keď medzi ľuďmi počul, že je zo Slovenska, vrátil sa a držiac ju za ruku odpovedal: „Myslím na vás a modlím sa za vás.“ V roku 1981, keď na Slovensko mala prísť generálna predstavená z USA, požiadala, aby mohla zložiť večné sľuby. V 1987 s bratom vycestovala ešte raz na zájazd do Talianska, to však už s osobou, ktorá ju neprestajne sledovala.

V každodennom živote sa stretávala s rôznymi prekážkami, viedla zápasy sama so sebou, ako reagovať, ako zvládnuť určité situácie, keď sa napríklad dopočula klebety o tom, že má pomer s riaditeľom nemocnice, až neskôr pochopila, že na pracovisku bola jedna agentka, ktorá jej takto strpčovala život. Ďalšie riziko a osobná výzva prišli v roku 1983, keď ju kňazi Jaroslav Pecha z Martina a Ján Ďurica z Vrútok oslovili, aby bola zapojená do príprav snúbencov na manželstvo po stránke

Ludmila Magulová na fotografii zo spisu ŠtB (Zdroj: A ÚPN)

plánovaného rodičovstva. Tu nemohla robiť opatrenia, pretože nikdy nevedela, kto bude účastníkom prednášok, napriek tomu sa rozhodla podstúpiť riziko odhalenia s vedomím, že naplňa sociálne poslanie Spoločnosti a tejto činnosti sa venuje dlhé roky. V roku 1986 sa stala predstavenou malej komunity sestier v Martine a bola zvolená aj do provinciálnej rady Spoločnosti sociálnych sestier.

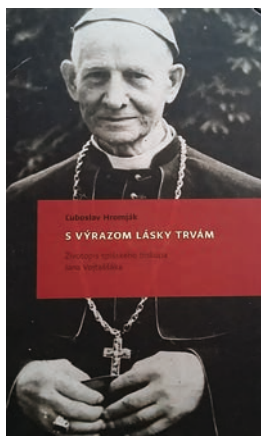
November 1989 prijala s nadšením, s radosťou, že sa mohli sestry slobodne prejavovať. „Tak sme sa všetci radovali z toho, že prišla sloboda a my sa môžeme slobodne prejavovať a ísť, kde chceme a robiť, čo chceme. Čo uznáme za vhodné, že sme nemuseli byť limitovaní, priznať sa k viere, pozvať ďalších k viere...“²

Pribeh pamätníka spracovala na základe zaznamenaného svedectva

Mgr. Alexandra Grúňová,

Referát Oral History ÚPN

2 V rokoch 1981 až 1989 preverovala ŠtB L. Magulovú v spise preverovanej osoby. Pozri: Archív Ústavu pamäti národa, f. Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti Správa Štátnej bezpečnosti Banská Bystrica, Zväzky kontrarozviedneho rozpracovania, a. č. KR-9572.

**LUBOSLAV HROMJÁK
S VÝRAZOM LÁSKY TRVÁM.
ŽIVOTOPIS SPIŠSKÉHO
BISKUPA JÁNA VOJTAŠŠÁKA.**

Spišské Podhradie: Nadácia
Kňazského seminára biskupa Jána
Vojtaššáka 2015, 533 s.

V rámci slovenskej historickej vedy bolo doposiaľ spracovaných len niekoľko životopisov významných osobností 20. storočia. Napísať kompletný životopis za použitia vedeckej historickej metódy a širokej pramennej bázy dostupných archívnych prameňov je úloha mimoriadne náročná a zväčša završuje a korunuje celoživotné vedecké dielo renomovaného historika. O to prekvapujúcejšie je, keď sa na knižnom trhu objaví biografická práca mladého historika; v našom prípade ide o HEDr. Luboslava Hromjáka, PhD. (1976), cirkevného historika, ktorý postgraduálne štúdium ukončil na Pápežskej Gregoriánskej univerzite v Ríme a od roku 2009 prednáša cirkevné a slovenské dejiny, sakrálne umenie a patológiu na Teologickom inštitúte Teologickej fakulty Katolíckej univerzity v Spišskom Podhradí. Predovšetkým treba konštatovať, že práca spĺňa základný predpoklad vedeckej biografie, pretože vychádza zo širokej pramennej bázy archívov vo Vatikáne, na Slovensku a Česku a po prvýkrát bol dôkladne spracovaný aj Archív Biskupského úradu v Spišskej Kapitule, ktorý je pre obdobie aktívneho pôsobenia Jána Vojtaššáka (1877 – 1965) vo funkcii spišského biskupa kľúčový.

Táto mimoriadna rôznorodosť archívnej bázy (v bibliografii autor vymenúva deväť štátnych a cirkevných archívov vo Vatikáne a v Českej republike a šesťnásť štátnych a cirkevných archívov na Slovensku) sa spolu s použitou sekundárnou literatúrou a dobovou tlačou prejavila na obsiahlom citačnom aparáte, keď téměř každá veta v texte knihy je doložená prameňom v poznámkach pod čiarou. Široká archívna pramenná báza je čiastočne aj dôsledkom toho, že osobný archív biskupa Vojtaššáka sa nezachoval a tento nedostatok sa musel suplovať inými pramennými zdrojmi. Kniha je členená spolu s úvodom a záverom do celkovo pätnástich kapitol a hneď na prvý pohľad je zjavné, že dominuje obdobie rokov 1877 až 1939, teda od narodenia Jána Vojtaššáka v oravskej dedinke Zákamenné až po vznik prvej Slovenskej republiky, ktoré tvorí približne dve tretiny životopisu, z čoho by sa dalo dedukovať, že autor sa snažil priblížiť obdobie do roku 1939, ktoré je vo všeobecnosti oveľa menej známe.

Ako už bolo naznačené, v úvodných kapitolách autor podrobne a erudovane prerozprával detstvo a štúdium na piaristickom gymnáziu v Ružomberku a v spišskom bohosloveckom seminári v období násilnej maďarizácie obyvateľstva Uhorska, pričom maďarizačný proces zasiahol aj spišských bohoslovcov. Nie však Jána Vojtaššáka, ktorý počas sčítania obyvateľstva v roku 1900 uviedol do kolónky materinského jazyka ako jeden z mála „jazyk slovenský“, čo znamenalo, že teologické štúdium na prestížnych zahraničných univerzitách sa napriek výborným študijným výsledkom (ako to bolo napr. v prípade Jozefa Tisu, ktorý v rokoch 1906 – 1910/11 študoval na Viedenskej univerzite a duchovnú formáciu dostal v prestížnom Pázmaneu vo Viedni) stalo nemožným (s. 53). Po kňazskej vysviacke v júli 1901 bol kaplánom v Hornej Zubrici, správcom fary v Kvačanoch a Liptovských Matiašovciach (s. 57), kaplánom a neskôr farárom v Bijacovciach, kaplánom v Podvlku (čo Vojtaššák vnímal ako politickú pomstu

vtedajšieho promadarského spišského biskupa Alexandra Párvyho), v Zubrohlave, v Ústí nad Oravou, v Tvrdošíne, kde sa často stretával s národne uvedomelými kňazmi, predovšetkým Andrejom Hlinkom. Pastoračne najdlhšie (do roku 1919) pôsobil vo Veličnej, kde napriek prekážkam mohol naďalej vykonávať pronárodnú a kultúrno-osvetovú činnosť. Vojtaššák privítal opciu spoločného štátu Čechov a Slovákov a 24. mája 1918 sa v Turčianskom Svätom Martine zúčastnil rokovania tajného výboru Slovenskej národnej strany, na ktorom došlo k rozhodnutiu aktivizovať sa na podporu vytvorenia spoločného štátu (s. 82). Bol signatárom Deklarácie slovenského národa z 30. októbra 1918, ktorou sa Slováci pripojili k česko-slovenskému štátu a bol podpredsedom Kňazskej rady, v slovenských dejinách jedinečnej organizácie, ktorá od konca novembra 1918 koordinovala činnosť slovenských diecéz v postupnom vymaňovaní sa spod vplyvu Ostrihomskej arcidiecézy a Jágerskej diecézy (s. 91). Vojtaššákovo vstup do riadiacich štruktúr spišskej diecézy sa udial približne pol roka neskôr, keď ho nový spišský kapitulný vikár, slovenský národovec a predseda Slovenskej muzeálnej spoločnosti Štefan Mišík 2. júna 1919 vymenoval za riaditeľa spišskej biskupskej kúrie a mesiac a pol neskôr za rektora spišského seminára (s. 96 – 97). V ďalšom toku textu autor opisuje zložité rokovania o menovaní slovenských biskupov medzi pražskou vládou a prvým československým vyslancom pri Svätej stolici Kamilom Kroftom a Svätou stolicou, najmä pápežským diplomatom a budúcim nunciom v ČSR, Clemente Micarom, ktoré prebiehali približne od Vianoc 1919 a zaznamenali mnohé peripetie napätých medzištátnych vzťahov v dunajskej kotline a protikatolícky zameranej pražskej vlády. Vojtaššák sa stal jedným z hlavných kandidátov na spišský biskupský stolec pomerne neskoro, a to až po uzavretí Trianonskej mierovej zmluvy, teda po 4. júni 1920, keď sa otvorila aj otázka obsadenia bansko-bystrickej a nitrianskej

diecézy. Je zjavné, že bol predovšetkým kandidátom Clemente Mícaru a pražská vláda nemala voči nemu žiadne výhrady, nebol ale na rozdiel od pročeskoslovensky orientovaného Mariána Blahu provládny kandidátom. Po biskupskej vysviacke, ktorá sa konala v starobylej Nitre 13. februára 1921, Ján Vojtaššák zasadol na biskupský stolec a jeho účinkovanie v období 1. ČSR bolo význačné vernosťou Svätej stolici a slovenskému národu, ktorému s oddanosťou slúžil a všemožne pracoval na jeho duchovnom a hmotnom pozdvihnutí.

Vznik slovenského štátu 14. marca 1939 biskup Vojtaššák jednoznačne privítal, čo pri jeho národnom profile nie je nijak obzvlášť prekvapujúce. Otázkou je, do akej miery sa biskup stotožňoval s režimom prvej Slovenskej republiky. Tu sa opäť ako deliaca čiara ukazujú salzburské rokovania z konca júla 1940, keď na priamy zásah Berlína došlo k reorganizácii slovenskej vlády a k posilneniu pronacistického krídla v slovenskej politike, čo smerovalo ku kritickejšiemu a rezervovanejšiemu postoju biskupa, keď po Salzburgu zakázal kňazom svojej diecézy zastávať politické funkcie v štáte (s. 231). Podľa Hromjáka biskup napriek týmto negatívnym tendenciám, spôsobených prenikaním nacistickej ideológie do štátnej politiky, neprestával veriť, že pôvodné ambície slovenských politikov, vybudovať zo Slovenska kresťanský štát, sa raz skutočne naplnia a z tohto dôvodu nerezignoval z funkcie člena reprezentatívnej a čo do kompetencií len málo vybavenej Štátnej rady (s. 231). Vojtaššákov členstvo v Štátnej rade je dôvodom neutíchajúcej kritiky a autor sa zrejme aj z týchto dôvodov tomuto aspektu dôkladne venoval, ba dalo by sa povedať, že podrobná analýza biskupovho účinkovania v Štátnej rade tvorí podstatnú časť kapitoly venovanej Slovenskej republike v rokoch 1939 – 1945 (s. 231 – 247). Druhú časť tejto kapitoly tvorí postoj biskupa k deportáciám Židov z vtedajšieho územia Slovenska, kde Hromják dokazuje, že na základe svedectva člena Štátnej rady Jána Balka, sa biskup na jej za-

sadnutí 26. marca 1942 postavil proti deportáciám (s. 236 – 238). I keď Balkovo svedectvo je zatiaľ ojedinelé a nemá oporu v archívnych prameňoch, neexistuje dôvod predpokladať, že biskup Vojtaššák sa s deportáciami stotožňoval. Včasným doručením Pamätného spisu Židov začiatkom marca 1943 ministrom vnútra Alexandrovi Machovi sa zaslúžil o to, že deportácie na jar 1943 obnovené neboli (s. 255 – 258, obr. príloha, č. 20). Nepopierateľné sú aj Vojtaššákovy zásluhy o udeľovanie prezidentských výnimiek ako aj o ukrývanie Židov z územia spišskej diecézy, čo sú témy, ktoré ešte neboli dostatočne spracované. Podobne z textu životopisu vyznieva, že Vojtaššák patril medzi hlavných iniciátorov Memoranda slovenských biskupov predsedovi vlády zo 7. októbra 1941 (s. 249 – 250), v ktorom biskupský zbor zásadným spôsobom reagoval na ustanovenia smutno-známeho tzv. Židovského kódexu.

V nasledujúcej kapitole sa autor venuje osudom biskupa Vojtaššáka v období ľudovodemokratického režimu obnovenej ČSR, teda v čase, keď sa na Slovensku začína postupne presadzovať nová, protinábožensky a proticirkevne zameraná totalita. V obnovenom štáte sa postupne a za výdatnej podpory českých občianskych strán, združených v Národnom fronte, pretláčal štátny centralizmus, slovenské národné orgány boli pražskými dohodami zredukované na regionálne výbory bez zásadných kompetencií a za približne tri roky existencie ľudovej demokracie sa Slovensko ocitlo v novej, komunistickej totalite, ktorá systematicky potláčala národné a náboženské práva. Práve na osobe spišského biskupa sa nové pomery preukázali v plnej miere: poštátnením cirkevného školstva, ktoré biskup najmä v medzivojnovom období usilovne budoval, neoprávnenou a násilnou internáciou od mája do októbra 1945, prípravou retribučného ľudového súdu na základe jeho členstva v Štátnej rade, pokusmi pražskej vlády o odvolanie nepohodlného biskupa. Hromják sa týmto aspektom v kapitole venuje, neopomína pritom konflikt biskupa so Slovenskou národnou radou

na jar 1945 (s. 268 – 274), obnovenie československo-vatikánskych vzťahov (s. 280 – 283), ako aj vzťahy biskupa s politickým exilom a katolíckymi krajanými organizáciami v Spojených štátoch (s. 277 – 278).

Nutne ale treba konštatovať, že táto kapitola patrí medzi najslabšie, jednak kvôli pomernej nekonzistentnosti a nesúvislému podávaniu informácií, a jednak kvôli niektorým chybným tvrdeniam. Nesúvislosť sa najviac prejavuje pri analýze vzťahov medzi Prahou a Svätou stolicou, s čím súvisela aj kauza okolo odvolania spišského biskupa na tlak pražskej vlády. Autor sa pozastavuje nad faktom opätovného vymenovania Saveria Rittera, ale už len ako internuncia, neuvádza však závažné dôvody pre takýto postup Svätej stolice, čo by okrem iného osvetľovalo mimoriadnu zložitost' obnovovania stykov medzi probenešovskou Prahou a Svätou stolicou. S tým súvisí aj otázka, prečo Vojtaššák ako bývalý člen Štátnej rady napriek prípravám nebol napokon postavený pred Národný súd, čo autor dostatočne nevysvetľuje (s. 289). Otázka vyvstáva aj ohľadom odchodu chargé d'affaires Giuseppe Burzia zo Slovenska, bolo tomu tak až v októbri 1945 (s. 280), keď vieme, že Apoštolská nunciatura v Bratislave bola zrušená už v auguste 1945? Nad osobou chargé d'affaires Giuseppe Burzia a nad jeho ambivalentným vzťahom k biskupovi Vojtaššákovi, ktorého postup voči poľským kňazom na inkorporovaných územiach severného Spiša a Oravy v roku 1940 pápežský diplomat označil za prejav „národného šovinizmu“ (s. 261 – 262), by bolo nutné sa pozastaviť a tieto okolnosti bližšie vysvetliť. Predovšetkým chargé d'affaires Burzio si nikdy nedokázal voči slovenskej vláde, a teda ani voči slovenskému prostrediu vytvoriť srdečnejší vzťah a jeho postoje k vládnym činiteľom boli poznačené istým napätím. Jeho nie veľmi pravidelné správy Svätej stolici sa nie vždy zakladali na pravdivých informáciách a úsudkoch a napokon trpká skúsenosť z jeho predchádzajúcej diplomatickej misie v litovskom Vilniuse, kde hájil záujmy poľského

arcibiskupa proti záujmom litovských katolíkov, kvôli čomu musel krajinu opustiť,¹ dávajú tušiť, prečo sa v spore s biskupom Vojtaššákom o poľských kňazoch na slovenskom území vyjadril nenáležite. Nie je jasné, čo autora viedlo k tvrdeniu, že Ústredná katolícka kancelária, založená v septembri 1945 na podnet slovenského biskupského zboru, bola inšpirovaná Tomislavom Kolakovičom-Pogljajenom, bývalým jezuitským pátrom chorvátskeho pôvodu (s. 291), ktorý musel opustiť Chorvátsko a v rokoch 1943 – 1945 pôsobil aj na Slovensku. Kolakovič nemal dôveru väčšiny slovenských biskupov, ako to o. i. dokazujú listy biskupa Michala Buzalku nitrianskemu biskupovi Karolovi Kmeťkovi. V liste Kmeťkovi z 11. júla 1944 Buzalka písal: „*Všetko, čo tento fantasta navrhne pre naše pomery, nosí na sebe pečať jeho extrémnych pokusov pracujúceho bez všetkej zodpovednosti. Môže byť dobromyseľný, ale nech u nás nešarapatí.*“ Kolakovič nepožíval ani dôveru Svätej stolice, ktorá ho nikdy ničím nepoverila a zrejme ani nikdy k stretnutiu medzi ním a pápežom Píom XII. nedošlo. Negatívny postoj Svätej stolice k osobe Kolakoviča dokazujú aj správy chargé d'affaires Františka Schwarzenberga z roku 1946, v ktorých opisuje mienku kardinála Štátneho sekretára Tardiniho. Kardinál Tardini hovoril o Kolakovičovi ako o pomätencovi, ktorý sa mal dvakrát liečiť v blázninci. Za ďalší, menší nedostatok možno považovať nie vždy adekvátne citovanie sekundárnych prameňov v poznámkovom aparáte. Tak napr. nie je jasné, prečo autor cituje pri opisovaní dôsledkov Viedenskej arbitráže z 2. novembra 1938 pamäti cirkevného radcu československého vyslanca pri Svätej stolici krátko po vojne Jaromíra Machulu, (s. 228, pozn. 988) a prečo radšej nesiahol po diele – v tejto otázke azda najerudovanejšieho slovenského historika Ladislava Deáka.

Po februárovom prevrate bol osud biskupa Vojtaššáka, neúnavného bo-

jovníka za práva Cirkvi a národa, spečatený a to, čo nasledovalo po úplnom prevzatí moci komunistami, zodpovedalo logike režimu s cieľom úplnej likvidácie katolíckej cirkvi. Obsah posledných dvoch kapitol dokazuje, že biskup napriek krutej vyšetrovacej väzbe, mnohoročnému ťažkému väzneniu a sústavnému ponižovaniu pod ľudskú dôstojnosť zostal symbolom protikomunistického odporu, zvečneného mučeníctvom, a bol a je vnímaný aj ako symbol slovenského katolicizmu. Hromják sa v kapitolách nevenuje výlučne osudu perzekvovaného biskupa, ale plasticky vykresľuje aj zásahy komunistickej moci do chodu spišskej diecézy, počínajúc vládneho zmocnenca Ondreja Scheffera a iných vlasteneckých kňazov, zrušenie diecézneho seminára, rozpustenie reholí, zrušenie učiteľského ústavu. Venuje sa aj akciám Štátnej bezpečnosti a jej agentov, ktorí boli na biskupa nasadení bezprostredne po jeho prepustení a umiestnení v charitnom domove v Děčíne od júna 1956 do apríla 1958, keď bol opätovne uväznený a po podmienenom amnestovaní v októbri 1963, keď posledné roky svojho života strávil v charitnom domove v Senohraboch pod drobnohľadom ŠtB. Posledné dva roky biskupa sú v mnohých ohľadoch zaujímavé, pretože počas nich došlo k bohatej výmene korešpondencie so Svätou stolicou a cirkevnou emigráciou, predovšetkým biskupom Pavlom Hnilicom a bývalým tajomníkom a generálnym vikárom spišskej diecézy ad cautelam Štefanom Náhalikom, ktorý pre oboznamovanie Svätej stolice a svetovej verejnosti s biskupovým ťažkým osudom urobil nesmierne mnoho.

Posledné dve dekády jeho pohnutého života sú svedectvom principiálneho protikomunistického odporu, čím sa biskup Ján Vojtaššák stáva do veľkej miery symbolom antikomunizmu. Ako však autor v biografii ukazuje, biskup Vojtaššák bol aj odporcom nacistickej ideológie. V tomto smere je publikácia

zaujímavým príspevkom do diskusií o jeho pôsobení v rokoch 1939 – 1945 so snahou prispieť do polemiky o jeho neraz protichodne interpretovaných postojoch.

Autor sa v záverečnej kapitole podrobne venuje aj beatifikačnému procesu, iniciovaného pápežom Jánom Pavlom II. v roku 1995. Obsiahla monografia disponuje aj dokumentačnou prílohou, v ktorej si zainteresovaný čitateľ môže prečítať kľúčové dokumenty súvisiace so životom biskupa Vojtaššáka, a je obohatená aj o obrazovú prílohu, čo zvyšuje čitateľskú atraktivitu publikácie, zameranej svojím jazykom skôr na odbornú verejnosť. Ucelený vedecký životopis Jána Vojtaššáka prispieva do diskusie k objasneniu životných osudov tejto osobnosti, a zároveň je aj príspevkom k slovenským cirkevným dejinám 20. storočia.

Beata Katrebová Blehová

TOMÁŠ ČERNÁK
HUSÁK. MLADÉ ROKY
GUSTÁVA HUSÁKA (1913 – 1939)

Bratislava: Marenčin PT 2015, 256 strán.

Na prelome minulého a súčasného decénia sa hlavne medzi mladou generáciou slovenských a českých his-

- 1 K osobe chargé d'affaires Burzia pozri bližšie HRABOVEC, E.: Jozef Tiso a Svätá stolica. In: HRABOVEC, E. (zost.): *Jozef Tiso. Kňaz a prezident*. Bratislava 2017, s. 112 – 115.
- 2 SLEPČAN, P., LETZ, R.: *Križom k svetlu. Život a dielo biskupa Michala Buzalku*. Trnava 2011, s. 347.

torikov veľmi výrazne prejavil zvýšený záujem o jednu z najvýznamnejších, no zároveň aj najkontroverznejších postáv slovenských politických dejín v 20. storočí – Gustáva Husáka. Tento záujem viedol k systematickému výskumu jeho osobnosti – či už ako mladého ľavicového intelektuála, komunistického politika a funkcionára, alebo politického väzňa a neskôr štátnika. Prvýkrát vyvrcholil v roku 2013, kedy sme si pripomenuli 100. výročie jeho narodenia¹, no a druhé vyvrcholenie odštartovala práve publikácia *Husák. Mladé roky Gustáva Husáka (1913 – 1939)*, ktorá vyšla vo vydavateľstve Marenčin PT na jeseň minulého roka. Jej autorom je Tomáš Černák (1984), jeden z úzkej skupiny historikov, ktorí sa dlhodobo zaoberajú výskumom osobnosti G. Husáka.² Tentoraz sa zameril na najmenej známú etapu Husákovho života.

Osobnosť Gustáva Husáka sa v širšej slovenskej i českej verejnosti spája predovšetkým s funkciami prezidenta Československej socialistickej republiky a generálneho tajomníka Ústredného výboru Komunistickej strany Československa, ktoré zastával v 70. a 80. rokoch minulého storočia. Málokto si ho už pamätá zo študentských lavíc a univerzitných štúdií, a preto neprekvapuje, že životné osudy mladého Husáka neboli až dodnes samostatne spracované. A pritom ide o jedno z kľúčových období jeho života, ktoré dáva odpovede na otázky, prečo politik a štátnik G. Husák konal tak, ako konal. Práve v tomto období si vytvoril základy svojej neotrasiteľnej viery v idey komunizmu, ktoré nezaprel a neopustil ani v naj-

ťažších chvíľach svojho života, kedy mu reálne hrozil trest smrti. A práve týmto témam – detstvu, stredoškolskému a vysokoškolskému štúdiu, spolkovej činnosti – sa venuje najnovšia publikácia z pera Tomáša Černáka.

Hneď v jej úvode autor jasne deklaruje svoj cieľ – pokúsiť sa pozrieť na mimoriadne zložitú osobnosť Gustáva Husáka prostredníctvom jeho detstva v Dúbravke, školských začiatkov v rodisku, štúdia na bratislavskom gymnáziu a Právnickej fakulte Univerzity Komenského (s. 6). Ide o ambiciózny cieľ, keďže dané životné obdobie Husáka nebolo (až na malé výnimky) dodnes predmetom seriózneho vedeckého výskumu.³ Autor musel počítať aj s tým, že k rokom Husákovkej mladosti sa v slovenských a českých archívoch bude nachádzať výrazne menej pramenného materiálu, ako napríklad k obdobiu jeho politickej činnosti. Túto, z pohľadu konečného výsledku, kľúčovú úlohu však nezanedbal a samotnému vzniku publikácie predchádzal niekoľkoročný systematický archívny výskum. Autor pritom nevychádzal len z písomných prameňov, ale dal si námahu a vypátral aj posledných žijúcich pamätníkov Husákovkej mladosti. Tak svoje dielo obohatil o vzácne svedectvá Husákových generačných spolupútnikov – Ivana Institorisa, Juraja Gaburu, Imricha Kružliaka a Ladislava Šimoviča. Toto všetko sa nakoniec veľmi pozitívne prejavilo na výslednej podobe publikácie, či už z pohľadu jej odbornej alebo obsahovej stránky.

Úvodné slovo pre publikáciu napísal Albert Marenčin starší, ktorý je

síce od Gustáva Husáka o generáciu mladší, no patril do prostredia mladej slovenskej ľavicovej inteligencie a teda stál blízko opisovaných udalostí a postáv. Preto si mohol dovoliť hneď na úvod zhodnotiť osobu Gustáva Husáka, ktorá v jeho spomienkach ostáva „*stále žiť ako veľká a tragická osobnosť. Veľká svojimi zámermi a cieľmi, a pritom tragická, pretože ich nedokázal a nemohol uskutočniť.*“ (s. 10).

Z formálneho hľadiska autor svoju prácu, resp. mladosť Gustáva Husáka rozdelil jednoducho a logicky do troch hlavných častí – detstvo, gymnaziálne roky a univerzitné roky. Každá kapitola je zároveň členená na viaceré podkapitoly, ktoré dávajú dielu veľmi prehľadný a ucelený ráz. Podobne je to aj po obsahovej stránke, keďže publikácia približuje veľké množstvo úplne neznámych alebo len málo známych faktov zo života mladého Gustáva Husáka.

Prvá kapitola s názvom *Detstvo* veľmi podrobne popisuje rané roky života Gustáva Husáka v rodnej Dúbravke a jeho prvé kroky v školskom prostredí. Detský vek je bezpochyby veľmi špecifickým obdobím, kedy sa formujú základy osobnosti a vytvárajú sa predpoklady schopností a zručností. Na formovanie človeka má významný vplyv zdieľaná sociálna skúsenosť, teda predovšetkým najbližší ľudia, ktorí dieťa vychovávajú, a prostredie, v ktorom dieťa vyrastá. Tieto zákonitosti si uvedomil aj autor, a preto rovnakú pozornosť ako osobe Gustáva Husáka venuje aj prostrediu, v ktorom vyrastal, teda rodinnému zázemiu a pomerom v obci Dúbravka. Zaujímavú pasáž

- 1 V januári 2013 sa v Bratislave uskutočnila vedecká konferencia *Gustáv Husák a jeho doba* a v máji toho istého roku sa v Prahe uskutočnila vedecká konferencia *Gustáv Husák – Moc politiky/politik moci*.
- 2 Tomáš Černák je autorom viacerých odborných prác, štúdií a článkov, ktoré sa venovali osobnosti G. Husáka: ČERNÁK, T.: Gustáv Husák a jeho štúdium na Právnickej fakulte Univerzity Komenského. In: KMEŤ, N., SYRNÝ, M. a kol.: *Odvaľujem balvan. Pocta historickému remeslu Jozefa Jablonického*. Bratislava – Banská Bystrica 2013; ČERNÁK, T.: Posledné dni života Gustáva Husáka a otázka jeho zmierenia s Bohom. *Historický zborník*, 21, 2011, č. 1, s. 114 – 130; ČERNÁK, T.: Rodinný pôvod, detstvo a gymnaziálne roky Gustáva Husáka. In: MICHÁLEK, S., LONDÁK, M. a kol. *Gustáv Husák, moc politiky – politik moci*. Bratislava 2013, s. 106 – 138; ČERNÁK, T.: Svedomitý študent Augustín. Gymnaziálne roky Gustáva Husáka. *História*, roč. 11, 2011, č. 1 – 2.
- 3 V rovnakom období ako Tomáš Černák sa mladosti G. Husáka venoval aj mladý český historik Michal Macháček. MACHÁČEK, M.: Proti větru! Cesta Gustáva Husáka ke komunistickému hnutí a jeho raná aktivistická činnost. In: KINČOK, B. a kol.: *Gustáv Husák a jeho doba*. Bratislava 2015, s. 15 – 54.

tejto kapitoly tvoria prvotné kontakty mladého Husáka so školským prostredím, pričom autor veľmi podrobne informuje o jeho prvých školských úspechoch. Z tohto pohľadu je spomínaná kapitola aj akosi sondou do problematiky ľudového školstva na Slovensku na začiatku 20. rokov minulého storočia.

Druhá časť práce nesie názov *Gymnazista* a autor sa v nej venuje gymnaziálnemu obdobiu života Gustáva Husáka. Aj tu približuje prostredie, ktoré formovalo mladého gymnazistu, a preto sa tu čitateľ podrobne oboznámi so začiatkom činnosti Československého štátneho reálneho gymnázia v Bratislave, neskôr premenovaného na Masarykovo štátne reálne gymnázium v Bratislave. Podobne ako v predchádzajúcej kapitole, aj tu autor prezentuje detailné fakty z gymnaziálneho štúdia G. Husáka, ktoré bolo v každom roku nadpriemerne úspešné. Jeho pozornosti neušli ani začiatky spolkovej činnosti G. Husáka, ktorý veľmi aktívne pôsobil v rámci bratislavského gymnázia vo Vlčkovom vzdelávacom krúžku. Súčasťou tejto kapitoly je aj krátka prezentácia významných osobností, ktoré prišli do styku s G. Husákom počas jeho gymnaziálnych štúdií. Ide hlavne o jeho učiteľov – kňaza a katechéta Jozefa Lukačoviča, budúceho vyslanca Slovenskej republiky v Nemeckej ríši Matúša Černáka, či jeho spolužiakov – budúcu opernú speváčku Máriu Kišonovú, hudobného skladateľa a pedagóga Dezidera Kardoša, alebo už spomínaných Ivana Institorisa a Juraja Gaburu.

Najzaujímavejšou časťou tejto kapitoly je však stať venovaná začiatkom politického formovania Gustáva Husáka, ktorá naznačuje odpovede na otázku, prečo Husák zasvätil politickej práci celý svoj život a prečo sa politika stala pre neho absolútnou prioritou, zmyslom života, ktorému obetoval v podstate všetko. Táto otázka je pre

pochopenie ďalšieho vývoja a konania Gustáva Husáka (či už v 50. alebo 70. rokoch) kľúčová a jeho budúci životopisci na ňu budú hľadať odpoveď práve v období jeho začínajúceho života. Podľa Tomáša Černáka bol rok 1929 kľúčovým rokom v prerode Husáka na oddaného komunistu. Vtedy, v čase letných prázdnin, Husák brigádoval v delostreleckom oddelení zbrojovky Patrónka, kde rýchlo nasiakol lavicovými myšlienkami. Ešte v tom istom roku (ak veríme Husákovým slovám) vstúpil do Komunistického zväzu mládeže (Komsomol)⁴ a odvtedy boli jeho kroky úzko späté práve s komunistickým hnutím a ideami marxizmu. Súbežne s tým sa udiel aj iný prerod – z Gustáva Husáka, chlapca pochádzajúceho z veriacej katolíckej rodiny, sa postupne stal (aspoň navonok) presvedčený ateista.

Najzrosiahlejšia kapitola publikácie nesie názov *Univerzitné roky* a už samotný názov prezrádza, že sa primárne zaoberá pôsobením Gustáva Husáka na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Autor zostáva verný nasadenému trendu z predchádzajúcich dvoch kapitol a veľmi podrobne mapuje študijné úspechy nadaného študenta. Najväčší prínos však predstavujú pasáže, ktoré popisujú dotváranie osobnosti Gustáva Husáka do jej konečnej podoby a rovnako definitívne upevnenie jeho marxistického svetonázoru. Ide najmä o jeho pôsobenie v Spolku socialistických akademikov, kde sa dostal až do funkcie predsedu a v Zväze slovenského študentstva, kde postupne zaujal miesto prvého podpredsedu. Autorovej pozornosti neušla ani publikačná činnosť G. Husáka, ktorý pravidelne prispieval do časopisov *Šíp*, *DAV*, či *Svojeť*. Postupne sa stal v slovenskom intelektuálnom prostredí známym publicistom, ktorý si pri písaní nedával servítku pred ústa, najmä, ak sa to týkalo jeho politických oponentov.

Politika a napádanie ideových odporcov boli síce hlavnou témou jeho článkov, no nevyhýbal sa ani iným témam – sociálnemu postaveniu študentov, vznikajúcemu slovenskému filmu a divadelným a filmovým predstaveniam. Jeho články sú jasným dôkazom jeho jednoznačného príklonu k marxistickej ideológii. Rovnako je v nich evidentný neskrývaný a nekritický obdiv k Sovietskemu zväzu a vymedzenie sa proti domácej spoločenskému poriadku. Jediné východisko videl v jeho zmene a v socializme sovietskeho typu.

Najzaujímavejšia a najprínosnejšia časť publikácie je takmer až v jej úplnom závere. Tomáš Černák v nej poodkrýva tajomstvo Husákovho angažovania v hnutí, ktoré v druhej polovici 30. rokov bojovalo za dobudovanie slovenského vysokého školstva – konkrétne technického. Najväčším iniciátorom tohto zápasu bolo samotné slovenské študentstvo, ktoré v tejto veci zastupoval už vtedy veľmi schopný a uznávaný organizátor Gustáv Husák. Dvadsaťročná a nepochybne aj zámerná absencia technického vysokého školstva, ktorá napáchala pre celkový rozvoj Slovenska mnoho ťažkých škôd, skončila v júni 1937 založením Vysokej školy technickej v Košiciach. Na jej vzniku mal svoj podiel aj mladý Gustáv Husák, ktorý tak prvú významnú a dodnes neznámu stopu v prospech pozdvihnutia Slovenska zanechal už vo veku 24 rokov. Posledná kapitola publikácie sa venuje osobe, ktorá patrí neodlučiteľne k osobe Gustáva Husáka – jeho manželke Magde Lokvencovej. Autor popisuje jej rodinný pôvod, zoznámenie s Husákom, manželstvo, ktoré prešlo viacerými krízami i bohatú filmovú a divadelnú kariéru, ktorú prerušila nečakaná smrť v roku 1966.

Publikácia je doplnená obrazovou prílohou, ktorú tvoria fotografie z Husákovej mladosti. Medzi nimi

4 Údaj o vstupe G. Husáka do Komsomolu v roku 1929 pochádza priamo od neho. Všeobecne sa tento údaj preberá, no sú aj historici, ktorí k nemu pristupujú kritickejšie. Napríklad Michal Macháček považuje rok 1929 skôr za medzník, kedy G. Husák nadviazal prvé kontakty s Komsomolom, kam navyše dochádzal nepravidelne. MACHÁČEK, M.: Proti větru!, s 26.

sú aj exempláre, ktoré neboli dosiaľ publikované.

Aby nezostalo len pri samej chvále, spomenuli by sme aj niekoľko malých nedostatkov. Na niekoľkých miestach sa opakujú citácie (napríklad na strane 111 a 128 a na strane 65 a 129) a čisto zo subjektívneho hľadiska pasáže o študijných výsledkoch gymnazistu Husáka pôsobia až príliš popisne. Rovnako za nedostatok považujeme aj absenciu menného registra, keďže v texte sa nachádza množstvo mien. Naproti tomu, absentujúci poznámkový aparát neuberá dielu nič z jeho odbornej úrovne. Je nahradený zoznamom archívnych prameňov a použitej literatúry.

Záujemcovia o presné umiestnenie použitých archívnych prameňov môžu siahnuť po iných prácach autora, ktoré tvoria základ tejto publikácie.

V dnešnom svete masmédií je osobnosť Gustáva Husáka z rôznych pohľadov vykresľovaná jednostranne a čo možno v najhorších farbách. Bývalý prezident Husák, často označovaný prívlastkami chladný, odmeraný a mocichtivý však nie je Husákom z 30. rokov minulého storočia. Podobne sa jednostranne odsudzuje aj jeho zapojenie do komunistického hnutia. No, ako ukazuje aj prezentovaná publikácia, takéto jednostranné hodnotenie je veľmi jednoduché a lacné. Oveľa ťažšie je

hľadať odpoveď na otázky Husákovej osobnej motivácie a faktorov, ktoré ho do tohto hnutia priviedli. Je chvályhodné, že práve túto cestu si vybral Tomáš Černák a ukázal, že mladý Gustáv Husák sa rozhodol byť komunistom v časoch, kedy sa to veľmi „nenosilo“ a výhody prinášalo skôr členstvo vo vládných politických stranách (s. 245).

Na záver môžeme skonštatovať, že autor výsledky svojho dlhoročného výskumu pretavil do výnimočnej a hlavne hodnotnej publikácie, ktorá si zaiste nájde cestu k čo najširšiemu okruhu čitateľov.

Branislav Kinčok

FESTIVAL SLOBODY 2017

Holokaust, deportácie obyvateľstva do sovietskych pracovných táborov či zaobchádzanie s politickými väzňami a ich rodinami za komunizmu – aj tieto témy rezonovali počas Festivalu slobody v Bratislave. Príbehy obetí a odporcov totalitných režimov sprítomnili divadelné predstavenia, hrané a dokumentárne filmy, diskusie, výstavy či koncert. Na väčšinu podujatí festivalu, ktorý Ústav pamäti národa organizoval 6. až 23. novembra 2017, bol vstup voľný.

Festival slobody je multizánrové medzinárodné podujatie, ktoré pripomína a analyzuje obdobie neslobody na Slovensku. Program jeho VII. ročníka teda otvorila trojdňová medzinárodná filmová prehliadka v bratislavskom kine Lumiére. Pripravené filmy ukázali napríklad násilie spáchané prechádzajúcou Červenou armádou (*Agnus Dei*), utrpenie ľudí odvečených do sovietskych pracovných táborov na Sibíri (*Sibírsky denník*) či osudy prenasledovaných komunistickým režimom (*Odrasy*).

Súčasťou filmovej prehliadky boli po vybraných premietaniach aj diskusie. S divákmi sa tak stretol autor filmu *Posledná z prvého transportu* Daniel Friedmann a Robert Kirchhoff, reži-

Debata po filme *Sound in the Silence* 2017, hovorí zástupkyňa ENRS Weronika Kann (Foto: I. Durkáčová)

Študenti v Poľskom inštitúte počas hry *Rad* (Kolejka), ktorú predstavil poľský IPN (Foto: I. Durkáčová)

sér filmu o rómskom holokauste *Diera v hlave*.

Žiakom a študentom priblížili obdobie neslobody vybrané filmy a diskusie v troch dopoludňajších blokoch, ktoré boli určené pre školy. Totalitné režimy mohli lepšie spoznať napríklad cez príbehy mladých ľudí prenasledovaných len preto, že boli skautmi (*Junáci z prachu*), alebo preto, že prenášali cez hranice duchovnú literatúru či náboženské predmety (*Stopy v snehu*).

Počas Festivalu slobody mal premiéru dokumentárny film *Sound in the Silence 2017*, ktorý zachytáva, ako študenti z viacerých európskych krajín spoločne s lektormi-umelcami spoznávajú históriu ženského koncentračného tábora Ravensbrück, ako sa historické fakty dotýkajú ich vnútra a ako ich premieňajú a reflektujú v spoločných umeleckých výstupoch.

Počas *Dňa pre Poľsko* (8. november 2017) priblížil prokurátor poľského Ústavu národnej pamäti (IPN) aktuálne vyšetrowanie smrti Poliakov na československo-rakúskej hranici. Poľskí štátni zástupcovia totiž vo februári 2017 začali trestné konanie vo veci zabíjania poľských občanov na československej Železnej opone medzi rokmi 1961 a 1965. Železnú oponu pripomenulo aj symbolické uzatvorenie hranice medzi Slovenskom a Rakúskom na Cyklomoste slobody v Devínskej Novej Vsi počas *Dňa zatvorených hraníc* (18. november 2017).

Detstvo bez slobody ukázali divadelné predstavenia *Anna Franková* a *Zrezivělé dětství*. Prvé z nich zobrazuje osud židovského dievčaťa, ktoré sa ukrýva pred deportáciou do koncentračných táborov, druhé zasa rozpráva príbehy detí, ktorých rodičia sa stali obeťami politických procesov v 50. rokoch 20. storočia. Hra *Nepolepšený svätec* sprítomnila vieru a silu katolíckeho disidenta Silvestra Krčméryho, ktorého nedokázali zlomiť ani najbrutálnejšie metódy komunistickej Štátnej bezpečnosti.

Výstava Ivana Köhlera *Jude osudy – Rezidencia smrti* vzdala počas festivalu česť pamiatke Židov odvečených do koncentračných a vyhladzovacích

Matej Marušin (predstaviteľ Silvestra Krčméryho) a Richard Autner (predstaviteľ vyšetrovateľov, dozorcov, spoluväzňa) po predstavení *Nepolepšený svätec* (Foto: I. Durkáčová)

O prenasledovaní cirkví diskutovali (zľava) Peter Janků, historik Róbert Letz, publicistka Soňa Gyarfášová a moderátor a historik ÚPN František Neupauer (Foto: I. Durkáčová)

táborov a výstava *Maďari v sovietskych pracovných táboroch 1944 – 1956* spojená s premietaním filmu *Prežili sme gulag* zasa tým ľuďom, ktorí boli deportovaní do gulagov.

Dňa 12. novembra 2017 bola v bratislavskom jezuitskom Kostole Najsvätejšieho Spasiteľa slúžená svätá omša za obeť totalitných režimov. Súčasťou Festivalu slobody bola aj spomienka (15. november) na pochod odvážnych študentov zo 16. novembra 1989.

Pesničkári, ktorí tvorili neodmysliteľnú súčasť odporu proti komunistickému režimu, vystúpili na koncerte *Hlas slobody*. 9. novembra sa na jednom pódii stretli dve generácie pesničkárov: Peter Janků, Trojka Zuzany

Homolovej, Dagmar Andrtová-Voňková, Katarína Koščová a Daniel Špiner, skupina Longital a Kristína Prekopová.

Novinkou VII. ročníka podujatia bol aj *Festival slobody pod Pyramídou* (21. november 2017), teda program v priestoroch Slovenského rozhlasu. Zaujímavosťou si mohli počas verejnej nahrávky v Štúdiu 5 vypočuť programy zaoberajúce sa témou neslobody a diskutovať s ich autormi a historikmi.

Festival slobody sa aj v roku 2017 rozšíril do regiónov a ponúkol premietania filmov, diskusie či výstavu. Dobrovoľníci v spolupráci s Ústavom pamäti národa pripravili program v Bardejove, Brezne, Nemšovej, Šintave, Šuranoch a v Trnave.

KONFERENCIA K 30. VÝROČIU VYDANIA PUBLIKÁCIE BRATISLAVA/NAHLAS

Ústav pamäti národa v spolupráci s Nadáciou Konrada Adenauera zorganizoval 24. októbra 2017 v Bratislave konferenciu s názvom *Bratislava/nahlas*, ktorou sme si pripomenuli 30. výročie vzniku publikácie s rovnomeným názvom. Konferencia sa konala pod záštitou primátora hlavného mesta Bratislava Iva Nesrovnala.

Na konferencii zazneli príspevky bádateľov Ústavu pamäti národa, zahraničných hostí, domácich odborníkov a priamych účastníkov protestných ochranárskych akcií koncom 80. rokov. Hovorili o ochranárskom hnutí za komunizmu ako vzdore proti vtedajšej moci. Historici ÚPN pripomenuli záujem Štátnej bezpečnosti a šikanovanie aktivistov ochranárskych združení. Prednášajúci sa zhodli, že kritizovať stav životného prostredia si v čase komunistickej totality vyžadovalo odva-

hu – aktivisti museli čeliť oklieštenej slobode slova a cenzúre, ako aj riziku, že po záujme Štátnej bezpečnosti budú nasledovať tvrdé represie.

Na konferencii sa zúčastnili aj priami aktéri týchto historických udalostí, ktorí hovorili o vývoji a dôsledkoch iniciatívy Bratislava/nahlas, či o jej dobovej spoločenskej a súčasnej pamätovej reflexii. O vzťahu českého dissentu a slovenských ochrancov prírody hovoril Ladislav Snopko, neskorší aktér novembra '89. Zazneli príspevky Juraja Marušiaka zo Slovenskej akadémie vied, Jerguša Sivoša z Ústavu pamäti národa, Josefa Hallu z Masarykovej univerzity v Brne a ďalších historikov a odborníkov z oblasti životného prostredia. Predstavitel ekologických aktivistov, vedec a pedagóg Mikuláš Huba, ocenil konferenciu slovami, že ide o vôbec prvú konferenciu, kde sa

Úvodný panel konferencie (Foto: B. Kinčok)

téme zápasu ekologov s komunistickou mocou venujú historici. Hana Zemanová-Volková pripomenula, že mnoho ekologických problémov, ktoré boli predmetom kritiky v 80. rokoch v rôznych podobách prešli aj do dnešných dní, a preto je potrebné venovať im stálu pozornosť. V diskusii vystúpili aj priami účastníci udalostí – Ján Budaj, Mária Filková, Juraj Flamík, Peter Kresánek, Juraj Podoba, Pavel Šremer, Peter Tatár a ďalší.

PREZENTÁCIA PUBLIKÁCIE KURIÉRI BOŽIEHO SLOVA

V záujme zvýšenia informovanosti verejnosti o období komunistického režimu na Slovensku v rokoch 1948 – 1989 uzatvoril Ústav pamäti národa a Spoločenstvo Fatima zmluvu o partnerstve na preklad a vydanie publikácie „Kurierzy Słowa Bożego“ v slovenskom jazyku. Publikácia so

slovenským názvom *Kuriéri Božieho slova (Skúsenosť a dar)* vyšla pri príležitosti 100. výročia zjavení Panny Márie vo Fatime nákladom sekulárneho inštitútu Spoločenstvo Fatima a s finančnou podporou Poľského veľvyslanectva, Poľského inštitútu a Ústavu pamäti národa.

Účastníci prezentácie publikácie v Poľskom inštitúte v Bratislave (Foto: ÚPN)

Zostavovateľ Marian Szczepanowicz v publikácii prináša tému pašovania náboženskej literatúry cez poľskú hranicu v období komunistickej totality a tajných kňazských vysviacok v Poľsku, ako aj spomienky niektorých slovenských osobností na život v neslobode. Kniha je dokumentom a svedectvom obeť služby a spolupráce poľsko-slovenských a slovensko-poľ-

ských aktivistov v rokoch komunistického prenasledovania.

Prezentácia publikácie sa postupne konala v troch slovenských mestách – prvá sa uskutočnila 3. októbra 2017 na pôde Teologickej fakulty v Košiciach, druhá 4. októbra 2017 v Aule Jána Pavla II. na Pedagogickej fakulte Katolíckej univerzity v Ružomberku a posledná 5. októbra 2017 v Poľskom inštitúte v Bratislave.

Na predstavení knihy v Bratislave sa prítomným prihovorili Jacek Gajewski, riaditeľ Poľského inštitútu v Bratislave, Leszek Soczewica, veľvyslanec Poľskej republiky na Slovensku, Mons. Stanislav Zvolenský, bratislavský arcibiskup – metropolita. V nasledujúcej panelovej diskusii boli hosťami Vladimír Javorský (osobné svedectvo, spracovanie knihy), František Novajovský (Spoločenstvo Fatima, spracovanie knihy), Stanisław Ługowski (kňaz – osobné svedectvo) a Barbara Szczepanowicz (manželka nežijúceho autora). Diskusiu moderoval František Neupauer (ÚPN).

VÝROČNÁ SCHÔDZA EURÓPSKEJ SIETE ÚRADOV SPRAVUJÚCICH PÍ SOMNOSTI TAJNEJ POLÍCIE

Dňa 4. decembra 2017 sa v Bukurešti konalo výročné stretnutie zástupcov členských inštitúcií Európskej siete úradov spravujúcich písomnosti tajnej polície. Rokovania schôdze sa konali v reprezentatívnych priestoroch budovy rumunského parlamentu.

Po slávnostnom otvorení schôdze vystúpili predstavitelia jednotlivých

Účastníci výročného stretnutia zástupcov členských inštitúcií Európskej siete úradov spravujúcich písomnosti tajnej polície

(Foto: Národný úrad pre spracovanie archívov Securitate)

krajín s krátkou prezentáciou svojich aktivít a plánovaných projektov na nadchádzajúce obdobie. Postupne sa k slovu dostali delegácie Bulharska, Českej republiky, Nemecka, Maďarska, Poľska, Slovenska a na záver aj usporiadajúca inštitúcia, rumunský Národný úrad pre spracovanie archívov Securitate. Predstavitelia slovenskej delegácie vo svojom príspevku zdôraznili aktivity, ktoré ÚPN v priebehu uplynulého roku vykonal, a zároveň predstavili projekty, ktoré sa budú realizovať v roku 2018, zamerané najmä na významné výročia spojené s pôsobením nedemokratických režimov na Slovensku.

V druhej časti rokovaní prišlo k prezentácii albánskeho Úradu na sprístupnenie informácií o bývalej Štátnobezpečnostnej službe, ktorý sa uchádzal o členstvo v Sieti. Zástupcovia albánskej inštitúcie prezentovali svoju súčasnú situáciu a následne sa hlasovalo o ich prístupení. Prítom-

ní členovia jednohlasne rozhodli, že albánsky partner bude prijatý do Siete v pozícii pozorovateľa. Následne svoje prezentácie predniesli inštitúcie, ktoré majú v rámci Siete status pozorovateľa. Po ich vystúpeniach usporiadatelia slávnostne odovzdali predsedníctvo Siete zástupcom bulharského Ústavu pre sprístupňovanie dokumentov a oznamovanie príslušnosti bulharských občanov k Štátnej bezpečnosti a Spravodajskej službe Bulharskej národnej armády. Zástupca bulharskej inštitúcie pozval partnerov na tohtoročné podujatia, ktorým by popri výročnom stretnutí členských inštitúcií mala byť aj medzinárodná konferencia.

Výročná schôdza vyvrcholila vernisážou výstavy *Skonfiškované manuskripty*, v rámci ktorej rumunskí hostitelia predstavili osudy spisovateľov, ktorých rumunská Securitate pripravila o slobodu a v nejednom prípade aj o život. Viacerí účastníci podujatia prejavili záujem o prehĺbenie spolupráce v rámci Siete, ktorá by mala vyústiť do výmeny vedeckých poznatkov medzi inštitúciami a zorganizovaním viacerých spoločných podujatí vrátane vedeckých konferencií.

SEMINÁR O AKTUÁLNYCH VÝZVACH VÝUČBY DEJEPISU A NÁUKY O SPOLOČNOSTI

Akademici, zástupcovia pamäťových inštitúcií a občianskych združení a učitelia sa stretli v Bratislave, aby diskutovali o súčasných témach výučby dejepisu. Ústav pamäti národa a Európska sieť Pamäť a solidarita pripravili seminár s názvom *Aktuálne výzvy vyučovania dejepisu a náuky o spoločnosti*, ktorý sa uskutočnil 11. a 12. decembra 2017 v bratislavskom Centre SALVATOR.

Na začiatku seminára priblížila podpredsedníčka Správnej rady ÚPN Andrea Kluknavská účastníkom Ústav pamäti národa, jeho vedecký výskum a vzdelávacie aktivity, ktoré ponúka aj školám. V prvom bloku predstavili zahraničné pamäťové organizácie

nové vzdelávacie metódy, ktoré často využívajú moderné technológie, sú interaktívne alebo vytvárajú priestor na stretnutie mladých ľudí s pamätníkmi z obdobia totalitných režimov.

Súčasťou druhého bloku seminára boli problémy dejepisu vrátane ideologicky podfarbených interpretácií historikov, vytváranie vyučovacích jednotiek, ktoré by viedli k chápaniu občianskych práv, či „digitálna inteligencia“.

O tom, ako sa dajú učiť dejiny pri prechádzke mestom, spojené s vysvetľovaním zmien verejného priestoru v jednotlivých obdobiach alebo cez skúsenosť so zaznamenaním spomienok pamätníka a ich umeleckým

spracovaním, hovorili v prvom bloku druhého dňa zástupcovia mimovládnych organizácií. Účastníci seminára navštívili aj Archív Ústavu pamäti národa.

Prezentácia ENRS (Foto: A. Púčiková)

BETTY ROMAN – SPOMÍNANIE

Betty Roman (Foto: Archív D. Tótha)

V Katedrále Gréckokatolíckeho biskupstva Svätých Cyrila a Metoda, vo farnosti Premenenia Pána v Unionville sa stretlo do tisíc smútiacich, ktorí sa prišli rozlúčiť s Betty Romanovou, manželkou už neobohého zakladateľa Svetového kongresu Slovákov a veľkopodnikateľa Štefana B. Romana. Slávnostnú omšu celebroid biskup Matthew Gyamfi z Ghany, ktorého počas štúdií Betty Romanová so svojou rodinou podporovali. Obrad bol v rímskokatolíckom obrade za prítomnosti gréckokatolíckych duchovných.

Betty (Božena) Romanová, rodená Gardoňová, sa narodila v Záriečí, na Slovensku 5. júna 1923 a zomrela po zdĺhavej chorobe vo veku 94 rokov 27. augusta 2017 v Richmond Hille v Ontariu. Do Kanady prišla ako 11-ročná. So sebou si priniesla lásku k Slovensku a slovenskej ľudovej piesni, čo si až do svojej smrti uchovávala ako veľký poklad vo svojom srdci. Bola matkou sedem detí: Helen Roman-Barber, Angela Maria Roman, Stephen Geoge Roman, Paul Michael Roman, John Peter Roman, David Andrew a Anne Catherine Ruth Roman.

Betty bola mecenáškou umenia a podporovateľkou slovenskej kultúry. Aj jej zásluhou bola uvedená opera Krútnava v Lansingu, v štáte Michigan, či opereta Modrá Ruža. Podporovala rôzne koncerty, aby predstavila kanadskému publiku Gabrielu Beňačkovú, Bohuša Hanáka, Evu Polákovú a mnohých ďalších umelcov slovenského pôvodu. Bola duchom Festivalov slovenskej mládeže od Waldkreiburgu (Nemecko), dvakrát v Mount Pocono (USA), až po Semmering (Rakúsko). Sama vystupovala na podujatiach Svetového kongresu Slovákov, aby vyjadrila svoj vzťah k svojej domovine.

Svoju vyspelosť dokázala, keď spolu s manželom boli iniciátormi vzniku Katedry slovenských štúdií pri Univerzite v Ottawe.

Táto srdečná, zanietaná, usmievaná vyslankyňa slovenskej kultúry bude chýbať slovenskej komunite v Kanade.

Dušan Tóth
Unionville, Ontario, Kanada, 7. september 2017

ÚPN HĽADÁ PAMÄTNÍKOV A DOKUMENTY K HISTORICKÝM UDALOSTIAM

Ústav pamäti národa pripravuje v priebehu „osmičkového“ roka sériu podujatí venovaných výročiam udalostí, ktoré sú spojené s vládou nedemokratických režimov a významne ovplyvnili dejiny Slovenska v 20. storočí.

Rok 1938 priniesol ovládnutie stredoeurópskeho priestoru hitlerovským Nemeckom spojené s územnou agresiou (Mníchovská dohoda a Viedenská arbitráž) i následnou likvidáciou demokratického režimu. Rok 1948 znamenal dovŕšenie uchopenia moci komunistickou stranou a nastolenie totalitného komunistického režimu. Rok 1968 poznamenal pokus o demokratizáciu vládnuceho režimu (socializmus s ľudskou tvárou), ktorý bol násilne potlačeným augustovou inváziou vojsk piatich štátov Varšavskej zmluvy. A napokon rok 1988, úzko spojený so zápasom o občianske práva, ktorého významným míľnikom bola Sviečková manifestácia v Bratislave – predzvesť pádu komunistického režimu na nasledujúcu jeseň.

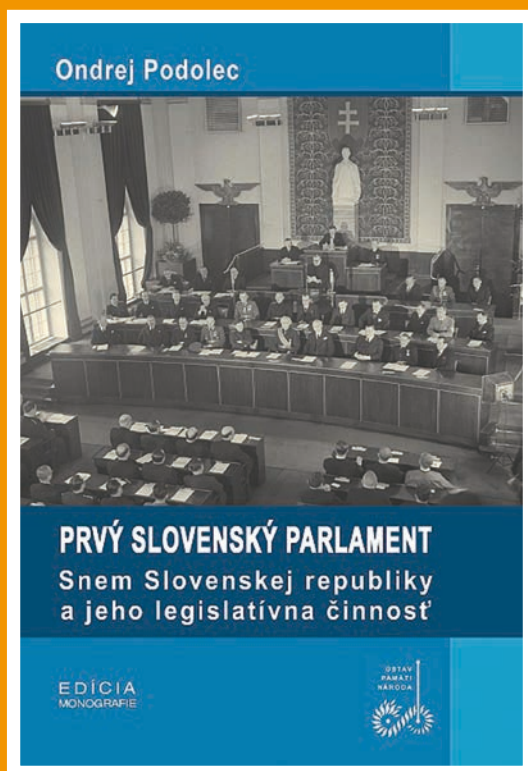
Pri príležitosti tohtoročných významných výročí preto Ústav pamäti národa hľadá ľudí, ktorí by mali záujem podeliť sa o svoje autentické príbehy viažuce sa k týmto prelomovým udalostiam. Zároveň chceme požiadať vlastníkov dokumentov trvalej historickej hodnoty o ich darovanie, zapožičanie, prípadne poskytnutie na študijné a dokumentačné účely. Môžu tak prispieť k uchovaniu historických pamiatok, ktoré by inak mohli byť pre budúce generácie nenávratne stratené. So svojimi ponukami, prípadne otázkami, sa môžu na Ústav pamäti národa obrátiť aj jednotliví občania, ako i špecializované inštitúcie (antikvariáty, starožitníctva a pod.). Záujem máme najmä o nasledujúce typy dokumentov: textové, foto-dokumentačné, audiovizuálne materiály, či pohľadnice; písomnosti, ako sú denníky, pamätníky, letáky, plagáty, úradné oznámenia, osobné doklady, súdne rozhodnutia, ale aj korešpondencia. Taktiež sú pre nás zaujímavé dobové noviny z prelomových rokov, trojrozmerné predmety, vyznamenania, medaily, rády, busty, transparenty a obrázky významných predstaviteľov totalitných režimov.

Ak vás výzva Ústavu pamäti národa oslovila, môžete nás kontaktovať poštou na adrese Miletičova 19, 820 18 Bratislava 218, elektronicky na adresách

peter.jasek@upn.gov.sk alebo info@upn.gov.sk a

telefonicky na telefónoch číslach 02/593 00 311.

Ďakujeme.

**PRVÝ SLOVENSKÝ PARLAMENT
SNEM SLOVENSKEJ REPUBLIKY
A JEHO LEGISLATÍVNA ČINNOSŤ
ONDREJ PODOLEC**

ÚSTAV PAMÄTI NÁRODA
BRATISLAVA 2017
ISBN 978-80-89335-79-4

Predkladaná monografia je historicko-právnym pohľadom na úlohu i postavenie zákonodarného orgánu v období, ktoré je azda najkontroverzejšou časťou slovenských dejín. Pri jej spracovaní vychádzal autor z archívneho výskumu vo fondoch slovenskej, českej i nemeckej proveniencie i širokého spektra prác historikov dotýkajúcich sa vývoja politického systému i režimu na Slovensku v rokoch 1938 – 1945, ktoré vznikali od šesťdesiatych rokov minulého storočia. K rozšíreniu poznania v oblasti politického systému sa publikovaním výsledkov výskumu snažil prispieť aj autor tejto publikácie. Monografia v prvom rade analyzuje úlohu, ktorú zohral snem ako zákonodarný orgán v politickom živote štátu. Zaoberá sa jeho vznikom vrátane volebnej procedúry, formovaním právneho postavenia parlamentu v ústave i vývojom jeho reálnej pozície v politickom systéme.

NOVÉ KNIHY ÚPN

**KURIÉRI BOŽIEHO SLOVA
SKÚSEŇ A DAR
MARIAN SZCZEPANOWICZ**

SPOLOČENSTVO FATIMA
BRATISLAVA 2017
ISBN 978-80-89694-25-9

Publikácia „Kuriéri Božieho slova“, ktorá je prekladom z poľského originálu, je dôležitým svedectvom o náboženskom živote na Slovensku v období komunistického režimu a o pomoci poľskej cirkvi slovenským katolíkom. Keďže náboženský život bol v tomto období v Československu potláčaný, odborné publikácie a literatúra sa tak museli dostávať k čitateľovi netradičnou cestou – pašovaním cez hranicu. Práve z Poľska boli na Slovensko vďaka úsiliu viacerých ľudí prenesené státisíce výtlačkov Biblie, modlitebných kníh a katechizmov, ktoré vydávali slovenskí emigranti. Publikácia je venovaná živým a taktiež zosnulým osobnostiam tohto obdobia a môže byť zdrojom poučenia pre súčasnú mladú generáciu, ktorá dnes nepocituje núdzu v prístupe k odborným a literárnym zdrojom.